

Ο

Μηνιαία επιθεώρηση
τεύχος 90, Άπρίλιος 1988
τιμή τεύχους 250 δραχ.

ΠΟΛΙΤΗΣ

Μάης 1968

Λάρισα: δι' άσήμαντον άφορμήν; Περιπτωσιολογία ρατσισμού

17 Νοέμβρη: Καλά τούς τά 'πε

ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

ΤΡΙΤΗ 5 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1988

τεύχος 90 'Απρίλιος

τιμή τεύχους 250 δρχ.

Κέκροπος 2, 105 58 ΑΘΗΝΑ

τηλ. 32.28.791 και 32.39.645

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Μαριάννα Δήτσα, Βασίλης Ζουναλής, Μάκης Καβουριάρης, Γιώργος Καρράς, Διονύσης Καψάλης, Βάσω Κιζήλου, Βάσω Κιντή, Παύλος Κρέμος, Δημήτρης Κυρτάτας, Σταύρος Λιβαδάς, Γρηγόρης Μανιαδάκης, Γιώργος Μαργαρίτης, Μιχάλης Μοδινός, 'Αριστέιδης Μπαλτάς, Παντελής Σπ. Μπουκάλας, Γιώργος Μπράμος, 'Ανδρέας Παναζόπουλος, Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος, Γιώργος Πάσχος, Νίκος Πολίτης, 'Ελένη Πορτάλιου, Χρύσα Προκοπάκη, Νόρα Σκουτέρη.

Τή διόρθωση των δοκιμών έκανε ο Γιώργος Κοροπούλης, τή σελιδοποίηση ο Χρήστος Πικριδάς, τήν αναπαραγωγή των φίλμ ή Χριστίνα 'Αναστασίου, τή στοιχειοθεσία ή Γεωργία Μπαρουδού, ή Μαριάννα Σωτηροπούλου και ή 'Αλίκη Πελεκάνου. Διαφημίσεις: 'Ελενα Χουλιάρα.

'Εκδότης, 'Αγγελος 'Ελεφάντης, Κέκροπος 2, 'Αθήνα 105 58, τηλ. 32.28.791.

Διαχείριση: Σπύρος Δελέγκας.
'Εκτύπωση-Βιβλιοδεσία, «ΝΕΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ» Μπουμπουλίνας 16 Μεταμόρφωση, τηλ. 27.94.550 και 36.23.877.

ΠΡΟΣΦΟΡΑ

'Όλα τά τεύχη του ΠΟΛΙΤΗ

από τό 1 έως τό 72

(Μάιος 1976-'Οκτ. 1986

ΜΟΝΟ ΜΕ 6.000

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ, Πολιτικά μηνύματα τής εποχής	5
Θ. Βραχνός, Λαός και κυβέρνηση ζήτω τό πρωτάθλημα	6
Γιώργου Μαργαρίτη, Συμπτώματα	7
Γιάννη Μαρκάκη, Ματωμένο Πάσχα	8
Γιώργου Μαργαρίτη, Σειρηνομαχία	9

'Αγγελου 'Ελεφάντη, 'Η ΕΑΡ: υπερβαίνει τήν υπέρβαση	10
'Ανδρέα Παναζόπουλου, 'Ο Μητσοτάκης στά Τρίκαλα	12
Γιώργου Καρρά, 17 Νοέμβρη, «Καλά τούς τά 'πε»	15
Νίκου Φίλη, Μετά τίς φοιτητικές εκλογές	18
Λάκη Δεδουσόπουλου, ΚΚΕ και ΕΟΚ	20

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ, Στιγμαία και αυτόφωρα	22
--	----

Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου, Λάρισα, εξέγερση δι' άσήμαντον άφορμήν;	24
Γιώργου Καρρά, Περί μπάλας	26
Χρ. Πικριδά, Θεσσαλικοί διάλογοι	27

Γιώργου Μαργαρίτη, 'Η έλαφρότητα του άλλοτε	29
'Αγγελου 'Ελεφάντη, Ρατσιστικά και άλλα	32
Βασίλη Ζουναλή, Οικολογία και ταξική πάλη	36
Ζιλμπέρ Βασερμάν, Για τή γαλλική άριστερά	41
Ζάκ Μπαινάκ, 'Η μικρή «μεγάλη νύχτα» τής Ναντέρ	43

Γιώργου Γιαννουλόπουλου, Θεωρία και κριτική	47
Μάριου Μαρκίδη, Σιδώνα σωτήριο έτος 1951	57
Παντελή Μπουκάλα, Κέρματα	64
Νίκου Πολίτη, 'Η διάλυση τής «Σκηνης»	66

'Επισημαίνοντας, σέ έντυπα, Βιβλία, 'Επιστολές	70
--	----

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: 'Ετήσια (12 τεύχη) 2.500 δρχ.
έξάμηνη (6 τεύχη) 1.300 δρχ.

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: Εύρώπη έτήσια 3.000 δρχ.
'Άλλες χώρες, έτήσια 3.300, έξάμηνη 1.800

ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗ: 'Ετήσια 1.500, έξάμηνη 800

'Ιδιοκτησία: Σπ. Δελέγκας και Σία Ο.Ε. 'Εκδότης 'Αγγελος 'Ελεφάντης, Κέκροπος 2, 105 58 'Αθήνα τηλ. 32.28.791. 'Εκτύπωση «ΝΕΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ» Μπουμπουλίνας 16, Μεταμόρφωση, τηλ. 27.94.550

Πολιτικά μηνύματα τῆς ἐποχῆς ἢ ἐποχή γιά μηνύματα

Δέν θά ἐξετάσουμε ἐδῶ τίς γνωστές δηλώσεις τοῦ Μίκη Θεοδωράκη στήν "Αγκυρα (καί τίς σχετικές διευκρινίσεις πού ἔδωσε στήν Ἀθήνα), πού τόσο πολύ σκανδάλισαν τόν ἑλληνικό, συντηρητικό κυρίως, Τύπο. Γιατί ἡ Τουρκία ὄντως εἶχε, ἂν ὄχι νόμιμο, πάντως ἠθικό δικαίωμα νά ἐπέμβει μονομερῶς στήν Κύπρο, ἀπό τή στιγμή πού προηγουμένως ἡ ἑλληνική πλευρά εἶχε καταπατήσει τίς συμφωνίες τῆς Ζυρίχης. Καί γιατί, ἄσχετα ἀπό τίς συνταγματικές ἐπιταγές, ἡ μουσουλμανική μειονότητα τῆς δυτικῆς Θράκης ὄντως ζεῖ σέ ἕνα καθεστῶς πραγματικῶν «ἀρνητικῶν διακρίσεων» — ἄσχετα ἂν τό ζήτημα αὐτό εἶναι ἐξαιρετικά περίπλοκο καί ὡς ἕνα βαθμό ἔχει νά κάνει τόσο μέ τήν ἑλληνοτουρκική διαμάχη, ὅσο καί μέ τίς διαθέσεις τῆς ἴδιας τῆς μειονότητας.

Ἀλλά ὅλες αὐτές οἱ κουβέντες ἐπί τῆς οὐσίας — φραστικές ἀβροφροσύνες πρὸς τήν τουρκική πλευρά — λίγη σημασία ἔχουν ὅταν συνοδεύονται ἀπό τόσο ἐντυπωσιακά γεγονότα ἐπί τῆς διαδικασίας. Ὁ κ. Θεοδωράκης πηγαίνει στήν Τουρκία ὡς ντεφάκτο ἀπεσταλμένος τοῦ κ. Παπανδρέου καί οἱ δηλώσεις του δέν ἔχουν μόνο ἱστορική, ἔχουν πολιτική ἂν ὄχι καί ἐπίσημη σημασία. Ἔτσι, ἡ ἀναγνώριση τῆς νομιμότητας τῆς τουρκικῆς εἰσβολῆς στό πλαίσιο τῆς συμφωνίας τῆς Ζυρίχης ἀποτελεῖ ταυτόχρονα καί μιάν ὑπενθύμιση τῆς ἐγκυρότητας, τῆς νομιμότητας, τῶν συμφωνιῶν αὐτῶν ἢ ἀναγνώριση τοῦ προβλήματος τῆς μουσουλμανικῆς μειονότητας δίνει ἀπό τήν ἄλλη μεριά στόν κ. Ὁζάλ ἐπιχειρήματα γιά τούς ἐσωτερικούς του ἀντιπάλους, ὅτι κάτι κατάφερε μέ τήν ἑλληνοτουρκική προσέγγιση.

Ἀλλά ἡ πιό σημαντική λεπτομέρεια βρίσκεται ἀκριβῶς στό γεγονός ὅτι ὁ κ. Θεοδωράκης λειτουργεῖ ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ πρωθυπουργοῦ, ἐνεργεῖ γιά λογαριασμό του καί, κατά τήν ἐπιστροφή του, γίνεται δεκτός στό Καστρί μέ παρούσα καί τήν τηλεόραση. Μάλιστα ὁ κ. Θεοδωράκης θέτει θέμα συμμετοχῆς του σέ ἐπίσημη κρατική θέση καί ὁ κ. Παπανδρέου δέν ἐπιβεβαιώνει οὔτε διαφεύδει — ἀπλῶς ἀφήνει νά ἐννοηθεῖ ὅτι θά χρησιμοποιοῦσε τόν κ. Θεοδωράκη, ὅπως καί ὁ κ. Θεοδωράκης ὅτι εἶναι πρόθυμος νά χρησιμοποιηθεῖ, στό πλαίσιο πάντα τῶν ἔθνικῶν θεμάτων.

Δυστυχῶς ἡ πολιτική ζωή στήν Ἑλλάδα κινεῖται γύρω ἀπό συμβολισμούς καί ἐντυπώσεις καί αὐτό τό γνωρίζουν τόσο ὁ κ. Παπανδρέου ὅσο καί ὁ κ. Θεοδωράκης. Ὁ τελευταῖος εἶναι γιά ἄρκετούς — ἂν καί ὄχι γιά πολλούς — ἀριστερούς τό σύμβολο μιᾶς ἐποχῆς τῆς παράταξής τους, ἕνα σύμβολο πού τώρα θέτει ἑαυτόν στήν ὑπηρεσία τῆς κυβέρνησης, χάριν, ὑποτίθεται, τοῦ μείζονος, τῆς ἑλληνοτουρκικῆς φιλίας. Ἀπό πλευρᾶς πρωθυπουργοῦ ὅλη αὐτή ἡ συμβολική κίνηση δέν ἔχει καμιᾶ ἄλλη διάσταση καί καμιᾶ ἄλλη σημασία ἀπό ἐκείνη τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς ἐκμετάλλευσης τοῦ Νταβός. Μιά ἐπανάληψη περίπου τῆς ἐπιλογῆς τοῦ κ. Σαρτζετάκη γιά τήν προεδρία.

Ἡ προσέγγιση Παπανδρέου - Θεοδωράκη θέλει νά μᾶς πείσει ὅτι ἡ ἱστορική σημασία τῆς ἑλληνοτουρκικῆς προσέγγισης εἶναι μεγαλύτερη ἀπό τήν ἀντίστοιχη τῆς Ἀριστερᾶς, ὅτι ἡ συσπείρωση γύρω ἀπό τό ΠΑΣΟΚ εἶναι ἱστορική ἐπιταγή. Τήν ἴδια ὥρα, μιᾶ ἄλλη παράταξη, ἡ ΕΑΡ, δίνει τή δική της μάχη τῶν ἐντυπώσεων, προτείνοντας πρὸς κάθε σοσιαλιστική ἢ σοσιαλίζουσα κατεύθυνση διάλογο ἐπί τῆς οὐσίας σέ διάφορα ζητήματα. "Ὅλοι ὅσοι ἔχουν διατηρήσει κάποια ἔγνοια καί κάποιο σεβασμὸ γιά τήν οὐσία τῶν κάθε λογῆς ζητημάτων, τούς πέφτει ὀλοένα καί πιό δύσκολο νά παρακολουθήσουν (ἢ καί νά ἀντιπαλέψουν) μιᾶ κατάσταση, ὅπου ὅλες οἱ πλευρές κάθε πολιτικῆς ἀπόχρωσης ἕνα κοινὸ παρανομαστή ἔχουν καί μιᾶ κοινή ἰαχὴ κραυγάζουν: τό μέσο εἶναι τό μήνυμα.

Δια γυμνασίου σφάλλμα

Λαός και κυβέρνηση αναφώνησαν: «Ζήτω τό πρωτάθλημα»

Σέ άλλες σελίδες του περιοδικού σχολιάζεται ο ξεσηκωμός των Λαρισινών: μιά πόλη, πού, πέρα από όλα τά άλλα, ένωσε νά τήν πνίγει τό δίκιο της γιά τήν ουσία τής υπόθεσης, νά τής αφαιρούν κάτι πού μέ τό σπαθί της είχε κατακτήσει, αναστατώθηκε, ξεσηκώθηκε και τελικά κατάφερε αυτό πού ήθελε. 'Επί του συγκεκριμένου λοιπόν, δύο ήταν τά επιχειρήματα πού πρόβαλαν οί Λαρισάιοι γιά νά στοιχειοθετήσουν τό δίκιο τους: ότι ή κοδεΐνη πού βρέθηκε στα ούρα του Τσίγγοφ δέν είναι διεγερτική ουσία αλλά κατευναστική κι άκόμα ότι ή Λάρισα δέν μπορεί νά έχει εϋθύνη γιά τόν κάθε ποδοσφαιριστή της.

Μέ άλλα λόγια και έφόσον υποθέσουμε ότι ή άθλητική νομοθεσία και ειδικότερα ο νόμος γιά τό ντόπινο μπάινει στα χωράφια του αγωνιστικού μέρους του πρωταθλήματος, τό ρυθμίζει αλλά και τό «νοθεύει», ή Λάρισα ζήτησε ένα πράγμα: έξω ο νόμος από τό πρωτάθλημα, ή, άλλιώς, ζήτω τό πρωτάθλημα.

Πρίν προχωρήσουμε στον τρόπο πού άντέδρασε ο κ. Βαλυράκης, πού είναι και τό θέμα μας, αξίζει νά επιμείνουμε στα επιχειρήματα των Λαρισινών. Τό επιχείρημα ότι ή ΠΑΕ Λάρισα —και κατ' επέκταση ή πόλη Λάρισα— δέν μπορεί νά έχει εϋθύνη γιά ένα άτομο, ότι δέν πρέπει νά τής αφαιρεθεί ή δόξα γιά τό σφάλμα ενός παίκτη και μάλιστα ξένου, είναι άστήρικτο. 'Αφενός γιati ο νόμος υπήρχε από τήν άρχή του πρωταθλήματος ή Λάρισα γνώριζε τίς εϋθύνες της και έπρεπε νά έχει πάρει τά μέτρα της, αφετέρου δέ γιati ο παίκτης αυτός έχει αγωνιστεί σέ διάφορα μάτς, άπ' ό,τι αποδεικνύεται ντοπαρισμένος, και έχει έτσι συντελέσει στή διαμόρφωση αποτελεσμάτων μέ τά όποια ή Λάρισα βρέθηκε στήν πρώτη θέση: ή ομάδα, εν προκειμένω ή ποδοσφαιρική ομάδα, δέν μπορεί νά διαχωριστεί από τά (έντεκα) άτομα πού τήν αποτελούν. Τό άλλο επιχείρημα τής Λάρισας, ότι ή κοδεΐνη δέν είναι διεγερτική είναι επί τής ουσίας (του αγωνιστικού —πάντα— μέρους τής υπόθεσης) πιό ισχυρό. 'Οστόσο δέν νομίζουμε ότι ή κοδεΐνη εκ παραδρομής συμπεριλήφθηκε στις απαγορευμένες ουσίες και, εν πάση περιπτώσει, οί απαγορευμένες ουσίες ήταν γνωστές από πρίν και ή κάθε ομάδα, ο κάθε παίκτης, όφειλε νά λάβει τά μέτρα του.

Ο νόμος λοιπόν, ο προηγούμενος νόμος έννοείται, δέν ήταν άδικος. Δέν ήταν άδικος γιati έσχε γιά όλους (έτσι τουλάχιστον νομίζαμε, ότι υπήρχε ίσονομία), γιati ήταν γνωστός σέ όλους, γιati δέν διέκρινε ανάμεσα στήν εϋθύνη των εργοδοτριών ποδοσφαιρικών άνωνύμων εταιρειών και τήν εϋθύνη των υπαλλήλων τους ποδοσφαιριστών, γιati προστάτευε και τούς τελευταίους και τό πρωτάθλημα. Κι άκόμα ο άντινόπινο νόμος δέν είναι άπλά νόμος άθλητικός, «αγωνιστικός», είναι κυρίως νόμος κοινωνικός. Τό ποδόσφαιρο δέν είναι, βέβαια, παρά ένα παιχνίδι, παίζεται όμως από άτομα και μάλιστα μισθοδοτούμενα, παίζεται μαζικά και σ' αυτή του άκριβώς τή διάσταση τό κράτος έχει υποχρέωση νά επέμβει. 'Ο άντινόπινο νόμος, ειδικά γιά τό ποδόσφαιρο, τό έπαγγελματικό ή ήμιεπαγγελματικό, είναι και μέρος τής εργατικής νομοθεσίας.

'Αν όμως γιά τόν κλασικό και γενικά τόν άτομικό άθλητισμό ο πολύς κόσμος έτσι άντιλαμβάνεται τό νόμο, γιά τά ομαδικά σπόρ, εκεί όπου οί έντεκα αγωνιζόμενοι διεκπεραιώνουν τήν εκπροσώπηση των αντιθέσεων ανάμεσα σέ μεγάλες ομάδες ανθρώπων, πού πολλές φορές είναι ολόκληρες πόλεις, εκεί δηλαδή πού τό πράγμα αρχίζει και άφορά ολόκληρα τμήματα τής κοινωνίας, κανείς δέν νοιάζεται γι' αυτή τήν κοινωνική διάσταση του νόμου. Οί φίλαθλοι, ή πόλη, θεωρούν ότι τό πρωτάθλημα γίνεται γι' αυτούς, οί διεκπεραιωτές του, οί ποδοσφαιριστές, δέν είναι παρά υπάλληλοι, ή, άκόμα καλύτερα, άλογα κατάλληλα ντρεσαρισμένα. Αυτή άκριβώς ή διάσταση, οί όπαδοί και έπομένως ή «άγορά του ποδοσφαίρου» δημιούργησε τόν επαγγελματισμό στο ποδόσφαιρο, αυτή θέλει τώρα, άνάλογα μέ τό τελικό προϊόν, τό πρωτάθλημα δηλαδή, νά ρυθμίσει και τήν εργατική νομοθεσία.

Και ο κύριος Βαλυράκης; 'Ο ένλόγω ύφυπουργός, θά τό πούμε έξαρχής, συμπεριφέρθηκε σαν μεσαιωνικός ήγεμόνας και όχι σαν ύπουργός άστικής κυβέρνησης. 'Απένειμε λοιπόν ο ίδιος δικαιοσύνη, κατήργησε κάθε έννοια άστικού δικαίου και έκρινε πολιτικά και όχι νομικά. Τά πράγματα όμως γίνονται άκόμα χειρότερα άπ' ό,τι θά ήταν στο Μεσαίωνα, άφου στή συγκεκριμένη άστική κοινωνία πού ζούμε, ο οίσοσήποτε Βαλυράκης, προκειμένου νά κρίνει μιά περίπτωση είναι υποχρεωμένος νά νομοθετήσει γιά όλες: προϊόν λοιπόν τής «ήγεμονικής» κρίσης του κ. Βαλυράκη είναι ένας καθολικός νόμος, ένας νόμος - φωτογραφία γιά τό παρελθόν και ταυτόχρονα νόμος - τερατούργημα γιά τό μέλλον, ο νόμος πού θά ισχύει στο έξής, γιά νά κατοχυρώσει, υποτίθεται, τό άντινόπινο.

Στό έξής εϋθύνη γιά τό ντόπινο θά έχουν μόνον οί ντοπαρισμένοι ποδοσφαιριστές και όχι οί εργοδότες τους (ΠΑΕ και κατ' επέκταση οί όπαδοί). Οί τελευταίοι μπορούν άνετα νά πιέζουν

Δια γυμνού σφάλλμα

τούς «ύπαλλήλους» τους να ντοπάρονται, να διαπραγματεύονται χρηματικά την αξία του ντόπιγκ, αρκεί να μην αποδειχθεί η εθθύνη τους. Καί τέλος, καθαρά αγωνιστικά πιά, θά μπορούν να κερδίζουν αγώνες και βαθμούς κατ' αυτό τόν τρόπο, αρκεί η εθθύνη να διαλυθεί ανάμεσα σέ άτομα (πράγμα πολύ εύκολο και συνηθισμένο) και να μην πέσει στήν «επίσημη» ομάδα.

Καί μόνο τό γεγονός ότι ό κ. Βαλυράκης αναγκάστηκε να φτιάξει έναν τέτοιο νόμο γιά να «αθώώσει» τή Λάρισα (ας μήν ξεχνάμε και τόν 'Ολυμπιακό), δείχνει ότι ό προηγούμενος νόμος δέν ήταν «αδίκος», ή άτελής, όπως προσπαθούν να τόν παρουσιάσουν έκ τών ύστέρων. Ένας νόμος δέν κρίνεται από μιά περιπτώσιακή εφαρμογή του, αλλά από τόν τρόπο πού ρυθμίζει τίς κοινωνικές σχέσεις, τόσο στή διατύπωσή του όσο και στή συνολική εφαρμογή του, αφού προηγουμένως τό σύνολο τόν γνωρίσει και προσαρμοστεί ανάλογα. Ένας νόμος κρίνεται λοιπόν από τή συνεκτικότητά του και τή συνέπειά του ως πρός τά πράγματα, αυτά πού θέλει να αντιμετώπισει.

Ό προηγούμενος νόμος ήταν λοιπόν σωστός, όχι γιατί θά απέδιδε έκ τών ύστέρων τό «πραγματικό» δίκιο στήν οποιαδήποτε Λάρισα, 'Ολυμπιακό, ΠΑΟ, ή άλλη συγκεκριμένη περίπτωση, αλλά ακριβώς γιατί φτιάχτηκε έρήμην τής συγκεκριμένης περίπτωσης σέ μιά προσπάθεια να αντιμετωπιστεί γενικά, συνολικά, τό θέμα του ντόπιγκ κι ακόμα γιατί ιεραρχούσε τό θέμα αυτό ανεξάρτητα από τήν πίεση όπαδών, συλλόγων και παρασκηνίων, ανεξάρτητα δηλαδή από τό αγωνιστικό μέρος τής υπόθεσης. Τέλος είναι ό νόμος πού όλοι γνώριζαν —κι αυτό είναι ίσως τό σημαντικότερο—, όλοι αποδέχθηκαν και σύμφωνα μέ τόν όποιο ό καθένας ανέλαβε τίς εθθύνες του.

Άσχετα λοιπόν αν στή συγκεκριμένη περίπτωση ή Λάρισα ήταν «παρόλα αυτά» άθωα, ή υποχώρηση του κ. Βαλυράκη και ή κατάργηση του νόμου πρός χάριν του πρωταθλήματος και του δικαίου τών όπαδών είναι καθόλα άπαράδεκτη. Γιατί αν κάθε νόμος έμπεριέχει, αντικατοπτρίζει και αποδίδει συλλογικά συμφέροντα, στά συμφέροντα αυτά, όπως κι αν τά κρίνει κανείς, δέν μπορούν να υποχωρούν μπροστά στή μερική ιδιοτέλεια τής οιασδήποτε ΠΑΕ, πόλης ή κυβέρνησης. Κυρίως τής τελευταίας. Γιατί τά πράγματα θά ήταν πολύ πιά άθωα, πολύ πιά άνώδυνα, αν ό κ. Βαλυράκης απένειμε τό δίκιο στή Λάρισα. Στήν πραγματικότητα απένειμε τό δίκιο στον έαυτό του και στήν κυβέρνησή του, ή έξουσία δηλαδή νομοθέτησε γιά τόν έαυτό της και παρανόμησε γιά τόν έαυτό της —κι αυτό είναι τό πιά επικίνδυνο.

* * *

Οι έφημερίδες αφιέρωσαν τά πρωτοσέλιδά τους στή Λάρισα και τό κράτος γι' αυτήν νομοθέτησε. Πρίν λίγους μήνες όμως βρέθηκε ντοπαρισμένος ό ποδοσφαιριστής του Παναιτωλικού Καλατζής (ομάδας τρίτης έθνικής κατηγορίας, μή επαγγελματικής). Βέβαια ό παίκτης και ή ομάδα τιμωρήθηκαν, αφού οι πιέσεις δέν ήταν ισχυρές, άσχετα αν τώρα εβεργετούνται αναδρομικά από τήν τροποποίηση του νόμου. Τό περιστατικό λοιπόν δέν συγκίνησε τότε κανέναν, αλλά αφού μιλάμε γιά ντόπιγκ και γιά νόμους πού θά τό αντιμετώπισουν, προσωπικά θεωρώ τό περιστατικό πολύ πιά συνταρακτικό από αυτό τής Λάρισας και του επαγγελματία Τσίγγοφ. Γιατί αν όντως τό ντόπιγκ έχει προχωρήσει στίς έρασιτεχνικές κατηγορίες μέ τους χιλιάδες «άθλούμενους» (πολλοί από τους όποιους προσπαθούν να φανούν γιά να πάρουν μεταγραφή, να γίνουν επαγγελματίες) τότε τά πράγματα είναι πολύ πιά σοβαρά από τό αν θά πάρει τό πρωτάθλημα ή Λάρισα ή ό ΠΑΟΚ, ό ΟΦΗ ή ή ΑΕΚ, ό ΠΑΟ, ή ό 'Ολυμπιακός τό Κύπελο. Βλέποντας τό νόμο του κ. Βαλυράκη από αυτό τό πρίσμα, ίσως καταλάβουμε καλύτερα πού βρισκόμαστε και τί ακριβώς συνέβη μέ τήν τροποποίηση του νόμου.

Θανάσης Βραχνός

Σειρηνομαχία: φάση πρώτη και δύσκολη

Κανείς δέν θά βρεθεί να πει ότι είναι εύκολη υπόθεση σέ νέες βάσεις συνέχιση τής ζωής, μετά από τό καιριο, μεγάλο λάθος. Κι ακόμα πιά δύσκολα τά πράγματα όταν ή προσπάθεια αφορά ομάδες ανθρώπων, όταν οι νέες βάσεις ανήκουν στά ζητούμενα κι όταν τό σφάλμα είναι τόσο βαρύ όσο και ή πολύχρονη παράδοση στήν ούτοπία.

Εσφαλαν οι Πιζάντας και Καρανίκας, πρόσκοποι σήμερα στίς εκπαιδευτικές αναζητήσεις τής Ε.ΑΡ. καθώς, στήν περασμένη τους ζωή, άφησαν τόν έαυτό τους να πλανηθεί στους μαιάνδρους μιας Άριστερας πού παλινδρομούσε «μεταξύ του όραματισμού ενός έξ αντικειμένου άγνωστου μέλλοντος και τής άμηχανίας μπροστά στά τρέχοντα κοινωνικά προβλήματα» (Αθή, 20.3.1988, σ. 15). Βρέθηκαν στο «κοινωνικό και πολιτικό περιθώριο», τιμωρήθηκαν, όπως και ή

Δια γυμνού σφάλλμας

Ἄριστερά, γι' αὐτό τους τό λάθος. Ἐνωσαν βαριά τήν τιμωρία, μετάνιωσαν, καί πῆραν τόν δύσκολο δρόμο τῆς ἐξιλίωσης καί τῶν μεγάλων ἀποφάσεων πού θά τοὺς ἀπομάκρυνε ἀπό τοὺς «ἀστρολόγους καί τοὺς ἄλλους δραματιστές» καί θά τοὺς ἔφερνε πίσω στήν ἀγκαλιά τῆς κοινω- νίας.

Ἄρνήθηκαν λοιπόν «τήν δραματική ἐνατένιση τοῦ μέλλοντος», ξεπέρασαν τήν «ἀνιστορική μεταφυσική σκέψη» πού κληρονόμησαν «ἀπό τό κομμουνιστικό παρελθόν τῆς Ἄριστερᾶς» (τότε πού ἦτανε κομμουνιστές, στήν παλιά τους ζωὴ ἐννοεῖται), ὄρισαν τίς «συντεταγμένες γιά τήν ἀλλαγὴ τῆς κοινωρίας», διατύπωσαν τήν «προγραμματική ἀνανέωση» καί ρίχτηκαν στά αἰτή- ματα. Στά ὀκτώ πού δέν θέλουνε καί στά δέκα πού θέλουνε.

Ἄρνοῦνται λοιπόν τό σημερινό σχολεῖο «ἐπειδὴ ὀργανώνεται καί καθοδηγεῖται ἀποκλειστικά καί μόνο ἀπό τήν κεντρική ἐξουσία». Ἄρνοῦνται τό σημερινό σχολικό σύστημα ἐπειδὴ εἶναι ἐρ- μαιο τῶν ἀνισοτήτων. Ἄρνοῦνται τό σημερινό παιδαγωγικό σύστημα ἐπειδὴ καλλιεργεῖ τὴ διά- κριση σέ «ἐξυπνοὺς» καί «κουτούς». Ἄρνοῦνται τὸν κρατικό ἔλεγχο στά σχολεῖα, τὴν κυρίαρ- χη ἰδεολογία, τὴ σχέση σχολεῖου-οἰκογένειας, τὴν ἐπιστημονική ἀνεπάρκεια τῶν διδασκόντων, τὴ σύνδεση ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, ἀγορᾶς καί παραγωγῆς, τὴν ἐξειδίκευση πρὶν τὰ 18. Μᾶς φαίνεται ὅτι δέν ἀρκοῦνται στήν ἀρνηση τοῦ σχολεῖου καί τοῦ συστήματος. Μὲ τὴν κοινω- νία τὰ ἔχουνε αὐτές οἱ «προγραμματικές ἀνανεώσεις».

Θέλουν ἐκπαίδευση συνολική, συνειδητή, χωρὶς διακρίσεις. Σχολεῖο πού θά διδάσκει «θεωρη- τικές γνώσεις, τέχνες, χειρωνακτικές δεξιότητες, τεχνικές, τεχνολογίες». Σχολεῖο τῶν ἀνοι- κτῶν ἰδεῶν, πού θά αὐτοδιοικεῖται ἀπὸ διδάσκοντες καί διδασκόμενους ἀνεὺ ὀρίων καί ἀνεὺ ὀ- ρων, πού θά μεταβάλλει ριζικά τὴ σχέση τῶν παιδιῶν μὲ τὴν οἰκογένεια καί τίς σχέσεις μέσα στήν οἰκογένεια. Πανεπιστήμιο σοφῶν καί ὄχι ἐπαγγελματιῶν. Σχολεῖα πού θά ἀκτινοβολοῦν ἀ- πὸ τὴν ποιότητα τῶν διδασκαλιῶν καθὼς αὐτές θά γίνονται ἀπὸ σοφοὺς καί ὄχι ἀπὸ «βαριεστη- μένους δημόσιους ὑπαλλήλους». Καί ἄλλα πολλὰ, πιὸ θαυμαστά ἀκόμα.

Ἄχ αὐτές οἱ σειρήνες τῆς οὐτοπίας! Πόσο εὐκόλα μπλέκουν στά δίχτυα τους αὐτοὺς τοὺς «πρώην», τοὺς διψασμένους γιά τὴν ἀποδοχὴ τους στήν ἀγκαλιά τῆς ὑπαρκτῆς κοινωρίας. Πό- σο εὐκόλα τοὺς παρασέρνουν πρὸς τὰ δράματα μιᾶς μυθικῆς Ἄρκαδιᾶς καί τοὺς κάνουν νά ξε- χνοῦν τὰ ὄρια τῶν «δημοκρατικῶν μεταρρυθμίσεων». Γιατί, φυσικά, οἱ Ἄρκαδιες προϋποθέ- τουν τίς ρήξεις μὲ τό ὑπαρκτό, τὴν κοινωνική ἀνατροπὴ: μὲ ἄλλα λόγια, κι αὐτὰ τὰ τελευταῖα —τό εἶπαμε αὐτό— δέν εἶναι παρά σφάλματα παιδικὰ, αὐταπάτες ἐκείνων πού στό ὄνομα τῶν δραματικῶν ἐνατενίσεων ἀρνοῦνται νά ὀργανώσουν τό σῆμερα.

Χάος, χάος ἐκσυγχρονιστές μας. Δύσκολο πράγμα αὐτό τό «ἀλλάξαμε ζωὴ». Ἄν καί κάτι μέσα μας μᾶς βεβαιώνει πῶς, πολὺ σύντομα, θά τιθασεύσετε αὐτές τίς δραματικές σας ἐξάρσεις στίς ἀνάγκες τῆς πολὺ πραγματικῆς σας κατάστασης, ἐκείνης ἀκριβῶς πού σᾶς εἶχε ὑποχρεώ- σει νά ἐγκαταλείψετε κάποιους ἄλλους «δραματισμοὺς».

Γιῶργος Μαργαρίτης

Ἄντίλογος οἱ εὐκόλες συζητήσεις ματωμένων καιρῶν

Παραμονές τῆς πασχαλιάτικης ἐξόδου τῶν Ἄθηναίων καί τῶν ἄλλων ἀστῶν καί ἡ τρομοκρατι- κή περί τροχαίας αἱματοχυσίας φιλολογία θεριεύει. Ὅχι πῶς δέν ἔχει βάσιμες αἰτίες γι' αὐτό. Οἱ ἑκατοντάδες νεκροὶ καί τραυματίες πού θά προκύψουν δέν χρειάζονται ἰδιαίτερες μαντικές ἱκα- νότητες γιά νά προβλεφτοῦν. Ἐκεῖνο πού κάνει τὰ πράγματα νά διαφέρουν ἀπὸ παρόμοιες προηγούμενες καταστάσεις καί χρονιές εἶναι τό ὅτι στά πλαίσια αὐτῆς τῆς ἐκφοβιστικῆς φιλο- λογίας ἀναπτύσσονται ὀλοένα καί περισσότερο, ἀπόψεις οἰκονομικοῦ καί πολιτικοῦ περιεχομέ- νου.

Στόν ὄγδοο χρόνο τῆς εὐρωπαϊκῆς ταυτότητας τῆς χώρας, ὁ στόλος τῶν αὐτοκινήτων της ἄν καί θέρειψε καί ξεπέρασε σέ πολλές περιοχές καί περιπτώσεις τίς σχετικές ὑποδομές, παραμέ- νει πάντα πεπαλαιωμένος καί ἐξαθλωμένος. Ἡ αἰτία, ὅπως ὄλοι γνωρίζουμε, εἶναι ἡ ὑψηλὴ φο- ρολογία πού κάνει τό ἴδιο καινούργιο αὐτοκίνητο νά πουλιέται στήν Ἑλλάδα 2 ἢ 3 φορές περισ- σότερα ἀπ' ὅ,τι στή Γαλλία λόγου χάρη. Ἴδου, λένε πολλοί, ἡ βασικὴ αἰτία τῶν δυστυχημάτων καί τῆς αἱματηρῆς εἰκόνας τῶν γιορταστικῶν ἐξόδων. Ἡ λύση; Φιλελεύθερη, ὅπως καί τόσα ἄλλα στοὺς καιροὺς μας. Αὐτοκίνητα χωρὶς ἢ μὲ μειωμένους φόρους ἢ, πιὸ δημαγωγικά, φθηνὰ αὐτοκίνητα γιά τό λαό.

Δια γυμνοί αρθρογράφοι

Τό γεγονός ότι τά παραπάνω συζητιούνται κυρίως στις παραμονές τών μεγάλων τροχαίων σφαγών κρύβει πολλές πτυχές του προβλήματος. Έπειδή, όπως και νά τό κάνουμε, οι άπλοϊκές προτάσεις, άκούγονται πιά εύκολα σέ καιρούς φόβου και πανικού. Καί σέ νηφάλιους καιρούς ίσως ύπάρξουν μερικοί πού θά σκεφοτύν ότι τό πρόβλημα δέν είναι μόνο και μόνο πρόβλημα ελεύθερης ιδιωτικής επένδυσης. Άγοράς, δηλαδή, ιδιωτικού αυτοκινήτου μέ τά ίδια λεφτά σέ καλύτερη ποιότητα και προδιαγραφές. Είναι σίγουρα και αυτό άλλά, πολύ περισσότερο, είναι και κάτι άλλο: πρόβλημα δημόσιων επενδύσεων κατ' άρχή.

Ή σχετική μέ τό αυτοκίνητο δημόσια ύποδομή έχει ήδη κορεστεί σήμερα ενώ, στην περίπτωση τής άξησης του άριθμού τους θά είναι τελείως ανεπαρκής μέ όλα όσα σημαίνει αυτό (και φυσικά μέ αίματηρά επακόλουθα). Πόσα χιλιόμετρα δρόμων πρέπει νά πλατύνουν, πόσα οδοστρώματα χρειάζεται ν' αντικατασταθούν, γέφυρες νά κτιστούν, στροφές νά καταργηθούν, τουνελ νά άνοικτούν, γιά νά μήν άναφερθούμε στά πάρκινγκ, στίς άνισόπεδες και τίς υπόλοιπες άναγκαίες ύποδομές. Πρόκειται γιά γιγαντιαίες δημόσιες επενδύσεις γιά τίς όποιες οι φιλελεύθεροι (νεό- ή παλιό-) δέν έχουν παρά ελάχιστα νά πούν. Καθώς, ή άνάθεση στην ιδιωτική πρωτοβουλία τών δρόμων, γεφυρών, χώρων στάθμευσης και άλλων συναφών, όχι μόνο δέν σημαίνει μείωση τής φορολογίας άλλά αντίθετα άξηση τής μέ άμηση ή έμμεση μορφή.

Αυτά και άλλα πολλά, τά όποια όμως είναι άδύνατο νά συζητηθούν σοβαρά τήν παραμονή και τήν έπομένη τών γιορταστικών έξόδων, κάτω από τή σκιά τών αιματόβρεχτων τίτλων τών έφημερίδων και τό δέος τών θλιβερών οικογενειακών ιστοριών.

Γιάννης Μαρκάκης

Συμπτώματα

Άπαλλάχτηκαν αστυνομικοί, κατηγορούμενοι γιά κακοποίηση τής Κολιτσοπούλου. Τό άκροατήριο δέν καταδικάστηκε...

Αν και έχουν περάσει μήνες και χρόνια από τόν καιρό πού πρωτοήλθε στό προσκήνιο, ή ύπόθεση τής Κάτιας Κολιτσοπούλου, εξακολουθεί επίμονα νά μαστιγώνει όλους αυτούς πού άποφεύγουν νά δούν στόν πολυποικίλο κόσμο μας τίς σκοτεινές πτυχές του επιήλτη. Αυτούς πού διατηρούν τήν πίστη τους στίς άξίες τής άστικής μας δημοκρατίας και πού προσβλέπουν στίς μεταρρυθμίσεις τών άνούσιων μόνο και μόνο γιά νά μή δούν τά οδυώδη. Γιατί, ποιά σημασία έχει άραγε ή προσαρμογή τής Έλλάδας στην «πρόκληση του 1992» όταν ή κοινωνία τής Έλλάδας βυθίζεται μέ γοργούς ρυθμούς στους νόμους του «τσαμπουκά» (άλήθεια, πόσο συχνά συναντιέται πλέον ή λέξη αυτή στίς μαζικές, στίς συλλογικές έκδηλώσεις του νεοελληνικού πλήθους!). Καί καθώς, κυβερνήτες και κυβερνώμενοι, φίλαθλοι και καλόγεροι, μύστες και άμύητοι, νέοι και γέροι, νεοφιλελεύθεροι και σοσιαλιστές, μετατρέπονται εύκολα σέ μιά άξεδιάλυτη δ' λαλάζουσα μάζα πού τά ποτάμια τής εξαθλίωσης κυβερνούν, ή άίσθηση τής άφόρητης μίσθριας, τής άδικίας, τής εξαχρείωσης και τής σιχασιάς, είναι τό μόνο πού άπομένει σέ όσους επιμένουν νά διαφέρουν. Αίτία τής δυστυχίας τους άλλά και πηγή του πάθους τους γιά αντίσταση σέ όλα αυτά.

Τά «όργανα τής τάξεως» λένε οι ειδήσεις, άπαλλάχτηκαν μέ βούλευμα γιά τίς κατηγορίες τίς σχετικές μέ τήν κακοποίηση και τόν έξευτελισμό τής Κάτιας Κολιτσοπούλου μέσα στην αίθουσα του Δικαστηρίου. Άπαλλαγή πού ήρθε λίγες μόνο μέρες μετά τήν εκ νέου «έπ' άόριστον» άναβολή τής δίκης του άλλου «όργάνου τής τάξεως» Μελίστα γνωστού από τό φόνο ενός δεκαπεντάχρονου παιδιού. Άπαλλαγή πού στό σκεπτικό της —είσαγγελική πρόταση πού υιοθετήθηκε— δέν παρέλειψε νά έπισημάνει τήν «παρουσία άτόμων, φερομένων ως άναρχικών και γυναικών -μελών φεμινιστικών όργανώσεων— στό χώρο του άκροατηρίου, γιά συμπάρασταση στην κατηγορούμενη» παρουσίες πού «άξησησαν περισσότερο τήν ένταση τής ήδη ήλεκτρισμένης άτμόσφαιρας». Ή εϋθύνη τών θυτών και τών θυμάτων...

Θά ήταν μιά άνακούφιση τό νά έγραφα άνοικτά τή γνώμη μου, αυτά πού βαθιά μέσα μου αισθάνομαι, γιά όλα αυτά. Ύποψιάζομαι όμως πώς ή εϋσπλαχνία τών «άπαλλακτικών βουλευμάτων» δέν απλώνεται εύκολα πρós όλες τίς κατευθύνσεις. Περιορίζομαι λοιπόν στό ν' άφιερλώσω σιωπηλά όλα τά παραπάνω, συμπτώματα και αισθήματα, σ' εκείνους πού άρκοούνται σ' εκείνο τό άψυχο «έτσι είναι ό κόσμος» και πού δέν κρίνουν χρήσιμο τό νά κάνουν κάτι παραπάνω γιά νά μήν ξαναβιώσουμε αυτήν τήν δλόπλευρη και άφόρητη κοινωνική και ανθρώπινη ταπείνωση.

Γιώργος Μαργαρίτης

Η ΕΑΡ ΥΠΕΡΒΑΙΝΕΙ ΤΗΝ ΥΠΕΡΒΑΣΗ

Νέα «πρωτοβουλία» του νέου φορέα για νέο φορέα

του Άγγελου Έλεφαντη

Δέν κόπασε ακόμη ο τεχνητός θόρυβος που συνόδευσε τη δημιουργία της ΕΑΡ, δέν συμπληρώθηκε καν χρόνος από τότε που ιστορικοί ηγέτες του πρώην ενιαίου ΚΚΕ Έσωτερικού άνοιξαν πανιά για νά συναντήσουν τίς μάζες και νά άνταμώνουν μέ τά πλατιά ποτάμια τίς ιστορίας, δέν πρόλαβε νά στεγνώσει τό μελάρι που σχεδίαζε επί του χάρτου τί νέα κοσμοϊστορική στρατηγική του «άριστερου δημοκρατικού εκσυγχρονισμού», τίς «προγραμματικής ανανέωσης τίς άριστεράς» και νά, οι ίδιοι άνθρωποι σέ νέους όραματισμούς. Άπευθυνόμενοι τώρα προς όλα τά κόμματα που «άποδέχονται τί σοσιαλιστική προοπτική» προτείνουν «νά δικομαστέι ή ιδέα τίς σύγκλισης των άριστερών δυνάμεων και τίς συγκρότησης ενός νέου συνασπισμού έξουσίας κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων».

ί την έπιασε τώρα την ΕΑΡ και όραματίζεται νέες συγκλίσεις; Τί σημαίνει αυτή ή νέα πρόταση;

Γνωρίζομασε πιά όλοι πολύ καλά στο «χώρο τίς ανανεωτικής Άριστεράς», κανείς δέν μπορεί νά κρυφτεί πίσω από τό δάκτυλό του. Τά λόγια δέν μπορούν νά άποκρύψουν τά πράγματα. Και τά πράγματα, έντελώς ώμά, λένε τά ακόλουθα.

ΔΙΑΔΥΟΝΤΑΣ ΤΑ ΥΠΑΡΧΟΝΤΑ

Ύπηρχε ένα κόμμα, τό ΚΚΕ Έσωτερικού. Κόμμα μέ κύριες άντιφάσεις και ύστερήσεις αλλά συνάμα ήταν ό τόπος συνάντησης όλων των ρευμάτων και των προσπαθειών τίς ανανεωτικής Άριστεράς και ως εκ τούτου ήταν κόμμα ιστορικής προοπτικής που είχε επιδείξει άντοχή στο χρόνο παρά τίς πολιτικές του άποτυχίες. Η ανανέωση του κομμουνιστικού κινήματος για την όποία πάλευε συσπείρωνε σημαντικές δυνάμεις, και ως εκ τούτου άπαγόρευε στο ΚΚΕ νά έμφανίζεται ως ή μοναδική δύναμη τίς κομμουνιστικής Άριστεράς στον τόπο μας.

Γιά λόγους που δέν θά έπαναλάβουμε έδω μία κι έχουν έκτεθει έκτενέστατα σέ τοúτο τό περιοδικό και άλλου, και μέ κύριο ή μοναδικό έπιχείρημα ότι ό κομμουνιστικός χαρακτήρας έμποδίζει τό ΚΚΕ Έσωτερικού νά

συναντηθεί μέ τίς πλατιές μάζες των εργαζομένων τό κόμμα αυτό αυτοδιαλύθηκε. Στη συνάντηση άριστερών που ποτέ δέν είχαν ένστερνωθεί την κομμουνιστική ιδεολογία και άριστερών που, άν και κομμουνιστικής προέλευσης, είχαν πιστέψει ότι τό κομμουνιστικό κόμμα ήταν πλέον δογματικός άναχρονισμός, κατασκευάστηκε ή ΕΑΡ. Αυτά πέρυσι τό Μάη.

ΧΤΙΖΟΝΤΑΣ ΣΤΗΝ ΑΜΜΟ

Ύστερα, μετά τά συνέδρια και τίς άποφάσεις, ήρθαν τά γεγονότα που έπιμένουν νά είναι ξεροκέφαλα. Κι αυτά άπέδειξαν, διά γυμνού όφθαλμού, τά έξής:

1. Οι δυνάμεις του ενιαίου ΚΚΕ Έσωτερικού δέν μετακόμισαν σύσσωμες στην ΕΑΡ. Ένα σημαντικό μέρος τους παρέμεινε στο ΚΚΕ Έσωτερικού - Άνανεωτική Άριστερά. Ένα άλλο, έξίσου σημαντικό άν και άπροσδιόριστο κατά τό κοινώς λεγόμενο «πήγε σπίτι του» και παρακολουθεί μέ άμηχανία, άπορία και μλόλικη άποστροφή τά δρώμενα. Στην ΕΑΡ προσχώρησαν μόνο οι δυνάμεις τίς «μετεξέλιξης», και κάποιιο «άνέντακτοι».

2. Από τίς πασοκογενείς δυνάμεις κανείς δέν είδε την ΕΑΡ μέ καλό μάτι. Την κατέταξαν στις δεξιόστροφες εκδοχές τίς άριστεράς και τίς γύρισαν την πλάτη.

3. Οι όποιες διαρροές του ΚΚΕ έπίσης άδιαφόρησαν για τό νέο κόμμα. Έκείνος ό «άριστερός δημοκρατικός εκσυγχρονισμός» δέν τους έλεγε τίποτε.

4. Ό διάχυτος κοινωνικός ριζοσπαστισμός, φεμινιστικό, νεολαιίστικο, οικολογικό, άντιαυταρχικό τύπου ή οι άριστεροί τίς έξωκοινοβουλευτικής Άριστεράς βρέθηκαν στους άντίποδες του νέου κόμματος. Οι άποδείξεις πολλές, ή πιό πρόσφατη και σημαντική οι φοιτητικές εκλογές όπου οι «νέοι τίς ΕΑΡ» γνώρισαν την πιό μίσηρη εκλογική καταγραφή.

5. Στο μαζικό κίνημα, σέ συλλόγους, συνδικάτα, παρατάξεις κ.λπ. ή ΕΑΡ άποδείχτηκε από άνύπαρκτη έως μηδαμινή. Μόνο όπου συνεργάστηκε μέ τό ΚΚΕ Έσωτερικού - Άνανεωτική Άριστερά, στις «άνανεωτικές παρατάξεις», σώζεται ή κατάσταση, αλλά μία κατάσταση συγκεχυμένη.

6. Γενικότερη άκτινοβολία του νέου κόμματος που νά ύπόσχεται διεύρυνση τίς κοινωνικής του βάσης δέν υπήρξε: όσοι έχουν κάποια σχέση μέ τά οργανωτικά δεδομένα τίς ΕΑΡ γνωρίζουν ότι οι οργανώσεις του δέν είναι ούτε οι μισές τίς πιό ισχυρές περιόδου του ενιαίου ΚΚΕ Έσωτερικού. Ίδια εικόνα και στις συγκεντρώσεις όπου και όταν πραγματοποιήθηκαν: άραία, άραία, νά φαινόμεστε καμιά σαρανταρέα.

7. Οι «πρωτοβουλίες» και οι «πρωτάσεις» του Λ. Κύρκου έπεσαν στο κενό. Σωστές ή λάθος, κανείς δέν έδινε συνέχεια, ούτε καν οι φιλικές του δυνάμεις μέσα στο δημοσιογραφικό κόσμο.

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΝΟ

Δηλαδή ό κόσμος άδιαφόρησε για την ΕΑΡ. Τοúτο φάνηκε και από τίς δημοσκοπήσεις: όσες άντιρρήσεις κι άν πρέπει νά έχει κανείς για την άκρίβεια και την άνιδιοτέλεια τους, όλες, έδω και μήνες, έπιμένουν ότι οι μισοί μόνο από εκείνους που ψηφίζουν τό ενιαίο ΚΚΕ Έσωτερικού έμπιστεύονται τό νέο κόμμα.

Όύτως έχόντων των πραγμάτων και τά πλατιά ποτάμια τίς ιστορίας άποδείχθηκαν ξερολάγκαδα. Ύπάρχει κίν-

δονος για την ΕΑΡ που έχει αυτοδεσμευθεί για «αυτόνομη κάθοδο στις εκλογές», να γνωρίσει τον κοινοβουλευτικό αποκλεισμό. Πόσο μπορεί να σώσει τα προσχήματα τό παράνομο για τον καλπονοθευτικό εκλογικό νόμο;

Καινούρια κατάσταση, λοιπόν, καινούριες «πρωτοβουλίες». Ένω παλιότερα η πρωτοβουλία για τη διάλυση του ΚΚΕ Έσωτερικού είχε βασισθεί στη θεωρία της «υπέρβασης» του κομμουνιστικού κόμματος τώρα η νέα πρωτοβουλία στηρίζεται στην «ιδέα της σύγκλισης των άριστερών δυνάμεων». Όλοι στον ίδιο (νέο;) φορέα: ΕΑΡ, ΚΚΕ, ΕΔΑ (Λεντάκη), ΕΔΑ (Γλέζου), ΕΚΚΕ, ΣΣΕΚ, ΕΣΚ, ΚΚΕ Έσωτερικού - Άνανεωτική Άριστερά. Άκόμη και τό ΠΑΣΟΚ, αν και δεν κατονομάζεται αλλά ευθέως υπονοείται. Όλοι για να φτιαχτεί ένας νέος συνασπισμός εξουσίας (αχ αυτή η εξουσία...).

Η πολιτική έμβέλεια βέβαια έτούτου του νέου πυροτεχνήματος, με έπιμέλεια κρυμμένη κάτω από φληναφήματα περί διαλόγου, είναι σαφής: να αποδεσμευθεί η ΕΑΡ από την αυτοδέσμευσή της περί αυτόνομης καθόδου, διότι αυτόνομη κάθοδος σημαίνει κοινοβουλευτική υπεροχία, μοναξιά και καταποντισμό. Η νέα πρόταση σημαίνει διάχυση στό πληθος, άγχώδη προσπάθεια να κρυφτεί ή γύμνια και ή κενότητα μέσα στους πολλούς, ώστε από κεί και πέρα να διευκολυνθούν οι χειρισμοί, Ποιοί χειρισμοί;

Τους χειρισμούς έχουν ήδη υπαινιχθεί στελέχη της ΕΑΡ, ό Π. Κουνελάκης π.χ. σε συνέντευξή του πρόσφατα στόν 984: **συνεργασία με τό ΚΚΕ**. Συνάντηση της συμπάραταξης από άλλο δρόμο. Έτσι θα πραγματοποιηθεί και ή άρση του ιστορικού σχίσματος κομμουνιστών και σοσιαλιστών. Έτσι ώστε αφού ό Κύρκος έφτιαξε την ΕΑΡ ως μή κομμουνιστικό κόμμα να μπορεί να συνεργάσεται με ένα κομμουνιστικό κόμμα. Όθεν και ό έκστατικός θαυμασμός της Αύγης για την γορμπατσοφική περεστρόικα στην όποία, θά όδηγηθεί αναγκαστικά και τό ΚΚΕ. Έδη άλλωστε, και ειδικά με την περί ΕΟΚ άπόφασή του, έχει κάνει τά πρώτα βήματα.

Άλλά δεν είναι μόνο ό Π. Κουνελάκης τόν όποιο κανείς άκόμη δεν έδιέψευσε καιτόι ήταν κατηγορηματικός. Παλιότερα είχε τονίσει την άνάγκη εκλογικής συνεργασίας με τό ΚΚΕ ό Λ. Τζεφρώνης σε άρθρα του στην Αύγή, τό ίδιο πνεύμα άποπνέει και πρόσφατο άρθρο του Θ. Τσουπαρόπουλου στην Αύγή. Τό ίδιο υπαινίσσονται και συνεργασίες, στό μαζικό χώρο, της ΕΑΡ με τό ΚΚΕ, π.χ. στις εκλογές των οικόδόμων που προμηνύουν γενικότερες συγκλίσεις. Έτσι δεν είναι μόνο ότι όσα δεν φτάνει ή άλεπού τά κάνει ιδεολογία άλλά και όταν θέλει κάτι ή άλε-

πού ξεχνά την ιδεολογία. Γιατί ιδεολογία που ν' απαγορεύει τη σύγκλιση με τό ΚΚΕ δεν υπάρχει. Ό κρατισμός του ΚΚΕ και ό εκσυγχρονισμός της ΕΑΡ δεν διαφέρουν πολύ. Βγαίνουν από την ίδια μήτρα. Τό στάδιο «της πραγματικής δημοκρατικής άλλαγής με κατεύθυνση τό σοσιαλισμό» του ΚΚΕ και τό στάδιο του «άριστερου δημοκρατικού εκσυγχρονισμού» της ΕΑΡ είναι ένα και τό αυτό: αυτό που «βλέπει» ότι πριν τό σοσιαλισμό προηγείται κάτι άλλο και δεν βλέπει ταυτόχρονα ότι στόν τόπο μας κανένα άλλο στάδιο δεν υπάρχει να διανυθεί παρά μόνο ό σκληρός και δύσκολος δρόμος για τό σοσιαλισμό.

ΣΥΓΚΛΙΝΟΥΜΕ, ΣΥΜΠΛΕΟΥΜΕ ΠΡΟΣ ΠΑΣΑ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

Έπειδή όμως ό καιροσκοπισμός στην πολιτική δεν γνωρίζει όρια και άλλοι χειρισμοί είναι πιθανοί: κάπως, δηλαδή, ή νέα πρόταση άκουμπά και στό ΠΑΣΟΚ. Όλα είναι πιθανά. Άν φτιαχτεί αυτός «ό νέος συνασπισμός εξουσίας» των δυνάμεων που άποδέχονται τη σοσιαλιστική προοπτική; Μήπως δεν υπάρχουν και προηγούμενα λαϊκό-μετωπικών κατασκευών, συνεργασίες κομμουνιστών, σοσιαλιστών, ριζοσπαστών, άριστερών; Μήπως έπλεοτέ ή ΕΑΡ ότι τό ΠΑΣΟΚ ΔΕΝ είναι άριστερό κόμμα; Μήπως απέκλεισε ποτέ ή ΕΑΡ τη *μετεκλογική* συνεργασία με τό ΠΑΣΟΚ;

Όλα, λοιπόν τά διφορούμενα μπορεί να ένεργοποιηθούν, όλες οι εκδοχές είναι δυνατές. Μήπως θά λείψουν τά έπιχειρήματα σε όσους αντί να σκέφτονται άπλώς έπιχειρηματολογούν;

Βέβαια όπως όλα τά πράγματα του κόσμου τούτου και ή νέα πρωτοβουλία δεν είναι χωρίς αντιφάσεις. Πώς να χωρέσει για παράδειγμα ό έντερικός άντικομμουνιστικός λόγος — δεν έννοώ τόν θεσμικό άντικομμουνισμό, άλλά την άποστροφή σε ό,τι τό κομμουνιστικό, θεωρία, παράδοση, ιδεολογία, — στελεχών της ΕΑΡ στό ίδιο σουβάλι με τό ΚΚΕ; Πώς θά χωρέσει στό μυαλό μελών και στελεχών της ΕΑΡ, που έδώ και χρόνια είχαν πάρει τις άποστάσεις του και από τό ΠΑΣΟΚ και από τό ΚΚΕ για λόγους τόσο σοβαρούς που κανένα φραστικό πυροτέχνημα δεν μπορεί να άναιρέσει και τώρα καλούνται, άλλη μία φορά, να συγκλίνουν με ό,τι και όσα τόσο ριζικά είχαν άποκλείσει;

ΜΙΑ ΒΑΡΚΑ ΜΑΣ ΣΩΖΕΙ

Οί αντιφάσεις αυτές δεν ξεπερνιούνται παρά μόνο καταστροφικά. Έκσφεν-

δονίζουν στό περιθώριο εκείνους που παίζουν μαζί τους, που άπερίσκεπτα κι άστόχαστα νομίζουν ότι μπορούν να περιφρονούν τη λογική των πραγμάτων και των ανθρώπων. Και προπάντων όταν περιφρονούν τά αισθηματά τους. Έδη ή νέα «πρωτοβουλία» πέφτει στό κενό, αφού μόνο άρνήσεις ή έπιφυλλακτικά σχόλια ύπήρξαν από εκείνους προς τους όποιους άπευθυνόταν. Κέρδισε μόνο άκόμη μία πρόσκαιρη δημοσιότητα: ξαναμίλησαν οι έφημερίδες γι' αυτούς που έδώ και καιρό τους είχαν ξεχάσει.

Στό μεταξύ, ώστόσο, προσδοκάται κάποιο άλλο όφελος. Η ΕΑΡ έμφανίζεται ως σηματοφόρος της ένότητας της Άριστεράς, ως άκούραστος πρωτεργάτης της, μακριά από τη λογική του μικρομάγαζου και την τύφλωση του φανατισμού. Έτσι θά μπορεί να σπρώχνει στη γωνιά τους εκείνους τους «δογματικούς του Μπνιαϊά», τους άδιάλλακτους σεκταριστές που όνειρεύονται ότι θά φτιάξουν δικό τους κόμμα και μάλιστα κομμουνιστικό, αυτούς τους διασπαστές που δεν σεβάστηκαν τις νόμιμες άποφάσεις της πλειοψηφίας του 4ου συνεδρίου του ΚΚΕ Έσωτερικού, αυτούς που δεν συμμερίζονται τό αίτημα του λαού της Άριστεράς για ένότητα, αυτούς τους παλαισημερολογίτες της Άριστεράς που κάποιος σοφολογιότατος της Αύγης πρό καιρού έξομοίωσε με τις θεούσες του «666». Και έπειδή ό πολιτικός κυνισμός έχει γίνει βασικό ιδεολογικό έφόδιο άκόμη και άριστερών ό κίνδυνος για όσους δεν θεωρούν την ύπόθεση του κομμουνισμού ξεπερασμένη ιστορία είναι πραγματικός.

Η βροντοσαύρευια κομματική άντοχή πριν ένα χρόνο κατάφερε να κατευνάσει τις άντιρρήσεις πολλών για τη νέα περιπέτεια. Άλλά έχει κι αυτή τά όριά της. Γιατί ή άσυμφωνία εύρύνηθηκε τόσο πολύ ώστε ή συνοίκηση στόν οικοτών πατέρων, που έπιπλέον κατάντησε παράγκα, άποβαίνει άδύνατη. Λίγοι είναι εκείνοι που βολεύονται με τά μελοδράματα και τις φαρσοκωμωδίες. Οί άπροσδιορίστας πολλοί άριστεροί της άνανέωσης άλλους δρόμους προσπαθούν να άνιχνεύσουν μέσα στη γενική άπορία που είναι και δική τους. Κομμουνιστές κι όχι σοσιαλδημοκράτες, άριστεροί κι όχι λοιποί δημοκράτες, ριζοσπάστες κι όχι ψευτοεικονοκλάστες, χωρίς τυμπανοκρουσίες, έχουν στραμμένα τά μάτια τους κατά κεί που ύπάρχουν τά πραγματικά μας προβλήματα, εκεί όπου ή πραγματική κοινωνική κίνηση άνατρέπει την ύπάρχουσα κατάσταση πραγμάτων.

ἀποκαλυπτικός ὁ κ. Μητσοτάκης στὰ Τρίκαλα

Η ΠΡΟΕΚΚΛΟΓΙΚΗ ΤΑΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

τοῦ Ἀνδρέα Πανταζόπουλου

— «Εἶσαι ὁ Πρωθυπουργός - Εἶσαι ὁ Πρωθυπουργός!»

— *Μέ τή θέλησή σου μόνο, λαέ τῶν Τρικάλων.*

Η συγκέντρωση τῆς Νέας Δημοκρατίας στὰ Τρίκαλα ἦταν πράγματι μεγάλη. Τουλάχιστον αὐτό ἔδειξε ἡ τηλεόραση. Καί ἐκτός ἀπό μεγάλη ἦταν καί ἄρκετά μαχητική. Καί βέβαια ἦταν προεκλογική. Ὑπῆρχε παλμός, τὰ συνθήματα ἔπεφταν βροχή καί ὁ λόγος τοῦ ἀρχηγοῦ προσέφερε τίς δυνατότητες στοὺς ὁπαδοὺς του νὰ ἀναπαράγουν τὸ πανηγυρικό κλίμα τῆς συγκέντρωσης. Καί βέβαια ἦταν ἀρκούντως προεκλογικός.

Κατὰ πόσο ὁμως ὁ λόγος τοῦ Κ. Μητσοτάκη στὰ Τρίκαλα βρίσκεται σέ ἀντιστοιχία μέ τή συλλογική βούληση τοῦ κοινωνικοῦ ρεύματος τοῦ ὁποῦ ἠγεῖται; Καί ποιά εἶναι ἡ συνισταμένη αὐτῆς τῆς συλλογικῆς βούλησης; Εἶναι σίγουρο ὅτι τὸ προνομιακό πεδίο στοῦ ὁποῦ ἡ δεξιά παράταξη θά πρέπει νὰ δώσει τή μάχη γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς κοινοβουλευτικῆς πλειοψηφίας εἶναι αὐτό τῆς «ἀπαλλαγῆς»; Τελικά τὸ σύνθημα τῆς «ἀπαλλαγῆς» εἶναι σήμερα κυρίαρχο μέσα στοῦ κοινωνικό ρεῦμα πού ἀπαιτεῖ σαφῶς μιά ἄλλη κυβέρνηση, μιά κυβέρνηση τῆς Δεξιᾶς;

Ἡ ὁμιλία τοῦ Κ. Μητσοτάκη στὰ Τρίκαλα ἔχει δώσει ἤδη τὴν ἀπάντησή. Ἐνστερνιζόμενος τὸ σύνθημα τῆς «ἀπαλλαγῆς» σέ ὅλες του τῆς διαστάσεις καί τῆς ἐκδοχῆς ἄρχισε νὰ διαμορφώνει ἀντίστοιχα τὴν προεκλογική τακτική τοῦ κόμματός του. Ἐνας προσεκτικός μελετητὴς τοῦ κειμένου τῆς ὁμιλίας τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ν.Δ. θά μπορούσε νὰ ἐξαγάγει καί ἕνα ἄλλο συμπέρασμα: Στὰ τυπικά τῆς χαρακτηριστικά, τόσο ὡς πρὸς τὴν δομὴ τῆς ὅσο καί ὡς πρὸς τὸ στυλ τῆς, ἡ ὁμιλία στὰ Τρίκαλα ἐλάχιστα διέφερε

ἀπὸ τῆς προεκλογικῆς ὁμιλίας τοῦ Ἀ. Παπανδρέου τὸ 1981. Πολλοὶ θά θυμοῦνται τὸ συγκεκριμένο στυλ τῶν προεκλογικῶν ὁμιλιῶν τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ΠΑΣΟΚ. Λόγος μεσιανικός, λυτρωτικός, ἐλπιδοφόρος; λόγος πού κόμιζε ἐπαγγελίες καί ἔτρεφε μύθους. Ἄλλὰ πάνω ἀπ' ὅλα λόγος κενός, ἀποϊδεολογικοποιημένος, λόγος - καθρέφτης, λόγος - ἀντίλαλος τῶν ἐκστασιαζόμενων ὁπαδῶν, καί συγχρόνως λόγος καταπέλτης, λόγος πού κατήγγειλλε, λόγος πού δίκαιζε.

Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ πρότυπο ἀντέγραψε καί ὁ ἀρχηγός τῆς Ν.Δ. Τὰ ἑπτὰ χρόνια κυβέρνησης τοῦ ΠΑΣΟΚ εἶναι ἱκανὰ νὰ ἀναδείξουν, ἔστω καί σέ μικρογραφία, τὰ ἴδια πολιτικά ἀποτελέσματα διακυβέρνησης τῆς χώρας ἀπὸ τὸν ἐμφύλιο ὡς τὸ 1981. Αὐτὴ ἡ ἐξίσωση, ἡ ἀκύρωση καλύτερα, τῆς ἱστορικότητας τῶν κοινωνικῶν διεργασιῶν ἀντανაკλάται στὸν πολιτικό λόγο τοῦ Κ. Μητσοτάκη στὰ Τρίκαλα:

«Ἡ χώρα κινδυνεύει ἀπὸ *σῆψη* καί *βυθίζεται* κάθε μέρα σέ *κρίση* πολυπλευρῆ καί βαριά... στὴν παιδεία διδασκόμενοι καί διδάσκοντες *βυθίζονται* στὴν *κρίση*... τὰ *παιδιά* μας κινδυνεύουν νὰ χάσουν ἕνα σχολικό χρόνο... τὸ *ΕΣΥ* *καταρρέει* καί τὰ *θύματα* *πολλαπλασιάζονται*... τρίτος χρόνος λιτότητας εἶναι τὸ δῶρο τοῦ ΠΑΣΟΚ μέσα στὴ γενική οικονομική *κρίση*... τὸ *ΙΚΑ* *χρεοκοπεῖ*... ἡ *δημόσια ἀσφάλεια* εἶναι ἀνύπαρκτη, ὁ Ἕλληνας *ἀπροστάτετος*, οἱ *τρομοκράτες* *ἐπιλέγουν θύματα*... οἱ ἀπεργίες *παραλύουν* τῆς πόλεις... ὑπάρχει τὸ αἶσθημα ὅτι *δὲν ὑπάρχει κυβέρνηση καὶ πρωθυπουργός*... ἐπωφελοῦνται πολλοὶ ἀπὸ τὴν *ἐξασθένηση* τῶν διεθνῶν μας θέσεων... τώρα γνωρίζουμε τὴ μυστική *διπλωματία*... τὸ μοναδικό μέλημα τῶν κυβερνῶντων εἶναι ἡ *συγκάλυψη* τῶν *σκανδάλων*...» (Ἐλεύθερος Τύπος, 28/3/88, ὑπογράμμισεις δικῆς μου).

Κρίση λοιπόν, σῆψη, κίνδυνοι, καταρρεύσεις, χρεοκοπία, τρομοκρατία, σκάνδαλα, ὅλα αὐτὰ καί ἴσως πολλὰ

ἀκόμα πού μέλλει νὰ προστεθοῦν ὀλοκληρώνουν μιά σύλληψη δαιμονιακῆ τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας. Ἔτσι, ὅπως ἀκριβῶς καί τῆς παραμονῆς τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1981 ὁ ἄλλος ἀρχηγός δίκαιζε τὴν «ἐπάρατο» καί προσπαθοῦσε νὰ ἐκμαιεῖσει τὴν κοινωνική συναίνεση μετεκλογικά μέ τὸ «βρήκαμε χάος, παραλαμβάνουμε καμένη γῆ». Ἡ ἀντιγραφή εἶναι προφανής; ὅπως καί ἡ ἱστορική ἀντιστοιχία ἐπίσης... Τὸ 1981, ὁ λαὸς συσπειρωνόταν στοῦ ΠΑΣΟΚ, ἐνῶ, τὸ 1988, εἶναι ἡ Ν.Δ. πού ὀφείλει νὰ τὸν συσπειρώσει. Τὸ 1981, ἦταν ἡ ἀντιδεξιά πρόκληση καί ὄχι τὸ πασοκικό πρόγραμμα πού συγκροτοῦσε καί ἐνδυνάμωνε τὸν πόλο τῆς κυβερνητικῆς ἐναλλαγῆς. Τὸ 1988, ἀντιθέτως, εἶναι τὸ (νεοδημοκρατικό) πρόγραμμα πού ὀφείλει νὰ καταστήσει φερέγγυο τὸν ἄλλο παραδοσιακό πόλο τῆς ἐναλλαγῆς.

Γιατί ὁμως αὐτὴ ἡ θεμελιώδης ἀντιστροφή τῶν πολιτικῶν προτεραιοτήτων ἀπὸ τὴν ἡγεσία τῆς Ν.Δ.; Πῶς εἶναι δυνατόν μιά δημαγωγική ρητορεία, πού τῆς περισσότερες φορές ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ συνθήματα τοῦ εἶδους «Κάτω οἱ κλέφτες τοῦ ΠΑΣΟΚ», νὰ ἐπενδύεται σέ μιά ὁρατὴ προοπτική κυβερνητικῆς ἐξουσίας ὅπου οἱ κοινωνικοὶ ἐγγυητές τῆς προσδοκοῦν μιά καλύτερη διαχείριση τῶν συμφερόντων τους; Μὲ ἄλλα λόγια, πῶς αὐτὸς ὁ πολιτικός λόγος ἀπαντᾷ πειστικά στοὺς «κυμαινόμενους» μικρομεσαστούς πού ἀπαιτοῦν νὰ γίνουν μεγαλοαστοί; Ἄν ἡ ρῆξη τῶν πρώτων μέ τὸ ΠΑΣΟΚ προκλήθηκε καί ἐξαιτίας τῆς χιονοστιβάδας τῶν διαψεύσεων πού ἐπακολούθησε τὸ 1981, πῶς ἡ τῆς ἴδιας ποιότητας χιονοστιβάδα προκαλεῖ ἀπὸ τώρα τοὺς ἐπιθυμητοὺς συμμάχους; Τὸ «λαϊκὸ δικαστήριον» πού κατέκλυσε τῆς τέσσερις πλατεῖες τῶν Τρικάλων εἶναι σίγουρο ὅτι ἔδωσε μιά ἐπωφελὴ ἀπάντηση γιὰ τὰ μακροπρόθεσμα συμφέροντα τοῦ κόμματος;

ΟΙ ΑΞΟΝΕΣ ΤΗΣ ΠΡΟΕΚΚΛΟΓΙΚΗΣ ΤΑΚΤΙΚΗΣ

“Ας προσπαθήσουμε όμως να δούμε πού συγκεκριμένα τούς βασικούς άξονες γύρω από τούς οποίους ύφαινεται ή προεκλογική τακτική τής Ν.Δ.

Καταρχήν ή Ν.Δ. φαίνεται όχι μόνο να άποδέχεται αλλά και να υιοθετεί ά-νευ όρων τό πρότυπο τής μαζικής λαϊκής συγκέντρωσης ως βασικό μέσο επικοινωνίας με τούς ψηφοφόρους τής. Καί αυτό τήν ίδια στιγμή πού ό άρχηγός τής άπαιτεί από τήν κυβέρνηση να άνοιξει τήν τηλεόραση και να διεξαχθεί ό προεκλογικός άγώνας μέσα άπό συζητήσεις και στρογγυλά τραπέζια, όντας βέβαιος ότι τό αίτημά του δέν πρόκειται να εισακουσθεί. Πίσω όμως από τήν υιοθέτηση τής μαζικής λαϊκής συγκέντρωσης ως προτύπου άμφίδρομης επικοινωνίας βρίσκει ή πολιτική βούληση τής ήγεσίας τού κόμματος, πού θέλει να χρωματίσει τήν αντίδραση κατά τής κυβερνητικής πολιτικής και να τής προσδώσει χαρακτηριστικά «λαϊκού κινήματος».

Μέ ποιούς όμως στόχους συγκροτείται αυτό τό έξεγερμένο και άπηυδισμένο «λαϊκό κίνημα»; Στο σημείο αυτό ό πολιτικός λόγος τού άρχηγού είναι άποφασιστικής σημασίας. Γιατί σπείνει να τροφοδοτήσει, να όπλίσει αυτό τό έν δυνάμει «κίνημα» χρησιμοποιώντας ως μέσο τή *συνολική καταγγελία τής έπταετούς πολιτικής τού ΠΑΣΟΚ στό επίπεδο τής ήθικής και τής άξιοκρατίας*: «Μάς πνίγουν τά σκάνδαλα... όχι στίς πολιτικές και κομματικές παρεμβάσεις στή Δικαιοσύνη... Ή χώρα δέν έχει ούτε κυβέρνηση ούτε πρωθυπουργό... τό κράτος σαπίζει...», δηλώνει ό άρχηγός από τό μπαλκόνι. Καί τό «κίνημα» κραυγάζει: «Κάτω οί κλέφτες τού ΠΑΣΟΚ». Τό επίπεδο τής ήθικής και τής άξιοκρατίας φαίνεται να είναι προνομιακό γιά τή δεξιά παράταξη γιατί, γιά τήν ώρα, κανείς δέν τήν ύποχρεώνει να άπολογηθεί γιά τή δική τής θητεία στήν κυβέρνηση. “Άλλοι είναι οί κρινόμενοι και άλλοι αυτοί πού κρίνουν και δικάζουν. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να προσέξουμε ιδιαίτερα. Πρόθεση τής ήγεσίας τής Ν.Δ. είναι να μετατρέψει τήν προεκλογική διαμάχη σε λαϊκό δικαστήριο κατά τής κυβέρνησης και μέσα από αυτή τή διαδικασία να άποκαθαρθεί και ή ίδια. Ή εικόνα έντιμότητας και κυρίως πολιτικής φερεγγυότητας τού κόμματος και τού άρχηγού του φτιάχνεται καθώς, με τήν ίδια κίνηση, ζωγραφίζεται ή εικόνα τής άνυποληψίας τού αντιπάλου κόμματος και τού άρχηγού του. Στο βάθος αυτής τής τακτικής κρύβεται ή πρόθεση τής ήγεσίας τής Ν.Δ. να σύρει τόν προεκλογικό άγώνα σε μία άντιπαράθεση

του παλιού με τό νέο. Ήξου και ή πολιτική ρητορική τού Κ. Μητσοτάκη δέν διατάζει να μετατοπίζεται και να έμφανίζεται και ως έθνικολαϊκή: «Ήθνική συμπιλίωση, όχι στο νέο διχασμό», αλλά και «Τό Κιλελέρ άνήκει στή φιλελεύθερη Ν.Δ.». “Ετσι όπως και ή αντίστοιχη πολιτική ρητορική τού ΄Α. Παπανδρέου, τό 1981, διαλαλούσε: «Δέν υπάρχουν δεξιά, κεντρώα και άριστερά μεροκάματα και μισθοί...». ‘Ο πολυσυλλεκτισμός με τό όχημα τής έθνικής συμπιλίωσης φαίνεται ότι μπορεί να καλύψει τήν άνωμαλία πολιτικού προγράμματος ή τήν πολιτική δειλία έκφρασης του και άνάδειξής του ως τού κύριου μέσου τής νεοδημοκρατικής προέλασης προς τήν έξουσία.

Μπορεί όμως τό σύνθημα τής έθνικής συμπιλίωσης να εκπληρώσει αυτό τόν πολιτικό ρόλο; Μπορεί τό σύνθημα «όχι στο νέο διχασμό» να άποτελέσει μία σταθερή πολιτική βάση και να ύφάνει από τώρα τίς μετεκλογικές κοινωνικές και πολιτικές συμμαχίες με μία νεοδημοκρατική κυβέρνηση;

“Όταν τό σύνθημα τής έθνικής συμπιλίωσης χρησιμοποιήθηκε ως κεντρικό-μετωπικό σύνθημα όρισμένων νεοδημοκρατών ύποψηφίων στίς δημοτικές εκλογές είχε όχι μόνο συγκεκριμένες πολιτικές - κομματικές στοχεύσεις αλλά λειτουργούσε και σε ένα επίπεδο τελείως παρθένο γιά τά έλληνικά πολιτικά πράγματα: Στή «συγκατοίκηση» τών δεξιών δημάρχων με τήν κυβερνώσα πασοκική τάξη. ΄Αλλά ό πολιτικός λόγος τών δεξιών δημάρχων υπερέκρασε τίς άνεργάτιστες πρακτικές τής πασοκικής ύπαλληλίας και κατόρθωσε να δημιουργήσει έπιμέρους συναινέσεις πού στήριξαν και στηρίζουν τίς όντως θεαματικές πολιτικές πρωτοβουλίες τους. Είναι σίγουρο ότι ή Ν.Δ. μπορεί να μιμηθεί τίς προσεκτικές ίσορροπίες τών δημάρχων τής; Καθόλου. ΄Αντίθετα, τό κόμμα αυτό, λόγω άκριβώς τής προϊούσας δημαγωγικής του πρακτικής, βρίσκεται έξαρχής παγιδευμένο στήν ίδια θεμελιώδη αντίφαση με αυτήν τού ΠΑΣΟΚ τό 1981.

ΑΠΑΛΛΑΓΗ Ή ΕΝΑΛΛΑΓΗ;

“Αν και στο βαθμό πού ό λαϊκισμός, ως αναλυτική κατηγορία, μπορεί να περιγραφεί και να προσδιοριστεί τύπους κοινωνικών φαινομένων και διαδικασιών, ίσχυε και έξακολουθεί να ίσχύει ως προς τό ΠΑΣΟΚ, κανένας δέν μπορεί να ύποστηρίξει ότι ή Ν.Δ. μένει άπρόσβλητη από αυτόν. Τό μόνο στοιχείο πού άκόμα παραμένει άπροσδιόριστο είναι ότι αυτό τό «λαϊκιστικό - ρεβανιστικό» ρεύμα πού φαί-

νεται να βηματοδοτεί τήν προεκλογική πορεία τής δεξιάς παράταξης είναι ήγεμονικό στον εύρύτερο κοινωνικό χώρο πού άπαιτεί μία νεοδημοκρατική κυβέρνηση στήν έξουσία. Με άλλα λόγια: ΄Η προεκλογική τακτική τής Ν.Δ. μπορεί να έκφράσει πολιτικά και να αναδείξει μία νέα κυβερνητική πλειοψηφία προσεταιριζόμενη τό σημαντικότερο μέρος όσων στα γκάλοπ δηλώνουν «άναποφάσιστοι»; Στο σημείο αυτό διακρίνουμε μία θεμελιώδη πολιτική άπουσία: *Τό κυβερνητικό πρόγραμμα πού έχει καταρτίσει ή Ν.Δ. φαίνεται να παίζει δευτερεύοντα ρόλο στήν προεκλογική διαμάχη*. Οί πολιτικές άρχές διακυβέρνησης ύποστέλλονται —συνειδητά ή όχι, γιά τήν ώρα, άδιάφορο— και προκρίνεται ή μετωπική άντιπαράθεση. ΄Η συγκολλητική ύλη τού νεοδημοκρατικού συνασπισμού περιέχει σε ύψηλές δόσεις εκείνες τίς φοβικές έντάσεις πού άπευθύνονται στο κοινωνικό σώμα γιά να τό κάνουν να ύπακούσει και να ύποταχθεί σε μία «νέα» πολιτική τάξη πού ύποτίθεται ότι θα έξαλείψει τίς αιτίες τών δεινών: θα έξαλείψει τήν τρομοκρατία, θα άναβαθμίσει τήν παιδεία και τήν ύγεια, θα καταστήσει τό κράτος ίσχυρό προς φίλους και άλλοφύλους, θα άπονείμει δικαιοσύνη τρέσδλους όσοι δεινοπάθησαν τήν τελευταία έπταετία. Αυτοί οί προεκλογικοί χειρισμοί μοιάζουν να άνταποκρίνονται στο σκληρό πυρήνα τού κοινωνικού κορμού, πού από τό 1981 και ύστερα έπαψε να «στεγάζεται» στο Κράτος, πολιτικά - κοινωνικά - οικονομικά. Αυτή έδώ ή διαπίστωση είναι τό ύλικό ύπόστρωμα πού ύπαγορεύει στήν ήγεσία τής Ν.Δ. τίς συγκεκριμένες της έπιλογές. “Αν όμως οί φοβικές έντάσεις και ή «ρεβανιστική» ρητορική τροφοδοτούν και σημαδεύουν άνεξίτηλα όχι μόνο τό προεκλογικό αλλά κυρίως τό πολιτικό προφίλ τής παράταξης, είναι μία άλλη πολιτική βούληση κάποιων άλλων κοινωνικών στρωμάτων και κατηγοριών αυτή πού άπαιτεί μία προγραμματική - ιδεολογική άναγνώριση από τήν παράταξη: αυτά τά κοινωνικά στρώματα και αυτές οί κοινωνικές κατηγορίες άπαιτούν από *σήμερα* τήν όργανική τους εκπροσώπηση στον πολιτικό λόγο τού άρχηγού, συγκεκριμένα και άπτά.

Σε τελευταία άνάλυση, αν κάτι δείχνουν τά συνθήματα τόσο τού Κ. Μητσοτάκη όσο και τών όπαδών του είναι ή *δυσκολία πού άντιμετωπίζει ή δεξιά παράταξη στο σύνολό της να συγχωνεύσει σε μία ενιαία πολιτική γραμμή και πρόγραμμα έτερόκλητες κοινωνικές προσδοκίες* ή, με άλλα λόγια, τίς καθαυτό άστικές με τίς μικροαστικές. Με άλλα λόγια: Λαϊκισμός και άπαλλαγή ή πρόγραμμα και έναλλαγή; ‘Ο χρόνος θα δείξει...

ΕΝΩ ΟΙ ΔΟΛΟΦΟΝΙΕΣ ΣΥΝΕΧΙΖΟΝΤΑΙ: «Καλά τούς τὰ 'πε πάλι ή 17 Νοέμβρη...»

του Γιώργου Καρρά

Τόν Νοέμβριο του 1896, στην Πάτρα, ο τσαγκάρης Δημ. Μάτσαλης παραφυλάει και σκοτώνει μέ φαλτσέτα — τό εργαλείο της δουλειάς του— τόν τραπεζίτη Διον. Φραγκόπουλο και τραυματίζει σοβαρά τόν μεγαλέμπορα Άνδρ. Κόλια. Κοντά έναν αιώνα μετά, ή 17 Νοέμβρη σκοτώνει τόν βιομήχανο Άθανασιάδη, και προηγουμένως άλλους. Οί διαφορές είναι σαφείς: στην πρώτη περίπτωση μιλάμε για μία εποχή όπου τό εργατικό κίνημα βρίσκεται στα σπάργανα και αναζητεί τὰ μέσα τής πάλης του, και μέσω αυτών τήν ταυτότητά του, μιλάμε για μία αυθόρμητη πράξη ταξικού μίσους: στη δεύτερη περίπτωση έχουν περάσει ένενήντα χρόνια, μάρτυρες όλων τών δυνατών μορφών πάλης και οργάνωσης. Και δέν είναι, άκόμα, μικρή διαφορά ότι ο άναρχικός τσαγκάρης αυτοανατινάζεται μέ δυναμίτη, τρεις μέρες άργότερα, στό κελί του, ενώ ή 17N έτοιμάζει συνωμοτικά τή νέα επιχείρησή της. Ή πραγματική πολιτική διαφορά όμως, και πίο σωστά ή ταξική διαφορά, διαπιστώνεται άν δει κανείς δυό φράσεις από τήν «άπολογία» του Μάτσαλη: «Ο,τι έκαμα, τό έκαμα χάριν τής Ίδέας. Φονεύσας δέν απέβλεπα εις τὰ πρόσωπα, άλλ' έκτύπησα τό κεφάλαιον».

Φονεύσας — ο άναρχικός τσαγκάρης ξέρει τί κάνει και τό λέει μέ τό όνομά του· ή 17N άπορρίπτει τόν χαρακτηρισμό του φόνου, αυτή επιδίεται

σε δίκαιες λαϊκές εκτελέσεις. Δέν απέβλεπα εις τὰ πρόσωπα — ο Μάτσαλης δέν άφαιρεί τό θύμα του από τόν κόσμο του άστισμού, δέν τόν ενδιαφέρει καν τό θύμα του, ή πράξη είναι στην πίο άκραία μορφή συμβολική· ή 17N έξηγεί αναλυτικά γιατί τόν Άθανασιάδη και όχι άλλον, και μάλιστα επιγράφει χαρακτηριστικά τήν προκήρυξη της «Ένας δολοφόνος τής εργατικής τάξης λιγότερος». Έκτύπησα τό κεφάλαιον — ο Μάτσαλης είναι έχθρός ενός τρόπου παραγωγής και οργάνωσης τής κοινωνίας, είναι αντίπαλος μιας σχέσης· ή 17N έχθρεύεται τούς συγκεκριμένους, επώνυμους εκπροσώπους τής «λοδμπεν μεγαλοαστικής τάξης». Τό έκαμα χάριν τής Ίδέας — ο τσαγκάρης Μάτσαλης δέν δρᾶ για λογαριασμό και στό όνομα κανενός απολύτως, είναι ο ίδιος μέρος τής Ίδέας· ή 17N δρᾶ για λογαριασμό άλλων: «έμεεις όχι μόνο δέν λέμε ότι επιδιώκουμε νά μᾶς μιμηθεί ο κόσμος, άλλ' αντίθετα λέμε ότι τέτοιες ενέργειες δέν μπορεί νά τίς κάνει ο λαός μόνος του παρ' ότι τό θέλει». Κοντολογίς: ο Μάτσαλης είναι σύμβολο, ή 17N υποκαθιστά. Και τέλος: ο άναρχικός τσαγκάρης δέν διέθετε Έλευθεροτυπία, άλλά, και νά υπήρχε τότε αυτή, θά τόν άφηνε άδιάφορο. Έκείνος τό 'καμε για τήν Ίδέα, ή 17N τό κάνει, τελικά, για τήν Προκήρυξη. Τόν Μάτσαλη τόν είδαν επειδή έδρασε· ή 17N δρᾶ για νά τήν άκούσουν.

ΚΑΛΑ ΤΟΥΣ ΤΑ ΄ΠΑΛΕ...

Ή κουβέντα για τή 17N και μέ άφορμή τή 17N είναι άτελειώτη. Έχουν άλλωστε γραφτεί τόσα πολλά —για τή λειτουργικότητα που έχει ή τρομοκρατική πρακτική στις δυτικές πόλεις για τόν κρατικό αυταρχισμό, για τήν ποινικοποίηση τής πολιτικής μέσω τής αυτοποινικοποίησης τών τρομοκρατών, για τήν άφομοιωτική λειτουργία του «ιδιωτικού πολέμου» στις κοινωνίες τής έξατομίκευσης— τόσο πολλά λοιπόν, που δέν έχει νόημα νά άσχοληθεί κανείς μέ όλα ή νά τὰ επαναλάβει. Άν κάτι νέο προκύπτει όμως από τίς τελευταίες προκηρύξεις τής οργάνωσης και τή σχετική διά του Τύπου (κυρίως τής Έλευθεροτυπίας) συζήτηση, αυτό είναι ή συμπάθεια που ή 17N διαισθάνεται ότι προκαλεί στους καταπιεσμένους εν γένει, άλλά και ή «συμπάθεια» που όντως για πρώτη φορά αρχίζει νά άρθρώνεται, έμμεσα έστω, από επώνυμους και άνόνημους μέ δημόσιο τρόπο. Δημόσιο, γιατί οί κουβέντες «καλά τούς κάνανε» ή «καλά τούς τὰ 'πε πάλι ή 17N» είναι έτσι κι άλλιώς γνωστές σε όλους, στό σπίτι, στη δουλειά, στό ταξί. Τώρα ή Αιλή Ζωγράφου υπερασπίζεται τό όβτως ή άλλως «αυτόκλητο», λέει, όλων τών εκάστοτε επαναστατών ηγετών. Και έχουμε άκόμα τό Έθνος που ήδη από πέτσι έγραφε (και έσως γι' αυτό τιμήθηκε φέτος από τή

17N με την αποκλειστικότητα της τελευταίας της προκήρυξης) ότι δύσκολα μπορούν να άμφισβητηθούν «οί αλήθειες της προχτεσινής προκήρυξης» ή πάλι την *Αύριανή*: «μεγάλο μέρος από την προχτεσινή προκήρυξη της 17N δυστυχώς αποτελεί την πικρή αλήθεια». Είναι αυτές ακριβώς οι συγκεκριμένες «αλήθειες», και όχι άλλες, που κάνουν όρισμένους να λένε «καλά τούς τά 'ψαλε πάλι ή 17N». Τί τούς έψαλε λοιπόν καλά — και σέ ποιούς;

Κατ' αρχήν να ξεκαθαρίσουμε ότι είναι έντελώς άνευ σημασίας τά περί «άμεσης δημοκρατίας» κ.λπ. φληναφήματα της 17N, μέ τά όποια άλλωστε επίχειρησε να μάς ταλαιπωρήσει και ό Γ. Βότσης. Αύτά όλα δέν αποτελούν παρά άπομεινάρια του παρελθόντος, σκόρπιες κουβέντες, δάνεια του περιρρέοντος πολιτικού λόγου και του «άντιεξουσιαστικού μπάρ», τόσο ζένες πρός τά κυρίως κείμενα των τελευταίων προκηρύξεων (όπου συναντάει κανείς άκόμα και περίπου ευνόικές αναφορές στον Τσοβόλα και τον 'Αρσένη για μέτρα τους κατά της «λματ»!) που θά άφηναν άδιάφορο ή και θά διασκέδαζαν κάθε άυθεντικό άντιεξουσιαστή και άναρχοαυτόνομο. Είναι δεδομένη άλλωστε, νομίζω, ή άδιαφορία έως έχθρότητα των τελευταίων άπέναντι στη 17N. Γιατί ή δράση τους είναι παντού και πάντοτε δημόσια, όπως «δημόσια» είναι άλλωστε και τά όπλα τους —τό καθρόνι, ή πέτρα, οι μολότοφ— και όχι «ιδιωτικά» όπως είναι τό 38άρι· γιατί ή δράση τους κινείται στά όρια της νομιμότητας και όχι στη βαθιά παρανομία, είναι ένα συνεχές παιχνίδι άνάμεσα στην επίκληση του νόμου και την άνατροπή του, ή διεκδίκηση μιάς νέας, διευρυμένης νομιμότητας, δημοσιότητας, διαφάνειας. Είναι δράση που επιθυμεί να μαζικοποιηθεί και να μαζικοποιηθεί, όχι να «έκφράσει». Όχι, προφανώς και δέν είναι αυτός ό χώρος που θεωρεί ότι καλά τά λέει ή 17N. Ούτε υπάρχει κανένας άλλος —πλήν ίσως του Γ. Βότση— που πιστεύει ότι τά περί «άμεσης δημοκρατίας», «ένοπλου λαού» κ.λπ. των τελευταίων προκηρύξεων έχουν την παραμικρή σημασία. Τί μένει τότε και τί «λέει καλά» ή 17N;

ΕΝΑΣ ΛΙΓΟΤΕΡΟ...

'Απομένει ένα συνονθύλευμα άντικαπιταλισμού, άντιμπεριαλισμού, «άγανάκτησης», λαϊκισμού. 'Εκεί μέσα όμως μπορεί κανείς να διακρίνει καθαρά πιά τά τελευταία χρόνια (που συμ-

πίπτουν μέ την άνυποληψία του ΠΑΣΟΚ στην κοινή συνείδηση: θά θυμάστε ίσως την μέχρι πρόσφατα άμφιθυμική στάση της 17N άπέναντι στο ΠΑΣΟΚ, τό όποιο κατηγορούσε για ένδοτικότητα ενώ παράλληλα ύπαινισόταν τή συμπαράστασή της για τίς πιέσεις που δέχεται από τούς ίμπεριαλιστές) τά βασικά μοτίβα: την άπουσία έκσυγχρονισμού, την άποεπένδυση, την άποβιομηχάνιση, την κοροϊδία των προβληματικών, τή μη άνταγωνιστικότητα των έλληνικών προϊόντων, την καταλήστευση του λαού, τή μετατροπή μας σέ «πλάζ της Δύσης», «τά πελώρια σκάνδαλα τύπου Μπανανίας». Σέ μιά παράγραφο της τελευταίας της προκήρυξης, ή όργάνωση κωδικοποιεί όλο τό ζουμί: «Γνωρίζουμε

- ότι ή πληθώρα και ή έκταση των σκανδάλων έχει πείσει τόν κόσμο ότι οι πολιτικοί είναι όλοι πουλημένοι·
- ότι οι καπιταλιστές είναι όλοι άπατεώνες·
- ότι οι άστυνομικοί τά πιάνουν·
- ότι οι άνώτεροι ύπάλληλοι χρηματίζονται·
- ότι οι στρατιωτικοί και οι πολιτικοί ξεπουλήσαν την Κύπρο·
- ότι οι άνώτεροι άξιωματικοί πρακτορεύουν ζένα συμφέροντα·
- ότι ή χώρα ξεπουλιέται σέ διάφορους ύποπτους...».

Λόγος άναγνωρίσιμο, περιεχόμενο άκόμα πιο άναγνωρίσιμο. Τίποτα τό ιδιαιτέρω, ή 17N άπλώς άναπαράγει τή

«μέση συνείδηση» της άνασφάλειας, της άβεβαιότητας, του έκνευρισμού, της άγανάκτησης. Αύτά ακριβώς είναι που «καλά τούς τά 'πε» ή άλλιώς: τά ίδια λέμε κι έμεις. Μέ δύο βασικές διαφορές. 'Η πρώτη: για την κατάσταση αυτή υπάρχουν εύθύνες. Και οι ύπεύθυνοι τώρα θά πληρώσουν. Οι ύπεύθυνοι είναι έπώνυμοι. Μόνο έτσι έχει νόημα ή πληρωμή και ή τιμωρία άξία. Και έμεις, οι μέσοι άνανακτισμένοι, πρέπει να μείνουμε άώνυμοι — γιατί έτσι δέν ύπάρχει ό φόβος, δέν επιτείνεται ή άνασφάλεια. 'Ανασφαλείς, άλλ' όχι και άπελπισμένοι. Καλύτερο τό κακό μέλλον από τό καθόλου μέλλον. 'Η άνωνυμία της 17N είναι ή δική μας άνωνυμία, των ήδονοβλεψιών της «δράσης», της έκδίκησης. 'Εκείνων που δέν ενδιαφέρονται να χτυπηθεί τό σύστημα γενικώς και άορίστως —γιατί δέν μπορούν να δούν τόν εαυτό τους έξω άπ' αυτό— αλλά «συγκεκριμένα», να χτυπηθούν τά άπεχθή άτομα. Γιατί και ή δική τους σχέση μέ την πολιτική άτομική είναι, όπως άτομική μοιάζει, μέσα στην άδιαφάνειά της, και ή ταξική τους ύπόσταση. 'Ενα καθαρά λιγότερο, ένα έμπόδιο λιγότερο.

ΠΡΟΣΩΠΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΕΥΣΗ

'Υπάρχει και μιά δεύτερη διαφορά.

ζαρτημένη, περιθωριακή, παρακαμάζουσα, αγροτουριστική νησίδα της Δύσης». *«Αν μάλιστα προσθέσει κανείς και τους έμμεσους έπαινους προς τις δυτικές αστικές τάξεις που επενδύουν όρθα (και σχετικά ανιδιοτελώς);, τό συμπέρασμα είναι πλέον άβιαστο: αίτια της έδω κρίσης δέν είναι, διαβάζουμε, ή παγκόσμια κρίση αλλά «ή ιστορική άποτυχία της λματ και του πολιτικού προσωπικού της...».* Αίτια δέν είναι δηλαδή ό καπιταλισμός, αίτια είναι τούτοι δώ οι κλέφτες και άνεπρόκοποι, εκείνοι που σέ κάθε περίπτωση αναφέρονται ώς «οί άπατεώνες καπιταλιστές της λματ». Κοντολογίς: *«οί άνίκανοι καπιταλιστές της λματ που άπέτυχαν σάν τέτοιοι...».* *«Η κατηγορία έναντιόν τους δέν είναι επειδή είναι καπιταλιστές αλλά επειδή άπέτυχαν σάν τέτοιοι. Έπειδή δέν είναι. Η έτσι νομίζει ή 17N και πολλοί άλλοι μαζί της.*

ΛΟΓΟΣ ΜΙΚΡΟΑΣΤΙΚΟΣ

«Αν λοιπόν ή έλληνική αστική τάξη, γράφουν στην Έλευθεροτυπία οι Δ. Γεωργόπουλος και Μ. Μεργούπης, εκδότες άριστερης έφημερίδας της Μεγαλόπολης, δέν είχε συμπεριφορά «λουμπεν», άν δηλαδή είχε διαβεί τό κατώφλι προς τόν καπιταλιστικό παράδεισο, δέν θά ύπήρχε λόγος νά τά βάζουμε μαζί της! Και βγάζουν τό συμπέρασμα ότι ή 17N δέν είναι παρά άπροσάριστοι άστοί, προδομένοι άπό τό άνεκπλήρωτο καπιταλιστικό όνειρο, που τώρα εκδικούνται τους εκμαυλιστές τους μέ τόν τρόπο που άρμόζει στην τάξη τους. Στο συμπέρασμα δέν έχουν δίκιο, δέν είναι αστικός ό λόγος της 17N — οι άστοί γνωρίζουν καλά ότι δέν άποτελούν λουμπεν αστική τάξη αλλά άστική τάξη. «Οτι δέν ύπάρχουν καθαρές και παραμορφωμένες αστικές τάξεις, αλλά άπλώς αστικές τάξεις. Τελεία. Τό κείμενο όμως τών δύο δημοσιογράφων είναι ίσως τό μόνο που έχει τήν οξυδέρκεια νά άπομακρυνθεί άπό όλους εκείνους που προσπαθούν νά κάνουν «πολιτική» άνάλυση στις προκηρύξεις της 17N και άναδεικνύει τόν αυστηρά ιδεολογικό, δηλαδή τόν κοινωνικό χαρακτήρα του λόγου της. Και τέτοιος είναι. Μικροαστικός όμως, όχι αστικός. Άρχετυπικά μικροαστικός. Και τέτοια άκριβώς είναι και ή άποδοχή του.

Πρόκειται για αυτό που ό Πουλαντζάς ονομάζει «κρίσοσπαστισμός και άντικαπιταλισμός μέσα στο status quo». Οί μικροαστοί δέν καταδικάζουν ποτέ τήν αστική τάξη ως τέτοια: τήν καταδικάζουν όταν κρίνουν ότι άκριβώς άπέτυχε στο ρόλο της αυτόν, τήν εκδικούνται όταν ό φόβος του αυ-

ριο γίνει άμεσος και οι προσδοκίες δείχνουν νά διαψεύδονται, αναπαράγουν συνεχώς τήν τραυματική σχέση έλλξης-άπώθησης μαζί της. «Η ταξική κυριαρχία περνάει για «τεχνική παραμόρφωση» της ιδύνουσας τάξης. Κοντολογίς και τελικά, μέ τά λόγια του Πουλαντζά: «οί μικροαστοί θέλουν νά άντικαταστήσουν τήν αστική τάξη που δέν άνταποκρίνεται στο ρόλο της», χωρίς όμως νά αλλάξει ή κοινωνία».

«Υπάρχουν, άς προσθέσουμε, και άλλα τυπικά μικροαστικά ιδεολογικά στοιχεία που μπορεί κανείς νά έπισημάνει στη συγκεκριμένη περίπτωση, όπως τό ζεύγος «φειτιχισμός της βίας» — άτομικισμός ή τόν «φειτιχισμός του χρήματος» (ας μήν ξεχνάμε ότι, τό 1986, ή 17N άνέλαβε τήν ευθύνη για βόμβες σέ τέσσερις έφοριες...), τόν έθνικισμό ή πάλι τήν άπό πρώτη άποψη παράξενη, αλλά άπολύτως έξηγήσιμη κατά τή γνώμη μου, άπουσία της όποιασδήποτε κριτικής στην ΕΣΣΔ.

Συνοψίζοντας: «καμιά κοινωνία, άπό τήν πιό πρωτόγονη μέχρι τήν πιό άναπτυγμένη, και πέρα από καπιταλισμούς και σοσιαλισμούς, δέν μπορεί νά άνεχτεί όρισμένοι μεγαλόσχημοι νά οικειοποιούνται τους πόρους που κατέβαλε τό κοινωνικό σύνολο για τόν εκσυγχρονισμό της, και νά αυξάνουν τήν προσωπική τους περιουσία σέ βάρος της χώρας και του κοινωνικού συνόλου». Έτσι άκριβώς βλέπουν οι μικροαστοί τόν έαυτό τους: ως διαχρονική και ύπερβατική όντότητα, άνεξαρτήτως συστημάτων, ή όποια —εθρυσκόμενη μονίμως «στή μέση»— εκπροσωπεί και ένσαρκώνει τό «κοινωνικό σύνολο».

Δέν μιλάμε για τήν ίδια τήν 17N γιατί βέβαια δέν τήν γνωρίζουμε. Σήμερα πιά, όμως, είναι άρκετά διάφανος ό τρόπος που έχει βρει για νά έπικοινωνήσει μέ τό «κοινό της», τό σέ ποιούς, εκ μέρους ποιανών και τί «λέει καλά». Σήμερα πιά δέν δρά «παραδειγματικά» άπηχθεί, άντανακλά. Και όταν ό Σκουλαρίκης άνοιγε διάλογο μαζί της τό 1985, άπολογούμενος για τή «βραδυπορία» της Άλλαγής, σέ άλλους άκριβώς άπευθυνόταν: «ή άλλαγή τών δομών μιάς κοινωνίας, περισσότερο δίκαιη δέν γίνεται άπό τή μιά μέρα στην άλλη».

Κατά τά άλλα μπορούμε νά αφήσουμε άλλους νά εκφράζονται άπό τή 17N ή νά υπερασπίζονται τό αυτόκλητο του λαϊκού τιμωρού, τους δημοσιογράφους Βότση, Μαύρο κ.λπ. νά μäs διαβεβαιώνουν για τά ...λενινιστικά πρότυπα της 17N. Και τήν Αθριανή νά καταδικάζει τις δολοφονίες, προσθέτοντας: «Καλό είναι πάντως και οι διάφοροι λεφτάδες, αυτοί που θησαυρίζουν πίνοντας τό αίμα του λαού, νά είναι λιγάκι πιό προσεκτικοί και νά μήν προκαλούν...».

«Οτι ή 17N σέ κείνο τό «καλά τους τά 'πε» εκτός άπό τό καλά όρίζει πιά μέ άφοπλιστική σαφήνεια και τό «τους». Τό προσωποποιεί γενικεύοντάς το, τό γενικεύει προσωποποιώντας το. Και έδω πραγματικά βρίσκεται ένα βήμα μπροστά άπό τή «μέση άγανάκτηση» και τήν τυφλή έπιθετικότητα, και μάλιστα τήν οργανώνει — στιγμιαία, γιατί αυτή ή «μέση άγανάκτηση» δέν είναι οργανώσιμη παρά σέ έξαιρετικές περιστάσεις.

Μιλάμε γά τήν κρίσιμη λέξη «λματ». Πού πρωτοεμφανίζεται στη δολοφονία του Μομφεράτου (1985) ως «λουμπεν μεγαλοαστική τάξη» και κωδικοποιείται σέ «λματ» τήν επόμενη χρονιά, στη δολοφονία του Άγγελόπουλου. Στην ύποσημείωση της τελευταίας προκήρυξης ή 17N δίνει και τόν όρισμό: «Όνομάζουμε λματ τήν τάξη τών μεγάλων καπιταλιστών που άπέτυχαν σάν άτομα έπιχειρηματίες (...), άπέτυχαν σάν σύνολο σάν καπιταλιστική τάξη ν' αναπτύξουν αυτοδύναμα, ισόρροπα, μέ μιά σχετική άυτονομία τή χώρα. Πού ύπερπλούτισαν μέ άπάτες και κομπίνες, κλέβοντας και λεηλατώντας τή χώρα», που τή χρησιμοποιήσαν «για εύκολο, γρήγορο και παρασιτικό πλουτισμό σέ βάρος τών συμφερόντων της χώρας...». Και άλλου: «που άπέτυχαν σάν τάξη νά εκσυγχρονίσουν τις έπιχειρήσεις τους, (...) νά πετύχουν τις άναγκαίες σήμερα διαρθρωτικές άλλαγές χωρίς τις όποιες μετατρέπομαστε ραγδαία σέ τελείως έ-

Τό νόημα τῶν φοιτητικῶν ἐκλογῶν

ΠΟΣΟΣΤΑ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ

τοῦ Νίκου Φίλη

Εικόνα γενική: Τά ἀποτελέσματα τῶν φοιτητικῶν καί σπουδαστικῶν ἐκλογῶν ἐπιβεβαιώνουν τίς γενικές τάσεις τῶν δύο προηγούμενων χρόνων. Ἐνισχύεται ἡ εἰκόνα τοῦ ιδιότυπου δικομματισμοῦ (ΔΑΠ - Πανσπουδαστική) στό νεολαιίστικο χώρο, ἀποδοκιμάζεται ἡ κυβερνητική πολιτική, ἐπιβεβαιώνεται ἡ ὑπεροχή τῶν συντηρητικῶν ἀντιλήψεων — ιδιαίτερα στίς νεώτερες ἡλικίες.

Ἡ ψήφος τῶν νέων στίς μεγάλες παρατάξεις ἐμφανίζεται καί ὡς ἐπιλογή ἀνάμεσα σέ δύο ἀντιπαρτιθέμενες ἰδεολογικές καί πολιτικές προτάσεις. Ἡ ΔΑΠ γιά πρώτη φορά φέτος ἐπεχείρησε τόσον ἀπροκάλυπτα νά διαδώσει ἰδεολογικές ἀρχές τοῦ νεοφιλελευθερισμοῦ, οἱ ὁποῖες στίς πρακτικές πολιτικές ἀπολήξεις τους ἀμφισβητοῦν τό δημόσιο χαρακτήρα τῆς πανεπιστημιακῆς ἐκπαίδευσης καί θέτουν θέμα ἀναθεώρησης συνταγματικῶν διατάξεων, πού ἡ ἴδια ἡ συντηρητική παράταξη θέσπισε μεταπολιτευτικά. Ἡ Πανσπουδαστική ἐμφανίστηκε, ἀξιοποιώντας τήν κρίση τοῦ ὑπόλοιπου ἀριστεροῦ χώρου καί ιδιαίτερα τῆς ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς, ὡς τό ἀντίβαρο στή συντηρητική ἐπίθεση — ἡ «ἀγωνιστική - σοσιαλιστική» πρόταση γιά τή διέξοδο ἀπό τήν κρίση. Μιά πρόταση ὁμως μέ ἔντονα κρατικιστικά χαρακτηριστικά, κολλημένη στήν ἀντίληψη τοῦ «κινήματος διαμαρτυρίας», διανθισμένη μέ τίς πύθ καθυστερημένες πλευρές τῆς πολιτικῆς τοῦ ΚΚΕ γιά τήν ΕΟΚ, μέ ἀμυντικούς καί κατά περίπτωση συντεχνιακούς στόχους.

Ἄξιζε νά κρίνουμε τά ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν σέ συνάρτηση μέ δύο νέες παραμέτρους, πού σφράγισαν τίς ἐξελίξεις στόν πανεπιστημιακό καί νεολαιίστικο χώρο φέτος: τήν ἐκσυγχρονιστική τεχνοκρατική ἐπίθεση πού ἐκτυλίχθηκε ἀπό τίς στήλες ἐφημερίδων, δηλώσεις κορυφαίων κυβερνητι-

κῶν στελεχῶν καί τή δραστηριότητα ὀρισμένων ὁμάδων καθηγητῶν καθώς καί τίς συνεχεῖς νεολαιίστικες κινητοποιήσεις, πού σέ περιορισμένο ἔστω βαθμό κατόρθωσαν νά διαταράξουν τόν ἐκσυγχρονιστικό μονότονο λόγο.

Ἡ ἀποχή, τά λευκά καί τά ἄκυρα, ὡς ἐκφράσεις ἐπιφυλακτικότητας, ἂν ὄχι ἀποστροφῆς, ἀπέναντι στήν παραδοσιακή πολιτική καί τούς κυρίαρχους σχηματισμούς, ἐνισχύθηκαν. Τό φαινόμενο φέτος ἀποκτᾷ πρόσθετη ποιοτική σημασία, γιατί ἀποδεικνύει ὅτι καμιά πολιτική δύναμη δέν μπόρεσε νά ἐκφράσει θετικά αὐτή τήν ἐπιφυλακτικότητα. Οὔτε καί οἱ ἐμφανιζόμενοι ὡς ἀποκλειστικοί ἰδιοκτῆτες τοῦ κινήματος τῶν καταλήψεων, οἱ Συσπειρώσεις, πού εἶδαν τίς δυνάμεις τους νά περιορίζονται σέ ἀσήμαντα καί ἀδιευκρίνιστα κέρδη στά ΑΕΙ (κυρίως προσπάθησαν νά ἰδιοποιηθοῦν ἕνα τμήμα τῶν πρωτοεμφανιζόμενων «διαφόρων ἀνεξάρτητων»), ἐνῶ στά ΤΕΙ νά ὑποχωροῦν θεαματικά.

Ἐνα μεγάλο τμήμα τῶν ποικιλόχρωμων λευκῶν, τῆς ἀποχῆς καί τῶν ἀνεξαρτήτων, ὅπως ἐπίσης καί μέρος τῶν περιστασιακῶν ψηφοφόρων τῶν Συσπειρώσεων ἀποτελοῦν διαφορετικές ἐκδοχές τοῦ ἴδιου προβλήματος καί τῆς κοινῆς πολιτικῆς ἀγωνίας. Ἀναζητοῦν μία νέα σχέση μέ τήν πολιτική προβάλλοντας τήν αὐτονομία, τήν ἀγωνιστικότητα καί τή ριζοσπαστική κριτική στάση. Κινοῦνται δηλαδή στό ἴδιο μῆκος κύματος μέ τίς δυνάμεις τῆς ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς στή νεολαία. Πρόκειται γιά ἕνα νέο ρεύμα, πού ὀρμητικά ἐμφανίστηκε ὄχι μόνον στίς φοιτητικές καταλήψεις ἀλλά ἐπεκτείνεται στό σύνολο τῆς νεολαίας. Οἱ πρόσφατες ἐξελίξεις στά Τεχνικά Λύκεια, μέ τήν παράλληλη λειτουργία δύο «συντονιστικῶν» πού ἀντανακλοῦσε καταρχήν διαφορετικές ἀντιλήψεις γιά τήν ὀργάνωση τῶν ἀγῶνων, τά περυσινά σκιρτήματα στά Πολυκλαδικά, οἱ πρωτότυπες αὐτόνομες κινητοποιήσεις νυχτερινῶν μαθητῶν, ἀποδεικνύουν ὅτι συντελοῦνται σοβαρές ὑπόγειες διεργασίες στό νεολαιίστικο χώρο. Οἱ διάσπαρτες αὐτές ἐκρήξεις κοινωνικοῦ ριζοσπαστισμοῦ

κατόρθωσαν σέ πρώτη φάση νά τροφοδοτήσουν μία πρωτοφανή κινητικότητα γιά τήν μετά τό 1979 ἐποχή. Ἀναπτύσσονται στό ἔδαφος τῶν μεγάλων ἀδιεξόδων πού δημιουργεῖ ἡ κοινωνική κρίση στή ζωὴ τῶν νέων καί ἐπιδεικνύει ἡ νεοσυντηρητική ἐπίθεση. Ἐκφράζουν μία διάχυτη δυσἀρέσκεια τῶν νέων χωρίς νά διευκρινίζουν πάντοτε τά αἰτήματα καί τούς στόχους. Ἐτσι, ἐάν οἱ θεσμικές κατακτήσεις δέν εἶναι πάντοτε εὐδιάκριτες, οἱ ἐπιπτώσεις στή διαμόρφωση τῆς κουλτούρας τῶν νεολαιίστικων ἀναζητήσεων καί ἀγῶνων — π.χ. ἡ αὐτονομία, ἡ ἀνταυταρχική κατεῦθυνση, ἡ ἀναζήτηση μιᾶς κριτικῆς σχέσης μέ τή γνώση — εἶναι σαφεῖς.

Βρισκόμαστε στήν ἀρχὴ μιᾶς νέας περιόδου γιά τά νεολαιίστικα κινήματα; Μήπως ἦρθε ἡ ἀρχὴ τοῦ τέλους τῆς συντηρητικῆς πλημμυρίδας; Μήπως δημιουργοῦνται οἱ προϋποθέσεις γιά ἕνα νέο ραντέβου τῶν νέων μέ τίς ἰδέες, τοὺς ἀγῶνες καί τήν παράδοση τῆς Ἀριστερᾶς;

Οἱ κατηγορηματικές ἀπαντήσεις θά ἦταν λάθος. Περνᾶμε μία μεταβατική περίοδο κατά τήν ὅποια δέν παγώνονται ἀπλῶς ἐκλογικοί συσχετισμοί ἀλλά ἐγγράφονται ἰδεολογικές προοπτικές καί πολιτισμικές στάσεις στή συνείδηση τῶν νέων. Φαίνεται ὁμως ὅτι ἡ ἀνάπτυξη τῶν συντηρητικῶν ἀντιλήψεων ἔχει τά ὄριά της, ὅταν μάλιστα προβάλλονται διακηρυκτικά, δέν συνοδεύονται ἀπό μία δυναμική διεκδίκηση καί προσκροῦν σέ κεκτημένα δικαιώματα τῶν νέων. Ὅσο κι ἂν φαίνεται περίεργο, τῆ στιγμῆ πού ἡ νεοφιλελεύθερη ΔΑΠ κερδίζει μία καθαρὴ πρωτιά καί δέχεται μεγάλη ἀντοχή στό κύμα τῆς ἀποχῆς, ὀργανώνεται στή νεολαία ἡ πρώτη αὐτόνομη ἀμφισβήτηση τοῦ ἰδεολογικοῦ της λόγου.

Ἄν ἡ ἀνανεωτικῆ Ἀριστερᾶ ὀργανώσει τίς δικῆς τῆς δυνάμεις καί τό λόγο της, ἂν ἀπεγκλωβιστεῖ ἀπό τίς

εύκαιριακές συνδικαλιστικές παρεμβάσεις και αντίταξι στα έκτακτα ιδεολογήματα συγκεκριμένες προτάσεις για την εκπαίδευση και τη γνώση, που θα πηγάζουν όμως από μία βαθύτερη, ιδεολογική θεώρηση των προβλημάτων και θα τροφοδοτούν μία μόνιμη αγωνιστική παρουσία, τότε η αντίστροφη των σημερινών συντηρητικών συσχετισμών δεν θα είναι ένα στείχημα αλλά ένας πραγματοποιήσιμος στόχος. Ίσως έτσι κατανοήσουμε γιατί ο διαχωρισμός των δυνάμεων του Δημοκρατικού Αγώνα, που επέβαλε η διασπαστική επιλογή της Έλληνικής Αριστεράς, δημιουργεί μία δυναμική. Η υπολογίσιμη πολιτική εμβέλεια των δυνάμεων της κομμουνιστικής ανανέωσης και η διάλυση των αυταπατών του «αριστερού έκτακτου», όπως συγκριτικά καταγράφηκε στα αποτελέσματα των εκλογών, διαμορφώνει μία σαφή βάση συσπείρωσης της ανανεωτικής Αριστεράς με δυνατότητες βαθμιαίας ανάπτυξης.

Γνωρίζουμε τις μεγάλες δυσκολίες, που προξενεί στο νεολαιίστικο χώρο ιδιαίτερα η διάσπαση της ανανεωτικής Αριστεράς. Μέσα σ' αυτήν την πραγματικότητα οι δυνάμεις της ΕΚΟΝ Ρήγας Φεραίου καλούνται να προωθήσουν τις αναγκαίες, ώριμες συγκλίσεις με άλλες ριζοσπαστικές ανανεωτικές νεολαιίστικες δυνάμεις. Νά επεξεργαστούν νέες απαντήσεις στην εκπαιδευτική κρίση, νά αποκτήσει ή πρακτική τους σαφέστερη ριζοσπαστική κατεύθυνση, νά αναβαθμίσουν τον ιδεολογικό ρόλο τους. Μόνον έτσι οι αντιφατικές συμπεριφορές κοινωνικού ριζοσπαστισμού μπορούν νά αποκτήσουν συνοχή και δύναμη. Καί βέβαια νά εγκαταλείψουμε ταλαντεύσεις και άγονες περιπλανήσεις σέ αντίληψεις «άπομονωτισμού», σέ αγοραίες δογματικές απόψεις, όσο κι αν βραχυπρόθεσμα αισθανόμαστε την πίεσή τους. Γιατί τό δικό μας ιδεολογικό ρεύμα είναι αναγκασμένο νά περπατήσει ανάμεσα στή Χάρυβδη των ποικίλων έκτακτων και τή Σκύλλα των παντοειδών δογματισμών.

Γνωρίζουμε ότι τό έργο είναι τεράστιο και μακροπρόθεσμης απόδοσης. Ο συντονισμός όμως των φοιτητικών και των πανεπιστημιακών δυνάμεων τής ανανεωτικής Αριστεράς είναι ή πρώτη προϋπόθεση για νά σκεφθούμε νέες ιδέες για τήν εκπαίδευση, νά προωθήσουμε τήν παρέμβαση στή γνώση και νά υπάρξουμε ως Αριστερά στή μάχη των ιδεών. Έξι χρόνια μετά τό νόμο-πλαίσιο δέν είναι αρκετά για νά κλείσουν τούς λογαριασμούς τους οι αριστεροί πανεπιστημιακοί με τήν ιδεολογία των papers;

ΠΑΝΣΠΟΥΔΑΣΤΙΚΟ ΠΑΘΩΝ...

Γιά άλλη μία φορά στήν ιστορία τής ανθρωπότητας ένα μῆλο ὑπῆρξε ή ἀφορμή τής ἔριδας. Ἡ διαδοχή των εἰκόπων: σύνεδρος τής ΔΑΠ ἐκτόξευσε δαγκωμένο μῆλο ἐναντίον συνέδρου τής ΣΑΚ, (Συνδικαλιστική παράταξη προσκεῖμενη στή ΣΣΕΚ), ἐπειδή στήν ἀγόρευση του ἐπανελάβε μέ δικά του λόγια τό κουτσογιώργιο ρητό «δέν δικαιοῦσθε διά νά ὀμιλεῖτε», ἐπακολούθησε κλωτσοπατινάδα, ή καταγγελία κατά τής ΔΑΠ και ή... ἀναπόφευκτη ἀποχώρησή της. Κι ὅλα αὐτά σ' ένα κλίμα ἐντονων «ιδεολογικῶν ἀντιπαράθεσων» ἀνάμεσα στούς ἑξομάχους του δικομματισμοῦ, ὅπου ή πίστη στό συντηριολογικό μήνυμα του νεοφιλελευθερισμοῦ νοθεύονταν ἀπό τήν ἱερή «ιδέα» του Γκάλη και ή ἐμπιστοσύνη στήν «Ἀλλαγή» ἀπό τήν Πολιτική Πρόταση «τό ἄλλο Σύνεδριο νά γίνει στή Συγγρού, νά εἶναι ἐντός γηπέδου ή ΔΑΠ-ΝουΔουΦουΚοῦ»!

Και ή ἀριστερά; Ἡ καλύτερα οἱ ἀριστερές; Σ' ένα συνέδριο πού ή ἀριστερά πάσης φύσεως ἔχει τούς μισούς συνέδρους και τόν «ἀέρα» ἀπό τίς φεινές κινητοποιήσεις εἴτε συμπράττει σ' ένα παλιομοδίτικο ἀντιδεξιισμό εἴτε φαίνεται νά παρακολουθεῖ ἀμήχανα ένα ἀκρωτηριασμένο κατά τόν «ένα τρίτο» Σύνεδριο.

Όταν γράφονται αὐτές οἱ γραμμές ή ἐξέλιξη του Πανσπουδαστικοῦ Συνεδρίου δέν ἔχει ἀκόμα διευκρινισθεῖ. Εἰκόνας ἐκφυλισμοῦ σφραγίζουν τίς διαδικασίες του. Ἄλλοι ἀποχωροῦν, ἄλλοι ἀπειλοῦν νά ἀποχωρήσουν, ή διαδικασία τρώει τήν οὐσία, ὁ πολιτικός διάλογος ὑποκαθίσταται ἀπό τή συνθηματολογική ἐκτόνωση ἐνῶ εἶναι βέβαιο ὅτι δέν θά ληφθοῦν πολιτικές ἀποφάσεις. Σχεδόν ὅλοι δικαιολογοῦν τήν παρουσία τους μέ στόχο τήν καταγραφή στήν ἐκλογή του Κεντρικοῦ Συμβουλίου.

Περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη φορά ἀποδεικνύεται μία ἀναντιστοιχία ἀνάμεσα στούς συνδικαλιστικούς ἐκπροσώπους και τούς φοιτητές. Ἀνάμεσα στή δυναμική των φεινῶν αὐτόνομων κινητοποιήσεων και τίς ἐπιδιώξεις των κυρίαρχων κομματικῶν σχηματισμών. Μία δεξιά νικήτρια πού δέν ξέρει τί νά κάνει τό 34% και καταναλώνεται σέ χουλιγκανισμούς και θεαματικές ἀποχωρήσεις δίκην περιθωριακῶν ὁμάδων. Ἐνα ΠΑΣΟΚ ταπεινωμένο πολιτικά, πού ἐξαντλεῖ τή στόχευσή του στήν ἀνάδειξη ΕΦΕΕ μέ δικομματική πλειοψηφία. Ἡ ΚΝΕ πού δείχνει νά ἐρωτοτροπεῖ μέ τήν ἰδέα τής μονοκομματικῆς-«κόκκινης» ΕΦΕΕ και στίς κρίσιμες στιγμές συμπεριφέρεται σάν μία μεγάλη Συσπείρωση. Ἐνα συνονθύλευμα παρωχημένων Μ/λ ἀντιλήσεων και κινηματικῶν εὐαισθησιῶν, πού τό πολύ πολύ νά ἐμφανίζονται ὡς γραφικοί λαθρεπιβάτες του τρένου τής ἐπανάστασης. Καί μέσα σ' αὐτή τήν καταθλιπτική εἰκόνα του Πανσπουδαστικοῦ ή φωνή τής ανανεωτικῆς ἀριστεράς ἀκούγεται ὡς μοναδική φωνή κριτικῆς ἀριστερῆς συνείδησης — πιό ἰσχνή φέτος...

Εὐτυχῶς πού σ' αὐτό τό Πανσπουδαστικό δέν θά παιχθοῦν πολλά. Εὐτυχῶς πού οἱ συσχετισμοί του δέν θά κατορθώσουν νά σβύσουν τήν ἐλπίδα των νεολαιίστικων ἀγῶνων. Όταν καμιά μεγάλη δύναμη δέν σκέπτεται μέ τίς δεσμεύσεις του πολιτικοῦ μεγέθους της και τήν εὐρύτερη εὐθύνη πού τής ἀντιστοιχεῖ για τήν πορεία του κινήματος, ἴσως ἦρθε ή ὥρα ἐπιθετικά νά προβάσουμε τίς ἰδέες τής ἐνότητας και τής αὐτονομίας, τής ἀντιγραφειοκρατικῆς και δημοκρατικῆς λειτουργίας, των νέων ὀριμων στόχων. Αὐτό τό κενό εὐθύνης και προσανατολισμῶν ὑπάρχει ἀνάγκη νά καλύψαμε.

N.Φ.

Οι νέες θέσεις του ΚΚΕ για την ΕΟΚ

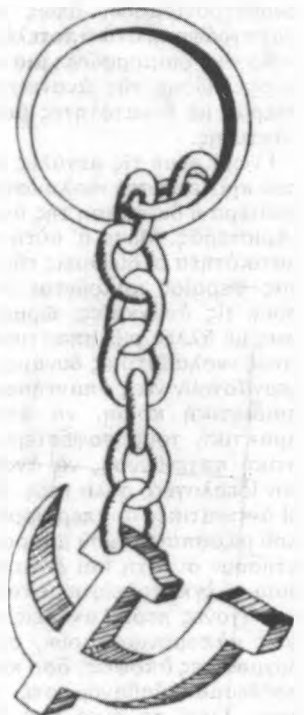
ΤΟ ΚΟΚΚΙΝΟ ΒΙΒΛΙΟ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΛΕΥΚΗΣ ΒΙΒΛΟΥ

Ή Η ΣΤΟΧΑΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ

ή
ή Στοχαστική Προσαρμογή 'Αστόχαστων Πολιτικῶν

του Λάκη Δεδουσόπουλου

Όχι, η αναθεώρηση της πολιτικής τοποθέτησης του ΚΚΕ έναντι της ΕΟΚ δεν αποτελεί τό πολιτικό γεγονός των ημερῶν, ἄν καί θά ἔπρεπε νά ἦταν ἔτσι. Καί δέν τό ἀποτελεῖ ὄχι γιατί ὁ ἀστικός καί ὁ λιγότερο ἀστικός Τύπος δέν τῆς ἔδωσαν τήν ἀναγκαία δημοσιότητα. Κάθε ἄλλο μάλιστα, ἀφοῦ ἡ ἐπανατοποθέτηση τοῦ ΚΚΕ προκάλεσε ἀρκετά σχόλια καί τή διατύπωση ἐκ νέου σεναρίων «συμπααραταξιακοῦ» καί «δημοκρατικοδυναμικοῦ» περιεχομένου. Ἄν ἡ ἀναθεώρηση δέν δικαιούται τόν τίτλο τοῦ πολιτικοῦ γεγονότος μεγάλης σημασίας, αὐτό πρέπει νά ἀποδοθεῖ στόν ἀποσπασματικό καί οὐσιαστικά ἀμυντικό χαρακτήρα τῆς ἐπιχειρούμενης «προσαρμογῆς».

Οι προηγούμενες σκέψεις οὔτε ἀναιροῦν τή σημασία οὔτε ἀγνοοῦν τίς δυσκολίες πού ἡ ἀναθεώρηση αὐτῆς τῆς πολιτικῆς συναντᾶ μέσα στό ἴδιο τό ΚΚΕ καί πού καταλήγουν σέ διατυπώσεις «λεπτῶν ἰσορροπιῶν» ὅπου ὁ καθένας μπορεῖ νά ἀναγνωρίσει τίς ἀπόψεις του μέσα σέ ἀποσπάσματα τοῦ κειμένου καί ὅπου ἡ κάθε θέση συνοδεύεται (σχεδόν πάντα στήν ἴδια παράγραφο) ἀπό τήν ἄρση τῆς. Τό κείμενο εἶναι γεμάτο ἀπό ἀντιφάσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους καί ὁ προσεκτικός ἀναγνώστης ἀσφαλῶς θά τό ἔχει κατατάξει στά ἀξιωματικῶν τῆς πολιτικῆς ἀτολμίας. Καί ἄν ἀντιμετωπίζει τήν «μοναξιά» πού ἐνίωθε τό ΚΚΕ στό Εὐρωκοινοβού-

λιο ἢ στήν ἐσωτερική πολιτική σκηνή, ἄν ἀποτρέπει ἀκόμα ἐπανάληψη σκηνῶν πολιτικοῦ ρόκ ὑπό τοὺς ἦχους τῆς ἀντι-ΕΟΚικῆς «στοχοπροσήλωσης», δέν ἔπαρκει στό ρόλο πού τό ἴδιο τό ΚΚΕ θέλει(;) νά τοῦ ἀποδώσει: Νά γίνει ἡ βάση ἀνάπτυξης ἀγῶνων μέ προοπτική τόν σοσιαλιστικό μετασχηματισμό.

ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣΗ Ἡ ΚΑΙ ΑΝΑΧΡΟΝΙΣΜΟΣ

Ἄς δοῦμε λίγο πιο ἀναλυτικά τίς νέες θέσεις τοῦ ΚΚΕ γιά τήν ΕΟΚ. Καί κατ' ἀρχήν μιά παρατήρηση πού ἀφορᾶ τήν «ἐπικαιρότητα» τῆς ἀλλαγῆς τῆς

πολιτικῆς γραμμῆς τοῦ ΚΚΕ.

Ἡ προσαρμογή γίνεται μέ μιά διτλή καθυστέρηση: μιά καθυστέρηση ἐναντι τῶν προβλημάτων τά ὅποια ὑποτίθεται ὅτι θέλει νά ἀντιμετωπίσει. Ἄπό τό 1985, ἔτος τῆς ἀναθεώρησης τῶν Συνηκῶν καί τῆς ἀποδοχῆς τῆς Λευκῆς Βίβλου γιά τήν ἐγκαθίδρυση Ἐνιαίας Ἀγορᾶς, ὡς σήμερα πολλά καί διόλου εὐχάριστα ἔχουν συμβεῖ στήν Εὐρωπαϊκή Κοινότητα. Στό διάστημα αὐτό τό ΚΚΕ εἶχε ἀρκεστεῖ στήν «καταγγελία» τῶν κοινοτικῶν πολιτικῶν, μέ ἐλάχιστες θετικές τοποθετήσεις, κυρίως ἀπό τόν Α. Ἀλαβάνο, τόν τελευταῖο χρόνο, στό Εὐρωπαϊκό Κοινοβούλιο καί σέ ἀρθρογραφία. Τρία πώλυτα χρόνια χάθηκαν, καί στό μετα-

ξύ τό θεσμικό πλαίσιο τής Ένιαίας Έγοράς έχει δρομολογηθεί, ή άναθεώρηση τών Συνθηκών ολοκληρώθηκε καί τά προβλήματα πού άναφέρουν οί θέσεις τού ΚΚΕ (άλλά καί άλλα πολλά) όξύνθηκαν, ένώ τό ΚΚΕ καθοδηγούσε τούς άγρότες νά ζητούν «τιμές Έαθηνών καί όχι Βρυξελλών», άφόριζε τά μονοπώλια καί τήν Έπιτροπή. Νά θυμίσουμε άραγε τήν άρνηση Δημάρχων προσκείμενων στό ΚΚΕ νά συμμετάσχουν στό πρόγραμμα τού Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου;

Έ δεύτερη καθυστέρηση σχετίζεται μέ τό «έσωτερικό» μέτωπο. Έ πρόταση διατυπώνεται σέ χρόνο πού όλη ή φιλολογία περί «συμπάρταξης» μόνο γιά τήν τιμή τών όπλων καί από κεκτημένη ταχύτητα άπασχολεί τό ΚΚΕ τό ίδιο. Έν προσφέρει καί τό άλλοθι σέ κάποιες παραδοσιακά φιλο-ΕΟΚικές «προσωπικότητες» τής Έριστεράς νά «συμπαραταχθούν», μπορούμε νά διαβεβαιώσουμε τό ΚΚΕ ότι ή φόρμουλα θά βρισκόταν καί χωρίς «δραματικές» προσαρμογές τής γραμμής. Δέν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι ή προσαρμογή δέν εκλήφθηκε ως πρόταση «συμπάρταξης», παρά τίς ρητές άναφορές στόν συνασπισμό τής άριστεράς, αλλά ως κίνηση συνεργασίας πρός τό ΠΑΣΟΚ ένόψει τής δύσκολης αυτοδυναμίας μετά τίς έρχόμενες εκλογές. Στήν έρμηνεία αυτή συμβάλλουν καί οί άναφορές στόν δικομματισμό μέ τήν περιοριστική έννοια πού έχει ό όρος αυτός γιά τό ΚΚΕ.

Οί θέσεις είναι λοιπόν διπλά άνεπίκαιρες. Είναι όμως καί άδυστηρά άμυντικές. Προτίθενται νά άποκρούσουν καί νά άποτρέψουν, όχι νά διαμορφώσουν. Καί δέν είναι τυχαίο ότι από τήν άνάλυση τού ΚΚΕ άπουσιάζουν δύο έννοιες κομβικές στήν πολιτική τής ευρωπαϊκής άριστεράς — *οί έννοιες τής οικονομικής συνοχής καί τής δημιουργίας τού κοινού ευρωπαϊκού κοινωνικού χώρου*. Έ σιγή αυτή ύποδηλώνει τήν άδυναμία τού ΚΚΕ νά άποκτήσει ευρωπαϊκή πολιτική, έπιβεβαιώνει τίς εισαγωγικές έπιστημάνες τού άρθρου αυτού καί δείχνει τήν άδυναμία τού κόμματος αυτού νά άπεγκλωβιστεί από τίς λανθασμένες αναλύσεις τού τύπου: «όχι στήν ΕΟΚ τών μονοπωλίων». Έ, επί τό ποδοσφαιρικότερον, στό θέμα ΕΟΚ γιά τό ΚΚΕ «προσαρμογή-συντήρηση» σημειώσατε δύο.

Έραγε είναι τόσο σημαντικές αυτές οί άπουσίες από τόν πολιτικό λόγο τού ΚΚΕ; Μήπως τό άδικούμε; Νομίζω όχι. Έ Λευκή Βίβλος γιά τήν ένοποίηση τής έσωτερικής άγοράς είναι ένα σύνολο διοικητικών μέσων πού προβλέπεται νά ληφθούν μέσα σέ όρισμένο χρόνο, ένα πλήρες δηλαδή πρόγραμμα μέ χρονοδιάγραμμα πού, όσο καί άν δέν ολοκληρωθεί μέσα στίς προβλεπόμενες προθεσμίες, δέν άναιρεί τά άποτελέσματα τής ίδιας τής πρόθεσής του: τή δημιουργία ενός έ-

νιαίου οικονομικού χώρου κίνησης προϊόντων, ύπηρεσιών, κεφαλαίων καί δευτερευόντως εργατικού δυναμικού. Έκόμη καί ή έπιτροπή δέχεται ότι άποτέλεσμα τής δημιουργίας τής Ένιαίας Έγοράς θά είναι ή ένταση τών περιφερειακών άνισοτήτων καί ή διεύρυνση τού χάσματος άνάμεσα στίς περιοχές τής κοινότητας. Έπισημαίνεται επίσης ότι ό κοινοτικός χώρος κινδυνεύει νά μετατραπεί σέ χώρο έλεύθερων συναλλαγών, εξέλιξη πού θά άκύρωνε τήν προοπτική ουσιαστικής ένοποίησης τών οικονομιών.

ΤΑ ΠΕΡΙ ΕΝΙΑΙΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΨΙΛΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Έ άπάντηση βέβαια είναι ή προώθηση τής οικονομικής καί κοινωνικής συνοχής τού κοινοτικού χώρου. Συνοχή, πού δέν έξαντλείται σέ διακηρύξεις καλής θέλησης καί έσωτερικής κατανάλωσης ούτε σέ αύξημένες χρηματοδοτήσεις μέ άμφίβολα άποτελέσματα. Οί προτάσεις τού ένιαίου ΚΚΕ Έσωτερικού, κατατεθειμένες ήδη από τόν Μάρτιο τού 1986, έδιναν κάποια διέξοδα — άσχετα άν έμειναν άγνωστες άκόμα καί στούς άναγνώστες τής *Αύγης*. Όμως, σήμερα τό ΚΚΕ είναι πίσω από τό ΚΚΕ Έσωτερικού τού 1986, πίσω καί από τίς προτάσεις πού έχουν γίνει δεκτές καί από τό Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο γιά τήν Ένιαία Πράξη στό σκέλος πού άφορά τή συνοχή. Τό ίδιο πίσω είναι καί στήν κατανόηση τής άνάγκης γιά τόν εκδημοκρατισμό τών κοινοτικών θεσμών, γιά νά γίνει τό Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ουσιαστικός θεσμός νομοθεσίας καί έλέγχου. Έκτός άν τό ΚΚΕ θεωρεί τό Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο περισσότερο «ύπερθετικό» καί λιγότερο δημοκρατικά έλέγξιμο σέ σχέση μέ τό Συμβούλιο Έπουργών.

Έπό τήν άλλη μεριά, ή δημιουργία τού ένιαίου κοινωνικού χώρου, πού περιλαμβάνει τή σύγκλιση τών θεσμικών πλαισίων κοινωνικής πολιτικής, κοινωνικών παροχών, συνδικαλιστικών έλευθεριών κ.λπ., έχει τεράστια σημασία γιά τήν άξιοπρεπή διαβίωση τού Έλληνα εργαζόμενου καί άνέργυ, γιά τήν ύγειονομική του περίθαλψη, γιά τήν ύγεια του στό χώρο δουλειάς, γιά τήν άκαδεμόνευτη συνδικαλιστική του δραστηριότητα. Έίως τό ΚΚΕ νά θεωρεί ότι τό έλληνικό εργατικό κίνημα έχει πετύχει περισσότερα από τό αντίστοιχο ευρωπαϊκό στόν τομέα τής κοινωνικής ασφάλισης, στό ζήτημα τής στέγης, στή δυνατότητα επαγγελματικής εκπαίδευσης, καί σέ πολλά άλλα παρόμοια. Έ ή ίσως νά πιστεύει ότι αυτές οί κατακτήσεις τού κινήματος, εκεί στήν Έσπέρια, έχουν ένωματώσει τούς εργαζόμενους πλή-

ρως κι όριστικώς ή άλλώς «όσο χειρότερα, τόσο καλύτερα». Ένδέχεται επίσης τό ΚΚΕ νά κατανοεί τήν άδυναμία τού έλληνικού καπιταλισμού νά άποδεχτεί θεσμούς κράτους εύμερίας. Δικό του πρόβλημα. Έμεις κρίνουμε τήν ούσία τής πολιτικής του πρότασης, πρότασης άμυντικής καί ουσιαστικά άδιέξοδης.

Ο ΜΟΝΟΦΘΑΛΜΟΣ ΔΙΕΘΝΙΣΜΟΣ

Καί μία τελευταία παρατήρηση: Έ Ό Αλέκος Έλαβάνος θεωρεί τίς θέσεις τού κόμματος τού «βαθιά διεθνιστικές». Καί έχει δίκιο, άν ό διεθνισμός άφορά μόνο τίς χώρες τής ΚΟΜΕΚΟΝ. Έν όμως άφορά καί τίς «άλλες» χώρες, αυτές τής Έσίας καί Έφρικής πού έξάγουν στήν ΕΟΚ άγροτικά προϊόντα σάν αυτά πού παράγουμε καί έμεις καί ύφαντουργικά άκριβώς σάν τά «δικά» μας, τότε πρέπει κάπως νά μάς εξηγήσει πώς ή διεθνιστική πολιτική συμβαδίζει μέ τήν κοινοτική προτίμηση, εκτός καί άν ή συμπάρτασή μας στούς λαούς αυτούς συνοψίζεται στό γνωστό καί ελληνικότατο «ή όλοι μας θά νικήσουμε ή όλοι σας θά πεθάνετε».

Τό πρόβλημα είναι ότι τό ΚΚΕ δέν έχει άλλη έννοια κοινωνικής ένοποίησης εκτός από τήν οικονομική καπιταλιστική ένοποίηση καί τήν πολιτική ένοποίηση αλλά ΈΑνατολική Έδρώπη. Ούτε τήν ικανότητα, θεωρητική καί πολιτική, νά άμφισβητήσει τούς βαθύτερους μετασχηματισμούς πού γίνονται σήμερα στήν κοινωνία καί στούς χώρους παραγωγής καί πού σχετίζονται μέ τήν «νέα τεχνολογία», τό φετίχ μιας παρωχημένης άριστεράς. Έ Ο συνεκτικός δεσμός τής πολιτικής τού πρότασης παραμένει συνεπώς τό άναχρονιστικό αίτημα «Έξω από τήν ΕΟΚ», παρ' όλες τίς δευτερεύουσες διευκρινήσεις. Έ ο κ. Φαράκος έχει δίκαιο. Τό ΚΚΕ παραμένει συνεπές στήν (άστόχαστη) αντι-ΕΟΚική πολιτική του καί οί στοχαστικές προσαρμογές άποδεικνύονται περιστασιακές καί ταυτολογικά τυχαίες. Τό κακό γιά τό ΚΚΕ είναι ότι πιά δέν έχει τή βεβαιότητα τού παλαιού δογματισμού του. Έλλά ίσως αυτό νά άποδειχθεί εδρευτικό γιά τήν άριστερά γενικότερα.

Οί θέσεις τού ΚΚΕ γιά τήν Ένιαία Έγορά καί τό 1992 μαζί μέ τίς εισηγήσεις-άπαντήσεις τών κ.κ. Φαράκου, Δραγασάκη, Έλαβάνου δημοσιεύτηκαν στόν *Ριζοσπάστη*, 24 Μαρτίου 1988.

ΣΤΥΜΙΑΪΑ

Άνανέωση, Ανοιξη, Άνοιγματα

Άν κρίνουμε από τό άρθρο τοῦ Θ. Τσουπαρόπουλου στήν Αὐγή (29.3), τά πράγματα εἶναι ἰδιαίτερα αἰσιόδοξα. Γιατί «οἱ ἀληθινοὶ ἀριστεροὶ ἀκουσαν τό μήνυμα τῶν καιρῶν». Ποιό εἶναι αὐτό; Μεταξύ ἄλλων εἶναι «αὐτό πού ἔκανε στήν Ἑλλάδα ἡ ἀνανεωτική Ἀριστερά μέ τό ΚΚΕ Ἐσωτερικοῦ. Αὐτό πού κάνει τώρα ὁ Γκορμπατσώφ καί παλεῦει ν' ἀπαλλάξει τό σοσιαλισμό ἀπό τά στρατόπεδα, τοὺς διεφθαρμένους, τοὺς τεμπέληδες, τοὺς ταλμουδιστές, νά δώσει φωνή στοὺς φτωχόμενους διανοούμενους καί σοφοὺς. Νά δώσει ἐλπίδα στόν ἀνθρωπο». Γιατί «ὁ Γκορμπατσώφ εἶναι ὁ Λένιν τοῦ 21ου αἰῶνα». «Ἡ ἀνανέωση, ἡ περεστρόικα —τό ἴδιο εἶναι— ἀναφτέρωσε τόν κόσμο τῆς Ἀριστερᾶς, τόν ἀναβάφτισε στά καθαρά νερά τοῦ ἀληθινοῦ σοσιαλισμοῦ πού ἀνοίξε τό δρόμο στήν ἀναγέννηση τῶν μαρξιστικῶν ἰδεῶν...». Μέ ὁδηγῶ λοιπόν τήν περεστρόικα ἡ ἑλληνική Ἀριστερά ἀναζωογονεῖται. Γιατί «ἡ περεστρόικα ἦρθε νά δικαιοῦσῃ τήν ἑλληνική Ἀριστερά». Ἐνα μόνο πρόβλημα ὑπάρχει πού κηλιδώνει αὐτή τήν εἰκόνα ἀνανέωσης - Γκορμπατσώφ, γιατί «αὐτή ἀκριβῶς τή δικαίωση δέν μᾶς ἄφησε νά χαροῦμε ἡ διάσπαση πού προκάλεσε στό κίνημά μας ἡ ἀναβάθμιση. Καί αὐτή ἡ διάσπαση ἔγινε γιατί τό κόμμα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀριστερᾶς πού βγήκε ἀπό ἕνα συνέδριο κι ἀπό μιά συντριπτική πλειοψηφία δέν εἶχε τό ΚΑΠΑ! Δέν εἶχε στόν τίτλο του τό "κομμουνιστικό"».

Θεμιτή βεβαίως ἡ ἀποψη καί γνωστή, καίτοι πῶς εὐκρινῶς ἐκφρασμένη ἀπ' ὄ,τι συνήθως. Τό Κάλπα ἔπρεπε νά φύγει, λέει ὁ ἀρθρογράφος, γιά νά μήν στέκεται ἐμπόδιο «σ' αὐτήν τήν ἱερή σύναξη» πού πρέπει νά φτιαχτεῖ, μαζί καί μέ τοὺς κομμουνιστές τοῦ ΚΚΕ. Νά φύγει τό Κάλπα γιατί, προφανῶς, οἱ κομμουνιστές εἶναι λίγοι καί αὐτό διώχνει τοὺς δημοκράτες. Πλήν ὁμως... «Μιλώντας, πρό ἡμερῶν, σέ μιά συγκέντρωση ὁ ὑπουργός τῆς Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας κ. Γιαννόπουλος μᾶς εἶπε πῶς τό 70% τῶν μελῶν τοῦ ΠΑΣΟΚ εἶναι ΕΑΜίτες. Καί ἔχει δίκιο. Καί δέν εἶναι μόνον ΕΑΜίτες ἀλλά καί κομμουνιστές. Κομμουνιστές πού ἀπαρνοῦνται τό σταλινισμό καί τήν ἐξάρτηση καί θά ἤθελαν νά βρισκονται σ' ἕνα χώρο πού νά τοὺς ἐκφράζει, νά τοὺς συνδέει μέ τό μεγάλο παρελθόν τῆς Ἀντίστασης, ἀλλά καί μέ τό νέο παρόν τῆς ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς, τοῦ σοσιαλισμοῦ τοῦ ἀνθρώπινου, τοῦ σοσιαλισμοῦ τῆς πολυφωνίας καί τῆς δημοκρατίας». Κάπου ὁ μισός πληθυσμός λοιπόν, ἂν κάνετε τίς προσθαφαιρέσεις, εἶναι κομμουνιστές (70% τοῦ ΠΑΣΟΚ, τό ΚΚΕ, οἱ μικρότεροι κ.λπ.) καί ἔτσι ἔπρεπε νά φύγει τό Κάλπα.

Ἐκφραστῆς τοῦ λαοῦ

Σχόλιο στήν Ἐλευθεροτυπία γιά τή συναυλία συμπάραστασης στοῦς Παλαιστίνιους στό Στάδιο Ειρήνης καί Φιλίας. Ὅμως ἡ γραμματεία Ἀθλητισμοῦ ζητάει, γιά νά διαθέσει τό στάδιο, τό 15% ἐπί τῶν ἐσόδων πού προορίζονται γιά τοὺς Παλαιστίνιους. Εἶναι παγία πρακτική, δέν ἔμποροῦμε νά κάνουμε τίποτα, λέει ὁ κ. Βαλυράκης. Καί τό ἀγανακτισμένο σχόλιο: «Σοβαρά; Μετά τήν ἱστορία τῆς Λάρισας, μπορεῖ ὁ κ. ὑφυπουργός νά πείσει διτι ὑπάρχει κάτι πού δέν γίνεται;».

Τό ἀμέσως προηγούμενο σχόλιο κάνει μιά «πρόταση στόν ὑπουργό Δημ. Τάξης». Τά ὄργανα τῆς Τροχαίας, τοῦ λέει, ξήλωσαν αὐτές τίς μέρες χιλιάδες πινακίδες. «Κατανοοῦμε τοὺς λόγους τῆς αὐστηρῆς ἀστυνόμευσης τῆς κυκλοφορίας στήν Ἀθήνα. Ἀλλά καί οἱ ὁδηγοὶ συνηθισμένοι τόσα χρόνια στήν κυκλοφοριακή ἀναρχία, δέν πρόσεξαν ἰδιαίτερα τό πού θά σταθμεύσουν». Μέ βάση λοιπόν τά «πέρα πολλά τηλεφωνήματα ἀπελπισμένων ὁδηγῶν πού θέλουν νά ἀναπνεύσουν καί λίγο ὀξυγόνο» τό σχόλιο κάνει τήν πρότασή του: «Λέμε, λοιπόν, μήπως θά ἦταν σκόπιμο, ἐνόψει... ἐθνικῆς ἐορτῆς νά χαριστοῦν ἐκτάκτως αὐτές οἱ ποινές καί νά ἐπιστραφοῦν οἱ πινακίδες (τά πρόστιμα ἂς μείνουν) γιά νά μπορέσουν καί αὐτοὶ οἱ γιωταχῆδες νά κάνουν τήν τριήμερη ἐξοδὸ τους στήν ὑπαιθρο;». Τό δεύτερο σχόλιο ἐξανίσταται πού ἐπιστρέφονται οἱ βαθμοὶ στή Λάρισα (τό πρόστιμο παραμένει). Τό ἀκριβῶς προηγούμενο ζητάει νά ἐπιστραφοῦν οἱ πινακίδες (τό πρόστιμο ἂς παραμείνει). Τό πρῶτο ζητάει ἀπό τό κράτος νά παραβῆ τό νόμο, τό δεύτερο τό καταγγέλλει πού τόν παραβαίνει. Τό πρῶτο ἐκφράζει τό λαό, ὁ ὁποῖος θέλει κράτος - φίλο, τό δεύτερο ἐπίσης τό λαό, ὁ ὁποῖος θέλει κράτος δικαίου. Καί ἡ ἐφημερίδα, τοῦ λαοῦ καί αὐτή, τά θέλει καί τά δυό...

Λογοθέτης, Γιαταγὰ, Ἀθανασοπούλου...

Μέ τή γνωστή ἀπόφασή της ἡ πταισματοδίκης κ. Ἀθανασοπούλου ἀθῶωσε τοὺς τέσσερις ὁδηγούς ταξί πού εἶχαν παραβιάσει τό δακτύλιο ἐπειδὴ, ὅπως ἔκρινε, ἡ ὑπουργική ἀπόφαση τῆς ἀπαγόρευσης δέν στηρίζεται σέ νομοθετική ἐξουσιοδότηση, ἐνῶ δέν ὑπάρχει καί νόμος πού νά προβλέπει τίς ποινές γιά τοὺς παραβάτες. Ἀκολούθησε ἡ ἀπόφαση τοῦ σωματείου τῶν ταξιτζήδων νά παραβιάζουν

μαζικά τό δακτύλιο καί ἡ τοποθέτηση ἀπό πλευρᾶς κράτους ἀστυνομικῶν δυνάμεων σέ ὅλα τά κρίσιμα «περάσματα». Βέβαια ἡ ἀπόφαση τοῦ πταισματοδικείου δέν ἀνατρέπει τήν ὑπουργική ἀπόφαση —θά χρειαζόταν τό ζήτημα νά πάει στό Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας— καί ἐπομένως τό κράτος νόμιμα ἐπέμεινε στήν υπεράσπιση τῶν ἀποφάσεών του. Ἀλλά ἀπό κει καί πέρα οἱ ἀρμόδιοι ὄχι μόνο δέν εὐαίσθητοποιήθηκαν ἀπό τήν ἀπόφαση τοῦ πταισματοδικείου ἀλλά «ἄσκησαν» ἀμέσως πειθαρχική δίωξη ἐναντίον τῆς κ. Ἀθανασοπούλου. Ἐτσι, ὅποιοσδήποτε πλημμελιοδίκης δικάζε τίς ἐπόμενες μέρες τοὺς παραβάτες ὁδηγούς ταξί, γνόριζε τί ἀπόφαση ἔπρεπε νά βγάξει ὥστε νά μήν ἔχει τήν τύχη τῆς κ. Ἀθανασοπούλου. Τό κράτος διαθέτει τή δύναμη νά ἐπιβάλλει τίς ἀποφάσεις του πρὸς πάσα κατεφθύνση: πρὸς τοὺς ὁδηγούς ταξί καί πρὸς τά δικαστήρια.

Μελίστας καί μελιστάλακτη δικαιοσύνη

Ἀναβολή τῆς δίκης τοῦ ἀστυφύλακα Μελίστα, ἐκείνου πού τό 1985 εἶχε σκοτώσει μέ πιστόλι τόν 17χρονο Μιχάλη Καλιτέα μετά τήν πορεία τοῦ Πολυτεχνείου. Θυμίζουμε ποιός εἶναι καί τί ἔκανε ὁ ἀστυφύλακας, γιατί ὀρισμένοι μπορεῖ πιά νά μήν θυμοῦνται, ὅπως ἀρκετοί πιά δέν θά θυμοῦνται τί σημαίνουν τά ὀνόματα Κουμῆς καί Κανελλοπούλου. Λίγο ἀκόμα θά τό ξεχάσει καί ἡ δικαιοσύνη. Ἀναβολή λοιπόν «ἐπ' ἀόριστον», αἰτία ἡ μὴ κλήτευση μαρτύρων ἀλλά καί ὀρισμένα οὐσιαστικά κενά τῆς προανακρίσεως. Ἀλλά αὐτή εἶναι ἡ αἰτία; Κι ὁμως ἀστυνομικοὶ καταδικάζονται γιά διάφορα ἀδικήματα, ἀκόμα καί ἐν ὥρα ὑπηρεσίας. Ἐπειδὴ πυροβόλησαν ἡ καί σκότωσαν κλεφτρόνη,

ἐπειδὴ ἀπόθησαν βία πολίτη πού χτύπησε, ἀδικήματα πού ἔκαναν ὡς ἀτυνομικοί καὶ ἐπειδὴ ἦταν ἀτυνομικοί. Γιατί ὁ Μελίστας δέν πρόκειται νά καταδικαστεῖ, ἐνῶ ἄλλοι ἀνάλογοι δέν βρέθηκαν κάν; Εἶναι μᾶλλον ἀπλό. Ὅταν ἀτυνομικοί κάνουν ἀδικήματα ὡς δημόσιοι ὑπάλληλοι, τότε μπορεί μὲν νά τυγχάνουν εὐνοϊκῆς μεταχείρισης, κάλλιστα ὁμως μποροῦν καί νά καταδικαστοῦν.

Καταδικάζονται ὡς ἄτομα, δέν καταδικάζεται ἡ ὑπηρεσία. Ὁ Μελίστας, ὁμως, δέν ἦταν δημόσιος ὑπάλληλος κατά τή στιγμή τοῦ φόνου. Ἦταν καθεστῶς. Καθεστῶς πού τὰ βάζει, μέ διαταγές ρητές τῶν ἀνωτέρων του, μέ ἀντιδράσεις πού χαρακτηρίζονται «πολιτική καί κοινωνική ἀναταραχή». Καί καταδικές τέτοιες θά ἔκαναν πολύ ἀβέβαιες πλέον τίς μελλοντικές ἀντιδράσεις ἀτυνομικῶν καί ΜΑΤ σέ νέες διαταγές γιά ἀνάλογες δραστηριότητες. Καθεστῶς, λοιπόν, καί τό καθεστῶς δέν μπορεί νά καταδικαστεῖ. Ἀπό τή δικαιοσύνη τουλάχιστον τή δική του. Γιατί, βέβαια, σέ αὐτό τό ἐπίπεδο ἡ διάκριση τῶν ἐξουσιῶν, πού λένε, δέν ὑφίσταται.

Κέντρο Μελετῶν «THE ACROPOLIS»;

Διαβάσαμε ὅτι στό Κέντρο Μελετῶν Ἀκρόπολης θά τοποθετηθοῦν γιγάντιες μακέτες πού θά ἀναπαριστοῦν τόν Πρόναο τοῦ Παρθενῶνα. Θά εἶναι ἀπό ἀκριβό ξύλο καί θά κοσμοῦνται ἀπό ἐπίχρυσα τμήματα. Ἡ κλίμακα, κατά τά φαινόμενα, θά εἶναι 1:10. Τό κόστος θά φτάσει μόλις τά 3,5 ἑκατομμύρια.

Φοβούμαστε ὅτι ἡ ἰδέα ὡς μέγεθος εἶναι τσουρούτικη καί ὡς κόστος φτηνιάρικη, ἰδιαίτερα μάλιστα ἐνῶναι Χρυσῆς Ὀλυμπιάδας (ὄχι ἐπίχρυσος). Στήν Ἀμερική, γιά παράδειγμα, οἱ Ἀκροπόλεις εἶναι πολύ μεγαλύτερες, οἱ δέ

μεσαιωνικοί πύργοι κατασκευάζονται σέ φυσικό μέγεθος. Θά μοῦ πείτε ὅτι οἱ Ἀμερικανοί ἔχουν ἐπιδερμική, φολοκλορική σχέση, νεοπλουτιστική καί ἐπιδειξιμανή, μέ πράγματα πού λιγυροῦνται ἀπό ξένους πολιτισμούς. Ἀλλά

καί μεῖς τήν ἴδια δέν ἔχουμε μέ τά «δικά μας» πράγματα; Βέβαια τό Κέντρο Μελετῶν Ἀκρόπολης δέν θά χωράει τό ὁμοίωμα τοῦ Παρθενῶνα σέ φυσικό μέγεθος. Γιατί ὁμως νά μὴν στεγάζεται τό Κέντρο μέσα στό ὁμοίωμα;

καί
Αὐτόφωρα

Ὁ σταυρός τοῦ μαρτυρίου

Νά πού βρυκολάκισε ὁ σταυρός προτίμησης καί συνεχῶς ἐπανέρχεται στήν ἐπικαιρότητα θέλοντας ἀναδρομικά νά κερδίσει τή ρεβάνς ἀπό τήν κάποτε «ἀπελευθερωτική» τῆς δημοκρατίας λίστα: ἡ ἔρευνα τῆς Ἐλευθεροτυπίας, οἱ δηλώσεις βουλευτῶν τοῦ ΠΑΣΟΚ, τά μισόλογα τοῦ ὑπουργοῦ Ἐσωτερικῶν, ἡ πρόταση τῆς ΔΗ.ΑΝΑ στή Βουλή, οἱ συνεντεύξεις συνταγματολόγων καί ἄλλων ἀρμοδίων, ἡ σιωπή τοῦ πρωθυπουργοῦ: γιά τίς ἐκλογές θά συζητήσουμε λίγο πρὶν τίς ἐκλογές, ὅταν θά ἔχουν δεῖξει τά πράγματα.

Ὅντας ἀπό τίς πρώτες «δημοκρατικές δυνάμεις» πού εἶχαμε πάρει θέση ὑπέρ τοῦ σταυροῦ, ἄμα τή καταργήσει του, ἔχουμε χρέος ἀπέναντι στήν ἱστορία νά ἐπανέλθουμε. Νά ἐπανέλθουμε καταρχήν μέ αὐτοκριτική: λέγαμε πρὶν ἔξι χρόνια ὅτι «ὁ σταυρός καταργεῖται, μένουν οἱ γονυκλισίες», γονυκλισίες τῶν βουλευτῶν πρὸς τόν πρωθυπουργό ἐννοεῖται. Λοιπόν οἱ γονυκλισίες δέν ἔμειναν ἀπλῶς, ἀλλά ἐντάθηκαν. Ἐκτοτε βέβαια ἡ ἀλλοίωση καί ἄλωση τοῦ πολιτεύματος προχώρησε, τελειοποιήθηκε, ὀλοκληρώθηκε μέ τήν συνταγματική μεταρρύθμιση πού συνοδεύτηκε ἀπό τήν προεδρεία Σαρτζετάκη: σήμερα πιά ἡ κοινοβουλευτική δημοκρατία, ὅποια κι ἂν ἦταν, «μετεξελίχθηκε» σέ συναινετική ἡγεμονία. Ὑπῆρχαν λόγοι γι' αὐτό, λόγοι πού δέν ἔχουν νά κάνουν μόνο μέ τό ΠΑΣΟΚ

καί τόν ἀρχηγό του, ἀλλά κυρίως μέ τή σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία. Φαίνεται παράδοξο, ἀλλά λόγω ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς «μετεξελίξης» βρισκόμαστε σήμερα νά συζητᾶμε (ἄς μοῦ συγχωρεθεῖ ὁ πρῶτος πληθυντικός τῆς ἀνεπάρεχας) γιά τήν ἐπιαναφορά τοῦ σταυροῦ.

Ἡ στάση τῶν κομμάτων τῆς Ἀριστερᾶς ἦταν, τό λιγότερο, ρομαντική. Υἱοθέτησαν, χειροκρότησαν καί ὑποστήριξαν τήν κατάργηση τοῦ σταυροῦ, ὅπως ἀργότερα καί τή μεταρρύθμιση τοῦ Συντάγματος, σάν νά ἦταν ἀποφάσεις ὄχι τοῦ κ. Παπανδρέου, ἀλλά τῆς Ἀριστερᾶς λές δηλαδή καί τό ΠΑΣΟΚ ἐφάρμοζε—ἀποσπασματικά—κάποιο πρόγραμμα τῆς Ἀριστερᾶς, λές καί ἡ Ἀριστερά βρισκόταν, διά τοῦ κ. Παπανδρέου, μέσα στά πράγματα, λές καί ἐκεῖνη τή στιγμή ὁ κ. Παπανδρέου δέν ἐξυπηρετοῦσε συγκεκριμένες δικές του πολιτικές σκοπιμότητες, ἀλλά ἔκανε τό χατήρι καί ἱκανοποιοῦσε τά τερτίπια τῶν ἀριστερῶν. Τίς κινήσεις λοιπόν τοῦ κ. Παπανδρέου δέν τίς ἔκρινε ἀπό τά—ἀναμενόμενα—ἀποτελέσματά τους, ἀλλά ἀπό τό κατά πόσον ἀποσπασματικά συνέπιπταν μέ κάποιες θέσεις τῆς Ἀριστερᾶς. Χρόνια ὀλόκληρα τά κόμματα τῆς Ἀριστερᾶς ἔκριναν τό ΠΑΣΟΚ μερικά, ἐπισημαίνοντας τά καλά καί τά κακά, σάν τό κόμμα αὐτό νά παρέπαιε, μὴ ἔχοντας δικές τους στρατηγικές ἀντιλήψεις, ἀνάμεσα στό

ἀριστερό καλό καί τό δεξιό κακό, ἀνάμεσα σέ δύο βάρκες, μία ἐκ τῶν ὁποίων ἦταν ἡ βάρκα τῆς Ἀριστερᾶς.

Σήμερα ἐξακολουθοῦν νά ὑπάρχουν δύο βάρκες, ἡ βάρκα τῆς Δεξιᾶς (πάντα) καί ἡ βάρκα τοῦ ΠΑΣΟΚ. Τούτη ἡ δεύτερη χρειάζεται πιθανόν ἐνίσχυση πληρώματος, ἀπό τοὺς ναυαγούς τῆς Ἀριστερᾶς. Ἡ ἐπιαναφορά τοῦ σταυροῦ, ἂν ὑπάρξει, δέν εἶναι παρά τό σωσίβιο τῆς βάρκας τοῦ ΠΑΣΟΚ πρὸς τοὺς ναυαγούς αὐτοῦς.

Πάλι συγκεκριμένα λοιπόν τίθενται τά πράγματα, πάλι πολιτικά κρίνονται—καί ὄχι ἐπὶ τῆς ἀρχῆς—πάλι ἡ Ἀριστερά θά ἔχει τή ψευδαίσθηση ὅτι ξαναπαίγει στό παιχνίδι. Τό ΠΑΣΟΚ θά ἐπιαναφέρει τό σταυρό—θά μεταθέσει ὅθεν τήν ἐπιλογή στό λαό—μόνο ἂν ἀποφασίσει νά προχωρήσει σέ ἐυρύτερες πολιτικές συνεργασίες, συμμαχίες δηλαδή πού τό εἰδικό βάρος τῶν πολιτικῶν μερῶν τους θά τό κρίνουν ὄχι κομματικές διαπραγματεύσεις, ἀλλά ὁ λαός.

Ὅταν σήμερα λοιπόν συζητοῦμε γιά τό σταυρό καί γιά πιθανές ἀπλοστερες ἢ πολυπλοκότερες, πάντως τροποποιημένες, ἀναλογικές, συζητᾶμε ὄχι γιά τήν ἀναβάθμιση τοῦ ὑποβαθμισμένου κοινοβουλίου, ἀλλά γιά τήν ἐπιβίβαση ἀριστερῶν καί ἄλλων σχημάτων στή βάρκα τοῦ ΠΑΣΟΚ. Δηλαδή γιά τήν περαιτέρω ὑποβάθμισή τους.

Ἡ ἐξέγερση στή Λάρισα:

Δι' ἀσήμαντον ἀφορμήν;

τοῦ Δαμιανοῦ Παπαδημητρόπουλου

Οἱ περιγραφές τῶν ἐφημερίδων ἦταν στερεότυπες, ὅπως ἄλλωστε κάθε φορά ὅταν ὑπάρχουν φωτιές καί οδοφράγματα· οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν ραδιοφωνικῶν καί τηλεοπτικῶν δικτύων νοιάζονταν μόνον ἂν ἡ «κατάσταση» ἐκτονώνεται καί πότε ἐκτονώνεται καί ἔβαζαν ἐπ' αὐτοῦ τόν κ. νομάρχη νά μιλήσει, νά μεσιτεύσει ἀνάμεσα στό «λαό τῆς Λάρισας» καί τήν πολιτεία. Κι ἂν δέν ὑπῆρχε ἡ τηλεοπτική ἐκπομπή «Ἐδῶ καί σήμερα» πού προβλήθηκε τήν περασμένη Δευτέρα (δέκα μέρες δηλαδή μετά τόν ξεσηκωμό τῶν Λαρισινῶν), ὅποιος ἐκείνες τίς μέρες δέν ἔτυχε νά βρεθεῖ στή Λάρισα θά κινδύνευε νά μιλάει στόν ἄερα.

Ἐδειξε λοιπόν αὐτή ἡ ἐκπομπή, ἀνάμεσα στά ἄλλα, κάποια κυρία πού ἐκεῖνο τό βράδυ βγήκε μέ τό παιδί της στούς δρόμους, ὅπως ὄλοι βγήκαν μέ τά παιδιά τους στούς δρόμους, πήγαν «στίς φωτιές» καί κάθισαν ὄλη νύχτα καί ἦταν ὡραία γιατί ἦταν ὄλη ἡ Λάρισα ἐκεῖ, ἀλλάξανε μερικές κουβέντες μέ τούς γειτόνους καί γιά πρώτη φορά αἰσθανθήκαν κάτοικοι τῆς ἴδιας πόλης, πήγαν καί στή διαδήλωση καί προσπαθοῦσαν νά ἀνακαλύψουν ποιός εἶναι ὁ πυρήνας τῆς καί πυρήνα δέν εὑρισκαν, μέχρι πού κατάλαβαν ὅτι οἱ ἴδιοι ἔκαναν διαδήλωση καί αὐτοί ἦταν ὁ πυρήνας καί πού τό ἐπόμενο βράδυ, ὅταν πιά εἶχε δοθεῖ ἡ βαλυρακική καί τσοχαντζοπούλειος ὑπόσχεση καί τά πράγματα ἠρέμησαν καί δέν ὑπῆρχαν «φωτιές» καί Λαρισίνοί στούς δρόμους, αἰσθάνθηκαν δυστυχεῖς, ἕνα «κενό», ὅπως εἰθίσται νά λέγεται, πού θά ἔμεναν καί πάλι κλεισμένοι σπίτι τους, μέ τήν τηλεόραση παρέα, ἄτομα κι ὄχι μέλη τῆς κοινότητας τῶν Λαρισιαίων. Καί διηγήθηκε ἡ κυρία αὐτή γιά κάποια φίλη της, Ἀθηναία, πού

τῆς ἐξιστοροῦσε πώς γνώρισε τούς διπλανούς της στό σεισμό τοῦ '81 καί πόσο ὁμορφα ἦταν πού κάθονταν ὄλοι μαζί στή φωτιά καί τά ἔλεγαν γύρω ἀπό τό κοινό πρόβλημα πού τούς ἔνω-νε: τότε ἡ κοινότητα φτιάχτηκε γύρω ἀπό τό σεισμό· τώρα ἦταν τό ποδόσφαιρο, οἱ τέσσερις βαθμοί τῆς Λάρισας, οἱ τέσσερις βαθμοί τῆς πόλης.

Ο ξεσηκωμός κουβεντιάστηκε ἀρκετά καί οἱ παρατηρήσεις πάμπολλες: καί βέβαια μιά ἀνάλογη πάνδημη ἐξέγερση δέν θά συνέβαινε ποτέ στήν Ἀθήνα, γιά πολλούς λόγους. Ἡ Ἀθήνα εἶναι τό κέντρο (ἐναντίον τοῦ ὁποίου ξεσηκώθηκε ἡ Λάρισα), ἔχει πολλές ὁμάδες καί ἐπομένως δέν μπορεῖ νά εἶναι ἐνωμένη γύρω ἀπό μιά ὁ-

μάδα και —κυρίως— στην Αθήνα τις ποδοσφαιρικές εξεγέρσεις μονοπωλούν οι χούλιγκανς (ο «πυρήνας» που Ξαχνε ή κυρία) κι αυτό αναγνωρίζεται άμέσως από τους φιλήσυχους πολίτες, πού, αντί να βγούν έξω, κλειδώνουν τις πόρτες τους.

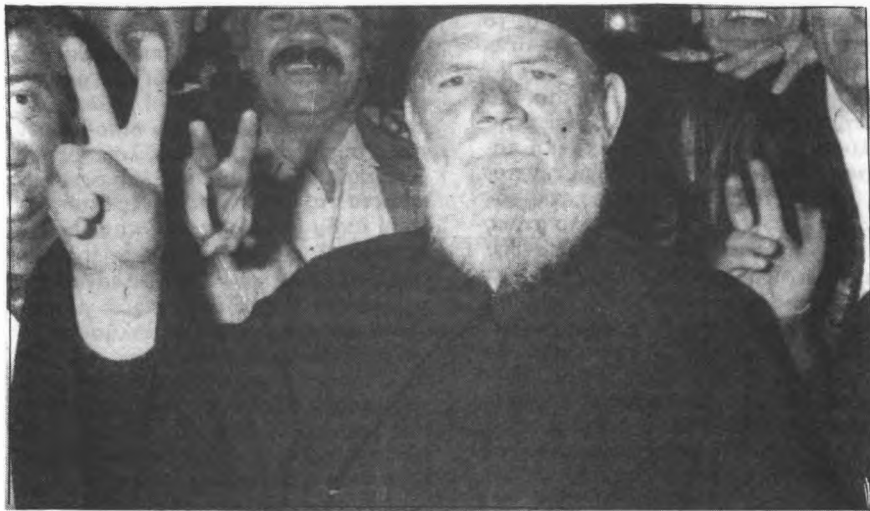
Στή Λάρισα τά πράγματα είναι πιο ρευστά: ο «χούλιγκανς», αν υπάρχει, δεν είναι ιδέα, είναι ο γιος της γειτονίας, γνωστός στη γειτονιά, ίσως συμπαθής, πάντως όχι και τόσο επίφοβος. Στή Λάρισα, μόλις μαθεύτηκε τό γεγονός, ο κάθε φίλαθλος άνοιξε τήν πόρτα του και βγήκε έξω. Τό έκανε έχοντας τή βεβαιότητα ότι κι ο διπλανός φίλαθλος θά κάνει τό ίδιο. Κι όταν μαθεύτηκε ότι βγήκαν οι όπαδοί (όχι οι χούλιγκανς) έξω, ο κάθε μη φίλαθλος άνοιξε κι αυτός τήν πόρτα του να πάει στην πλατεία. Πήγε έχοντας τή βεβαιότητα ότι κι ο διπλανός, μη φίλαθλος, θά κάνει τό ίδιο.

Ή άνία τής έπαρχίας, ή περιέργεια να δούμε τί γίνεται, όταν μάλιστα σπάνια κάτι γίνεται; Ίσως, αλλά κατά τή γνώμη μου δεν είναι τό κύριο. Ο κόσμος αυτός δεν βγήκε για να δει, βγήκε για να διαμαρτυρηθεί και διαμαρτυρήθηκε. Και έπειδή διαμαρτυρήθηκε, και μάλιστα μαζικά, στό τέλος πέτυχε τό σκοπό του.

Πολλοί στή Λάρισα λένε ότι ο κόσμος διαμαρτυρήθηκε μαζικά έπειδή σ' αυτό τό θέμα, στό ποδόσφαιρο δηλαδή, είχε τήν πεποίθηση ότι υπάρχουν πιθανότητες να πετύχει αυτό που ήθελε. Αντίθετα σέ άλλα θέματα (π.χ. τοπικά, όπως για τό ζήτημα τής Γεωπονικής Σχολής στή Λάρισα) κανείς δεν συμμετέχει στίς (όργανωμένες) διαμαρτυρίες γιατί —λένε— είναι βέβαιοι ότι δεν θά εισακουστούν, δεν θά πετύχουν: ή άδιαφάνεια τής πολιτικής, ή αποξένωση του κόσμου από αυτή, ή λαϊκότητα του ποδοσφαίρου.

Όλα αυτά είναι ώραία, αλλά τό να λέμε ότι ο κόσμος διαμαρτυρήθηκε μαζικά έπειδή ήξερε ότι έτσι θά πετύχαινε ισχύει τόσο όσο και τό αντίστροφο. Ότι ή Λάρισα πέτυχε έπειδή διαμαρτυρήθηκε μαζικά: κι ότι αν κατάφερε να διαμαρτυρηθεί τό ίδιο μαζικά και δυναμικά και για άλλα πράγματα, θά τό πετύχαινε κι αυτά. Κάπου άλλοι πρέπει λοιπόν να αναζητήσουμε τήν άκρη και όχι στή βεβαιότητα για τήν αποτελεσματικότητα τής εξέγερσης. Περισσότερη σημασία έχει κατά τή γνώμη μου ή βεβαιότητα ότι θά υπάρξει εξέγερση, μ' άλλα λόγια αυτό που προηγουμένως λέγαμε, ότι ο κάθε Λαρισαίος άνοιξε τήν πόρτα να βγει έξω έχοντας από βεβαιότητα ότι και ο διπλανός του τήν ίδια στιγμή κάνει τό ίδιο. Κι όλα αυτά παρ' όλο πού, ή άκριβώς έπειδή, ή διαδήλωση δεν ήταν οργανωμένη από φορείς, δεν ήταν καν πολιτική, ήταν ποδοσφαιρική, δηλαδή συμβολική.

Όταν λοιπόν άναρωτιόμαστε γιατί όλα αυτά συμβαίνουν στό ποδόσφαιρο, ή μάλλον μέ τό ποδόσφαιρο, κι όχι

σέ άλλους τομείς, όταν ψάχνουμε μάταια να θυμηθούμε πόσα χρόνια έχουν περάσει από τότε πού ο κόσμος έβγαине στους δρόμους και μέ αυτή του τήν έξοδο διαμόρφωνε ή, τουλάχιστον, έπηρέαζε τά πολιτικά πράγματα, θά πρέπει ίσως να συνδυάσουμε αυτά τά δύο και να υποθέσουμε ότι ο ξεσηκωμός για τό ποδόσφαιρο πάει μαζί, είναι ή άλλη όψη τής άπόλυτης διάσπασης τής κοινωνίας στους άλλους τομείς.

Ή προϊούσα εξειδίκευση και ο καταμερισμός των κοινωνικών ρόλων, ή αδυναμία κατανόησης τής κοινωνικής ζωής και ή παθητική ένταξη των ατόμων σ' αυτήν, ή επαγγελματοποίηση τής πολιτικής και ή έμμεση σχέση των υπολοίπων μέ εκείνη τήν πολιτική πού διαμορφώνει τά πράγματα, ή συνεχής παρεμβολή διαφόρων μέσων (πού τείνουν να θεσμοθετηθούν) στίς σχέσεις των ατόμων μέ τό σύνολο, μέσων πού μεταφέρουν και περιορίζουν τή κοινωνική ζωή και τίς κοινωνικές σχέσεις μέσα στους τέσσερις τοίχους του σπιτιού μας ή τής επαγγελματικής στέγης (κι εδώ θά μπορούσε κανείς να αναφέρει όλη εκείνη τή σειρά των συσκευών πού τό πρώτο συνθετικό τής ονομασίας τους άρχίζει μέ τό «τηλε-», από τό άθωο τηλέφωνο μέχρι τήν τηλεόραση και τό τελετέξτ, αλλά και άλλα άθωα μέσα, όπως π.χ. τό πικάπ πού κάνει έμμεση και παθητική τή σχέση των ατόμων μέ τή μουσική), ή διαμόρφωση άλλων μέσων, όχι πλέον συσκευών αλλά θεσμών και μάλιστα κρατικών πού διαμεσολαβούν τίς σχέσεις των ατόμων μέ τόν κοινωνικό τους έαυτό (ας μήν πάμε μακρύτερα από τόν συνδικαλισμό), κοντολογίς ή πλήρης έμπορευματοποίηση —μέ τήν ευρύτερη δυνατή έννοια— κάθε πτυχής των κοινωνικών σχέσεων, έχει εξατομικεύσει, διασπάσει, κατακερματίσει και τελικά παθητικοποίησει τήν κοινωνία. Τά άτομα ζούν άσφυκτικά σέ δοσμένα πλαίσια και οι στιγμές κατά τίς όποιες τά άτομα μετατρέπονται σέ συλλογικά υποκείμενα διαμεσολαβούνται, λέγονται, είναι δηλαδή δοσμένες, δοτές.

Οι στιγμές αυτές δεν έχουν μέσα τους τό άπρόοπτο, όχι βέβαια μέ τήν ιστορική έννοια, αλλά μέ τήν έννοια τής αίσθησης πού θά είχαν τά άτομα ότι μέσα από τή διαμορφούμενη συλλογικότητα μπορούν να ψάξουν νέες δυνατότητες, μπορούν να υπάρξουν ως συλλογικά υποκείμενα, αν χρειαστεί, ή, στίς υπόλοιπες στιγμές, μπορούν να υπάρξουν άπλώς συλλογικά, δημοτικά. Οι σχέσεις των ατόμων διαμεσολαβούνται, αν θέλουμε να μιλήσουμε γενικά, πάντα και άποκλειστικά από τό κράτος, όχι τό κράτος τους αλλά άπλώς τό κράτος. Είναι λοιπόν σχέσεις όχι έμμεσες, αλλά σχέσεις προς τρίτους.

Τό ποδόσφαιρο είναι ο συμβολισμός τής χαμένης συλλογικότητας, του χαμένου παιχνιδιού των αντιθέσεων. Κάθε Κυριακή πού αγωνίζονται οι ομάδες εκεί στα γήπεδα, όλες οι αντιθέσεις λύνονται, όλα πληρώνονται. Τήν άμεση έπίλυση αναλαμβάνουν οι αγωνιζόμενοι, αλλά οι πραγματικοί πρωταγωνιστές είναι οι θεατές. Αυτοί έξουσιάζουν τους αγωνιζόμενους, αυτοί τους προσέλαβαν, αυτοί μέσω τής πίεσης και του ανταγωνισμού μέ τίς άλλες ομάδες κατέστησαν τους αγωνιζόμενους επαγγελματίες, αυτοί είναι ή ομάδα, πού για χάρη τους υπάρχει. Ή σχέση βέβαια μέ τό παιχνίδι των αντιθέσεων παραμένει έμμεση (γι' αυτό και ή παράσταση είναι τέλεια), μέ μία όμως διαφορά: κράτος εδώ είναι οι φίλαθλοι, (ο διαιτητής είναι μόνο τροχονόμος), τό παιχνίδι παίζεται μέχρι τέλους, ή αντίθεση θά λυθεί μέ τό σκόρ πού θά γράψει ο πίνακας.

Ή ομάδα λοιπόν είναι ή μόνη εναπομένουσα μορφή συλλογικότητας, ή κοινότητα είναι δοσμένη, γι' αυτό και τά γήπεδα είναι τό μόνο μέρος πού θεωρείται άυτόνομο ότι θά πιάσεις κουβέντα μέ τόν διπλανό σου, πού δεν τόν ξέρεις και δεν θά τόν ξαναδεις. Μέ τόν διπλανό είσαι μέλος τής ίδιας ομάδας, είσαι άδερφός. Πράσινοι, κίτρινοι, κόκκινοι ή βυσινί, τά χρώματα είναι άρκετά άφηρημένα ώστε να μπορούν να περιλάβουν ό,τι έχει χάσει ο

καθένας, πάντα όμως τό εξής ένα: τό παιχνίδι του ανταγωνισμού, τής συλλογικής αντίθεσης.

Σέ μία πόλη σάν τή Λάρισα, τά πράγματα γίνονται από κεί και πέρα πολύ συγκεκριμένα. Ή μοναδική ποδοσφαιρική ομάδα συμβολίζει τήν πόλη, τήν κοινότητα, τόν τόπο, τίσ χαμένες σχέσεις τών ανθρώπων, σχέσεις πού θά ξαναφτιαχτούν μέσα από τήν αντιπαλότητα, τήν πάλη πρὸς άλλες αντίστοιχες κοινότητες. Τό ὅτι στή συγκεκριμένη περίπτωση ἡ κοινότητα ἔνωσε νά ἀδικεῖται ἀπό τό κέντρο, ἀπό τήν Ἀθήνα, ἀπό τούς ἴδιους ἀδιαφανεῖς κύκλους τών νόμων, τών παρασκηνίων και τής πολιτικῆς, ἀπό τούς κύκλους δηλαδή ἐκείνους πού ἔχουν στερήσει ἀπό τή κοινότητα τό προνόμιο τής πρωτόβουλης συλλογικῆς ὑπαρξης, διευκόλυνε ἀκόμα πιο πολύ τά πράγματα. Ἀπό τή μία μεριά, ἔδωσε και στούς μή φίλαθλους ἕνα νόημα στήν ἐξέγερση κι ἕνα περιεχόμενο. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ἀκριβῶς ἐπειδή ἡ ὄλη ἐξέγερση ἔγινε ἐπὶ τοῦ συμβολικοῦ, γιά τό ποδόσφαιρο δηλαδή, αὐτό τήν κατέστησε «νόμιμη» και ἄρα δυνατή στά μάτια τών ἰδίων τών ἐξεγερμένων.

Γιατί ἐδῶ βρίσκεται νομίζω τό πιο παράξενο τής ὄλης ὑπόθεσης. Τό ποδόσφαιρο εἶναι —και ἔχει ἀφθεῖ νά

εἶναι— ἡ μόνη νόμιμη, διότι συμβολική και μέ μίαν ἔννοια παραπλανητική, διεξόδος στό παιχνίδι τών ἀντιθέσεων. Ὅταν ἀκόμα και οἱ χούλιγκανς πάνω σ' αὐτό τό παιχνίδι οἰκοδομοῦν τόν ἑαυτό τους, τή συλλογικότητά τους και μέ ἀφορμή αὐτό ἐπιλύουν ἔμπρακτα τίσ ἀντιθέσεις τους, ὅταν δηλαδή ἀκόμα και οἱ χούλιγκανς ἔχουν ἀνάγκη τή νομιμότητα τής ποδοσφαιρικῆς διεξόδου γιά νά γίνουν «ἄνομοι», πολύ περισσότερο αὐτό ἰσχύει γιά μιά ὀλόκληρη πόλη και τούς φιλήσυχους, κατά πλειοψηφία, κατοίκους τής. Τό ποδόσφαιρο ἦταν αὐτό πού ἐπέτρεψε νά γίνει μιά ἐξέγερση μέ ὄλες τίσ δυνατές ἔννοιες ἀλλά χωρίς νόημα. Ἐπὶ τοῦ ποδοσφαιρικοῦ ἀνταγωνισμοῦ μιά ὀλόκληρη πόλη ἀνακάλυψε και οἰκοδόμησε τό συλλογικό τής δίκιο και τό διεκδίκησε ἀφου ἐρχόταν σέ ἀντίθεση μέ τό νόμο.

Ἡ δεδομένη συλλογικότητα και ταυτόχρονα ἡ νομιμότητα τοῦ ποδοσφαίρου, ἡ συμβολικότητά του ὡς ἀθλήματος ἀλλά και ἡ ἐλαφρότητά του ὡς παιχνιδιοῦ, εἶναι τά στοιχεῖα πού ἐπέτρεψαν τήν ἐξέγερση τής Λάρισας, τή βεβαιότητα τοῦ καθενός ὅτι κι ὁ διπλανός θά βγεῖ στούς δρόμους. Ἐκεῖνο τό βράδυ ἡ Λάρισα ἔπαιξε ὄχι βέβαια ποδόσφαιρο, ἀλλά, μέ ἀφορμή

τό ποδόσφαιρο, ἔπαιξε τήν πόλη, τήν κοινότητα. Κι ἔφτιαξε ἔτσι ἕνα πραγματικό γεγονός, μιά πραγματική ἐξέγερση, ὄχι τόσο γιά νά κερδίσει πραγματικές ἀξίες, ὅσο γιά νά κερδίσει συμβολικά. Ἐπειδή κατάφερε νά ἐξεγερθεῖ πραγματικά και μαζικά, πέτυχε.

Εἶναι πάντως σημεῖο τών καιρῶν ὅτι ἡ μόνη αὐθόρμητη μαζική ἐκδήλωση, ἡ μόνη πραγματική λαϊκή ἐξέγερση ἔγινε γιά τό ποδόσφαιρο. Ἀν τό καλοεξετάσουμε, θά διαπιστώσουμε ὅτι ἕνα πραγματικό γεγονός, ἡ ἐξέγερση τής Λάρισας, ἔγινε γύρω ἀπό ἕνα παιχνίδι-ὑποκατάστατο τών πραγματικῶν ἀντιθέσεων ἢ, πράγμα πού εἶναι τό ἴδιο, τής ἔλλειψής τους. Ἐνα πραγματικό γεγονός δηλαδή, πυροδοτήθηκε ἀπό μίαν ἀνανάκλαση τοῦ πραγματικοῦ, φτιάχοντας ἔτσι μιά «παράγωγη» πραγματικότητας.

Κουβεντιάστηκε ἄρκετά —ιδίως ἀπό τίσ στήλες τής *Αὐγῆς*— ποιά στάση θά πρέπει νά ἔχει κανεῖς πάνω σέ «ψευδεπίγραφες πραγματικότητες» πού, κατά τή γνώμη ὀρισμένων, διακωμωδοῦν τά πράγματα. Ἐ, λοιπόν, ἡ στάση αὐτή, δέν μπορεί παρά νά εἶναι ἴδια, ὅπως ἀπέναντι σέ ὀτιδήποτε ταυτόχρονα και συγκαλύπτει και ἐκφράζει πραγματικές ἀνάγκες.

Σκόρπια περὶ μπάλας

τοῦ Γιώργου Καρρᾶ

Εἶχα πάει πρὸ καιροῦ στῆς ἀδερφῆς μου και ἦταν ἐκεῖ ὁ ὕδραυλικός, σκυμμένος μπροστά στό ψυγείο. Δέν τόν ἤξερα. Σέ μιά στιγμή μου ῥθε και τόν ρώτησα: «Τί λές, ρε μάστορα, γιά ξερό Χ στό Βέροια - ΠΑΟΚ;». «Θέλει ὀπωσδήποτε και ἄσο», μου ἀπαντάει χωρίς νά γυρίσει, «γιατί χωρίς Σκαρτάδο - Μπορμπόκη ὁ ΠΑΟΚ εἶναι πτώμα». Μιά τυπική σκηνή ἀναγνώρισης σέ χρόνο μηδέν. Πολύ πιο ἀδύνατη, ὀμολογουμένως, ἀπό τό νά εἶχα πει «ΚΚΕ Ἐσωτερικοῦ» και νά μου εἶχε ἀποκριθεῖ «ζήτω τό κόμμα τοῦ λαοῦ»· ἀλλά και πολύ ἔντονη ἀπό τό νά εἶχα πει «Χριστός Ἀνάστη» και νά μου εἶχε ἀπαντήσει «Ἀληθῶς ὁ Κύριος». Ἐνα κλείσιμο τοῦ ματιοῦ, λοιπόν, πού μᾶς ἔκανε νά ξέρομε περισσότερα, ἐγώ γιά κείνον και κείνος γιά μένα, ἀπ' ὅσα ἔλεγαν τά λόγια μας. Πού μᾶς ἔκανε νά ξέρομε ὅτι μιά συζήτηση, πού ποτέ δέν ἔγινε, ἦταν δυνατή. Ἐδῶ και τώρα.

Ἡ μικρή συζήτησή μας δέν ἦταν

προπατζίδικη, τζογαδόρικη, ἦταν ποδοσφαιρική. Ὅυτε μπορεί νά ὑπάρξει, νομίζω, καθαρά προπατζίδικη συζήτηση. Βέβαια τά τελευταῖα χρόνια αὐξάνει ὁ ἀριθμός ἐκείνων, ἔννοῶ και γυναικῶν, πού παίζουν Προπό. Ὁ τζόγος ἔχει μπει πια πολύ γερά στό ποδόσφαιρο, ἡ συζήτηση ὁμως γιά τό Προπό εἶναι πάντοτε κυρίως ποδοσφαιρική — ἀλλιῶς εἶναι ἀφόρητα βαρετή και συνεχῶς στιγμιαία, στά ὄρια τοῦ «ἀναγκαίου». Τό σχῆμα δηλαδή εἶναι κάπως ἔτσι: τό ποδόσφαιρο τροφοδοτεῖ τόν τζόγο και ἐκεῖνος μέ τή σειρά του τροφοδοτεῖ τήν ποδοσφαιρική συζήτηση. Τό ἴδιο και ἡ τηλεόραση. Δέν δημιουργεῖ αὐτή τήν ποδοσφαιρική συζήτηση· τήν τροφοδοτεῖ, τή διογκώνει, τή γενικεύει ἀκόμα περισσότερο, ὁμως δέν τήν δημιουργεῖ.

Ἐπιμένω στό «συζήτηση», γιατί αὐτός, μου φαίνεται, εἶναι ἕνας ἀπό τούς κυριότατους ρόλους τοῦ ποδοσφαίρου. Τό ὅτι ἀποτελεῖ, θά ἔλεγε κανεῖς, μιά «γλώσσα». Σχηματικά μιλώντας, ἡ ἐπιθυμία δέν εἶναι ἀπλῶς γιά τή χαρά τοῦ νά δεῖ κανεῖς, νά ἀκούσει, ἐν ἀνάγκη και νά διαβάσει γιά ἕνα μάτς, εἶναι και γιά νά ἔχει ὀλα τά ἐφόδια γιά τό μετά, γιά ἐκεῖνα πού θά ἐπακολουθήσουν. Ἐκεῖνο τό «δέν τό ἔδα, ρε γαμῶτο» κρύβει τήν πραγματική πίκρα και τής πρόσκαιρης ἀδυναμίας γιά ἐπικοινωνία. Ἡ παρακολούθηση ἑνός μάτς μοιάζει ἀκόμα και σχεδόν μάταιη, εἶναι ἐσωστρεφής, ἐάν δέν συνδυαστεῖ, δέν «ἐπεκταθεῖ» στό σχολιασμό. Καί εἶναι δεδομένη ἡ μοναξιά ὀσων ἀναγκάζονται —κυριολεκτικά ἀναγκάζονται— νά παρακολουθή-

σουν ἕνα μάτς μόνοι στήν τηλεόραση: ὁ διάλογος, τό «συμ-βίωμα», εἶναι ἀπαραίτητα και κατά τή διάρκεια τοῦ μάτς. Ἐνῶ τό νά πᾶς μόνος στό γήπεδο δέν εἶναι ἀκριβῶς τό ἴδιο: ἐκεῖ δέν εἶσαι και τόσο μόνος.

Ὅμως εἶναι γνωστό ὅτι οἱ γλῶσσες σέ ἀφήνουν ἄμα τίσ ἀφήσεις. Ἐτσι και μέ τό ποδόσφαιρο. Γι' αὐτό ἴσως και ἡ παρακολούθηση δέν μπορεί παρά νά εἶναι —και γιά τούς περισσότερους εἶναι— συνεχῆς. Συνεχῆς, γιατί στόν ποδοσφαιρικό λόγο τό παρόν εἶναι στιγμιαῖο, σέ λίγες μέρες ἀποτελεῖ πια παρελθόν (τό ὀποῖο ἔχει τήν ἀξία του, ἀλλά ἀξία τοῦ παρελθόντος), ἡ ἐπένδυση εἶναι δηλαδή καθημερινή. Ἐξοῦ μᾶλλον, μεταξύ ἄλλων, και τό «πάθος» πού καταλογίζεται στόν μέσο ποδοσφαιρόφιλο.

Νομίζω ὅτι οἱ παραπάνω σκέψεις ἀναδεικνύουν τό κύριο, πού εἶναι: ἡ ἐνασχόληση μέ τό ποδόσφαιρο εἶναι μιά διαδικασία ἐξ ὀρισμοῦ *ἐξωστρεφής*, δηλαδή κοινωνική μέ τήν ἔννοια τής κοινωνικότητας. Καί ἡ «ἐνοποίηση» αὐτή ἔχει διαστάσεις πολύ εὐρύτερες ἀπ' ὅ,τι μεταξύ ἀνθρώπων πού ζοῦν στόν ἴδιο χῶρο. Στό στρατό, στίς διακοπές, στά καφενεῖα, στό τρένο, σέ κάθε εἶδους τυχαῖες συναντήσεις ἡ ποδοσφαιρική συζήτηση μπορεί πάντοτε και φέρνει κοντά ἀνθρώπους πού δέν θά πλησιάζονταν μέ ἄλλους τρόπους — ἔτσι ὀπως εἶναι σήμερα τά πράγματα τουλάχιστον. Ξέρομε πολλές μορφές ἐπικοινωνίας τοῦ ἐδῶ και τώρα, τοῦ παντοῦ και πάντα, τοῦ λίγο ἢ πολύ;

Ἡ ἀποψη τοῦ Οὐμπέρτο Ἔκο στό σημείο αὐτό εἶναι σαφής: ἀπό τήν ἀθληση στό θέαμα· ἀπό τό θέαμα στή φλυαρία γιά τό θέαμα (ἀθλητικός Τύπος)· ἀπό τή φλυαρία γιά τό θέαμα στή φλυαρία γιά τή φλυαρία γιά τό θέαμα. Ψάχνοντας καί μὴ βρίσκοντας τό «σημαινόμενο» τῆς ποδοσφαιρικῆς γλώσσας, ὁ Ἔκο συμπεραίνει: πρόκειται γιά «μιά ἐπαφή χωρὶς μήνυμα». Δέν ἔχει δίκιο, κι αὐτό γιατί εἶναι ἡ ματιὰ ἐνός πού βρίσκεται ἐντελῶς ἀπέξω (τό ὁμολογεῖ ἄλλωστε), πού ἡ ἐπαφή του μέ τό ποδόσφαιρο πραγματοποιεῖται ἀποκλειστικά μέσω τῶν γιγαντότιτλων πού κρέμονται στά περίπτερα ἢ μέ τίς εἰκόνες μαζῶν καί ἐπεισοδίων πού δείχνει ἡ τηλεόραση. Ἔτσι, γιά παράδειγμα, χάνει τίς χιλιάδες μικρές, συντομότερες ἀνταλλαγές σκωπτικῶν ἢ ὄχι φράσεων γεμάτων ὑπονοούμενα πού γίνονται καθημερινά στά πεταχτά —τό ἀκριβῶς ἀντίθετο τῆς «φλυαρίας»— καί τῶν ὁποίων τό «μήνυμα» εἶναι ὀλοφάνερο: ἡ πιστοποίηση τῆς ἐπαφῆς, ἡ ἀνανέωσή της καί ἡ ὑπόσχεση γιά πιο παρατεταμένη ἐπικοινωνία. Ἄλλά καί στή «φλυαρία» νοσοτροπίες, χαρακτῆρες, ιδεολογίες δέν ἀποτυπώνονται; «Μήνυμα», θά ἔλεγε κανεῖς, εἶναι ἐν προκειμένῳ ὁ ἄλλος.

Πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ὁμως καί ἓνα δεῦτερο σημείο πού φωτίζει καλύτερα, νομίζω, τά παραπάνω. Ὁ

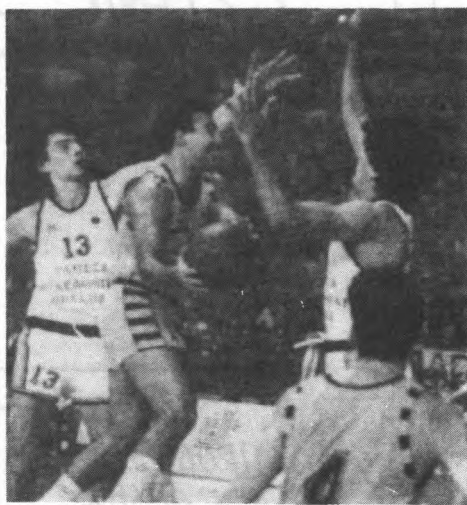
Ἐκκλησία ἢ Γκάλης;

Κεφαλλονίτης ὁ παπᾶς διαβάζει μέ σοφία τά δώδεκα εὐαγγέλια τά βγάζει δεκατρία

Κινδυνεύει μέ πλήρη κατάρρευση φέτος ἡ Μεγάλη ἐβδομάδα: Τρίτη βράδυ στό μπάσκετ Ἄρης - Τρέι-σερ καί Μακαμπί - Παρτιζάν. Ἀποκλείεται νά ἐνδιαφερθεῖ τό ἐκκλησίασμα γιά τήν ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις περιπεσοῦσα Κασιανή, προηγείται ὁ Γκάλης. Τῆ Μ. Τετάρτη ἡ ΕΡΤ θά μεταδώσει τόν φιλικό ποδοσφαίρου Ἑλλάδας - Αὐστρίας. Δεδομένου δέ ὅτι τό μάτς γιά τό κύπελλο πρωταθλητριῶν μεταξὺ Ρεάλ καί Ἀϊντχόβεν δέν θά παρουσιασθεῖ στήν τηλεόραση τά πράγματα γιά τίς Ἐκκλησίες μοιάζουν εὐνοϊκά γι' αὐτό τό βράδυ. Ὡς γνωστόν ὁμως ἡ λειτουργία τῆς Μ. Τετάρτης δέν κινεῖ μεγάλο ἐνδιαφέρον. Μικρό τό κέρ-

ταν κάποιος ἀρχίζει νά πρωτοσυζητᾷ γιά ποδόσφαιρο ἔχει νά κάνει μέ μιὰ «ἡδὴ μιλημένη γλώσσα», θά ἔλεγε κανεῖς. Ἀπό τόν ἴδιον ἐννοῶ. Μπορεῖ ἡ τηλεόραση νά ἔχει ἀναγάγει τόν σχολιασμό σέ ὑπέρτατη ποδοσφαιρικὴ δραστηριότητα, νά δίνει ὄντως τήν ψευδαἰσθηση τοῦ πραγματικοῦ, ἐνῶ ἀποτελεῖ ἀπλῶς μιὰ ἀναπαράσταση, ἀπό πολλές ἀπόψεις πληρέστερη, ἀπό περισσότερες φτωχότερη ἀπὸ τό ραδιόφωνο ἢ καί τήν ἀνάγνωση τοῦ Τύπου, ὁμως γιά τίς μέχρι σήμερα τουλάχιστον γενιές τό ποδόσφαιρο ἔχει προϋπάρξει ἢ ἔστω συνυπάρξει μαζί της ὡς σωματικὴ, φυσικὴ δραστηριότητα: ὅλοι αὐτοί, ὅλοι ἀνεξαιρέτως, πού κάνουν σάν τρελοὶ μέ τό ποδόσφαιρο ἔχουν παίξει οἱ ἴδιοι ἢ παίζουν ἀκόμα ποδόσφαιρο.

Δέν πρόκειται λοιπὸν μόνο γιά θέαμα. Εἶναι «βιωμένο θέαμα», οἱ ἄνθρωποι πού τό παρακολουθοῦν ἔχουν ἀμνηστική, ὕλική γνώση τοῦ ζητήματος ἀπὸ πρῶτο χέρι. Ξέρουν τί θά πεῖ κεφαλιά, ἂν καί πόσο πονάει, τί θά πεῖ πέσιμο ἀπὸ τρικλοποδιά, τί τό νά φᾶς τήν μπάλα στά μούτρα ἢ κάνα μέτρο χαμηλότερα, γνωρίζουν τή γλύκα τῆς καλῆς μπαλιάς καί τήν πίκρα τῆς γκέλας. Καί μάλιστα τό παιγμένο ποδόσφαιρο εἶναι ἀσύγκριτα πιο πλούσιο ἀπὸ ἐκεῖνο τοῦ θεάματος: σέ διαδρό-

δος λοιπόν. Ἀντίθετα, τῆ Μ. Πέμπτη γίνεται χαμός, ιδιαίτερα ἂν προκριθεῖ ὁ Ἄρης γιά τόν τελικό. Ἡ ἀκροαματικότητα αὐτῆς τῆς ἐκπομπῆς (καί ὀντως ἢ ἄλλως ἡ μετάδοση τοῦ μικροῦ τελικοῦ πού θά συμμετέχει ὁ Ἄρης ἂν δέν προκριθεῖ γιά τόν τελικό) κινδυνεύει νά στερήσει τίς ἐλληνικὲς ἐκκλησίες ἀπὸ ὅλο τό ἐκκλησίασμά τους. Θά εἶναι ὁ Γκάλης πού θά ψάλλει τό δέκατο τρίτο Εὐαγγέλιο. Ἐκτός συναγωνισμοῦ.

Δέν ξέρουμε ἂν διαμαρτυρήθη-

μοι, σέ ταράτσες, σέ κατηφόρες, στήν ἄμμο· μέ φουσκωμένη κάλτσα, μέ μπάλα χαρτί, μέ τό πλαστικό τῆς πορτοκαλάδας, μέ νάιλον τόπια, μέ μπάλες δίφυλλες, τρίφυλλες, πεντάφυλλες· μέ κάθε εἶδους κανόνες, μέ μακότερα, μέ τό ἀποσπόντα, στά τρία κόρνερ πέναλτι, μέ διαιτητή, μέ τρεῖς μεγάλους ἐναντίον ἑπτὰ μικρῶν, μέ ἐπιτόπου χωρισμό ἢ μόνιμες ὁμάδες, μέ ἐπίσημους κανόνες· μέ ποδοσφαιρικὰ παπούτσια, μέ σκαρπίνια, μέ ἀρβύλες, μέ σαγιονάρες, ξυπόλυτοι. Ὅλοι ξέρον πού παραπάνω ἂν ὄσα βλέπουν, γι' αὐτό καί νομιμοποιούνται νά πουν: «ἂ, τὸν ἄσχετο, ἐγὼ νά ἴμουν στή θέση του θά τό ἔβαζα». Γιά πόσες μορφές θεάματος μποροῦν νά τό ποῦν; Καί πόσοι;

Τό θέαμα δίνει τήν αὐταπάτη τοῦ βιώματος ἀλλά στηρίζεται σ' αὐτό. Τό τελευταῖο ὑπάρχει, ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχει καί καθαυτό, ἀνεξάρτητα. Τό ἴδιο καί ἡ «γλώσσα» τοῦ ποδοσφαίρου· ὑπάρχει καί γιατί τό ποδόσφαιρο παίζεται, ὄχι μόνο βλέπεται.

Τά παραπάνω τίποτα δέν θέλουν νά ἐξηγήσουν, νά αἰτιολογήσουν ἢ νά ἀνατρέψουν. Ἄπλῶς νά ἀναδείξουν θέλουν, σκόρπια, λίγες ἀπὸ τίς πάμπολλες προφανῶς πλευρῆς τῆς ὑπόθεσης ποδόσφαιρο, τίς ὁποῖες καλὸ θά εἶναι νά ἔχουν ὑπόψη τους ὅσοι ἀναρωτιοῦνται φωναχτά πῶς κάνει ἔτσι τόσος κόσμος μέ τοὺς ἔντεκα μαντραχαλάδες πού κλωτσᾶνε ἓνα τόπι...

κε ἡ Ἐκκλησία ἢ τί εὐχεται στό βάθος: νά κερδίσει ὁ Ἄρης καί νά χάσει τό ἐκκλησίασμα ἢ νά χάσει ἡ ἐλληνικὴ ὁμάδα καί νά γεμίσουν ὡς συνήθως οἱ ἐκκλησίες τό βράδυ μέ τά δώδεκα Εὐαγγέλια καί τή Σταύρωση. Ὅπως καί νά ἔχει τό πράγμα ἡ ἀντίφαση εἶναι τέλεια. Τό θρησκευτικὸ αἶσθημα ἐναντίον τοῦ φιλαθλοεθνικοῦ καί ἀντιστροφῆς. Καί βέβαια δέν λείπουν ἐκεῖνοι πού μιλοῦν εὐθέως γιά βεβήλωση τῶν Ἁγίων Παθῶν καί ἀπαιτοῦν ἡ ΕΡΤ νά μὴν μεταδίδει ἀγῶνες τήν ὥρα τῆς θείας λειτουργίας· νά μεταδίδονται μαγνητοσκοπημένες ἀργότερα. Οἱ ἀρμόδιοι βέβαια δέν ἐνέδωσαν καταλαβαίνοντας ὅτι δέν θά μπορούσαν νά ἐρθουν σέ πλήρη ἀντίθεση μέ τό πανελλήνιο. Πάλι καλά. Οἱ θρησκευόμενοι πάντως θά μπορούσαν νά τά μπαλώσουν μέ τήν ἀναλογικὴ ἐφαρμογὴ τῶν σχετικῶν διατάξεων περὶ ἀνωτέρας βίας: «ἀσθενῆς καί ὀδοιπόρος ἀμαρτίαν οὐκ ἔχει».

Ἐμεῖς πάντως θά χαροῦμε τὴν νίκη (εἶθε) τοῦ Ἄρη καί θά τήν παρακολουθήσουμε μέ τὴ δέουσα κατανύξη.

ΘΕΣΣΑΛΙΚΟΙ ΔΙΑΛΟΓΟΙ

ΠΑΕΙ ΚΙ' ΑΥΤΟ...
ΕΙΔΕΣ;
ΜΑΓΚΙΑ!

ΑΣ ΜΗΝ ΚΑΤΕ-
ΒΑΙΝΑΜΕ
ΣΤΟΥΣ ΟΡΟΜΟΥΣ
ΚΑΙ ΘΑ
ΣΟΥ ΛΕΓΑ
ΕΓΩ ΑΝ ΜΑΣ
ΑΘΩΩΝΑΝΕ

ΡΕ ΣΥ!
ΜΙΑ ΚΑΙ ΚΡΑΤΑΜΕ
ΑΚΟΜΑ ΤΗΝ
ΠΟΛΗ, ΔΕΝ
ΤΟΥΣ ΤΡΑΒΑΜΕ
ΚΑΙ ΜΙΑΝ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ,
ΑΠ' ΤΗΝ ΑΛΛΗ
ΤΗ ΣΟΒΑΡΗ;

ΤΡΕΛΟΣ
ΕΙΣΑΙ; ΘΕΣ ΝΑ
ΜΑΣ ΑΘΩΩΣΟΥΝΕ
ΞΑΝΑ;

ΔΕ ΜΟΥ
ΛΕΣ ΡΕ
ΚΟΣΤΗ...
ΟΠΛΑ;

ΤΗΝ ΠΟΛΗ
ΤΗΝ ΚΑΤΕΧΟΥΜΕ
ΤΟΥΣ ΤΡΑΒΑΜΕ
ΤΩΡΑ ΚΑΙ ΜΙΑΝ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
ΝΑ ΨΑΧΝΟΝΤΑΙ;

ΜΟΡΕ ΤΙ ΟΠΛΑ
ΚΑΙ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ.
ΚΟΤΣΑΡΟΥΜΕ
ΜΠΡΟΣΤΑ
ΤΗΝ ΠΤΑΔΑ
ΚΑΙ ΤΟΝ
ΓΚΜΟΧ
Μ' ΕΝΑ ΑΛΟΓΟ
ΚΑΙ ΣΟΥ ΛΕΩ ΤΟ
ΑΝ ΘΑ ΜΕΙΝΕΙ
ΑΣΤΟΣ
ΓΙΑ ΑΣΤΟΣ.
ΕΙΣΑΙ;

ΚΑΛΑ, ΑΛΛΑ ΜΕ
ΤΟΥΣ ΜΙΚΡΟΑΣΤΟΥΣ
ΤΟΥΣ ΔΙΑΒΡΩΜΕΝΟΥΣ
ΤΟΥΣ ΔΙΕΦΘΑΡΜΕΝΟΥΣ
ΤΟΥΣ ΕΚΦΥΛΙΣΜΕΝΟΥΣ
ΠΟΥ 'ΝΑΙ ΚΑΙ
Ο ΚΥΡΙΟΣ ΟΓΓΟΣ
ΜΠΟΡΕΙΣ ΝΑ ΜΟΥ
ΜΕΙΣ ΤΙ ΔΙΑΟΛΟ
ΘΑ ΚΑΝΟΥΜΕ;

ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ!

ΚΑΙ
ΤΙ ΕΠΑΝΑ-
ΣΤΑΣΗ ΘΑ 'ΝΑΙ
ΑΥΤΗ ΡΕ
ΜΙΜΗ;

Ευ

ΠΡΟΔΟΜΕΝΗ
ΕΞ ΑΡΧΗΣ
ΤΟ ΞΕΡΟ!

Α, ΕΤΣΙ
ΕΝΤΑΞΕΙ!
ΜΕΣΑ!
ΤΟΥΛΑΧΙΣΤΟΝ
Σ' ΑΥΤΑ ΕΧΟΥΜΕ
ΠΕΙΡΑ

“Όταν τό κοσκώτειο πνεύμα εισβάλλει στην ιστορία

Η ΑΒΑΣΤΑΧΤΗ ΕΛΑΦΡΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΛΛΟΤΕ

του Γιώργου Μαργαρίτη

Οχι, δέν είναι ετούτη ή πλούσια γιά τόν Τύπο εποχή, εκείνη πού εφεύρε τήν έμπορευματοποίηση του παρελθόντος. Σέ καιρούς όπου τά χρήματα του κ. Κοσκωτά και οί άγορασμένες τεχνικές δέν είχαν κάνει τή μεγαλόπρεπη εμφάνισή τους, τά ιστορικά άναγνώσματα, άνέκδοτα, μυθιστορήματα, έρευνες, άφιρώματα, κοσμοούσαν συχνά τά «σαλόνια» ή τίς πρώτες σελίδες των έφημερίδων. Όνόματα τής δημοσιογραφίας έγιναν διάσημα από τή συνεισφορά τους στους σχετικούς χώρους. Μακρινή ανάμνηση πλέον εκείνα τά άτελείωτα, σέ συνέχειες, ιστορικά διηγήματα του Ρούσσου, τά ένισχυμένα μέ σκιτσαρισμένη εικονογράφιση γιά νά δίνουν μεγαλύτερη ζωντάνια στά ΝΕΑ τής εποχής. Τό άλλοτε πουλιόταν σέ σχετικά καλή τιμή.

Μέ τό πέρασμα των καιρών μερικά πράγματα άλλαξαν. Ή ιστορική μεταφορά εξακολούθησε νά συγκινεί, οί περιπέτειες των γαλαζοαίματων ή μή ήρώων είχαν τή δύναμη νά συναρπάζουν, ή φαντασία, παρακινημένη από τήν ιστορία, μπορούσε νά επενδύει στό άλλοτε και νά παράγει από αυτό έπικερδή προϊόντα. Ή τεχνική όμως

άντιπαρέταξε τήν εικόνα εκεί όπου πριν βασιλεύε ή αφήγηση. Καί από τίς θόδνες των κινηματογράφων ή των τηλεοράσεων, ή υποκατάσταση αυτή πέρασε και στό τυπωμένο χαρτί. Μέ τό πέρασμά της αυτό μετέβαλε τό περιεχόμενο και τήν ουσία αυτής τής «ψυχαγωγικής» παρουσίασης του άλλοτε.

Ή αφήγηση, ό γραπτός λόγος, είχε τή δική του λογική στά ζητήματα αυτά. Ποτέ δέν τά έλεγε όλα, ποτέ δέν έπνιγε τά θέματά του σ' ένα ψυχρό όρθολογισμό ίκανό νά πληγώνει καιρία τή φαντασία του αναγνώστη. Ή περιγραφή ενός τοπίου, ενός ανακτόρου, μιās έρωτικής φωλιάς ή ενός ένδοξου πεδίου μάχης, δέν έμοιαζε ποτέ σέ ψυχρότητα και πληρότητα μέ τήν ανάλογη, λόγου χάρη, περιγραφή ενός φυσικού φαινομένου, ενός πειράματος χημείας ή μιās ιατρικής διάγνωσης, όπως θά τήν έκαν ό σχετικός έπιστήμονας. Άναφερόντουσαν έπιλεκτικά στά στοιχεία εκείνα πού θά μπορούσαν νά έξάψουν τό συναίσθημα και νά δώσουν τροφή στό όνειρο. Τό τελευταίο ής αναλάμβανε τά υπόλοιπα. Ήταν άδιάφορο τό εάν θά οδηγούσε τον κάθε αναγνώστη σέ διαφορετική εικό-

να, σέ διαφορετική πραγματικότητα. Ή μεταφορά στό άλλοτε άπαντούσε επιδέξια στή δίψα του αναγνώστη γιά φαντασίωση, γιά πρόσκαιρη έξω έξοδο από τόν κόσμο του χειροπιαστού και γιά περιπλάνηση στον κόσμο των όνείρων. Προνόμιο του αναγνώστη ή τελική διαμόρφωση του τελευταίου αυτού κόσμου. Τό άνάγνωσμα περιοριζόταν στό νά δώσει τήν άφορμή, τό έναυσμα.

Ο γραπτός λόγος, ή αφήγηση, έξυπηρετούσε μέ τήν εδελιξία του, μέ τόν εύπλαστο χαρακτήρα του, ετούτη τήν ειδική άποστολή. Όταν ή εικόνα γύρευε νά τόν υποκαταστήσει, δανείστηκε, στον κινηματογράφο αρχικά, στην τηλεόραση στή συνέχεια, πολλά στοιχεία από τή δική του τεχνική. Ή διαδοχή των εικόνων έδινε ένα είδος αφήγησης και ό προσεκτικός έλεγχος, ή ρύθμιση τής ροής τους, ή έπιλογή των επιμέρους στοιχείων τους, επέτρεπε τήν άναδημιουργία, σέ άνώτερο μάλιστα επίπεδο, των όσων ό γραπτός λόγος μπορούσε νά προσφέρει. Στίς θόδνες, τό παρελθόν χρησιμοποιήθηκε έντατικά ως άφετηρία τής

μυθοπλασίας, ως πύλη που οδηγεί στη φαντασίωση.

Στις δθόνες, ή εικόνα παρέμενε εύπλαστη, πίο εύπλαστη ίσως και από τίς λέξεις μέ τίς όποιες τό άλλοτε έπαιρνε σάρκα και όστά στον γραπτό λόγο. Τά πράγματα όμως δέν ήταν τό ίδιο εύκολα όταν ή εικόνα έχασε τό πλεονέκτημα τής γρήγορης έναλλαγής της, έχασε τήν κίνηση που οδηγούσε τίς φευγαλέες έντυπώσεις του θεατή πρόσ τήν ολοκληρωμένη μεταφορά. "Όταν δηλαδή ή εικόνα βρέθηκε τυπωμένη στο χαρτί. Νόμιμα θ' άμφέβαλλε κανείς για τό εάν όλες οι παλιές λειτουργίες του δημοσιογραφικού «άλλοτε» θά μπορούσαν νά στηριχτούν στη φτώχεια τής τυπωμένης εικόνας.

Τό έρώτημα έχει ήδη βρει τήν πρακτική άπάντησή του. Τά μεγάλης κυκλοφορίας και ύψηλης τεχνικής στήν έκτύπωσή τους περιοδικά που κυκλοφορούν στήν χώρα μας έχουν ήδη πολλές φορές έπενδύσει στήν παρουσίαση του άλλοτε, και όπως όλα δείχνουν, δέν έχουν πέσει έξω στις εκτιμήσεις για τήν έμπορική αποτελεσματικότητα τής κίνησης τους αυτής. Πρόσφατο παράδειγμα τά γεμάτα εικόνες αφιερώματα που συχνά έκτός από τό ιδανικό σπίτι, τό αυτοκίνητο, τή μόδα ή τή μοτοσικλέτα, άφορούν

τήν ιστορία. "Άρα, μπορούμε νά συμπεράνουμε, ή παρουσίαση του άλλοτε άποδίδει, πουλάει, και για νά τό κάνει αυτό κάτι σημαίνει, κατά κάποιο τρόπο λειτουργεί.

Τό τεύχος τής 24ης Μαρτίου του περιοδικού *ΕΝΑ*, συνοδευόταν από ένα ένθετο 96 σελίδων γεμάτων από φωτογραφίες ιστορικών γεγονότων τής νεοελληνικής ιστορίας. Χαρτί ιλουστρασιόν, προσεγμένη έκτύπωση, όσο τό δυνατό λιγότερα λόγια στίς λεζάντες, πλούτος θεμάτων και εποχών. Μερικές εικόνες ήρώων ή έντύπων του 1821 στήν άρχή για νά συνδέουν προφανώς τό τεύχος μέ τήν επέτειο του ξεσηκωμού. Φωτογραφίες του 1912-13 στή συνέχεια, εικόνες τής νίκης. 'Η Σμύρνη κατόπιν, πριν και μετά τήν καταστροφή, πορτρέτο και άφθονες φωτογραφίες του Βενιζέλου, πριν φθάσουμε στα 1940-1945 μέ τήν Πίνδο, τήν Άλβανία, τήν Άπελευθέρωση, τόν Παπανδρέου, τά Δεκεμβριανά. Μόλις τελειώσουν αυτά τά σπουδαία έπονται φωτογραφίες από τήν παλιά Άθήνα, μέ τά χωράφια ανάμεσα στα σπίτια, τά τράμ, τους άδειους δρόμους και τίς γνωστές μας άγνωστες —στήν απομάκρυνση του χρόνου— πλατείες. Τό Φάληρο, τέλος, μέ τίς έξέδρες, τους περιπάτους, τά καφενεία

και τά λαμπρά του κτίρια. "Όλα αυτά, περίπου δωρεάν. "Έστω μέ τήν αίσθηση του διαφημιστικού δώρου (ένθετο γάρ) των εκδόσεων «Γραμμή Α.Ε.» που μέ τό χρήμα τους τόσα και τόσα καινά δαιμόνια εισάγουν στα έκδοτικά μας ήθη. Πώς λειτουργούν όλα αυτά;

Στό αφιέρωμα αυτό δέν υπάρχει κείμενο, δέν υπάρχει σκηνοθεσία τή γρήγορη έναλλαγή των εικόνων, δέν υπάρχει δθόνη. Οι φωτογραφίες είναι πραγματικές, ντοκουμέντα, καθώς μάλιστα προέρχονται από τή συλλογή του Μεγαλοοικονόμου, μία από τίς πληρέστερες του ελληνικού χώρου. Αδθηνικότητα που τονίζεται από τό κιτρινωπό χρώμα του χαρτιού που τίς περιβάλλει και από τήν εικονική απεικόνιση του άτεχνου κοψίματος στίς άκρες, χαρακτηριστικό των φωτογραφιών του άλλοτε. Μικρή σκηνοθεσία άν θέλετε, που πείθει τόν αναγνώστη για τήν άξία αυτών των μαρτυριών που κρατά στα χέρια του, που κάνει τήν προσφορά τής «Γραμμής Α.Ε.», νά δείχνει άνεκτίμητη σ' ένα κόσμο που βλέπει τό άλλοτε, τά άντικείμενά του, τίς εικόνες του, τίς μαρτυρίες γι' αυτό, ως συλλεκτική άξία. Φαντασίωση, βλέπετε, υπάρχει εϋθύς έξ άρχής. Δέν έχει όμως καμιά σχέση μέ έκείνη

τή συνονόματη πού δημιουργούσε στους αναγνώστες ή στους θεατές ή παρουσίαση καί ή διαχείριση του ἄλλοτε στά ιστορικά μυθιστορήματα ή στίς ὁθόνες. Ἐδῶ τό αὐθεντικό καί τό προσεγμένο κάνει ἀπλά τόν αναγνώστη νά αἰσθάνεται πιά πλούσιος. Τό ἴδιο θά αἰσθανόταν ἂν μέ 200 δραχμές ἀγόραζε προσεκτικά φωτογραφημένα τά ἀριστουργήματα τῶν συλλογῶν του Ἰόλα. Ἄς μήν κατηγοροῦμε ὁμως μόνο τόν κ. Κοσκωτᾶ καί τόν κόσμο του γι' αὐτό. Τήν ἴδια λειτουργία ἐξυπηρετοῦν οἱ πολυτελέστατες ἐκδόσεις ιστορικῶν κειμένων πού συχνά-πυκνά παρουσιάζονται στά καυχήν πρέπεια βιβλιοπωλεία. Τό παρελθόν στήν ὑπηρεσία τῆς ψευδαίσθησης του «κατέχω», τῆς φαντασίωσης του συλλέκτη.

Τό πολῦτιμο, γιά ν' ἀνταποκριθεῖ στόν ρόλο του, πρέπει νά εἶναι καί ἀνάδυνο. Νά φαίνεται φυσικό καί αὐτονόητο, νά μήν προκαλεῖ τήν σκέψη. Νά ἐξυπηρετεῖ καί νά προσαρμόζεται στήν κρατοῦσα ἰδεολογία, γιά νά τό ποῦμε ἀπλά, ὥστε νά μήν σβήνει τήν συλλεκτική ἀξία του ἀφιέρωματος μέσα στους ἐπικίνδυνους μαϊνάνδρους του ἱστορικοῦ ἢ του πολιτικοῦ στοχασμοῦ. Κρατοῦσα ἰδεολογία; Ὁ ἔθνικισμός, ὁ σωβινισμός δηλαδή. Ὁλοὶ ἔχουμε κάποια δόση ἀπό αὐτόν.

Τό 1912-13 ἡ εἰκόνα τῆς νίκης, τῆς ἐπικράτησης του Ἐθνους. Ὁ πόλεμος; Σκηνές ἀπό κάρτ-ποστάλ. Ὁ ἐχθρός; Ἐνα πτώμα ἀταφο, ἀφθονα λάφυρα καί κάτι φανφαρόνοι Βούλγαροι ἀπό αὐτούς πού βρέθηκαν στή Θεσσαλονίκη. Ἡ νίκη; Λαϊκό ξεφάντωμα γύρω ἀπό τό λάβαρο μέ τόν λαμπρό σταυρό. Κι ἔπειτα τό 1920-22. Ἡ Σμύρνη εἰρηνική, εὐημεροῦσα μέ τά παραβάκια τῆς, τά τράμ, τά καμπαναριά μέ τήν ἑλληνική σημαία καί τήν ὁδὸ Ἑρμοῦ ὅπου, λέει ἡ λεζάντα, «ὑπῆρχαν 162 καταστήματα τά ὁποῖα, ἐκτός ἀπό 3, ἀνήκαν σέ Ἑλληνας». Ὁ πόλεμος, ἡ κατοχή; Οἱ ἐπισκέψεις τῶν ἐπισήμων, οἱ χοροὶ τῶν φαντάρων, καί μόνο μιά φωτογραφία μέ νοσοκόμες σέ ἀφήνει νά ὑποψιαστεῖς ὅτι ἴσως κάπου νά ὑπῆρχαν καί πληγωμένοι.

Κι ἔπειτα ὁ ἐχθρός. Ὁ νικητής ἐχθρός ἐδῶ, πού δίνει καί τόν τίτλο στό σχετικό ἀφιέρωμα: «Σμύρνη: αἰῶνες πολιτισμοῦ στίς φλόγες». Πρόσφυγες, πυρκαγιά, σφαγμένοι συνοδεύουν τή φωτογραφία τῆ σχετικῆ μέ τήν εἴσοδο του Κεμάλ στή Σμύρνη.

Ἄκολουθεῖ ἡ «διά τοῦ ἥρωος κάθαρσις». Ὁ Βενιζέλος του μεσοπολέμου, ὁ ἀναμορφωτής, ὁ πανταχοῦ παρών, ὁ κοσμοπολίτης, ὁ ἀνυπέρβλητος, ὁ τολμηρὸς τῆς ἑλληνοτουρκικῆς προσέγγισης του 1930, ὁ «ποιητῆς τῆς πολιτικῆς». Μετά ἀπό αὐτόν, τό ἀναβαμισμένο ἔθνος μπορεῖ νά προχω-

ρήσει στά πεπρωμένα του. Ὁ πόλεμος του '40; Ἡ κατοχή; Ἡ πείνα, ἡ κηδεῖα του Παλαμά, ἡ κλούβα τῶν δημόρων. Ἡ Ἀντίσταση; Δέν ὑπάρχει, ἐκτός κι ἂν τήν περιορίσουμε στήν εἰκόνα του τραυματισμένου ἀντιτορπιλικοῦ πού μεταφέρει τό κουφάρι του στήν Ἀλεξάνδρεια. Ἡ Ἀπελευθέρωση; Ἐνας ἱεράρχης μέ ἄμφια, σταυρούς καί ράβδο ποιμενάρχη νά ὁδηγεῖ καμιά δεκαπενταριά του «Ἱεροῦ Λόχου» στους δρόμους τῆς Ἀθήνας. Ὁ Παπανδρέου, ὁ Ἦντεν, ὁ Γεώργιος, στόν ὁποῖο τό δημοψήφισμα «ἔδωσε (...) μεγάλη πλειοψηφία, πράγμα πού δέν κατέπληξε κανέναν», ὁ Παῦλος, «πού θά ἀπέβαινε ἐξίσου διάσημος χάρη στή δραστήρια καί ἐλευθερόστομη σύζυγό του Φρειδερίκη» (!), ὁ Δαμασκηνός, ὁ Πλαστήρας. Τό ΕΑΜ; Ποιό ΕΑΜ; Τό ΚΚΕ; Μᾶλλον θά πρόκειται γι' αὐτούς τούς παράξενους κακούς πού πρόσθεσαν στίς καταστροφές του πολέμου καί τῆς Κατοχῆς κι ἄλλες, του Ἐμφυλίου.

Εἰδικά στά τελευταῖα κεφάλαια του ἀφιέρωματος ὑπῆρχε κίνδυνος μερικοί ἀναγνώστες νά θμώσουν, ἔστω κι ἂν πρόκειται γιά ἱστορία γιά συλλέκτες καί μόνο. Γιά τοῦτο καί σπεύδει τό ἀφιέρωμα νά ἐπανεέλθει στήν εἰδυλιακή ἐκδοχή του παρελθόντος. Τό μοτίβο σταθερό: Ἡ παλιά Ἀθήνα. Ἐλευθεροὶ χώροι, πλατεῖοι, γραφικότητες, ἀνοικτές πεζοστρίτες, μπέλ ἐπὶ στήν καθομιλουμένη. Ἐκεῖ πού τό πολιτικό παρελθόν μέ τά ἔρειπια καί τά πτώματα τῶν Δεκεμβριανῶν κινδύνευε νά χαλάσει τήν γενική εἰκόνα, ἰδοῦ τό «ἄλλοτε» τῶν ὄνείρων, τό εἰδυλλιακό, ἐκεῖνο τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων τῶν μακριά ἀπό τήν πολιτική, τίς περιπέτειες καί τούς κινδύνους τῆς. Ἄχ, αὐτές οἱ εἰκόνας τῆς Ἀθήνας του χθές! Προσφέρουν ὅ,τι ἀκριβῶς δέν προσφέρει ἡ Ἀθήνα του σήμερα. Ἀπλοχωριά, περίπου χωριάτικη γραφικότητα, περίπατο στό καθαρό καί πλούσιο Φαληράκι. Οἱ φαντασιώσεις ἐλευθέρους, ἀρκεῖ νά προσαρμόζονται στή μοιρολατρία του «σήμερα χειρότερα ἀπό χθές» πού μέ ἄλλα λόγια σημαίνει: ὅσο σκεφτόμαστε καί ὅσο πράττουμε τόσο χειρότερα ζοῦμε. Ζήτω λοιπόν οἱ «ἀμαξες, τά τράμ καί τά σπῖτια τά χαμηλά» καθώς καί τό «ὄσα παίρνει ὁ ἀνεμος» γιά τή δική μας θέση καί πράξη στόν κόσμο.

Οπως καί νά ᾄξει, ἡ ἡρεμία του συλλέκτη ξαναγύρισε στό ἀφιέρωμα, ἡ καμένη Σμύρνη, ἡ πείνα τῆς Κατοχῆς, τά Δεκεμβριανά τῶν ἀγνώστων καλλικαντζάρων πού ἡ τρέχουσα πολιτικῆ γεννάει ἀκυρόθηκαν στό βωμό τῆς παλιάς Ἀθήνας καί στήν ψευδαίσθηση του χαμένου παράδεισου του κρυμμένου στόν καιρό τῶν παππούδων μας. Τό ἀφιέρωμα ὁλο-

κληρώθηκε, ἡ σκηνοθεσία ἐκλείσει τόν δικό της κύκλο καί τοῦτο τό ἀψυχο ὀπτικό ὑλικό πῆρε τό δρόμο του πρὸς τήν τροφοδοσία τῶν φαντασιώσεων του ἀναγνώστη.

Φαντασιώσεων; Τί ἄραγε νά στηρίξει στό ὑλικό αὐτό ὁ κάτοχος τῶν πλασματικά πολῦτιμων εἰκόνων; Σέ αὐτό τό ἄλμπουμ δέν ὑπάρχει ἡ ὑποβολή πού μπορεῖ νά ἐξασκῆσει πάνω στόν καθένα ἕνα καλογραμμμένο κείμενο, μιά καλογυρισμένη ταῖνια. Ἡ γοητεία του αὐθεντικοῦ, ἡ ψευδαίσθηση του ἀνοικτοῦ παράθυρου πρὸς τό ἄλλοτε ὑποκαθιστᾷ τήν ὑποβολή αὐτή καί προσάγει ἐντεχνα τή φαντασία του ἀναγνώστη δημιουργώντας ταυτόχρονα μιά ἄλλη ἀπατηλή αἴσθηση: ὅτι βλέπει τά πράγματα, τά γεγονότα, ὅπως ἦσαν, ὅπως συνέβησαν, καί ὅτι εἶναι ἐλεύθερος ἀπέναντί τους, ἐλεύθερος στό νά τά κρίνει, νά τά ἀξιολογήσει, νά τά χαρακτηρίσει.

Ποῦ λίγοι θά εἶναι ἐκεῖνοι πού θά ἀναρωτηθοῦν πάνω στό πόση πραγματικότητα περιέχει μιά στατική εἰκόνα. Ἐνα ἑκατοστό του δευτερολέπτου μέ ὄρους τεχνικοῦ, ἕνα ἐλάχιστο ποσοστό του ὀρίζοντα. Πόσοι θά σκεφτοῦν τί νά βρίσκεται ἄραγε πίσω ἀπό τήν πλάτη του φωτογράφου; Πόσοι θά κάτσουν νά ὑπολογίσουν σέ πόσες φωτογραφίες θά χῶραγαν οἱ ἡμέρες τῆς Κατοχῆς καί τῆς Ἀντίστασης, οἱ μέρες τῆς Μικρασιατικῆς περιπέτειας καί του ξεριζωμοῦ; Πόσοι θά μετρήσουν τήν ἀξία τῶν ντοκουμέντων καί πόσοι θά χωρίσουν τήν πραγματικότητα του συλλέκτη ἀπό ἐκεῖνη του ἱστορικοῦ; Ἐλάχιστοι προφανῶς. Κι ἂν φαίνεται μᾶλλον ἀπίθανο νά στηθεῖ μέ τόν τρόπο αὐτό μιά ἱστορία πού θά περιγράψει τήν Κατοχή, χωρίς νά ἀναφέρει τό ΕΑΜ, εἶναι πολύ πιθανόν νά ὑποβιβαστοῦν μέσα ἀπό τέτοιες πρακτικές ὅλα αὐτά τά σπουδαῖα, οἱ ἱστορίες καθημερινοῦ κουτσομπολιοῦ ἐπικεντρωμένου στους ἐπώνυμους, ἐλαφρότητας καί πολύχρωμης παραζάλης μιάς φαντασίας ἀνθρώπινης πνιγμένης στήν πειστικῆ ὅσο καί ἀσήμαντη εἰκόνα, στραγγαλισμένης μέσα στόν ὠκεανό του τίποτα. Εἶναι πιθανόν νά συνηθίσουν προοδευτικά οἱ πολλοὶ στήν ἱστορία-συλλογή πού περιέχει τά πάντα ἐκτός ἀπό τό οὐσιώδες.

Τό ἄλλοτε λοιπόν; Μιά ψευδαίσθηση αὐθεντικότητας, μιά εἰκόνα ὅπως ἐκεῖνες πού πιστοποιοῦν τίς σχέσεις του Ἀνδρέα μέ τήν Δήμητρα, του Γκάλη μέ τήν Μαρινέλλα, του Κούνδουρου μέ τήν Λάτση, του Ρήγκαν μέ τόν Γκορμπατσώφ καί μύριαν ὄσων.

Τό ἄλλοτε τῆς Κοσκωτλάνδης (καί ὄχι μόνο ὅσης ἀνήκει στόν κ. Κοσκωτᾶ) μοιάζει πολύ μέ τό σήμερά της: μιά ἀβάσταχτη ἀνθρώπινη ἐλαφρότητα.

ΜΕΡΙΚΑ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΑΣΗΜΑΝΤΑ

΄Από τό «γύφτο» στίς Φιλιππινέζες

Όρισμένοι από τούς κατοίκους τής πόλης (Δράμα) άρνούνται νά δεχθούν τή συνδιδασκαλία στά σχολεία μέ τά παιδιά τών τσιγγάνων. Άναγκάζουν έτσι τά παιδιά τών 7 οικογενειών νά παρακολουθούν μαθήματα στίς εγκαταστάσεις ενός τροχόσπιτου στίς υπηρεσίες έγγειοβελτιώσεων τής Έταιρείας ΄Υδάτων! (Αυγή, 29 Μαρτίου 1988).

έν είναι τό μόνο κρούσμα ρατσισμού μέ θύματα τσιγγάνους. Είχαμε ανάλογα στήν Κορινθία, στήν Άγία Βαρβάρα κι άλλου. Άλλά φαίνεται δι τόν φαινόμενο έχει πολύ μεγαλύτερη έκταση άπ' όσο δείχνουν τά «μικροκρούσματα». Βέβαια ή γενικότερη έπαρση πού μās διακρίνει δέν έπιτρέπει νά συνειδητοποιήσουμε δι και στόν τόπο μās ό ρατσισμός έχει μαγκώσει γιά τά καλά τίς ψυχές και τίς συμπεριφορές τών συμπολιτών μās. Ό έξιδανικευμένος έλληνικός λαός είναι υπεράνω πάσης ύποψίας, δέν τού ταιριάζουν τέτοιες ποταπότητες ώσπου κάποια κρούσματα έρχονται νά χαλάσουν τή μόστρα τής ψυχικής ευγένειας μέ τήν όποία κατασκευάσαμε τό πορτρέτο μās. Άν ώστόσο κανείς άναλογισθεί δι τό πρόβλημα δέν είναι μόνο τά «γυφτάκια» πού δέν είναι πρέπον νά συναγελάζονται μέ τά δικά μās ούτε οι «γύφτισσες» πού σουφρώνουν δι βρούν μπροστά τους ούτε ό «γύφτος» μέ τό ντάτσον πού μās ρίχνει στό ζύγι αλλά, και κυρίως, ή φτηνή, ή βολική εργατική δύναμη πού προσφέρουν οι Τσιγγάνοι π.χ. στά παμπακοχώραφα τής Θεσσαλίας, στά σκορδοχώραφα τής Βοιωτίας και στό μάζεμα τών φρούτων σέ όλη τή χώρα, δηλαδή μεροκάματο ήλιο μέ ήλιο γιά 2.000

δρχ. χωρίς ασφάλιση (έποχιακοί άγρεργάτες λέγονται έπισήμως), τότε τό θέμα τού ρατσισμού παύει νά έχει γραφικές και ήθικές εκφράσεις πού προκαλούν τόν άποτροπιασμό σέ ούμανιστικές ευαισθησίες. Άν τό συνδυάσουμε μέ τή διάσταση έργασία, άποκτά έγκόσμια χαρακτηριστικά, πιά άπτές — και πολύ βολικές — λειτουργίες. Μās τά είπε άρκετά άναλυτικά τά περί ρατσισμού και έθνικισμού ό Μπαλιμπάρ στό προηγούμενο τεύχος τού *Πολίτη*, ίσως γιά τή χώρα του, μέ τό φαινόμενο Λεπέν, τά πράγματα είναι σκληρότερα και καθαρότερα, ίσως γιά τούς οι έσπέριοι έχουν τή συνήθεια νά κατατρίβονται στόν άναλυτικό και θεωρητικό λόγο.

ΠΑΡΕ ΚΑΙ ΣΥ ΜΙΑ ΦΙΛΙΠΠΙΝΕΖΑ, ΜΠΟΡΕΙΣ

Ξεκινώντας, λοιπόν, από τά «κρούσματα» και σκαλίζοντας λίγο κάτω από τήν επιφάνεια δέν θά δυσκολευόμαστε νά διακρίνουμε μία ιδιαίτερη περίπτωση υπερεκμετάλλευσης πού μπορεί και άνθει άκριβώς επειδή ό ρατσισμός καταφέρνει νά καταστήσει άξια υπερεκμετάλλευσης τά γραφικά θύματά του. Τέτοιοι πού είναι, καλά τούς κάνουν! Στό μεταξύ βολευόμαστε.

Μέ έπίκεντρο λοιπόν τή φτηνή εργατική δύναμη θά μπορούσαμε νά άθροίσουμε πολλές περιπτώσεις «κα-

θημερινού ρατσισμού» όχι γιά τήν πάντα βλέπουμε ρατσισμό, ούτε γιά τήν υίοθετούμε κριτήρια τέτοια πού εύκολα θά μās οδηγούσαν σέ «πανρατσιστικές» αντιλήψεις. Είναι όμως όλοφάνερο δι μέ αντικείμενο τή φυλή, τό χρώμα, τόν έθνικά άλλον, τόν ξένο, επικρατούν διακρίσεις και συμπεριφορές πού επιβεβαιώνουν τήν άνωτερότητα μās και διατρανώνουν τήν κατωτερότητα τού άλλου, μέ τό άζημίωτο έννοείται, γιά τήν σέ κάθε περίπτωση ρατσιστικής διάκρισης ύπάρχει τό έπαθλο τής φτηνής εργατικής δύναμης. Τούρκοι, Κοϋρδοί, Πολωνοί πολιτικοί πρόσφυγες, Πακιστανοί, Φιλιππινέζες, Άφρικανοί και διάφοροι άλλοι, άκόμη και βόρειοι Ευρωπαίοι, ρέκτες τού πλάνητος βίου, άποτελούν πλέον και γιά τή χώρα μās ένα κάθε άλλο παρά εύκαταφρόνητο εργατικό δυναμικό. Δέν πρόκειται γιά εύκαιριακή ή περιθωριακή περίπτωση γιά τήν ήδη αυτό τό δυναμικό τής άγριας ή ύπόγειας μετανάστευσης ξεπερνά τά 200.000 άτομα. Και όπως κάθε μετανάστευση ή προσφυγιά κοστίζει πολύ φτηνά στή χώρα τής ύποδοχής: κακοπληρώνεται, δέν προστατεύεται από τήν εργατική νομοθεσία, δέν έχει έγγυση τής άπασχόλησης και έπιπλέον διοχετεύεται στίς πιο άθλιες χαμαλοδουλειές, εκείνες πού άκόμα κι ένας άνεργος Ρωμιός δέν θά καταδεχόταν νά αναλάβει. Οι 12.000 Φιλιππινέζες, πού δουλεύουν σέ σπίτια ως υπηρέτριες, συνήθως άμείβονται μέ 30.000 τό μήνα, σύν δωματίο και φαγητό. Γιά νά κερδίσουν αυτό τό συγκλονιστικό ποσό εί-

ναι υποχρεωμένες να βρίσκονται στο πόδι από τα χαράματα ως τα μεσάνυχτα, να ετοιμάσουν τα παιδιά, να τα προσέχουν, να μαγειρέψουν, να καθαρίσουν, να κάνουν όλες τις χοντροδουλειές του σπιτιού: τσάμπα πράμα μιά Φιλιπινέζα σήμερα, πάρε και σύ μία, μπορείς.

Έδώ ή άλλη όψη της υπερεκμετάλλευσης είναι η ιδεολογία του ρατσισμού, όχι ίσως με τόσο άγριες εκδηλώσεις όπως στην περίπτωση των Τσιγγάνων, πιά ηπιες, πιά συγκαταβατικές, πάντως όμως εκδηλώσεις ανωτερότητας του ματωμένου μεγαλομσαίου, ταβερνιάρη, καλλιεργητή, μεγαλοϋπάλληλου ή μικροεργοστασιάρχη' ανωτερότητας απέναντι στον σκούρο, τόν ξένο, τόν αλλότρι, τόν φουκαρά, απέναντι σε κάποιον προς τόν οποίο έχουμε τήν άνεση να μη δίνουμε λογαριασμό, να μην μας δεσμεύουν οι κανόνες που έχουμε θεσπίσει για τις μεταξύ μας σχέσεις. Τό ζεύγος ανωτερότητα / κατωτερότητα, "Έλληνας / ξένος / αλλόχρωμος, σε κάθε περίπτωση, θά προσφέρει τήν ιδεολογική άνεση όχι μόνο για τή βάνωση συμπεριφορά αλλά και για μιά αξιοσέβαστη εξοικονόμηση εξόδων που επιτρέπεται, ακριβώς γιατί σκοπεύει τόν ξένο κι όχι τόν δικό μας, γίνεται δυνατή, ακριβώς γιατί βαραίνει αδύνατους, ανυπεράσπιστους και ιδίως ανθρώπους σε απόγνωση. Γιατί μόνο ή απόγνωση μπορεί να οδηγήσει ένα κορίτσι από τήν άκρη τής γής στην Ελλάδα για 30.000 δρχ. τό μήνα ή έναν Άφρικανό σε ελληνικά σαπιόκαραβα με κίνδυνο να ριχτεί στη θάλασσα από κάποιον εξαγριωμένο Πλυτζανόπουλο παρέα με τούς καρχαρίες.

ΤΟ ΦΑΝΤΑΣΜΑ ΤΟΥ «ΟΒΡΙΟΥ» ΚΑΙ Η ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ

Ήταν πάντα έτσι τά πράγματα στον τόπο μας ή μήπως έχουμε τά τελευταία χρόνια μιά έξαρση του ρατσιστικού φαινομένου; Μήπως παλιότερα δέν υπήρχε τό αντικείμενο, δηλαδή ή συνοίκηση με τόν ξένο που αποτελεί τήν υλική προϋπόθεση για τήν άνθιση του ρατσισμού; Μιά περιδιάβαση σε φαινόμενα και καταστάσεις σημερινές και παλιότερες θά ήταν κατατοπιστική.

Οι Έβραιοι κατ' αρχήν ήταν πάντα αντικείμενο διακρίσεων και εξοντωτικών πρακτικών. Βέβαια στον τόπο μας δέν είχαν υπάρξει πογκρόμ κατά των Έβραίων παρά μόνο σε πολύ μικρή έκταση. Ύπληρχαν όμως τά ιδιόμορφα γκέτο και όλα τά ταμπού που συνόδεαν τήν αντίχριστι φυλή του 'Ιούδα. Ή Έκκλησία με τήν πλήρη απαγόρευση του έτερόθρησκου γάμου

και μάλιστα μεταξύ Χριστιανών και Έβραίων συνέβαλε στην καλλιέργεια τής αντιεβραϊκής φοβίας κι εκείνο τό κάψιμο του ομοιώματος του 'Ιούδα τή δεύτερη μέρα του Πάσχα ανά τό πανελλήνιο μάλλον δέν θά μπορούσε να θεωρηθεί άμοιρο ρατσιστικών επιπτώσεων. Δέν ήταν άλλωστε λίγο εκείνοι που πλούτισαν άρπάζοντας περιουσίες Έβραίων τής Θεσσαλονίκης μετά τήν έξολόθρευσή τους από τούς Ναζί ούτε λίγο εκείνοι που χρηματίστηκαν άσύστολα προσφέροντάς τους φανταστικές υπηρεσίες για να τούς σώσουν.

Σίγουρα στην Ελλάδα δέν είχαμε τήν έξαρση του αντισημιτισμού, με τις σαρωτικές συνέπειες που γνώρισαν οι χώρες τής Κεντρικής Ευρώπης. Μας προφύλαξε ίσως τό γεγονός ότι Έλληνες κι Έβραιοι, μέχρι πρόσφατα, δέν είχαν κράτος, κι αντίθετα ήταν υποκείμενα του ίδιου δεσπότη, τής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ωστόσο πέρα από τή λαϊκή δεισιδαιμονία περί «'Οβριού», διάχυτη σε όλο τόν ελληνικό χώρο, από πολύ παλιά ό έλληνοεβραϊκό, έμπορικός κυρίως, ανταγωνισμός προσελάμβανε συνεχώς ρατσιστικά χαρακτηριστικά, που θά μπορούσαν, αν και άλλοι παράγοντες συνέτρεχαν, να τροφοδοτήσουν αντισημιτικές εκρήξεις. Αν ό αντισημιτισμός στον τόπο μας δέν προσέλαβε τις παρανοϊκές μορφές που γνώρισε στην Κ. Ευρώπη κι ιδιαίτερα στη ναζιστική Γερμανία, τό φαινόμενο για τόν είκοστό αιώνα και ιδιαίτερα στο μεσοπόλεμο δέν είναι άσχετο από τό γεγονός ότι έδώ δέν αναπτύχθηκε ό φασισμός ως λαϊκή ιδεολογία. Ή διάχυτη όμως άποστροφή για τήν ιδιαίτερη «μυρουδιά» του αντίχριστου Έβραίου που πίνει τό αίμα των παιδιών παρέμεινε και ίσως σε έποχές έξαρσης του ψευδο-αντιιμπεριαλιστικού πνεύματος, όπως ή δική μας, αυτή ή άποστροφή διευκολύνει έναν εύκολο φιλοαραβισμό, και μιάν έξίσου εύκολη ά-

ποστροφή προς τό «ναζιστικό» 'Ισραήλ, εικόνα, βέβαια, για τήν όποία τό ίδιο τό 'Ισραήλ κάνει ό,τι μπορεί για να τή δικαιώσει. Σήμερα, πόσο μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι ή δικαιολογημένη αντίδραση στις βανασότητες των 'Ισραηλινών κατά των Παλαιστινίων δέν τροφοδοτείται και από τό άρχετυπικό, τό τυφλό μίσος κατά του αντίχριστου Έβραίου;

Ας αφήσουμε τό έρώτημα χωρίς άπάντηση. Σε τούτη τήν περιδιάβαση σε φαινόμενα, κρούσματα ή και μονιμότερες ιδεολογικές καταστάσεις ρατσισμού μας ενδιαφέρει περισσότερο ν' άμφισβητήσουμε τήν έξιδανικευτική εικόνα του Έλληνα - υπεράνω - ύποψίας γιατί αυτά τά φαινόμενα και τά κρούσματα πολλαπλασιάζονται και πρέπει να μας προειδεάζουν ότι τά πράγματα δέν είναι τόσο ειδυλλιακά.

ΟΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ: ΜΙΑ ΉΣΕ ΚΑΝΕΙΣ ΓΙΑ ΡΑΤΣΙΣΜΟ;

Ή περίπτωση σχέσεων Έλλήνων και Μουσουλμάνων στη Δυτική Θράκη είναι επίσης χαρακτηριστική. Δέν αναφέρομαι στην έπίσημη κρατική πολιτική απέναντι στη μουσουλμανική μειονότητα για τήν όποία τό ελληνικό κράτος, τό σημερινό και τό παλιότερο, δέν μπορεί να είναι ιδιαίτερα υπερήφανο. Αλήθεια άκουσε κανείς ποτέ του τραγούδια τής θρακιώτικης μουσουλμανικής μειονότητας στο ραδιόφωνο, είδε στην TV κάποιο σχετικό ρεπορτάζ, άκουσε να μιλάνε ποτέ για φολκλωρικά μουσουλμανικά συγκροτήματα, τούρκικη λογοτεχνία; Ή μήπως οι άνθρωποι αυτοί δέν τραγουδάνε; Και πόσο μουσουλμάνοι φοιτητές πέρασαν τις πύλες του Πανεπιστημίου τής Θράκης ή άλλου ΑΕΙ; Ωστόσο, ως γνωστόν, πρόκειται για Έλληνες πολίτες. Ή μουσουλμανική μειονότητα στα μέρη αυτά αντιμετωπίζεται από τούς Έλληνες με όλη τή δυνατή περιφρόνηση του άνώτερου προς τόν κατώτερο αλλά και με όλη τή δυνατή βουλιμία του ισχυρού προς τόν άνίσχυρο, του κυρίαρχου προς τόν κυριαρχούμενο.

Ή διαπίστωση αυτή μπορεί να θεωρηθεί υπερβολική. Δυστυχώς δέν είναι, και στους υπερήφανους για τήν ψυχική τους εγγύεια Νεοέλληνες λίγο θά χρησίμευε τό άντεχειρήμα ότι και οι Τούρκοι στην Κωνσταντινούπολη πράγματι έκμηδένισαν τό ελληνικό στοιχείο ή ότι στην Κύπρο πέρασαν τούς Έλληνες γενεές δεκατέσσερις. Ακόμη και σήμερα στα ελληνικά πανεπιστήμια οι τουρκολογικές σπουδές — γλώσσας, ιστορίας, πολιτισμού κ.λπ. — είναι ουσιαστικά άνύπαρκτες με μόνη έξαίρεση τόν νεοσύστατο τόμεια τουρκολογίας στο Πανεπιστήμιο

της Κρήτης που τό φύτεψαν εκεί με τή δικαιολογία ότι στην Κρήτη... υπάρχουν τουρκικά άρχεϊα.

Ή τακτική αυτή πλήρους άποσιώ- πησης ενός πολιτισμού κι ενός λαού με τόν όποιο συνυπήξαμε επί αιώνες, έκτός από τή μνημειώδη πολιτική ήλι- θιότητα που επιδεικνύει, στό βάθος στηρίζεται στη ρατσιστική φοβία που ή άλλη της πλευρά είναι ό τυφλός και άγριος πόθος για τήν όλοσχερή έξα- φάνιση του άντιπάλου. "Όταν ή εκμη- δένιση δέν μπορεί νά έρθει με έργα, ά- φου τό μεγαλοϊδεάτικο όνειρο άφησε τά κόκαλά του στό Σαγγάριο και ξερί- ζωσε έναμισι εκατομμύριο Έλλήνων της Μικράς Άσίας από τίς προαιώ- νιες κοιτίδες τους, άφου λοιπόν δέν μπορέσαμε «νά φάμε» τούς Τούρ- κους, τούς άποσιωπήσαμε. "Όσπου μάς θύμισε τήν ύπαρξή τους με τρόπο τραγικό ό Άττίλας και τό Νταβός σάν φαρσοκωμωδία άγέρωχης έθνι- κής πολιτικής.

Έδω βέβαια τό πρόβλημα είναι κυ- ρίως ό έθνικισμός κι όχι ό ρατσισμός. Τά δυό φαινόμενα όμως έχουν ιδιαίτε- ρα στενή σχέση και άλληλεξάρτηση. Στην ουσία ή έθνικιστική έπικράτηση στοχεύει τήν εκμηδένιση του φυλετικά άλλότριου, πότε με βίαιες μορφές και πότε με ήπιες που άργά ή γρήγορα ό- δηγούν στην πολιτιστική ένσωμάτωση και άφομοίωση.

ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ: ΕΠΙΒΕΒΑΙΩΣΗ ΤΗΣ ΦΥΛΕΤΙΚΗΣ ΑΝΩΤΕΡΟΤΗΤΑΣ

Παρόμοια ήταν εξάλλου ή τακτική έ- ξελληνισμού που άκολούθησε ή Έλ- λάδα σε όλο τόν 19ο και τόν 20ό αιώ- να και που όδηγησε στην πλήρη πολι- τισμική και γλωσσική άφομοίωση μειονοτήτων σλαβικών, βουλγαρι- κών, άλβανικών στη Β. Έλλάδα και πολύ περισσότερο του άλβανικού στοιχείου της Άττικοβοιωτίας, Πελο- πονήσου και νησιών. Τά ρατσιστικά συμφραζόμενα και ιδεολογικές ρατσι- στικές συνδηλώσεις πήγαιναν χέρι χέ- ρι με τίς έθνικιστικές και ξελληνιστι- κές επιδιώξεις. Ή διαδικασία βέβαια αυτή της έθνικης όμοιογενοποίησης είναι σύμφυτη με τή δημιουργία του έ- θνικου κράτους και δέν άποτελεί ι- διαίτερο έλληνικό γνώρισμα, γιατί τό κράτος «άπεχθάνεται» τή γλωσσική, έθνωτική ή γενικότερα πολιτισμική ά- νομογένεια. "Αν όμως σήμερα ή Έλλάδα έχει ύψηλότατο δείκτη έθνο- λογικής και γλωσσικής όμοιογένειας, ή όφειλή στη ρατσιστική ιδεολογία για τό επίτευγμα είναι ύψηλότατη. "Ο Βε- νιζέλος επέβαλε τήν έλληνική γλώσσα ως μόνη και ύποχρεωτική στό σχο- λεία συμπαγών σλαβόφωνων πληθυ- σμών της Μακεδονίας ή άλβανόφω- νων της Ήπειρου και ό Μεταξής άπα-

γόρευσε τή χρήση της σλαβικής γλώσ- σας άκόμα και μέσα στό σπίτι! Κα- νείς ποτέ δέν σκέφτηκε νά λειτουργή- σει σχολείο άλβανόφωνο στό χωριά της Άττικής και της Βοιωτίας που ά- κόμη και σήμερα μιλούν άρβανίτικα. Και όχι μόνο οι γερόντοι.

Κι έδω τό επάνω χέρι ό έθνικι- σμός. Άλλά ή προσφώνηση «Βούλγα- ρε», «Άράπη», «Τούρκο», «γύφτε» ή- ταν και είναι χαρακτηρισμοί που έ- κτός από τά πατριωτικά αισθήματα ό- σων τήν χρησιμοποιοούν άποδεικνύουν αυτόχρονα τήν ήθική και πολιτισμική άνωτερότητα του τρισχιλιετούς Έλ- ληνος. Μήπως ό κομμουνιστής άρχι- κά δέν ήταν συνώνυμος του Έβραίου; "Άλλωστε όταν τά πράγματα σκλήρυ- ναν στόν εμφύλιο πόλεμο, ή ιδιότητα του κομμουνιστή δέν απέκτησε έθνικι- στικές προεκτάσεις μ' εκείνο τό έπι- κού μεγαλείου κοσμητικό «σλαβο- κομμουνιστής» ή «έαμοβούλγαρος» που κόσμησε επί δυό-τρεις δεκαετίες όχι μόνο τά χείλη του βάνουσου άσφα- λίτης αλλά και τόν περύτεχο λόγο κομψών άκαδημαϊκών;

Στό τελευταίο μάτς Όλυμπιακού - ΠΑΟΚ τά μεγάφωνα σε μιά στιγμή έ- καναν έκκληση στους φιλάθλους νά σταματήσουν τά «άντεθνικά» συνθή- ματα γιατί οι φίλαθλοι του Όλυμπια- κού τό είχαν παρακάει βρίζοντας «βούλγαρους» τούς παοκτζήδες και ό διαιτητής άπειλούσε νά διακόψει τό παιχνίδι... Τό ποδόσφαιρο άλλωστε, με τήν άπόλυτη συμβολική ταυτοποίη- ση προς τήν ομάδα που δημιουργεί, ταυτοποίηση χωρίς ρωγμές και άνο- χές (δέν μπορείς νά είσαι όπαδός της ομάδας σου κατά 50% και άλλο τόσο όπαδός του άντιπάλου σου), άρα με τήν έπιθυμία για τόν άπόλυτο άπο- κλεισμό του άλλου, γίνεται ό προνο- μιακός χώρος ανάπτυξης των ρατσι- στικών προδιαθέσεων. "Αν έπαιρνε

κανείς στό σοβαρά τή γλώσσα του πο- δοσφαιρόφλου και των άθλητικών έ- φημερίδων, οι ύποψίες για σοβινιστι- κές, τοπικιστικές και εύθές ρατσι- στικές συνδηλώσεις θά γίνονταν βε- βαιότητες. "Όστόσο τό ποδόσφαιρο εί- ναι του χώρου της «άναψυχής» — κι όχι της πραγματικής ζωής. Άνάμεσα Σαββατοκύριακό και Δευτέρα ύάρ- χει τεράστια άπόσταση...

Η ΠΟΝΤΙΑ, ΤΑ ΠΛΑΥΝΤΗΡΙΑ, Η ΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΚΑΙ Η ΑΝΩΤΕΡΟΤΗΤΑ ΜΑΣ

"Όπως τεράστια είναι ή άπόσταση ά-νάμεσα στην εικόνα κοινωνικών σχέ- σεων που δημιουργεί ό περίγελας των «άνεκδότων» και τίς πραγματικές κοινωνικές σχέσεις που ύπακούουν σε άυστηρότερους προσδιορισμούς από εκείνους που ύπαινίσσεται τό φιλο- παϊγμον πνεύμα. "Όμως στό διάκενα της άπόστασης αυτής, στους λανθά- νοντες ύπαινιγμούς της άνιχνεύεται μιά άνομολόγητη πραγματικότητα που ξαναφέρει στό προσκήνιο τή σχέση άνώτερος / κατώτερος, έξυ- πνος / ήλιθιος (μπουνταλάς έκ φύσε- ως), έξελιγμένος / άνεξέλικτος, τή σφυρηλατεί και τήν έδραιώνει ως πε- ποίθηση. Γιατί, για παράδειγμα, είναι οι Πόντιοι τά θύματα του χλευασμού των ποντιακών άνεκδότων; Γιατί δέν είναι Κερκυραίοι, Κρητικοί ή Πελο- ποννήσιοι; Γιατί τά «ποντιακά» έμφα- νίστηκαν τή δεκαετία του '70 και όχι είκοσι χρόνια νωρίτερα;

Δέν είναι τόσο άδοξη ή κοινή γνώμη που τά κατασκεύασε ούτε τόσο άθώο τό γέλιο που συνοδεύει τό άκουσμά τους. Τά άνέκδοτα πάντα λένε τήν «ά- λήθεια», τήν άλήθεια των δημιουργών τους. Δημιουργοί τους είναι όσοι τά σκέφτηκαν, αλλά κυρίως όσοι τά ύπο- δέχθηκαν και τά διέδωσαν, δηλαδή ό- λοι μας. Λένε άλήθειες τά άνέκδοτα που δέν μπορούν νά είπωθούν άλλίως παρά με τήν καταραμένη γλώσσα του Αισώπου, είτε στόχος τους είναι οι δι- κτάτορες είτε οι παπάδες, τό κόμμα, ό άνυποψίαστος σύζυγος, τό τρομερό παιδί είτε οι πάσης φύσεως μειονότη- τες. Σ' αυτές τίς τελευταίες άλλωστε θά άποδοθούν μειωτικά χαρακτηρι- στικά, από χαζομάρα έως τσιγκουνιά, κυνισμό και ιδιορρυθμίες γιατί αυτές μπορούν λιγότερο από άλλους νά ά- μυνθούν στην κατηγορία της άποτυ- πωμένης στό χρωμοσώματα διανοητι- κής ή ήθικης μειονεξίας. Είναι ζήτημα δηλαδή δείκτη ευφύιας ή ήθικης, ΙQ που λέμε. "Ετσι όλοι μας έχουμε τούς «νέγρους» μας που επιβεβαιώνουν τή δική μας άνωτερότητα (έκ φύσεως κι αυτή).

Τή δεκαετία του '70, λοιπόν, άρχίζει με γοργό ρυθμό ή παλιννόστηση των

εκ Γερμανίας μεταναστών που δέκα χρόνια νωρίτερα είχαν πάρει μαζικά τό δρόμο για τις φάμπρικες της Γερμανίας και του Βελγίου τις στοές, άρα και των Ποντίων. Άλλά άούτον τό παιδίον έπιστρέφοντας στην Έλλάδα δέν ξαναγύριζε στό καπνοχώραφο άπ' όπου είχε φύγει. Έστηνε τό νέο νοικοκυριό του καταμεσίς στην Άθήνα και τή Θεσσαλονίκη, ώς μικροεπιχειρηματίας, έμποράκος, βιοτέχνης, εισοδηματίας διαθέτοντας μερσεντές (δθεν και ή προσωνωμία «λαζογερμανός»), τηλεόραση, ένα σωρό σύγχρονα οικιακά έξαρτήματα, συχνά γερμανίδα γυναίκα και δλόξανθα παιδιά. Άνατρεπόταν έτσι άρδην ό διαχωρισμός που επέβαλλαν οι άδήριτες άνάγκες έπιβίωσης των προσφύγων και ή ψηφιοθηρική ιδιοτέλεια του βενιζελισμού σύμφωνα μέ την όποια οι άστικώς προέλευσης μικρασιίτες έγκαταστάθηκαν στό Λεκανοπέδιο και οι άγροτοχωριάτες του Πόντου και της Καππαδοκίας στά καπνοχώραφα της Μακεδονίας. Όσο βρίσκονταν εκεί σκάβοντας τή γή τους και μιλώντας εκείνο τό σχεδόν άκατάληπτο ιδίωμα τους δέν ένοχλούσαν κανένα. Άντίθετα ήταν μία καλή άγελάδα άπ' όπου οι έξελιγμένοι των πόλεων άρμεγαν τό άγροτικό πλεόνασμα. Τώρα ήρθαν άνάμεσά μας, γειτονέσαμε. Άλληλέγγυοι μεταξύ τους, σωστή κοινότητα μέ πυκνή έσωτερική συνοχή και άναγνωρίσιμη ταυτότητα μέσα σέ μία πατρίδα άπάτριδων, έξελιγμένοι και ματωμένοι. Όστόσο δέν ήταν εισβολείς, κατακτητές. Στόν τόπο τους ξαναγύρισαν, Ρωμιοί ήταν κι αυτοί. Ρωμιοί άλλά Πόντιοι, άφου είχαν δικό τους όνομα, διαφορετική λαλιά, άρα ξεχωριστοί, άλλότριοι. Και έπιπλέον δυναμικοί ανταγωνιστές εκεί που ό Ένας καλείται νά φάει τόν πελάτη του άλλου και ή επένδυση στην άντιπαροχή ύπακούει στό δόγμα: ό θάνατός σου ή ζωή μου. Οι άνόητοι!

Η άναπότρεπτη ένσωμάτωση των Ποντίων στό νέο κοινωνικό χώρο, μία ένσωμάτωση όμως που διεκδικούσε δυναμικά και γόητρο και άνώτερη κοινωνική θέση, δημιούργησε άνακλαστικά άμυνας. Τό ξεχώρισμα είναι και χαρακτηρισμός. Ήταν, λοιπόν, μπουνταλάδες, άνόητοι, τούς πήγαιναν χαράμι τά λεφτά τους και οι Έυρώπες τους. Έτσι έβγαينه ή «άλήθεια» μας, μέσα άπό την και στό λόγο της άναψυχής, της πλάκας στό λόγο του άνέκδοτου και όσα αυτός ύπαιτισόταν. Ή άμυνα άπέναντι στόν άπρόσμενο ανταγωνιστή έπρεπε νά τόν καταστήσει άφερέγγυο, νά τόν ζωγραφίσει σάν άρχέτυπο της χαζομάρας. Κι αυτό δέν είναι τόσο καλόγνωμο και καλοκάγαθο. Παραπέμπει στην εκ φύσεως κατωτερότητα των Ποντίων (και άρα στην εκ φύσεως άνωτερότητα των μή Ποντίων).

Είμαστε, λοιπόν, όλοι ρατσιστές όταν γελάμε μέ την Πόντια που είχε δυό πλυντήρια για ν' άκουμπά επάνω τή σκάφη της;

«ΕΞΩ ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ
ΑΠ' ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ»

Άντε ρέ «βλάχο»! Αυτό τόν ευγενικό χαρακτηρισμό εισέπραττε παιδιόθεν ό καθένας άν ή βορειοελλαδική του προφορά (ή γλώσσα του μπαρμπα-Γιώργου, του Χατζηχρήστου, της Βαγγελίτσας και τόσων άλλων που μάς διασκέδασαν μέχρι δακρύων) τόν καθιστούσε ύποπτο έπαρχιώτικης προέλευσης άρα κατώτερης ύπόστασης. Χωριάτης δέν είναι μόνο προέλευση άλλά και μειωτικός χαρακτηρισμός: άγροίκος, άμόρφωτος, στουρνάρι. Έτσι θέλει τόν μπαρμπα-Γιώργο κι ό Καραγκιόζης: άγροίκο, στουρνάρι, κατώτερο, άρα εκμεταλλεύσιμο, άφου πρώτα τόν στιγματίσει για τή γλωσσική του μειονεξία. Ό ρατσισμός του φουκαρά βέβαια, κι άς βλέπει όλη ή σύγχρονη καραγκιοζολογία στόν Καραγκιόζη τό άτίθασο, τό άνυπότακτο πνεύμα του λαουτζίκου. Ό Καραγκιόζης πάνω άπ' όλα καθιερώνει νόρμες, ξεχωρίζει τόν Έλληνα άπ' τούς περιεργους Κουτσαβάκηδες, άρμένηδες, μεμέτηδες, Ζακυνθινούς, Όθριούς και κυρίως τούς «βλάχους», δηλαδή τούς έπαρχιώτες συλλήβδην προσωποποιημένους στόν μπαρμπα-Γιώργο.

Προβλήματα «ξεπερασμένα» βέβαια όχι χωρίς τραύματα και άκρωτηριασμούς μέχρι νά επικρατήσει ή «άνωτερότητα». Όσπου ή τηλεόραση, τό ραδιόφωνο και ή επικοινωνία μάς έμαθε όλους νά μιλάμε «πολιτικά» = τό ιδίωμα της πόλης = τό ιδίωμα της Άθήνας = τήν επίσημη γλώσσα του κράτους, των ποιητών και των λογίων. Όσπου δηλαδή καταργήθηκε όλη ή γλωσσική πολυφωνία, μαζί μέ όλα τά πολιτισμικά συμφραζόμενα. Ρατσισμός κι αυτό;

«Έξω οι Βλάχοι άπ' την Άθήνα», γράφεται όλοένα και πιο συχνά στους τοίχους της Άθήνας. Έδώ ναι! Ό διάχυτος, ό άτελής ρατσισμός, βρίσκει τήν ολοκλήρωσή του. Όπως, άπό τή διάχυτη πρώτη ύλη, βρίσκει τις ύποδοχές του ό σκληρός, καθάρως ρατσισμός εναντίον του Τσιγγάνου, του Έβραίου, του Πακιστανού, του Άφρικανού. Τά κρούσματα είναι ή κορυφή του παγόβουνου... και άβυσσος ή ψυχή του ανθρώπου.

Άβυσσος ή ψυχή του ανθρώπου ιδίως όταν οι πνευματικές και οι ψυχικές δυνάμεις του κόσμου έχουν ύποστεί τήν άποσάθρωση που γνώρισαν και γνωρίζουν τά τελευταία χρόνια, όταν τό ίδιο και τό άκριβώς αντίθετό

του είναι έξίσου έννεργητικά, λαοσωτήρια, όταν ή πολιτική ήγεσία (και κάθε πολιτική ήγεσία είναι και πνευματική, δηλαδή ιδεολογική) τό μόνο όπλο που γνωρίζει πλέον είναι ό πολιτικός κυνισμός ή όταν οι Νεοέλληνες πρέπει νά έμπνευστούν άπό τά προεδρικά σοβινιστικά φληναφήματα, τήν πρωθυπουργική άδολεσχία, τή νεοφιλελεύθερη βουλμία ή τήν άριστερή άφωνία.

Δέν ήταν καλύτερα τά πράγματα σέ παλιότερες εποχές. Ή μικρή περιδιάβαση που προηγήθηκε, ίσως έχει δείξει πόσο εύκολα και στόν τόπο μας, μέ σκληρές ή ήπιες μορφές, μάς είχε συνεπάρει τό έρεβος του ρατσισμού και του παρανοϊκού ένθνικισμού. Ίσως όμως παλιότερα νά ύπήρχαν περισσότερες αντίστάσεις, και έπομένως μία σωστότερη αίσθηση των όρίων, περισσότερες άνοχές.

Τό 1943 τό φθινόπωρο στή Θεσσαλία, μετά τήν παράδοση της ίταλικής μεραρχίας Πινερόλο στόν ΕΛΑΣ χιλιάδες Ίταλοί φαντάροι και άξκωματικοί μοιράστηκαν στά έαμοκρατούμενα χωριά της Ήπειρου, της Ρούμελης. Όποιος ήθελε μπορούσε νά πάρει σπίτι του έναν Ίταλό! Νά τόν βάλει νά δουλεύει τσάμπα στά χωράφια του, σπίτι του. Οι Έγγλέζοι μάλιστα είχαν ύποσχεθεί ότι για κάθε Ίταλό θά έδιναν κι άπό μία λίρα τό μήνα. Κανείς άπό τούς χιλιάδες που δέχθηκαν Ίταλούς στό σπίτι τους δέν εισέπραξε ποτέ του τίποτε. Και βέβαια οι Ίταλοί δούλεψαν για τούς Έλληνες σκληρά. Ξεχέρσωσαν χωράφια, σήκωσαν τοίχους, κλάδεψαν δένδρα, βόσκησαν κοπάδια, έκοψαν ξύλα μέ λίγο φαί, λίγη μπομπότα. Έμαθαν στους Έλληνες χωριάτες νά κλαδεύουν δένδρα, τούς έδωσαν γνώσεις έπιστημονικής καλλιέργειας, τούς έμαθαν ίταλιάνικα τραγούδια, οι νοσοκόμοι και οι γιατροί έφτιαξαν κινητά ίατρεία και γιάτρεψαν κόσμο. Μ' ένα κομμάτι μπομπότα. Συχνά γνώρισαν και τή θανατότητα του ρωμιού χωριάτη. Όταν όμως, τέλη 1944, έφευγαν χωριάτες κι Ίταλιάνοι έκλαιγαν, σφιχταγκαλιάζονταν. Και νά φανταστεί κανείς επί τρία χρόνια είχαν άλληλοτουφεκιστεί άνηλέητα, κι οι Ίταλοί ήταν κατακτητές, σκληροί κι αυτοί όπως όλοι οι κατακτητές. Κάτι είχε γίνει και τό μίσος καταλάγιασε. Άν κανείς άκόμη και τώρα περάσει άπό τήν Άόστη της Ίταλίας μπορεί νά βρεί κάποιο γέροντα, πρώην φαντάρο στην Έλλάδα, που θά του μιλήσει κλαίγοντας πώς σώθηκε τότε στα έαμοκρατούμενα έλεύθερα χωριά, τρώγοντας τήν ίδια μπομπότα που έτρωγαν και οι χωριάτες.

Γι' αυτό μιλούσα για πολιτική - πνευματική ήγεσία.

ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΑΞΙΚΗ ΠΑΛΗ

ή επικαιρότητα τῆς συνάντησης

ἀριστερῶν καί οἰκολόγων

τοῦ Βασίλη Ζουναλῆ

Κάθε ἀλλότρια φωνή πού ξεφυτρώνει μέσα στήν ἔρημο τῶν μονολόγων καί ρυτιδώνει ἐστῶ τή σιωπή τους, εἶναι εὐπρόσδεκτη. Ἄν ὄχι ἄλλο, ἀνακουφίζει προσωρινά ἀπό τήν πλήξη. Τό φορτίο τῆς παρατεταμένης μοναξιᾶς δέν τό θελήσαμε· μᾶς τό ἐπέβαλε ἡ χαλεπή συγκυρία.

Χάρηκα ἔτσι, γιά τό ἄρθρο τοῦ Γιώργου Ριτζούλη στό προηγούμενο τεῦχος τοῦ *Πολίτη* πού γράφτηκε μέ τήν ἀφορμή ἑνός πρόσφατου ἄρθρου μου καθώς κι ἑνός παλαιότερου ἄρθρου τοῦ Ἀριστείδη Μπαλτά. Χάρηκα μάλιστα διπλά, γιατί στό ἴδιο τεῦχος δημοσιεύτηκε κι ἕνα ἄρθρο τοῦ Elmar Altvater μέ οἰκολογική προβληματική (σέ μετάφραση τοῦ Γιώργου Ριτζούλη).¹

Τά ἐπόμενα δέν ἀποτελοῦν τήν ὀριστική καί πολύ περισσότερο τήν ὀλοκληρωμένη ἀπάντηση στήν ἀπάντηση τοῦ Γιώργου Ριτζούλη. Θά ἦταν ἀνιάρῳ νά ἐπαναλάβω ἐπαυξημένο καί βελτιωμένο ἐκεῖνο τό σημείωμά μου καθώς καί ράθυμο ν' ἀποφύγω τό προχώρημα τῆς συζήτησης γιά τήν Ἀριστερά καί τήν Οἰκολογία ἐστῶ κατά ἕνα βῆμα. Ἄλλωστε τό ἄρθρο τοῦ Elmar Altvater βοηθᾷ στό νά διευρύνου-

με αὐτή τή συζήτηση. Θά προσπαθῶ, λοιπόν, νά περιορίσω τήν ἐπιστροφή μου σ' αὐτά τά κείμενα τόσο ὅσο κρίνω αὐστηρῶς ἀπαραίτητο.

ΔΥΣΚΟΛΙΑ ΣΥΝΕΝΝΟΗΣΗΣ

Ὁ Γιώργος Ριτζούλης ἰσχυρίζεται ὅτι «ὑπάρχει μιά βαθύτερη δυσκολία συνεννόησης. Ὅχι τόσο θεωρητικῆς ὅσο πολιτικῆς καί ἱστορικῆς φύσης». Ἴδού, γράφει, ἕνα τέτοιο παράδειγμα ἀσυνεννοησίας: «ἕνα *πλειοψηφικό* τμήμα τῆς μαρξιστικῆς Ἀριστερᾶς κατανοεῖ τό αἴτημα τοῦ αὐτοπεριορισμοῦ (κατά τίς συναλλαγές κοινωνίας-φύσης) ὡς *ἀντιαναπτυξιακό μῦθο* τῶν οἰκολόγων».

Ἐνα «αἴτημα» ὁμως ἀντάξιο τοῦ ὀνόματος καί τῶν στόχων του, ἐξυπονοεῖται ὅτι στηρίζεται/καί στηρίζει ἕναν *κανονιστικό* λόγο, ἕνα *δέον* γενέσθαι. Κάθε «δέον», κάθε «πρέπει», εἶναι μιά προσαγή, μιά ἐπιταγή καί ταυτόχρονα μιά ὑπόσχεση: εἶναι ἡ ἀκριβέστερα *ἐμπεριέχει* ἕνα *μῦθο*. Τό

«αἴτημα τοῦ αὐτοπεριορισμοῦ» εἶναι καί «μῦθος τοῦ αὐτοπεριορισμοῦ». Τί σημαίνει «αὐτοπεριορισμός»; Στή συγκεκριμένη περίπτωση τῶν συναλλαγῶν κοινωνίας-φύσης, σημαίνει τήν προσπάθεια αὐτοπεριορισμοῦ τῆς τάσης τοῦ καπιταλισμοῦ γιά καταστροφική ἐκμετάλλευση τῆς φύσης, μιᾶς τάσης πού προκύπτει ἀπό τήν ἀτεγκτη καπιταλιστική λογική τοῦ κέρδους ὡς κινήτρου τῆς παραγωγῆς καί τῆς συσσώρευσης τοῦ κεφαλαίου ὡς τρόπου ἀνάπτυξης. Ἐνας, ὁμως, περιορισμός αὐτοῦ πού πραγματικά λαμβάνει χώρα, τοῦ καταναλωτισμοῦ, τοῦ παραγωγισμοῦ, τῆς καπιταλιστικῆς ἀνάπτυξης δηλαδή, εἶναι *συνεπής* περιορισμός ὅταν εἶναι *ἄρνηση* τῶν παραπάνω. Ὁ συγκεκριμένος περιορισμός λοιπόν, δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι *ἀντι-αναπτυξιακός* καί *μετα-αναπτυξιακός* (ὅπου τό *μετά* ἔπειτα τοῦ *ἀντί* καί παραμένει ἐκκρεμές, ὅπως ἄλλωστε καί κάθε ὑπόσχεση).

Νομιμοποιεῖται ἔτσι κανεῖς νά ἀποκαλεῖ τό «αἴτημα αὐτοπεριορισμοῦ» τῶν οἰκολόγων, αὐτή τή δημηγορία πού προσβάλλει τά *ἀποτελέσματα* τῆς καπιταλιστικῆς ἀνάπτυξης, ὡς «ἀντιαναπτυξιακό μῦθο» τῆς οἰκολογίας.

Κανένα ιδιαίτερο πρόβλημα συνεννόησης και πολύ περισσότερο κατανόησης από το πλειοψηφικό ή μειοψηφικό τμήμα (άραγε ποιά είναι ποιά;) της μαρξιστικής 'Αριστεράς δεν υφίσταται εν προκειμένω. 'Η όποια μαρξιστική 'Αριστερά και η «διαλεκτική πανουργία» της δεν εμπλέκονται, για την ώρα. "Όπως προσπάθησα να εξηγήσω, τό «αίτημα» παραπέμπει στο «μύθο» (και επειδή τό «αίτημα» είναι καλό, είναι καλός κι ο «μύθος», κι ας μὴν πάει τό μυαλό μας άλλου, σέ χυδαιότητες του τύπου «μύθος» = παραμύθι, μυθομανία και λοιπά), ένα μύθο πού, ἐνῶ προσβάλλει τὰ ἀποτελέσματα τῆς καπιταλιστικῆς ἀνάπτυξης, δέν εἶναι σέ θέση νά προσβάλλει καί τῆς αἰτίες αὐτῶν τῶν ἀθλιῶν ἀποτελεσμάτων· ὅσο κι ἂν καταφέρνει ἐνίοτε νά τίς ἐντοπίσει, τίς ἐννουχίζει τελικά μέσα στόν κανονιστικό του λόγο. Κι ἐδῶ ἀσφαλῶς ὑπάρχει κάποια βαθύτατη δυσκολία συνεννόησης.

Ἐξηγοῦμαι: ἡ δυσκολία συνεννόησης ἀφορᾷ τήν «ἀδυναμία προβολῆς τῶν αἰτίων», τήν ἴδια τήν ἔννοια τῆς αἰτίας καί τῆς σχέσης αἰτίας-ἀποτελέσματος, τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο στοχαζόμαστε πάνω στή διαδικασία καί τοῦσ κοινωνικοῦσ ὁροῦσ ὑπάρχει καί ἀναπαραγωγῆς τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας. Πρόκειται γιά μιά δυσκολία συνεννόησης πού δυστυχῶς δέν περιορίζεται ἀνάμεσα σέ μένα καί τόν Γιώργο Ριτζούλη, ἀνάμεσα στήν 'Αριστερά καί τήν Οἰκολογία, ἀλλά διαπερνᾷ πρωτίστως τό ἴδιο τό σῶμα τῆς 'Αριστεράς (σέ πολύ μεγαλύτερο βαθμό ἀπ' ὅ,τι ἡ χαρτογράφηση «πλειοψηφικό»-«μειοψηφικό» τμήμα, «ψυχρό ρεύμα»-«μειοψηφικές προβληματικές» ἐντός τοῦ μαρξισμοῦ δηλώνει) καί δευτερευόντως τήν Οἰκολογία, μέ δραματικές συνέπειες. Δέν εἶναι δυνατό νά συζητήσουμε ἐπαρκῶς αὐτά τὰ τεράστια ζητήματα ἐδῶ. Θά περιοριστῶ λοιπόν σέ ὀρισμένα ἀπό τὰ θέματα πού ἔθιξε ὁ Γιώργος Ριτζούλης.

Ἰσχυρίζεται ὁ Γιώργος Ριτζούλης ὅτι «στό τέλος τοῦ 20οῦ αἰῶνα, μπορεῖ νά ὑπάρξει μιά *Κριτική τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας* (ὁ σύγχρονος μαρξισμός δηλαδή) μόνον ἂν ἔχει ὡς ὀρίζοντα τήν *Οἰκολογία*». Ἴδου γιατί: ἡ «βασιλική» ὁδός τῆς ὄξυνσης τῶν *οικονομικῶν* ταξικῶν ἀντιθέσεων (οὕτως ὥστε νά *προκύψει δομικά*, χωρίς πολλές πολλές *ἐνσυνείδητες* διαδικασίες ἀφύπνισης, ἡ *πολιτική* ἀνατροπή) ἔχει ἀποκλειστεί ἀπό τήν ἰκανότητα τοῦ κεφαλαίου νά ἐνσωματώνει τίς κοινωνικές ἀντιθέσεις καί λοιπά. Κά συνεχίζει: «ὁμως, αὐτά ἀκριβῶς τὰ ἀβαντάζ τοῦ κεφαλαίου γίνονται ἡ ἀχιλλεῖος πτέρνα του, ὅταν ἔλθουμε στίς σχέσεις ἀνταλλαγῆς κοινωνίας καί φύσης». Κι αὐτό γιατί «ἂν τὸ Νταχάου, τό Γκούλαγκ, τό Μάν-Λάι καί ὁ Πόλ-Πότ δέν ἦταν ἀσήκωτα γιά τήν ἀν-

θρώπινη κοινότητα, τὰ πιθανά μελλοντικά Τσέρνομιλ, ἡ τρύπα στό στρώμα τοῦ ὄζοντος, ἡ ἐρημοποίηση ὀλόκληρων χωρῶν τῆς 'Αφρικῆς τρομοκρατοῦν ἤδη ἀκόμα καί ψυχρούς ἰδεολόγους τοῦ συστήματος». "Αν ὁμως τοῦσ τρομοκρατοῦν, αὐτοί θά μείνουν μέ σταυρωμένα χέρια; Οἱ οἰκολογικές ἐπιπτώσεις τῆς καπιταλιστικῆς ἀνάπτυξης δέν λαμβάνονται ἡ δέν θά ληφθοῦν ὑπόψη ἀπό τή «στρατηγική συσσώρευσης» τοῦ κεφαλαίου πρὶν αὐτό ἀφεθεῖ χωρίς ἀντίδραση νά *καταρρεύσει* ὀριστικά καί ἀμετάκλητα; Ποιοί ἔχουν «ἀναλάβει» ἤδη τόν ἀγῶνα ἐναντίον τῆς μόλυνσης τοῦ περιβάλλοντος, ποιοί ἀναπτύσσουν τίς ἐναλλακτικές καί ἡπιες τεχνολογίες, ποιοί παράγουν ἐξοπλισμό καί ὕλικά γιά τόν περιορισμό τῶν περιβαλλοντικῶν ἐπιπτώσεων τῆς ἀνάπτυξης;

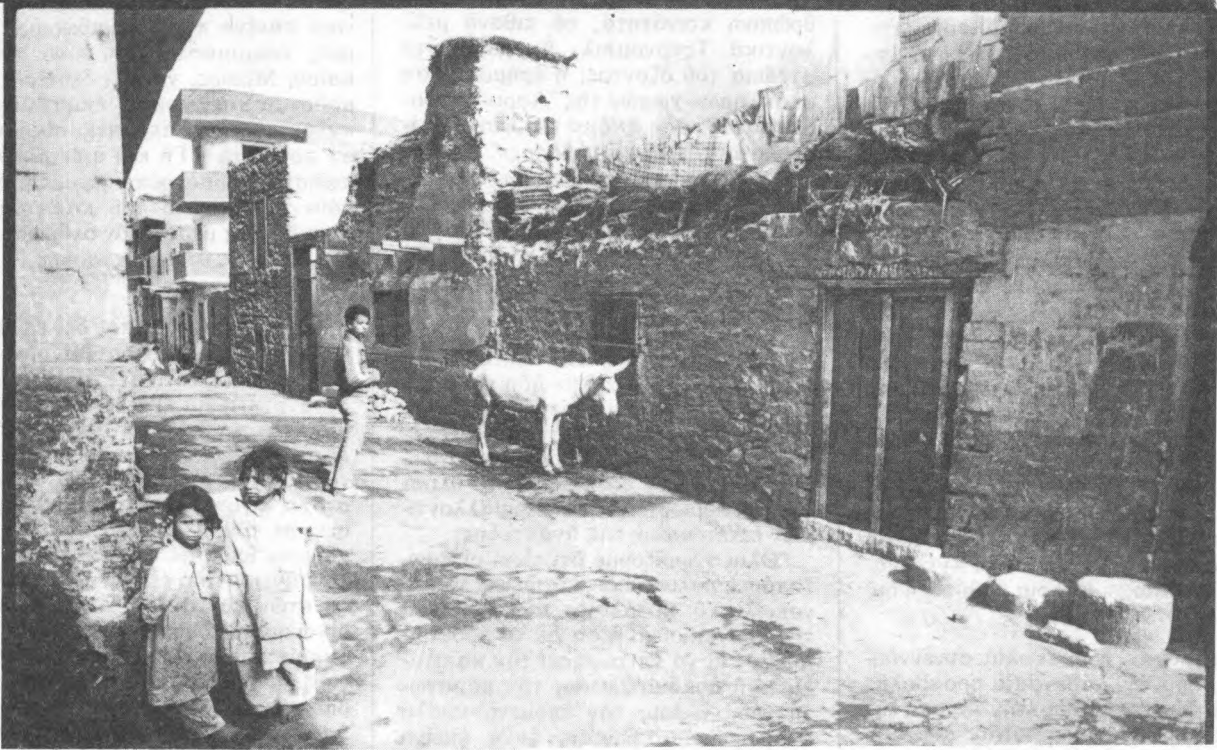
"Όλοι γνωρίζουμε ὅτι εἶναι οἱ πρωτοπόρες πολυεθνικές ἐταιρεῖες, τό μονοπολιακό κεφάλαιο· αὐτό κατέχει τήν προνομιούχο θέση γιά νά προετοιμάσει καί νά ἐπιχειρήσει τήν καπιταλιστική ἀναδιάρθρωση, τήν παραγωγή νέου τύπου, τόν ἐπόμενο κύκλο συσσώρευσης. Θυμίζω ξανά ἐκεῖνο πού τόνισα στό ἄρθρο μου: «Αὐτό βέβαια δέν σημαίνει ὅτι ὁ καπιταλισμός ἔχει τόσες ταχυδακτυλουργικές ἰκανότητες ὥστε νά ξεγλιστῶ καί νά ἀναδιαρθρώνεται χωρίς ἀπώλειες. Οὔτε ὅτι αὐτό εἶναι μοιραῖο νά συμβεῖ καί μάλιστα χωρίς περαιτέρω οἰκολογικές ἐπιπτώσεις. Οὔτε πολύ περισσότερο ὅτι θά συμβαίνει στόν αἰῶνα τόν ἄπαντα». Γιά νά ἄρω κάθε πιθανή παρεξήγηση.

"Αν καί τὰ παραπάνω ἔχουν λεχθεῖ κατὰ κόρον καί ἔχουν ἀναπτυχθεῖ ἐκτενέστερα, τουλάχιστον στόν *Πολίτη*,² ἐντούτοις ὁ Γιώργος Ριτζούλης ἐπιμένει νά θεωρεῖ τήν «ἀναδίπλωση» τοῦ καπιταλισμοῦ ἀδύνατη: «"Ενας καπιταλισμός χωρίς συσσώρευση, χωρίς ἐπέκταση, χωρίς ἐντατικοποίηση—ἡ διατήρηση τοῦ συστήματος μέ μηδενικό (;) βαθμό ἀνάπτυξης— θυμίζει λογοτεχνία κοινωνιολογικῆς φαντασίας», γράφει. Ἐπειδή πιστεύω ὅτι γνωρίζει γραφή καί ἀνάγνωση, γιατί ἐπιμένει σέ τέτοιες προφανεῖς ἀνακρίβειες; Γιατί κατανοεῖ τήν «ἀναδίπλωση» ἡ ἀναδιάρθρωση τοῦ καπιταλισμοῦ ὡς μιά διαδικασία «χωρίς συσσώρευση», «χωρίς ἐπέκταση»; Γιατί ἀκόμη θεωρεῖ τόν καπιταλισμό ἀνίκανο νά διαχειριστεῖ τήν ἀθλιότητα; Γιατί θεωρεῖ τόν καπιταλισμό ὀριστικά στριμωγμένο ἀπό σήμερα κιόλας στή γωνία, χωρίς καμιά δυνατότητα πλέον, ἀνήμπορο ν' ἀντιμετωπίσει τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐκμετάλλευσης *καί* αὐτοῦ τοῦ «ὄρυχειοῦ» πού θεωρεῖ ὅτι εἶναι ἡ φύση; Μήπως, γιατί στοχαζεται διαφορετικά τήν κλίμακα τοῦ χώρου καί τοῦ χρόνου; Μήπως γιατί τὰ ἐπιστημονικά συμπεράσματα τῶν φυσικῶν-βιολογικῶν ἐπιστημῶν δέν ἀφί-

νουν κανένα πλέον περιθώριο, ἐνῶ ἐμεῖς κοιμόμαστε τόν ὕπνο τοῦ δικαίου; Μήπως, γιατί ὁ δεύτερος θερμοδυναμικός νόμος ἐπιβεβαιώθηκε πανηγυρικά στό τεράστιο οἰκοσύστημα πού εἶναι ἡ Γῆ καί ἡ ἐντροπία τῆς καθίσταται ὀσονοῦπω μεγίστη, ὁπότε κάθε προσπάθεια τοῦ καπιταλισμοῦ εἶναι μάταιη μέσα στήν ἀνθρωπόφοβη ἀκίνησια τῆς θερμοκῆς ἰσορροπίας τοῦ πλανῆτη;

"Όχι, ἡ ἀπάντησή του δέν εἶναι τόσο ἀπλοϊκή. Ὁ Γιώργος Ριτζούλης κυρίως πιστεύει ὅτι σήμερα ὑπάρχει ἡ δυνατότητα γιά *ἐνσυνείδητες* διαδικασίες ἀφύπνισης, γιά «*πρακτική-θεωρητική ἀναζήτηση* ἄλλων μορφῶν κοινωνικῆς ὀργάνωσης, μέ *συνειδητό στόχο* λιγότερο καταστροφικές σχέσεις μέ τόν ἐξωτερικό κόσμο». Στοχάζεται ἴσως μέ ἀκράιο καί ἐν πολλοῖς ἀντιφατικό τρόπο πάνω στή σχέση «τῶν πολιτικῶν, ἰδεολογικῶν καί οἰκονομικῶν ζητούμενων τοῦ μετασχηματισμοῦ τῆς σύγχρονης κοινωνίας μέ συμπεράσματα τῶν φυσικῶν-βιολογικῶν ἐπιστημῶν» γιά νά *νομιμοποιήσει* μιά κάποια ἱστορική αἰσιοδοξία, τώρα πού ἐπιτέλους ἡ *συνείδηση* εἶναι δυνατόν νά ἀφύπνιστεῖ μπροστά στήν ἀπειλή τῆς καταστροφῆς τοῦ οἰκολογικοῦ ὑπόβαθρου, τῆ φυσικῆ προϋπόθεση δηλαδή τοῦ κοινωνικοῦ καί ἱστορικοῦ φαινομένου. Κι ὅταν αὐτή ἡ ἀφύπνιση γενικευτεῖ ἐπαρκῶς, τότε θά ὑπάρξει καί ἡ ἀπαιτήθη *ὑποκειμενική* δυνατότητα πολιτικῆς ἀνατροπῆς τοῦ καπιταλισμοῦ, γιατί ὅπως πιστεύει ὁ Γιώργος Ριτζούλης ἡ ἱστορία δέν εἶναι καθόλου μιά «διαδικασία χωρίς Ἔποκειμενο». Τό *εἶναι* καθορίζει τή *συνείδηση*: σ' αὐτό τό ὑπεραιωνόβιο μαρξιστικό δόγμα ἀναφέρεται καί τό χρησιμοποιεῖ ὅπως τόν βολεύει. Ἡ καπιταλιστική ἀνάπτυξη, τὰ καταστροφικά καί τῆ φύση ἀποτελέσματα, συνιστοῦν πιά ἕνα *εἶναι* ἐπαρκές καί ἰκανό νά μᾶς καταστήσει *συνειδητά ὑποκείμενα* τῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς.

"Όπότε, οἱ οὐρανοί θά εἶναι πιά δικοί μας. Οἱ περιπέτειες τῆς *ταξικῆς πάλης*, ἡ ὕλιστική κριτική σέ ὅποιαδήποτε ἀντίληψη περί ἱστορίας πού πιστεύει «ὅτι μιά κοινωνική τάξη πραγμάτων μπορεῖ νά *ὑποκατασταθεῖ* ἀπό κάποια ἄλλη, στή βάση μιᾶς ἰδεατικῆς σύγκρισης σέ αὐτό πού *ὑπάρχει καί σέ αὐτό πού θά ἔπρεπε νά ὑπάρχει*»³ καί πολλά ἄλλα (μερικά τῶν ὁποῖων θίγουμε στά ἐπόμενα) πού σχετίζονται μέ τήν *αὐταπάτη* τοῦ νά πιστεύει κανεῖς ὅτι οἱ ἱστορικές ἀλλαγές τῆς κοινωνίας ἀπορρέουν ἀπό *συνειδητές* ἐπιλογές καί ἀποφάσεις, παραμένουν ἔτσι γιά ἄλλη μιά φορά στά ἀζήτητα, ἀπορρίπτονται στόν καιάδα ἐνός δῆθεν «μαρξοφανοῦσ ντετερμινισμοῦ» ἐκ Παρισίων. Σ' αὐτά τὰ ζητήματα ἐντοπίζεται ἡ βαθύτερη δυσκολία συνεννόησης κι ὄχι στίς μορφές τῶν ἐπιχειρημάτων

και του γραπτού λόγου με τις οποίες υποστηρίζει τις θέσεις του. Τις ιδεολογικές του θέσεις εν προκειμένω.

ΠΩΣ ΘΕΛΕΤΕ ΤΗ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ;

Ο Γιώργος Ριτζούλης θέτει αυτή την ερώτηση για να δηλώσει πώς η απάντηση που δίνουμε «είναι μία από τις προϋποθέσεις για την ανατροπή του καπιταλισμού». Έπειδή οι τόσες και τόσες παλαιότερες επαγγελίες κατέληξαν τελικά σε κατάρεις κι επειδή συνεχίζονται οι «νωθρές υπεκφυγές» των μαρξιστών στο ν' απαντήσουν σ' αυτό το ερώτημα, αναρωτιέται πώς περιμένουν άραγε να συνεχίσει ν' αγωνίζεται κανείς. Χωρίς *εγγυήσεις* για τα αποτελέσματα των αγώνων του; Αυτή είναι και δική μου άπορία. Αυτή ήταν και θά είναι άπορία των άπανταχού μαρξιστών, φανερή ή λανθάνουσα. Δυστυχώς, ούτε αυτό το ίδιο το έργο του Μάρξ και των επιγόνων του δεν είναι σε θέση να μας λύσει αυτή την άπορία με *θετικό* τρόπο. Η απόρριψη κάθε είδους «ουτοπιών» για τη μελλοντική κοινωνία είναι μία από τις κεντρικές θέσεις του μαρξισμού. Έδω συμπυκνώνεται ο υλισμός του. Υπάρχουν βέβαια άπορίες και άπορίες καθώς και διαφορετικοί τρόποι με τους οποίους αναφύονται και επιχειρείται τό ξεπέρασμά τους. Καταρχήν ο τρόπος με τον οποίο τίθεται η ερώτηση έχει βαρύνουσα σημασία και *εμπεριέχει* (αν η ερώτηση έχει πάρει μία από τις

προσφορότερες για την περίπτωση μορφές) την απάντησή της.

Αν, στή συγκεκριμένη περίπτωση που εξετάζουμε, έχουμε α priori την ιδέα ότι οι κοινωνικές μορφές είναι αποτέλεσμα μιας διαδικασίας ανάπτυξης των αντιφάσεων μέσω της δραστηριότητας κάποιων ατομικών ή συλλογικών «υποκειμένων» που έχουν καταφέρει να συλλάβουν και να εκπροσωπήσουν εκ των προτέρων αυτή τη διαδικασία, τότε έχουμε υποχρέωση ν' απαντήσουμε στο «πώς θέλουμε τη μελλοντική κοινωνία». Η απάντηση αυτή δεν θά είναι, για όσους έχουν αυτές τις αντιλήψεις, απλώς μία εκκρεμής επιθυμία, αλλά οδηγός και εγγύηση της κοινωνικής μορφής για την οποία αγωνίζονται.

Αν, όμως έχουμε μία έντελως διαφορετική ιδέα, αν θεωρούμε τις κοινωνικές μορφές ως αποτέλεσμα της *ταξικής πάλης*, ως παράγωγο μιας διαδικασίας ανάπτυξης των αντιφάσεων χωρίς «υποκείμενο», αλλά με μόνη κινητήρια δύναμη την ταξική πάλη, τότε είναι αδύνατο να *εγγυηθούμε* την κοινωνική αλλαγή που θά προκύψει και συνεπώς η απάντηση στο ερώτημα είναι περιορισμένης σημασίας και σε τελευταία ανάλυση παραπλανητική. Ενσπείρει πιθανώς φρούδες ελπίδες. Προφανώς και θέλω ή μελλοντική κοινωνία να είναι κομμουνιστική. Το φιάσκο όμως στο οποίο κατέληξε (ως πρός το στόχο της κομμουνιστικής κοινωνίας) η Οκτωβριανή επανάσταση είναι ο εφιάλτης μου.

Αναγνωρίζω, εντούτοις ότι παραμένει άνοιχτό ένα πρόβλημα, που μās

τίθεται σήμερα με διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι εκατό ή πενήντα χρόνια πριν. Θά επανέλθω σ' αυτό μέσα από μία επιστροφή στον Μάρξ.

Κατά τον Μάρξ, ο «κομμουνισμός» δεν είναι ούτε μία κατάσταση πραγμάτων που πρέπει να δημιουργηθεί ούτε ένα *ιδανικό* τό όποιο θά πρέπει να ακολουθήσει σάν πρότυπό της ή πραγματικότητα. Ονομάζουμε κομμουνισμό την *πραγματική* κίνηση που καταργεί τη σημερινή κατάσταση πραγμάτων. Οι όροι αυτής της κίνησης προκύπτουν από τις προϋποθέσεις που υπάρχουν σήμερα.⁴

Πριν απογειωθούμε για τό άπώτερο μέλλον, πριν βιαστούμε ν' ασχοληθούμε για τό «πώς θέλουμε τη μελλοντική κοινωνία», προτείνω στον Γιώργο Ριτζούλη να συζητήσουμε γι' αυτούς τους όρους του κοινωνικού μετασχηματισμού, για τις *προϋποθέσεις* που πρέπει να υπάρξουν. Νά προσδιορίσουμε δηλαδή ό,τι στην καπιταλιστική κοινωνία αποτελεί *αντικείμενο* κατάργησης ή και μετασχηματισμού, ό,τι δεν επιτρέπεται να διατηρηθεί ή και να μείνει άμετάλλακτο στην πορεία της ταξικής πάλης: τό κράτος, ή ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, ή μισθωτή εργασία, ή διαίρεση χειρωνακτικής και πνευματικής εργασίας, ό παραγωγισμός, ή ληστρική εκμετάλλευση της φύσης και λοιπά συναφή. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι θά πρέπει να αναζητήσουμε ένα πρότυπο κοινωνικής αναδιοργάνωσης, ένα μοντέλο, απλώς απαιτεί να αποτελέσουν τά παραπάνω αντικείμενο της ταξικής πάλης, αντικείμενο όλων των μορφών που παίρνει ή ταξική πάλη (θεωρητι-

κή, ιδεολογική, πολιτική, οικονομική). Τό άνοικτό πρόβλημα πού ύπαινίχθηκα προηγουμένως αναφέρεται μεταξύ άλλων και στην έμπειρία πού έχουμε σήμερα από τις κοινωνίες σοβιετικού τύπου. Πρέπει κι αυτές ν' αποτελέσουν αντικείμενο ιδιαίτερης διερεύνησης.

Ή πρακτική της μετάθεσης τών προϋποθέσεων της κομμουνιστικής κοινωνίας στό άπώτερο μέλλον, τότε πού ύποτίθεται ότι ή ύλική παραγωγή θά είναι έπαρκώς αναπτυγμένη, και ή «θεωρία τών σταδίων» πού τις στηρίζει πρέπει ν' αποτελέσουν επίσης κύριο αντικείμενο της έν γένει ταξικής πάλης.

Μέ την ιστορική έμπειρία τών δύο μεγάλων επαναστάσεων (Γαλλική, Ήκτωβριανή) τό στοιχείο της ταύτισης της πραγματικής ιστορίας μέ τά αποτελέσματα και τις μορφές συνείδησης είναι ένα στοιχείο της απελπισίας. Ή εκ τών ύστέρων αναζήτηση τών αιτίων της *άπόκλισης* ανάμεσα στό Διαφωτισμό (Γαλλική Ήπανάσταση) και τό Λενινισμό (Ήκτωβριανή Ήπανάσταση) και στις πραγματικότητες πού διαμορφώθηκαν είναι άποπροσανατολιστική. Ή κατάκτηση τών «σωστών» θεωρητικών άρχών δέν μπορεί από μόνη της νά έγγυηθεί την πρακτική τους εφαρμογή.

Γι' αυτά τά ζητήματα ύπάρχει έντως μία βαθύτερη δυσκολία συνεννόησης. Ήνάμεσα στη *συνειδητοποίηση* ενός ιστορικού καθήκοντος και στην *άπόκτηση γνώσης* της αντικειμενικής θέσης μέσα σέ μία δοσμένη συγκυρία, τό χάσμα είναι άγεφύρωτο. Γι' αυτό,

παρ' όλο πού μελέτησα προσεκτικά την επιχειρηματολογία του Γιώργου Ριτζούλη και την επίκλησή του για τη σημασία της άπάντησης στό έρώτημα «πώς θέλετε τη μελλοντική κοινωνία», επιμένω: σήμερα πού τίθεται εκ τών πραγμάτων τό ζήτημα της επικαιρότητας του σοσιαλισμού, τό ζήτημα της άλλαγής αυτής της μορφής της κοινωνίας, καθίσταται επιτακτική ή *ανάγκη και της πολιτικής* συνάντησης Ήριστερών και Οικολόγων. Είναι κάτι παραπάνω από λάθος, είναι *παράιτηση*, ή αναζήτηση του προτύπου της ιδανικής κοινωνίας, αντί της διεύρυνσης της ταξικής πάλης και μέ την οικολογική προβληματική.

Δέν είναι δυνατό νά γεφυρώσουμε αυτές τις διαφορές μόνο μέ λέξεις. Μέ τό χαρτί όμως και τό μολύβι είμαστε καταδικασμένοι σ' αυτό τόν περιορισμό.

Κλείνοντας αυτή την παράγραφο θά ήθελα νά ύπενθυμίσω τό ζήτημα της ιδεολογίας και της θεωρίας περί ιδεολογίας, πού ενώ ύποβόσκει στά διάφορα κείμενά μας έντούτοις δέν θίχτηκε άμεσα. Μέ την επιφύλαξη της συζήτησής του έν εϋθέτω χρόνω, επιστρέφω πάλι στον Μάρξ (όχι γιατί εκεί ύπάρχει ή οριστική άπάντηση, αλλά γιατί εκεί επιχειρείται νά τεθεί από την ύλιστική σκοπιά τό πρόβλημα) για νά θυμίσω κάτι σχετικό μέ τά παραπάνω. Ήναφερόμενος στις *ιδέες*, ό Μάρξ γράφει ότι αυτές είναι «οι ιδεολογικές μορφές μέ τις όποιες οι άνθρωποι συνειδητοποιούν τη σύγκρουση και την φέρουν σέ πέρας».⁵

Γνωρίζουμε τά ποικίλα σχόλια πού

προκάλεσε αυτή ή ρήση εκτοτε. Οι ιδέες δέν συμβάλλουν στην «άλλαγή του κόσμου» παρά μόνον αν γίνουν σ' αυτό τόν κόσμο «ύλικές δυνάμεις» και είναι ύλικές δυνάμεις μόνο στό βαθμό πού «οι μάζες τις κατακτούν».

Γιά νά τονίσει στη συνέχεια ό Λουί Ήλτουσέρ ότι αυτό «έξαρτάται από συνθήκες τελειώς διαφορετικές από την έγγενή τους αλήθεια».⁶ Αυτά άπαντούν, μεταξύ άλλων, έμμεσα στό γιατί επιμένω στη χρήση τών όρων *αντιαναπτυξιακές* και *αντιβιομηχανικές* ιδεολογίες.

ΕΝΤΡΟΠΙΑ

Διευκρινίζω προκαταβολικά ότι τά έπόμενα δέν εμπλέκονται άμεσα στη συζήτησή μας μέ τόν Γιώργο Ριτζούλη. Ούτε σχολιάζουν έπαρκώς τό άρθρο του Ήλμαρ Ήλφάτερ πού αναφέρα προηγουμένως. Περιορίζονται στό νά άμφισβητήσουν τη χρήση μιας θερμοδυναμικής έννοιας, της *έντροπίας*, στην προβληματική τών σχέσεων κοινωνίας-φύσης. Αυτή ή άμφισβήτηση έχει τη δική της αύταξία, εμπλέκεται όμως έμμεσα και στη συζήτησή μας μέ τόν Γιώργο Ριτζούλη, γιατί είναι άκόμη μία από τις τόσες παγίδες του *αναγωγισμού* πού γενικώς αναθεμάτισα στό προηγούμενο άρθρο μου. Έδώ πρέπει νά γίνει και μία άποκατάσταση. Ή Γιώργος Ριτζούλης κρατά τις άποστάσεις του από τόν αναγωγισμό δηλώνοντας ότι: «Ήν και ή οικολογία όρίζει σέ τελευταία άνάλυση τό σύνολο

λο τῶν ἐξωτερικῶν προϋποθέσεων τῆς κοινωνίας, δέν καθορίζει μέ ἀποκλειστικό τρόπο τὸ ἐσωτερικό της, τὴ δομὴ καὶ τὴ λειτουργία της». Ἐπισημαίνει ὅτι «στὸ χῶρο τοῦ κοινωνικοῦ ὑπάρχουν «τρύπες ἐλευθερίας», «ἐδάφη πού δέν διέπονται ἀπὸ τοὺς βιολογικούς καὶ οἰκολογικούς νόμους». Γιὰ νὰ δηλώσει τελικὰ ὅτι συμφωνεῖ μαζί μου (οἱ ὅποιες διαφορὲς μας ἐδῶ εἶναι δευτερεύουσες) διὰ τὴν ἡμετέραν κοινωνία δέν εἶναι οἰκοσύστημα.

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μέ τὸν Ἑλμαρ Ἀλφάτερ. Προσπαθεῖ νὰ ἀποφύγει τὸν ἐν γένει ἀναγωγισμό. Ἐξοῦ καὶ ἡ ἀπορία: γιατί εἰσάγει τὴν ἔννοια τῆς ἐντροπίας στὴν προβληματική του;

Καταρχῆν, τί εἶναι ἡ ἐντροπία; Ὁ ἀγγλικὸς ὅρος *entropy* προέρχεται ἀπὸ τὴ σύνθετη ἐλληνικὴ λέξη *ἐν-τροπή* πού μέ τὴν ἐπαινεσασμένη τῆς ὡς ξένου ὄρου ἀποδόθηκε μέ τὸν ὄρο *ἐντροπία*. Ὡς γνωστόν ὁ πρῶτος νόμος τῆς θερμοδυναμικῆς συνίσταται στὴν ἀρχὴ τῆς διατήρησης τῆς ἐνέργειας ἐνός συστήματος. Ὑπάρχουν ὁμοίως φυσικὲς διαδικασίες πού, ἐνῶ θὰ ἦταν συμβατές μέ τὸν πρῶτο θερμοδυναμικό νόμο, ἐντούτοις εἶναι ἀδύνατο νὰ συμβοῦν (βλέπε παραδείγματα ἀπὸ τὰ ἐγκύκλια μαθήματα θερμοδυναμικῆς).

Προκύπτει ἔτσι ἡ ἀνάγκη γιὰ μιὰ ἄλλη φυσικὴ ἀρχή, ἐπιπλέον τοῦ πρώτου θερμοδυναμικοῦ νόμου καὶ πού δέν συνάγεται ἀπ' αὐτόν. Αὐτὴ ἡ ἀρχὴ καθορίζει τὴν κατεύθυνση πρὸς τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ λάβει χώρα μιὰ διαδικασία σὲ ἕνα ἀπομονωμένο (κλειστό) σύστημα.

Αὐτὴ ἡ ἀρχὴ εἶναι ὁ περίφημος δεύτερος θερμοδυναμικός νόμος, ὁ ὁποῖος (ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ πρῶτος) γενικεύει καὶ διατυπώνει σὲ ἀρχὴ τὴν ἐμπειρία. Γιὰ δύο καταστάσεις ἐνός ἀπομονωμένου συστήματος, στίς ὁποῖες ἡ ἐσωτερικὴ ἐνέργεια (πρῶτος θερμοδυναμικός νόμος) εἶναι ἡ ἴδια, ἔπρεπε νὰ βρεθῆ ἕνα κριτήριο πού νὰ προσδιορίζει ποιά εἶναι μιὰ δυνατὴ ἀρχικὴ κατάσταση καὶ ποιά εἶναι μιὰ δυνατὴ τελικὴ κατάσταση μιᾶς διαδικασίας πού συμβαίνει στό σύστημα. Ἐπίσης ἔπρεπε νὰ ἀπαντηθῆ τὸ ἐρώτημα: κάτω ἀπὸ ποιὲς συνθήκες δέν μπορεῖ νὰ συμβεῖ καμιά διαδικασία; Πότε δηλαδὴ ἕνα σύστημα βρίσκεται σὲ ἰσορροπία.

Αὐτὰ τὰ ζητήματα θὰ εἶχαν ἀπαντηθῆ ἂν ὑπῆρχε κάποια ιδιότητα τοῦ συστήματος, κάποια συνάρτηση τῆς κατάστασης τοῦ συστήματος, ἡ ὁποία νὰ εἶχε διαφορετικὴ τιμὴ στὴν ἀρχὴ καὶ στό τέλος μιᾶς δυνατῆς διαδικασίας. Αὐτὴ ἡ συνάρτηση δέν μπορούσε νὰ εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ ἐνέργεια ἐφόσον παραμένει σταθερὴ σ' ἕνα ἀπομονωμένο σύστημα. Πρῶτος ὁ Κλαούζιους ἐπιτόνησε μιὰ τέτοια συνάρτηση τῆς κατάστασης ἐνός συστήματος καὶ τὴ βάφτισε *ἐντροπία*.

Μέ τὴν εἰσαγωγὴ αὐτῆς τῆς ἔννοι-
ας

ὁ δεύτερος θερμοδυναμικός νόμος μπορεῖ νὰ διατυπωθῆ ὡς ἐξῆς: Γιὰ κάθε διαδικασία πού λαμβάνει χώρα σ' ἕνα ἀπομονωμένο (κλειστό) σύστημα, ἡ ἐντροπία τοῦ συστήματος εἴτε ἀξάνει εἴτε παραμένει σταθερὴ. Δέν μπορεῖ νὰ ὑπάρξουν διαδικασίες σ' ἕνα ἀπομονωμένο σύστημα ὅπου ἡ ἐντροπία θὰ ἦταν δυνατό νὰ μειωθῆ.

Ἡ ἐντροπία ἐνός κλειστοῦ συστήματος παραμένει σταθερὴ κατὰ τὴ διάρκεια ἀντιστρεπτῶν μεταβολῶν. Ἡ ἐντροπία ἐνός κλειστοῦ συστήματος ἀξάνει ὅταν οἱ μεταβολές εἶναι μὴ-ἀντιστρεπτές. Ἐνα κλειστό σύστημα φτάνει σὲ κατάσταση ἰσορροπίας, ὅταν μεγιστοποιεῖται ἡ ἐντροπία του: τὸ σύστημα αὐτό δέν μπορεῖ πλέον νὰ ἐξελιχθῆ.

Πῶς εἶναι δυνατό νὰ συλλάβουμε τὴν ἔννοια τῆς ἐντροπίας; Ὁ περίφημος μαθηματικός Πουανκαρέ θεωροῦσε τὴν ἐντροπία ὡς μιὰ ἔννοια «ὑπέρμετρα ἀφηρημένη». Αὐτὸ βέβαια δέν σημαίνει ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἐντροπίας δέν ἔχει ἤδη περιγραφῆ μέ τὴ βοήθεια περισσότερο προσιτῶν ἔννοιων. Μέ τὴ βοήθεια τῆς ἔννοιος «ἐνέργεια», ἡ ἐντροπία προσεγγίστηκε ὡς ἡ ἑκτατικὴ παράμετρος τῆς θερμικῆς ἐνέργειας.

[Ἡ θερμικὴ ἐνέργεια εἶναι δυνατό νὰ ἐκφραστῆ ὡς τὸ γινόμενο τῆς θερμοκρασίας (ἐντατικῆς παράμετρος) καὶ τῆς μεταβολῆς τῆς ἐντροπίας (ἐκτατικὴ παράμετρος)]. Μέ τὴ βοήθεια τῆς στατιστικῆς μηχανικῆς καὶ μέσω τῆς ἐπισημάνσεως ὅτι σὲ μιὰ δεδομένη μακροσκοπικὴ (θερμοδυναμικὴ) κατάσταση ἀντιστοιχεῖ ἕνας πολὺ μεγάλος ἀριθμὸς πιθανῶν διαφορετικῶν μικροσκοπικῶν καταστάσεων, ἡ ἐντροπία προσεγγίστηκε ὡς ὁ βαθμὸς ἀταξίας ἐνός συστήματος. Ὁσο μεγαλύτερη ἀταξία ἐπικρατεῖ σ' ἕνα σύστημα, τόσο μεγαλύτερος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν μικροσκοπικῶν καταστάσεων πού ἀντιστοιχοῦν σ' αὐτή. Ἡ ἐντροπία ἀξάνεται ὅσο ἐπιτείνεται ἡ κατάσταση τῆς ἀταξίας ἐνός συστήματος.

Ἡ ἔννοια τῆς ἐντροπίας συνδέθηκε ἐπίσης καὶ μέ τὸ μέτρο τῆς ἔλλειψης πληροφωριῶν: ὅσο αὐτὴ ἡ ἔλλειψη εἶναι μεγαλύτερη τόσο πιὸ δύσκολο νὰ ἀποκτηθῆ ἡ γνώση τῆς μικροσκοπικῆς κατάστασης στὴν ὁποία βρίσκεται τὸ σύστημα ὅταν εἶναι γνωστὴ ἡ μακροσκοπικὴ του κατάσταση. Ἡ ἐντροπία συνδέθηκε ἐπίσης μέ τὴν ψυχολογία καὶ τὴ γλωσσολογία. Ἡ ἱστορία καὶ ἡ περιπέτεια αὐτῆς τῆς ἔννοιος εἶναι τόσο μεγάλης διάρκειας, ὅσο εἶναι παραδείγματος χάριν ἐκεῖνη τῆς ἀλλοτρίωσης.

Πληκτικό τὸ μάθημα τῆς θερμοδυναμικῆς, ἀπαραίτητο ὁμοίως γιὰ τὴν ἐπιστροφὴ μας στὸν Ἑλμαρ Ἀλφάτερ. Γράφει: «Ἡ ἔκβαση τῶν φυσικῶν διαδικασιῶν ἔχει ἕνα ἐπακόλουθο στό χῶρο καὶ στό χρόνο τὸ ὁποῖο εἶναι ὁπωσδήποτε πολὺ σημαντικό γιὰ τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση καὶ τὸ ἀνθρώπι-
νο

πράττειν: στό διάστημα μεταξύ δύο συμβάντων, ἄρα κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς διαδικασίας, ἀξάνει ἡ ἐντροπία, συμβαίνει κάτι πού εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀντιστραφεῖ». Πρόκειται γιὰ ἕνα συλλογισμό (ὅπως καὶ ἄρκετοῖ ἄλλοι συλλογισμοὶ τοῦ ὅπου χρησιμοποιοῖ τὴν ἔννοια τῆς ἐντροπίας) πού εἶναι κάτι παραπάνω ἀπὸ λαθεμένος καὶ φαῦλος: εἶναι παραπλανητικός. Ἐὰν ἰσχύει κάτι, ἰσχύει τὸ ἀκριβῶς ἀντίστροφο: ἐπειδὴ μιὰ φυσικὴ διαδικασία εἶναι κατὰ κανόνα μὴ-ἀντιστρεπτὴ, ἡ ἐντροπία τοῦ συστήματος (προσοχή: μέ τὴν προϋπόθεση ὅτι πρόκειται γιὰ κλειστό σύστημα) ἀξάνει κατὰ τὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς διαδικασίας. Ἀφοῦ μιὰ μὴ-ἀντιστρεπτὴ διαδικασία εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀντιστραφεῖ, πρὸς τί ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ἔννοιος «ἐντροπία»; Γιὰ παραπλάνηση, γιὰ ἐπίδειξη γνώσεων θερμοδυναμικῆς, γιὰ νὰ γινόμαστε κάθε φορά μαλλιά-κουβάρια; Ἡ προσπάθεια εἰσαγωγῆς τῶν ἔννοιων καὶ μάλιστα τῶν «υπερβολικῶν ἀφηρημένων» καθὼς καὶ τῶν νόμων τῆς φυσικῆς στὰ κοινωνικὰ ζητήματα δέν μπορεῖ παρά νὰ εἶναι μπουόμεραγκ. Ἄλλωστε, ἡ ἀποψη πὼς ἡ ἐντροπία ἀξάνει γενικῶς, ἡ ἀταξία δηλαδὴ τείνει πρὸς ἕνα μέγιστο, ἐρχεται σὲ κατάφορη ἀντίφαση μέ τὴν πραγματικὴ ἱστορία τῆς βιολογικῆς ἐξέλιξης τῶν εἰδῶν στὸν πλανήτη μας: ἀπὸ τὸ χάος (πλήρης ἀταξία) προέκυψαν οἱ ὄργανισμοὶ (πλήρης τάξη). Ὁ χειρισμὸς τῶν ἀρχῶν τῆς θερμοδυναμικῆς, χωρὶς σεβασμὸ τῶν ὁρίων καὶ τῶν προϋποθέσεών τους, μπορεῖ νὰ ἀφανίσει κάθε γόνιμο κι ἐνδιαφέρον στοιχεῖο (καὶ ὑπάρχουν εὐτυχῶς ἀρκετὰ τέτοια στοιχεῖα στό ἄρθρο τοῦ Ἀλφάτερ) τῆς οἰκολογικῆς προβληματικῆς.

Σ' αὐτὸ ὁμοίως τὸ ζήτημα θὰ ἐπανέλθουμε. Μέχρι νεωτέρας, συγγνώμη γιὰ τὴν εἰρωνικὴ διάθεση τῆς τελευταίας παραγράφου.

1. «Οἰκονομικὲς καὶ οἰκολογικὲς ὀψεις τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χῶρου», Elmar Altwater (μετάφραση ἀπὸ τὰ γερμανικὰ Γ. Ριτζούλης), *Πολίτης*, τεῦχος 88-89, Φεβρουάριος-Μάρτιος 1988.
2. «Γιὰ τὸ οἰκολογικὸ κίνημα», Ἀριστείδης Μπαλτᾶς, *Πολίτης*, τεῦχος 63, Φεβρουάριος 1983.
3. «Οἰκολογία καὶ Ἀριστερά», Ἄγγελος Ἐλεφάντης, *Δεκαπενθήμερος Πολίτης*, τεῦχος 15, 1984.
4. «Ἡ Γερμανικὴ ἰδεολογία», Κάρλ Μάρξ, *Διαλεχτὰ Ἔργα*, ἐκδόσεις Ἀναγνωστὶδῆ, 1964.
5. «Κριτικὴ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας», Κάρλ Μάρξ, *Διαλεχτὰ Ἔργα*, ἐκδόσεις Ἀναγνωστὶδῆ, 1964.
6. *Θέσεις*, Λουὶ Ἀλτουσέρ, σελ. 140, ἐκδόσεις Θεμέλιο, 1976.

ΓΑΛΛΙΑ:

ή αριστερά δέν δημιουργεί νέα όράματα

**Συνέντευξη του Ζιλμπέρ Βασερμάν,
άρχισυντάκτη του περιοδικού «Μ»
καί στελέχους των ανανεωτών κομ-
μουνιστών στον συνεργάτη μας Νίκο
Προκόβα.**

Πολίτης: Πώς εμφανίζεται ή 'Αριστερά στις παραμονές των προεδρικών εκλογών στη Γαλλία;

Ζιλμπέρ Βασερμάν: Αυτό που συμβαίνει σήμερα μέ την 'Αριστερά στη Γαλλία είναι άρκετά παράδοξο: 'Αφ' ενός ή 'Αριστερά είναι σέ θέση νά κερδίσει τίς προεδρικές εκλογές, δηλαδή μπορεί νά επανεκλεγεί ο Φρανσουά Μιτεράν μέ την ίδια λογική, δέν αποκλείεται, άμέσως μετά, τό Σοσιαλιστικό Κόμμα νά κερδίσει και τίς βουλευτικές εκλογές. Ταυτόχρονα όμως μειώνεται σημαντικά ή ικανότητα της 'Αριστεράς νά παίξει ρόλο μετασχηματισμού της κοινωνίας και νά δημιουργεί νέα όράματα. 'Αν πραγματικά εκλεγεί ο Μιτεράν, αυτό θά όφείλεται στην άπόρριψη της Δεξιάς καθώς και στό γεγονός ότι ο Μιτεράν κατάφερε σ' όλη την περίοδο της «συγκατοίκησης» μέ τή Δεξιά νά εμφανίζεται ως ένωτικό στοιχείο, ως ο άνθρωπος υπεράνω κομμάτων. 'Η εκλογή του λοιπόν θά στηρίζεται σέ μία βάση τελείως διαφορετική άπ' ό,τι τό 1981, δηλαδή στη βάση μιάς όρισμένης συναίνεσης ως πρός μία πολιτική πού δέν στοχεύει στό μετασχηματισμό της γαλλικής κοινωνίας. Κατά συνέπεια, όσον άφορά τή διαχείριση της κρίσης, τό Σοσιαλιστικό Κόμμα εμφανίζεται ως τό μικρότερο κακό σέ σχέση μέ

τή Δεξιά. Πράγματι, αν κοιτάξει κανείς τό προτεινόμενο από τό Σοσιαλιστικό Κόμμα πρόγραμμα, θά δει ότι δέν έχει καμιά άπολύτως σχέση μέ τίς 110 προτάσεις του Μιτεράν τό 1981: Ούτε τίθεται θέμα επανεξέτασης των ιδιωτικοποιήσεων, ούτε και προβλέπεται κάποια βασική αλλαγή. 'Η μόνη προτεινόμενη αλλαγή συνίσταται στην καθιέρωση ενός «ελάχιστου κοινωνικά εξασφαλισμένου εισοδήματος» και πρόκειται βέβαια για μία προσπάθεια πού, όσο αναγκαία και νά είναι, στην ουσία δέν άποτελεί παρά μέθοδο διαχείρισης της κρίσης μέ στόχο ν' άπαντήσει στό όξύτερο των προβλημάτων: τή φτώχεια. Πρόκειται όμως για μία πολιτική πού δέν στοχεύει σέ καμιά περίπτωση στη διατήρηση του επιπέδου άπασχόλησης, στη ριζική μείωση του χρόνου εργασίας, στην ουσιαστική τροποποίηση των κοινωνικών σχέσεων.

Πολίτης: Μπροστά σ' αυτή την κατάσταση, πώς εμφανίζεται τό κομμουνιστικό κίνημα και κατά πόσο είναι αναγκαία ή ανανέωσή του σήμερα;

Ζιλμπέρ Βασερμάν: Τό Κομμουνιστικό Κόμμα άπ' την πλευρά του προτείνει μία σειρά διεκδικήσεων πού και «γοητευτικές» είναι και συγκαταλέγονται μεταξύ των σημαντικότερων κοινωνικών διεκδικήσεων, συχνά άπολύτως δικαιολογημένων. Τό

πρόβλημα είναι όμως ότι τό ΚΚΓ έχει έγκλωβιστεί σέ μία σεκταριστική λογική πού άποκλείει τή δημιουργία όποιασδήποτε πολιτικής προοπτικής. 'Εξάλλου, θά πρέπει νά προστεθεί σ' αυτό και ή συνεχής παρέκκλιση του Σοσιαλιστικού Κόμματος — ο ίδιος ο γραμματέας του Λιονέλ Ζοσπέν μίλησε για μία «νέα ίσορροπία»: Πράγματι, τό 1981, ή «ίσορροπία» του Σοσιαλιστικού Κόμματος συνίστατο στην προσπάθεια συγκερασμού μιάς πραγματικά σοσιαλιστικής και μιάς σοσιαλδημοκρατικής πολιτικής, ενώ, τό 1988, ή «νέα ίσορροπία» συνίσταται στην προσπάθεια συγκερασμού μιάς σοσιαλδημοκρατικής και μιάς νεοφιλελεύθερης πολιτικής. 'Ο Λιονέλ Ζοσπέν έχει λοιπόν δίκιο: πρόκειται για μία «νέα ίσορροπία» πού δέν έχει κανένα κοινό στοιχείο μέ την προηγούμενη. Παράλληλα, τό ΚΚΓ έχει χάσει όλη του την αξιοπιστία, είναι πλέον άνικανο νά δημιουργήσει δυναμική ή/και πολιτική προοπτική, αλλά είναι εξίσου άνικανο νά παίξει τό ρόλο της κινητήριας δύναμης για την έξάπλωση των κοινωνικών κινημάτων και για την ανάπτυξη των αγώνων μέσα στην κοινωνία. Στην πραγματικότητα λοιπόν, τό ΚΚΓ έχει χάσει την άποτελεσματικότητα του και στά δύο αυτά πεδία.

Πολίτης: Μιλήστε μας πιο συγκεκριμένα για τό πώς διεξάγεται για σάς ή προεκλογική έκστρατεία;

Ζιλμπέρ Βασερμάν: Τώρα πλέον έχει βρεί τό ρυθμό της για τά καλά, άπομένουν λιγότεροι άπό δύο μήνες (και μέχρι νά δημοσιευτεί ή συνέντευξή μου στην 'Ελλάδα θ' άπομείνει άκόμα λιγότερο!).

Μπορούμε όμως νά πούμε ότι δημιουργήθηκε έμφανώς ένα κλίμα συμπάθειας στό ξεκίνημα και σήμερα τό πρόβλημα έγκειται στό νά δοθεί σέ αυτήν τή συμπάθεια ένα πολιτικό περιεχόμενο και νά κερδηθούν πραγματικά όλοι όσοι άναζητούν μία νέα πολιτική έκφραση. Δέν είναι εύκολη υπόθεση, γιατί, όσο ή ύποψηφιότητα του Λαζουανί — για τό ΚΚΓ — δέν είναι έλκυστική, άλλο τόσο ή ύποψηφιότητα του Μιτεράν κινδυνεύει νά συσπειρώσει ένα πολύ μεγάλο μέρος των αριστερών, άκόμα κι αυτών πού δέν συμφωνούν μαζί του, μέ στόχο νά ήττηθεί ή Δεξιά. Κατά συνέπεια, για μās όλο τό πρόβλημα έγκειται στό νά καταδείξουμε ότι μπορούμε νά νικήσουμε τή Δεξιά, ότι θά τή νικήσουμε στό δεύτερο γύρο κι ότι στον πρώτο γύρο είναι καλύτερο νά βαρύνει ή ψήφος υπέρ μιάς αριστερά προσανατολισμένης πολιτικής.

Πολίτης: Ποιά είναι τά βασικότερα ζητήματα που θίγει ή προεκλογική έκστρατεία του Ζυκέν;

Ζιλμπέρ Βασερμάν: Αυτή ή έκστρατεία άπτεται πολλών ζητημάτων. Μεταξύ αυτών, ξεχωρίζει ως κεντρικότερο ζήτημα ή πάλη για την άπασχόληση — συγκεκριμένα μέσω μιάς έντονης μείωσης της εβδομαδιαίας διάρκειας της εργασίας. 'Ο άμεσος στόχος είναι ή εβδομάδα των 35 ώρων, στόχος ο όποιος είχε προταχθεί τόσο άπ' τους σοσιαλιστές όσο κι άπ' τους κομμουνιστές τό 1981, εγκαταλείφθηκε όμως στη συνέχεια. 'Επεται ή λήψη ενός συγκεκριμένου αριθμού μέτρων μέ στόχο τή διατήρηση της κοινωνικής προστασίας. 'Η πάλη για την προάσπιση της κοινωνικής ασφάλισης,

καθώς κι η διεκδίκηση ενός κατώτατου μισθοῦ 6.000 φράγκων ὡς ἕνα ελάχιστο κοινωνικά ἐξασφαλισμένο ποσό πού νά ἐπιτρέπει σέ μιά μερίδα τοῦ πληθυσμοῦ νά βγεῖ ἀπό τούς «θύλακες ἐξαθλίωσης» πού ὕφιστανται σήμερα στή Γαλλία.

Ἐνα ἄλλο ἀπό τά σημαντικά θέματα αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας εἶναι ἡ μετανάστευση κι ἡ πάλη ἐναντίον τῶν θέσεων τῆς Ἄκρας Δεξιάς. Πιό συγκεκριμένα, προτείνουμε τὸ δικαίωμα πῆφου τῶν μεταναστῶν σέ ὅλες τῆς ἐκλογές. Ἐπίσης παλεύουμε γιὰ τὴν ἐγκατάλειψη τῆς γαλλικῆς (πυρηνικῆς) δύναμης, γιὰ τὸ δικαίωμα τῶν Κανάκ στὴν ἀνεξαρτησία τους, καθὼς κι ἄλλα ζητήματα ὅπως οἰκολογία καὶ περιβάλλον, ὁ προσανατολισμὸς τῆς πολεμικῆς βιομηχανίας σέ ἄλλες δραστηριότητες, ἡ πρόταση ν' ἀπαρτίζονται ὅλα τὰ ἀντιπροσωπευτικά σώματα ἀπὸ ἴσο ἀριθμὸ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν... Αὐτὰ εἶναι τὰ κυριότερα ζητήματα, σέ γενικὲς γραμμές.

Τώρα, τί μπορούμε νά κάνομε μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση; Ἡ τάση τῶν κομμουνιστῶν τῆς ἀνανέωσης δὲν ἰσχυρίζεται ὅτι μπορεῖ ν' ἀλλάξει τὰ πράγματα μ' ἕνα μαγικό ραβδί καὶ ν' ἀποτελέσει μόνη τῆς τὸ νέο γαλλικὸ ἐπαναστατικὸ ρεῦμα. Ὁ στόχος τῆς εἶναι, μέσα ἀπὸ μιά μακρόχρονη διαδικασία, νά συμβάλει στὴν ἐκ νέου δημιουργία ἐνός ἐπαναστατικοῦ ρεύματος στή Γαλλία καὶ στὴν ἐπανεκτίμησή του στὸ κοινωνικὸ κίνημα, δηλαδή στὴν ἐκ νέου δημιουργία τόσο πολιτικῶν προοπτικῶν ὅσο καὶ δυνατότητας ἀνάπτυξης τῶν κοινωνικῶν ἀγώνων.

Αὐτὴ τὴ στιγμή βρισκόμαστε στὸ ξεκίνημα αὐτῆς τῆς διαδικασίας. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια, ἡ ὑποστήριξη τῆς ὑποψηφιότητας τοῦ Πιέρ Ζυκέν ἀπὸ τούς ἀνανεωτὲς κομμουνιστῆς ἐντάσσεται σέ αὐτὴ τὴ λογικὴ. Δέν πρόκειται δηλαδή γιὰ μιά ὀρθόλητη σέ σχέση μὲ τὸ ΚΚΓ, ἔτσι ὥστε νά δημιουργηθεῖ ἕνας μόνιμος διάλογος μεταξὺ κομμουνιστῶν, ἀλλὰ περισσότερο γιὰ μιά πρόταση προσηφίας στὴν κοινωνία μιάς ἄλλης προοπτικῆς, τῆς δημιουργίας ἐνός νέου κινήματος. Σ' αὐτὴ μᾶς τὴν προσπάθεια συνέπλευσαν διάφορες κινήσεις προερχόμενες

ἀπ' τὸ χῶρο τῆς νέας Ἀριστερᾶς, πού ἔχουν λίγο ὡς πολὺ κοινές μὲ ἐμᾶς ἐλλπίδες κι ἀκολουθοῦν κοινὴ πορεία. Ἰδοὺ λοιπόν, σέ γενικὲς γραμμές πῶς ἔχει ἡ κατάσταση σήμερα.

Πολίτης: *Γιὰτί ὑποστηρίζετε τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ Πιέρ Ζυκέν; Σέ τί διαφέρει ἀπὸ τῆς ἄλλες ὑποψηφιότητες τῆς Ἀριστερᾶς, παραδοσιακῆς ἢ ἐξωκοινοβουλευτικῆς;*

Ζιλιμπέρ Βασερμάν: Ὅς πρὸς τὸ Σοσιαλιστικὸ καὶ τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα, οἱ διαφορές εἶναι προφανεῖς. Τὸ Σοσιαλιστικὸ Κόμμα δὲν ἔχει πλέον τίποτε νά προτείνει γιὰ ν' ἀλλάξει τὴν κοινωνία — ἂν καὶ εἶναι βέβαιο ὅτι στὸ δεύτερο γύρο τῶν ἐκλογῶν θὰ συμβάλουμε κι ἐμεῖς προκειμένου νά ὑποβοηθήσουμε τὴν ἐκλογὴ τοῦ Μιτερὰν, μπροστὰ στὸν κίνδυνον νά ἐκλεγεί δεξιὸς πρόεδρος. Στὴ Γαλλία, ὡς γνωστὸν, οἱ προεδρικές ἐκλογές γίνονται σέ δύο γύρους καὶ καλὸ εἶναι νά θυμηθοῦμε τὴν παλαιὰ δημοκρατικὴ παράδοση σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία στὸν πρῶτο γύρο ἐπιλέγει κανεὶς καὶ στὸν δεύτερο ἀποκλείει!

Σέ σχέση μὲ τὸ ΚΚΓ, νομίζω ὅτι οἱ διαφορές μᾶς εἶναι ἐπίσης προφανεῖς κι ἐγκαινιᾶται στὴ δικὴ μᾶς ἀντίληψη περὶ ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Τώρα, οἱ ὑπόλοιπες ὑποψηφιότητες τῆς Ἀριστερᾶς δὲν εἶναι καὶ τόσο πολλές. Ἡ ὑποψηφιότητα τῆς Ἀρλέτ Λαγκίγιερ (μιὰ «μικρὴ» ὑποψηφιότητα τῶν τροτσικιστῶν τῆς «Ἐργατικῆς Πάλης» Lutte Ouvrière), πού ὅμως ἀκολουθεῖται ἀπὸ (μικρὸ μόνον τμῆμα τοῦ τροτσικιστικοῦ κινήματος, γιὰτί ἡ πλειοψηφία τῶν τροτσικιστῶν στή Γαλλία ὑποστηρίζει τὸν Ζυκέν) καθὼς κι ἡ ὑποψηφιότητα τῶν οἰκολόγων τοῦ Ἀντουάν Βεχτέρ, ἀλλὰ κι ἐδῶ μιά σημαντικὴ μερίδα τῆς ἀριστερᾶς τοῦ κινήματος τῶν οἰκολόγων ὑποστηρίζει ἐπίσης τὸν Ζυκέν. (Τὸ κίνημα τῶν Γάλλων οἰκολόγων δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τούς Γερμανοὺς Πράσινους. Οἱ συζητήσεις πού γίνονται στοὺς κόλπους τοῦ ἔχουν ὡς στόχο νά ξεκαθαριστεῖ ἂν τὸ κίνημα εἶναι ἀριστερὸ ἢ ὄχι. Ἡ θέση τοῦ Βεχτέρ εἶναι «οὔτε Ἀριστερὰ οὔτε Δεξιὰ», κι ἔτσι τὸ ἀριστερὸ τμῆμα τοῦ κινήματος τοῦ προτιμᾷ νά ὑποστηρίξει τὸν Ζυκέν.) Κατὰ συνέπεια, δέν μπορούμε νά μιλήσουμε γιὰ πληθώρα ὑποψη-

φιότητων. Τὸ ἐκλογικὸ ἀποτέλεσμα τοῦ Ζυκέν θ' ἀποτελέσει ἕνα τεστ γιὰ τὸ κατὰ πόσο εἶναι δυνατὴ στή Γαλλία ἡ δημιουργία ἐνός ἐναλλακτικοῦ κινήματος μ' ἐπαναστατικὸ προσανατολισμὸ, κι αὐτὸ ἀκριβῶς ἀποτελεῖ τὸ νέο στοιχεῖο αὐτῶν τῶν ἐκλογῶν.

Πολίτης: *Πιστεύετε πῶς οἱ διάφορες πολιτικὲς δυνάμεις πού ἔχουν συγκεντρωθεῖ περὶ τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ Ζυκέν, τὴν ἐπαύριο τῶν ἐκλογῶν ἔχουν κάποια πιθανότητα νά ἐξακολουθήσουν νά παραμένουν ἐνωμένες, ἐπιχειρώντας ἐνδεχομένως τὴ δημιουργία ἐνός νέου σχήματος στὸ χῶρο τῆς Ἀριστερᾶς;*

Ζιλιμπέρ Βασερμάν: Ἀσφαλῶς καὶ προφανῶς αὐτὸς εἶναι ὁ στόχος μᾶς — ἡ προεκλογικὴ ἐκστρατεία δὲν εἶναι παρά μόνον ἕνα στάδιο. Ὁ στόχος μᾶς εἶναι νά προωθήσουμε ἀπὸ κοινῶν ἕνα νέο πολιτικὸ κίνημα στή Γαλλία. Ἄπ' αὐτὴ τὴ σκοπιὰ, ὕφισταται ἡδη μιά ὀρισμένη δομὴ. Κάποιες ὀργανώσεις πού ὑπάρχουν ἡδη καὶ πού ἀσφαλῶς θὰ συνεχίσουν νά ὑπάρχουν, καθὼς κι οἱ «Ἐπιτροπὲς Ὑποστήριξης» τοῦ Ζυκέν πού ἐπίσης θὰ συνεχίσουν νά ὑπάρχουν, ὄχι πλέον ὡς «Ἐπιτροπὲς Ὑποστήριξης» ἀλλὰ ὡς κοινὸς τόπος συνάντησης καὶ δουλειᾶς ὅλων τῶν πολιτικῶν ὀργανώσεων κι ὅλων τῶν μὴ ὀργανωμένων ἀτόμων πού ἐπιθυμοῦν νά ἐνταχθοῦν σέ αὐτὴ τὴν προσπάθεια. Τὸ ἄλλο θέμα πού προκύπτει βεβαίως ἄπεται τῆς αὐτονομίας καὶ τῆς παρουσίας τῆς κάθε πολιτικῆς συνιστώσας στὸ ἐσωτερικὸ αὐτοῦ τοῦ κινήματος. Ἐμεῖς, οἱ ἀνανεωτὲς κομμουνιστῆς, ὅπως ἐξἄλλου κι ἡ πλειονότητα τῶν ἄλλων ρευμάτων, δέν θὰ θέλαμε νά ἐκβιαστεῖ ἡ κατάσταση ὥστε νά δημιουργηθεῖ μιά συνένωση χωρὶς ξεκάθαρες ἀρχές,

πού θὰ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά χαθεῖ ἡ αὐτονομία τῶν διαφόρων πολιτικῶν ὀργανώσεων κι ἀπόψεων. Θεωροῦμε ἀναγκαῖο νά κερδίσει ἕδαφος μιά τέτοια συμμαχία καὶ νά παίξει κάποιο ρόλο στή Γαλλία. Στὸ ἐσωτερικὸ αὐτοῦ τοῦ κινήματος ὑπάρχει ἔντονη κι αὐτόνομη ἢ κομμουνιστικὴ συνιστώσα. Κατὰ συνέπεια, αὐτὸ μᾶς ὑποχρεώνει ἐμᾶς τούς ἀνανεωτὲς κομμουνιστῆς νά ὀργανωθοῦμε καλύτερα ὡς αὐτόνομη δύναμη.

Πολίτης: *Ἀπὸ πότε ὕφισταται τὸ κίνημά σας καὶ ποιά μορφεῖ νά εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ στὴ σύγχρονη πολιτικὴ πραγματικότητα τῆς Γαλλίας;*

Ζιλιμπέρ Βασερμάν: Τὸ κίνημά μᾶς εἶναι πολὺ νέο, πολὺ πρόσφατο. Μέχρι πρὶν λίγους μῆνες ἀποτελούσαμε ἕνα εἶδος ἀντιπολίτευσης στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος, ἐνῶ σήμερα ἀρχίζουμε νά γινόμαστε κίνημα δημόσιο κι ὀργανωμένο στὴν κοινωνία. Βέβαια, ἕνα τμῆμα τῶν μελῶν μᾶς ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νά βρίσκεται στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος, σέ μιά μεταβατικὴ κατάσταση. Ταυτόχρονα προσπαθοῦμε νά συμβάλουμε στὴ συγκρότηση τοῦ κινήματος τῶν κομμουνιστῶν τῆς ἀνανέωσης ὥστε ν' ἀποτελέσει ἕνα ἀπ' τὰ στηρίγματα τῆς νέας πλουραλιστικῆς αὐτῆς ἐνώσης πού προωθοῦμε. Σήμερα στή Γαλλία, τὸ πρόβλημα ἐγκτεῖται στὸ νά ἐπιτευχθεῖ ἡ σύνθεση ἀνάμεσα στὴν κληρονομία τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος (τὸ ὁποῖο ἐμφανίζεται πλέον ἀλλαγμένο, μοντέρνο) καὶ στὸ σύνολο τῶν νέων κοινωνικῶν κινήματων. Χωρὶς αὐτὴ τὴ σύνθεση δέν πρόκειται νά ὑπάρξει νέο ἐπαναστατικὸ κίνημα ἀλλαγῆς τῆς γαλλικῆς κοινωνίας. Καὶ γιὰ νά ἐπιτευχθεῖ αὐτὴ ἡ σύνθεση, πρέπει τὸ κομμουνιστικὸ ρεῦμα νά εἶναι παρόν, νά συμμετέχει καὶ μάλιστα νά πρωταγωνιστεῖ. Εἰδάλλως, ἕνας στόχος σάν τὸν δικὸ μᾶς δέν εἶναι δυνατόν νά ἐπιτευχθεῖ. Γιατί δέν ἰσχύουν ἐκεῖνα πού ἰσχύουν γιὰ τὴ συγκρότηση ἐνός κινήματος ὅπως τῶν Γερμανῶν Πράσινων. Ὅς ἐκ τούτου, αὐτὴ ἡ προοπτικὴ ἀποτελεῖ γιὰ μᾶς ἕνα ἀπὸ τὰ ζητήματα-κλειδιά γιὰ τὸ μέλλον.

Πρίν εΐκοσι χρόνια: Πώς άρχισε ο Μάης του '68

Τό κείμενο του Jacques Baynac πού παρουσιάζουμε έδω, συγγραφέα του έργου *Mai retrouvé*, δημοσιεύτηκε στη γαλλική έφημερίδα *Le Monde* τής 27.3.1988. Πρόκειται για μιά πολύ άποκαλυπτική περιγραφή συνέλευσης φοιτητών τής Ναντέρ στις 22 Μαρτίου 1968 (ήμερομηνία από τήν όποία πήρε τό όνομά της τό «Κίνημα τής 22ας Μαρτίου, πρωτοπόρο κι άπ' τά πιό ριζοσπαστικά στη γαλλική φοιτητική εξέγερση) πού κατέληξε στην κατάληψη τής Σχολής. 'Η κατάληψη αυτή μπορεί νά θεωρηθεί προοίμιο τής μεγάλης εξέγερσης πού ακολούθησε μερικές εβδομάδες άργότερα. Είναι δέ επίσης χαρακτηριστική από τήν άποψη των πολλαπλασιαστικών αποτελεσμάτων πού είχαν οι πρώτες ριζοσπαστικές πράξεις, όπως π.χ. ή κατάληψη μιάς σχολής, και πού, στη συνέχεια, γενικεύθηκαν. Τό κείμενο του Baynac επικεντρώνει τήν προσοχή του στό ρόλο και τήν προσωπικότητα του Κόν-Μπεντί. Καί άπ' αυτήν τήν άποψη ή συνέλευση αυτή είναι χαρακτηριστική: ή ριζοσπαστικότητα των ατόμων, άκόμα κι εκείνων πού πρωταγωνίστηκαν ή εκείνων πού, ίσως μοιραία, προβλήθηκαν ως πρωταγωνιστές δέν ήταν παρά ή συμπύκνωση ενός διάχυτου και έκρηκτικού ριζοσπαστισμού. Τό ντοκουμέντο πού παρουσιάζει ο J. Baynac —τή μαγνητοταινία όπου κάποιος άνυποψίαστος φοιτητής κατέγραψε τή θυελλώδη συνέλευση— είναι άποκαλυπτικό των διαστάσεων πού «αιφνιδιαστικά» θά εκλάβει αυτός ο διάχυτος ριζοσπαστισμός μέ τίς συγκλονιστικές συνέπειες.

Η ΜΙΚΡΗ «ΜΕΓΑΛΗ ΝΥΚΤΑ» ΤΗΣ ΝΑΝΤΕΡ

του Jacques Baynac

Τό άπόγευμα τής 22ας Μαρτίου 1968, ένας φοιτητής ιστορίας περιπλανιόταν άργόσχολα στό χώρο του πανεπιστημίου τής Ναντέρ. 'Ο Πατρίς Λ., περίμενε ένα κονσέρτο πού θά 'δινε ή όρχήστρα του Παρισιού. Μέ τό μαγνητόφωνο στην τσάντα του, περιδιάβαζε αυτό τό ιδιαίτερα άσχημο κτιριακό

συγκρότημα, και πού περιέβαλλε ένα λασπώδες γήπεδο όπου δέσποζε ο πύργος τής διοίκησης. Πιό πέρα ο κανός από τά εργοστάσια άνέβαινε πάνω από τήν τενεκεδούπολη των μεταναστών.

'Η άτμόσφαιρα ήταν τεταμένη. Φοιτητές σε μικρές ομάδες κατευθύνονταν προς τό κτίριο B2. 'Ο φοιτητής

μας τους ακολούθησε κι έτσι βρέθηκε σε ένα άμφιθέατρο, κατειλημμένο από 500 ως 600 νέους, πού ήρθαν ν' άκούσουν όσα είχαν νά τους πούν μιά φουχτα ταραξίες πού δέν έχαναν ευκαιρία, έδω κι ένα χρόνο, νά διαταράσσουν τή σκυθρωπή ζωή του πανεπιστημιακού συγκροτήματος: είχαν εισβάλλει στό κτίριο

των κοριτσιών, είχαν άπεργήσει, είχαν τολμήσει να γιουχάρουν έναν ύπουργο, είχαν πάρει τή συνήθεια να χώνουν άσεβέστατα τή μύτη τους παντού, είχαν άνακαλύψει ένα φάρμακο στή μιζέρια και τήν πλήξη τους: τήν άρνηση. Όστόσο οι ταραξίες μας ήταν άπομονωμένοι άνάμεσα σε 12.000 έγγεγραμμένους φοιτητές σ' αυτό τό νέο Πανεπιστήμιο και διαιρεμένοι σε πολιτικές ομαδούλες σφοδρότατα άλληλοαντιμαχόμενες. Νά όμως πού, γιά πρώτη φορά, τούς δινόταν ή εύκαιρία να ένώσουν τίς μικρές τους δυνάμεις και να κινητοποιήσουν τούς φοιτητές. Η άλληλεγγύη, ή άλληλεγγύη ένάντια στήν καταστολή, αυτό ήταν τό θέμα τής συνέλευσης. Διότι, δύο μέρες ωρίτερα, μέ τό σύνθημα «τό Άπελευθερωτικό Μέτωπο (του Βιετνάμ) θά νικήσει» μερικοί φίλοι του Βιετνάμ είχαν σπάσει τή βιτρίνα του Άμερικαν Έξπρές, έκαψαν μιά άμερικάνικη σημαία, έρριξαν μολότοφ. Η άστυνομία άντέδρασε συλλαμβάνοντας τέσσερις γνωστούς διαδηλωτές, τρεις τροτσκιστές και έναν μαοϊκό.

Ο Ντανιέλ Κόν-Μπεντίτ, ό γνωστότερος από τούς ταραξίες τής Ναντέρ, δέν ήταν άνθρωπος πού θά 'χανε μιά τέτοια εύκαιρία. Γεροδεμένος, μέ λίγα κιλά περισσότερο από τό κανονικό, μάτι πονηρό, κοντά κόκκινα μαλλιά, ήταν παρών, άν και δύσκολα θά μπορούσε να φανταστεί ότι σύντομα θά γινόταν ό ήρωας του πιά μεγάλου κοινωνικού και πολιτικού κινήματος πού ή Γαλλία είχε γνωρίσει από πολύ καιρό: τό σύνολο σχεδόν τής γαλλικής νεολαίας σε έξεγερση και πάνω από δέκα εκατομμύρια άπεργών. Δηλωμένος άναρχοκομμουνιστής ό Κόν-Μπεντίτ άπεχθάνεται αυτούς πού άποκαλεί «σταλινικά καθάρματα», οι όποιοι άλλωστε του τό άνταποδίδουν στο δεκαπλάσιο.

Άρκετά μαρξιστής, άποτελούσε τόν συνδετικό κρίκο άνάμεσα στους διαφόρων άποχρώσεων τροτσκιστές και μαοϊκούς από τή μιά μεριά και τά έλευθεριακά ρεύματα από τήν άλλη. Διατηρούσε όμως τήν έλευθερία του, τόν άυθορητισμό του και τή ζωντάνια του ώστε να εκφράζει τά αισθήματα και τίς ιδέες όλων εκείνων πού νοιά-

ζονταν περισσότερο για τα προβλήματα τής ζωής παρά για τίς ιδεολογίες. Όμως δέν ήταν έξαγριωμένος. Είναι ρεαλιστής, ριζοσπάστης βέβαια, αλλά πάνω άπ' όλα δημοκράτης και νοιάζεται ν' άποφύγει τό αναπότρεπτο. Στην πραγματικότητα, ό Ντανιέλ Κόν-Μπεντίτ είναι γεννημένος κεντριστής.

Χ άρη στον Παρίσι Λ., διαθέτουμε τήν άδιάψευστη άπόδειξη για όλα αυτά. Διότι αυτός ό ρέκτης τής μουσικής, πού ήθελε να γίνει —και τελικά έγινε— δημοσιογράφος στο ραδιόφωνο, έβγαλε από τήν τσάντα τό μαγνητόφωνό του και έγραψε σχεδόν όλα όσα ειπώθηκαν σ' εκείνη τή συνέλευση. Άς παρακολουθήσουμε:

Ό «Ντάνυ» μιλά:
«Οι σύντροφοι πού βρίσκονται εδώ, νομίζω ότι ήρθαν γιατί είναι άποφασισμένοι να δράσουν ένάντια στήν άστυνομική καταστολή (χειροκροτήματα). Για να κινητοποιηθεί ή κοινή γνώμη προτείνω τήν κατάληψη ενός κτιρίου τής Σχολής όπου θά μείνουμε όλο τό βράδυ. (...) Είμαστε άποφασισμένοι να διεξάγουμε τόν άγώνα ώστε όλοι όσοι είναι θύματα τής κατα-

στολής να άπελευθερωθούν άμέσως (χειροκροτήματα)».

Άμέσως ό Ζ.Π. Ντυτέιγ, alter ego του Ντάνυ παίρνει τό λόγο:

«Πρέπει να καταλάβουμε τόν πύργο, τό κτίριο τής διοίκησης».

Καταχειροκροτείται, αλλά προς γενική κατάπληξη ό Κόν-Μπεντίτ δηλώνει: «Τό πρώτο πρόβλημα είναι ή τροφή (κραυγές, γέλια). Όχι, δέν πρέπει να παιδιάρίζουμε. Άν θέλω να καταλάβουμε τό κτίριο όλη τή νύχτα, δέν έχω καμιά όρεξη να έννουχιστώ μίν τρώγοντας (θόρυβοι, γέλια, χειροκροτήματα)».

Άφού λύθηκε τό πρόβλημα τής διαθεσιμότητας, αυτό τό μικρό πλήθος καταφάνει στον περιβόητο πύργο, αλλά μπροστά στήν πόρτα ό καυγάς φουντώνει. Άκούγεται μιά άνδρική φωνή: «Αυτό πού μόλις είπα στους συντρόφους είναι όλοφάνερο... Μήπως λοιπόν σύμβολο τής καταστολής άποτελούν τά υλικά πράγματα;» Σιωπή άμήχανη. Ό όμιλητής συνεχίζει: «Μήπως τό να καταλάβουμε τήν επάνω αίθουσα αντί για ένα άμφιθέατρο είναι πράξη πού σηματοδοτεί μιά νίκη;» φωνές. «Άπολύτως! Ναι, Όχι». Σαματάς. Μιά φωνή έξοργι-

σμένη: «Η διοίκηση άπέδειξε τή ροπή τής προς τήν καταστολή εδώ, στή σχολή!» Έπιδοκιμασίες και άποδοκιμασίες. Μιά φωνή έρεθισμένη: «Ρέ μαλάκα, ποιός φώναξε τούς μπάτσους; Μιά γυναικεία φωνή: «Νά μίν ουρλιάζουν». Μιά άλλη: «Ποιός έμποδίζει να μπορούμε;» Φωνές: «Προχωρήστε, κινηθείτε».

Η ομάδα σταθεύει στήν αρχή τής έσωτερικής σκάλας. Γενική άναποφασιστικότητα. Μιά άνδρική φωνή: «Άπό τή στιγμή πού υπάρχει ήδη διαφωνία για ποιό πάτωμα πρέπει να καταλάβουμε τά κτίρια τής κοινωνιολογίας... Καλά, καλά, άς μείνουμε στο κτίριο τής διοίκησης». Μιά άλλη φωνή: «Στό 8ο πάτωμα!». Μιά άλλη: «Στό 8ο!» Μιά άλλη φωνή: «Θά υπάρχουν δημοσιογράφοι». «Υπάρχει μιά μεγάλη αίθουσα επάνω μέ μοκέτα». Κάποιος μέ ξενική προφορά: «Θά θέλα να ξέρω άν ή δράση πού αναλάβαμε θά συνεχιστεί. Κάποια γυναικεία φωνή: «Ναίαιαιαι».

Α ν πάντως δημιουργείται ή ζήτημα να σταματήσει ή δράση, αυτό όφείλεται στο ότι εκείνη τήν ώρα ήλθε ή είδηση ότι οι φυλακισμένοι σύντροφοι άπελευθερώθηκαν, άπόδειξη ότι οι άρχές θέλουν να τά μαλώσουν. Ό Ντάνυ έπεμβαίνει. Έπιδέξια, άγνοεί τήν ένοχλητική είδηση και ξαναθέτει τό ζήτημα τής έπιλογής του προς κατάληψη κτιρίου. Όρμητικός, αλλά ώστόσο συνετός. «Όχι, όχι. Δέν είναι έτσι. Άφήστε με να συνεχίσω. Τό πρόβλημα προφανώς δέν είναι να μείνουμε εδώ καθισμένοι στή σκάλα... Άν προτείνω να μείνουμε στο ισόγειο, είναι γιατί, άπλούστατα, ή χειρονομία μας, και σ' αυτό όλοι συμφωνούμε, είναι μιά χειρονομία πού δέν μπορεί παρά να είναι συμβολική παίρνοντας ύπόψη τίς δυνάμεις πού διαθέτουμε αυτή τή στιγμή. Η συμβολική χειρονομία τής κατάληψης, εδώ, εδώ κάτω, από μιά άλλη μεριά μας προσταύει από τήν καταστολή... Όσοι θά είναι τά θύματα τής καταστολής, όσοι παραπεμφθούν για παραβίαση του νόμου ένώ θά έχουν κάνει τήν ίδια συμβολική πράξη είτε πάμε στήν επάνω αίθουσα είτε μείνουμε στο ισόγειο, τίποτε δέν θά κερδίσουν άν πάμε επάνω».

Ο Κόν-Μπεντίτ όμως πλανάται. Η ομάδα ξέρει ότι βρίσκεται μέσα στο Ρουβίκωνα, θέλει να όρμησει κατά τη μοκέτα της επάνω αίθουσας, να καθίσει στην έδρα της εξουσίας. Τελικά δηλώνει: «*Αν ή πλειοψηφία θέλει να πάμε επάνω, θα πάω επάνω*», αλλά ταυτόχρονα προτείνει πονηρά να έκφραστούν όλοι. Άλλά ένας ριζοσπαστικός διαβλέπει την παγίδα. Μέ φωνή βαριά λέει όρμητικά και γρήγορα: «*Είμαι άπολύτως σύμφωνος να συζητήσουμε όλα αυτά τά προβλήματα μαζί. Μόνο πού δέν θέ τά κάνουμε εδώ, όρθιοι, ή, αν συνεχίσουμε έτσι, σε δέκα λεπτά οι μισοί θα τήν έχουν κοπνήσει. Ύστερα δέν συμφωνώ μαζί σου, Ντάνυ, όταν λές ότι είναι μόνο συμβολική ή πράξη μας. Δέν είναι μόνο συμβολική. (...) Είναι επίσης μέχρι ένα όρισμένο βαθμό μιά άλλαγή στο συσχετισμό δυνάμεων. Τό πρώι έπιασαν τέσσερις συντρόφους. Άπό τή στιγμή πού είμαστε σε θέση, και στο βαθμό πού είμαστε σε θέση να συσπειρώσουμε εδώ τόσο κόσμο για τήν κατάληψη, για μιά πράξη πού κάπως βγαίνει από τό συνηθισμένο... Είναι σημαντικό να συνηθίσει ή διοίκηση από τή μιά μεριά και ή άστυνομία από τήν άλλη στην ιδέα ότι μπορούμε ν' αντιδράσουμε άμεσα. Κι αυτό δέν είναι μόνο συμβολικό».*

Γι' αυτό πρέπει να διεξάγονται κοινές άπεργίες εργατών-φοιτητών».

Η δεύτερη, επιφορτισμένη να αναλύσει τό πρόβλημα του καπιταλισμού στα 1968, θα γράψει «δέν μπορεί να ύπάρξει σοσιαλιστική νησίδα στο Πανεπιστήμιο». Η τρίτη, προσανατολισμένη προς τις Άνατολικές Χώρες και τους κοινωνικούς άγώνες πού διεξάγονται εκεί, περιέπεσε σε παραλυσία λόγω διαφωνιών μεταξύ των αντιπροσώπων των διαφόρων πολιτικών ομάδων. Τέλος, ή τέταρτη, αυτή των αντιμπεριαλιστικών άγώνων, κατακρίνει άδυστηρά αυτές τις ίδιες πολιτικές ομάδες πού «χρησιμοποιούν τις Έπιτροπές για τό Βιετνάμ ως βάση της στρατολογίας τους, πράγμα πού εξηγεί τήν απέχθεια των φοιτητών άπέναντι στον αντιμπεριαλιστικό άγώνα».

Τέλος, συντάχτηκε μιά διακήρυξη. Άφου κατέγραψε όλες τις κατασταλτικές πράξεις της εξουσίας, καταλήγει: «*Τα φαινόμενα αυτά άντιστοιχούν σε μιά επίθεση του καπιταλισμού πού άντιμε-*

τωπίζει δυσκολίες για τόν εκσυγχρονισμό και τόν έξορθολογισμό του. Θέλει να προχωρήσει προς τήν αυτοποποίηση και τήν επικράτηση της κυβερνητικής στην κοινωνία μας. Ο καπιταλισμός δέν μπορεί πιά να δολοπλοκεϊ. Οφείλουμε να διακόψουμε τις τεχνικές της άμφισβήτησης πού δέν άποδίδουν πλέον τίποτε. Σε κάθε φάση κλιμάκωσης της καταστολής θα άνταπαντούμε με τρόπο ολοένα και πιο ριζοσπαστικό».

Ο Κόν-Μπεντίτ, έχοντας ύπογράψει τό κείμενο πού ψηφίστηκε από 142 ψήφους ύπέρ, 2 κατά και 3 άποχές, τό κείμενο πού ίδρυσε τό «Κίνημα 22 του Μάρτη», εξαφανίστηκε περίπου στις 1.45'. Στις 2.30' κατέφθασε ή άστυνομία.

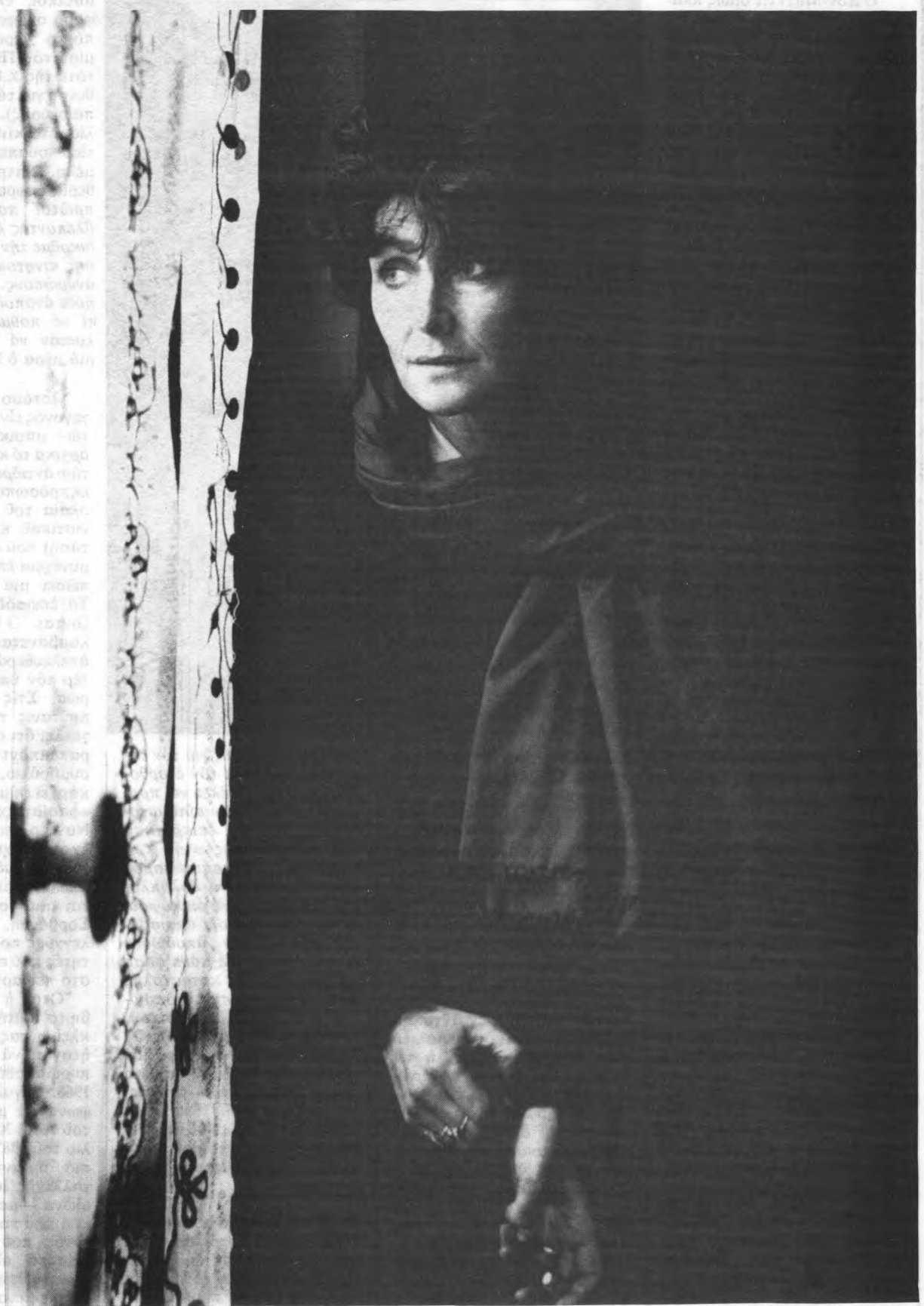
Μιά εβδομάδα άργότερα, οι άρχές προτίμησαν να κλείσουν τή σχολή παρά να άφήσουν τους «λυσασμένους» να προβούν σε μιά νέα κατάληψη. Η ένταση άνεβαίνει, τά έπεισόδια πολλαπλασιάζονται. Στις 24 Άπριλίου, τροτσκιστές και

μαοϊκοί, επιτέλους για μιά φορά σύμφωνοι, διώχνουν άπό τό χώρο του πανεπιστημίου τόν Πιέρ Ζυκέτ (μέλος τότε της Κ.Ε. του ΚΚΓ, ύπεύθυνου για τά προβλήματα εκπαίδευσης). Στις 26 Άπριλίου, τό κίνημα της 22 Μαρτίου συσπειρώνει εξακόσια μέλη. Διατρανώνεται ή έλευθερία έκφρασης. «*Είμαστε οι πρώτοι πού έκπλαγήκαμε βλέποντας ότι με τό να διεκδικούμε τήν έλευθερία έκφρασης κινητοποιήσαμε τόσους ανθρώπους. Άλλά αυτό μας ήρθε άνάποδα· δέν είχαμε πιά τί να πούμε. Άποφασίσαμε λοιπόν να δράσουμε*», είπε μιά μέρα ο Ντάνυ.

Όστόσο τό νέο πολιτικό γεγονός είναι ή συμπαρατάξη των μαοϊκών. «*Θεωρήσαμε άρχικά τό κίνημα της 22 Μαρτίου αντιδραστικό*», δήλωσε ο εκπρόσωπος της UJCM (Νεολαία του Μαρξιστικού-Λενιστικού κόμματος, μαοϊκή τάση) πού στά γεγονότα στη συνέχεια επιδιώκει να άποτυπώσει μιά διάσταση βίαη. Τά έπεισόδια πολλαπλασιάζονται. Ο Κόν-Μπεντίτ συλλαμβάνεται και στη συνέχεια άπελευθερώνεται. Στη Ναντέρ τόν ύποδέχονται σαν ήρωα. Στις 30 Άπριλίου, ο πρύτανης της Ναντέρ αναγγέλλει ότι οι ταραχιές θα παραπέμπονται στο πειθαρχικό συμβούλιο. Στις 2 Μαΐου, ύπάρχει φήμη ότι πεντακόσιοι «φασίστες» θα έπιτεθούν στη Ναντέρ, πού οι μαοϊκοί τήν έχουν όχυρώσει. Στις 3 Μαΐου, ενώ ή Ναντέρ έχει κλείσει και πάλι, οργανώνεται μιά συγκέντρωση στη Σορβόννη, σε ένδειξη άλληλεγγύης προς τούς όκτώ φοιτητές πού είχαν παραπεμφεί στο πειθαρχικό.

Όταν ή άστυνομία επενέβη (σ' αυτή τή συγκέντρωση κλείνοντας και τή Σορβόννη) ήταν σά να έβαζε φωτιά στην πυριδαποθήκη του Μάη του 1968. Ο γαλλικός Μάης, σύμφωνα με μιά δημοσκόπηση του Λουί Χαρρίς, τόν Άπρίλιο του 1987, θεωρείται ως τό πιο σημαντικό γεγονός της γαλλικής Ιστορίας του 20ου αιώνα —μετά τούς δύο παγκόσμιους πολέμους—, ένα γεγονός πού άποτελεί άνεξιχνίαστο αίνιγμα για κάθε γνωστή θεωρία: Ένα πολιτικό αντικείμενο μή ταυτοποιήσιμο, με αίτιες σχεδόν άσύλληπτες και άνεκτιμητες συνέπειες, ένα γεγονός παράφορο.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Θεωρία και Κριτική

ή γιατί είναι σοφό νά διαπράττουμε τά αρχαιότερα αμαρτήματα κατά τόν πλέον σύγχρονο τρόπο.

του Γιώργου Γιαννουλόπουλου

Στή Νότια Αφρική μιά γιαγιά γέννησε τά εγγόνια της. Ἡ κ. Πάτ Αντονι, ἡλικίας 48 ἐτῶν, ἔκανε τρίδυμα σέ ιδιωτικό μαιευτήριο τοῦ Γιοχάνεσμπουργκ, ὡς ὑποκατάστατη μητέρα γιά λογαριασμό τῆς κόρης της, χρησιμοποιώντας τή μέθοδο ἐμφύτευσης ὠαρίων. Εἶχε προηγουμένως διαπιστωθεῖ ὅτι ἡ κόρη της δέν μπορούσε νά κνοφορήσει. Καί ἡ μητέρα καί τά τρίδυμα εἶναι καλά στήν ὑγεία τους.

(Οἱ ἐφημερίδες)

Ενα ἀπό τά πιό ἀποκαλυπτικά καί ἐπίμαχα σημεῖα τῶν καιρῶν μας στή σύγχρονη θεωρία τῆς λογοτεχνίας ἢ στή διαμάχη ἀνάμεσα στήν κριτική καί τίς ἐπεκτατικές διαθέσεις τῆς θεωρίας, ὅπως θά ἔλεγε ὁ Νάσος Βαγενᾶς,¹ εἶναι ἡ σημασία πού ἀποδίδεται στούς ρητορικούς τρόπους καί κυρίως στή μεταφορά. Κάτι τέτοιο φάνηκε καθαρά στό σχετικό ἄρθρο τοῦ Διονύση Καψάλη πού δημοσιεύτηκε στόν *Πολίτη* πρὶν ἀπό μερικoὺς μῆνες.² Πρόκειται γιά πρόβλημα τεράστιο καί καιριο, ἀλλά δέν θά καταπιαστοῦμε μέ αὐτό παρά μόνο ἔμμεσα. Ἐτσι ἡ ἀνωτέρω εἶδηση δέν προσφέρεται ὡς μεταφορικό σχῆμα πού κυριαρχεῖ συγκροτώντας καί κατευθύνοντας τό λόγο μας ἀλλά, κάπως πεζά καί λιγότερο φιλόδοξα, ὡς σχηματική διατύπωση πού θά μπορούσε νά λειτουργήσῃ ὑπαινικτικά καί ἐρεθιστικά σέ σχέση παράλληλη μέ τήν ἐπιχειρηματολογία πού ἀκολουθεῖ. Κάτι ἀνάμεσα σέ μουσικό κλειδί καί ἀλληγορικό μοτίβο. Τί σημαίνει ἄραγε; Σέ μιά πρώτη ματιά φαίνεται νά εἶναι μιά ἱστορία ἀλλόκοτη πού μᾶς ἀναγκάζει νά ξανασκεφτοῦμε ὀρισμένα πράγματα πού τό νόημά τους θεωρεῖται κανονικά δεδομένο καί διόλου προβλη-

ματικό. Πράγματα ὅπως οἱ ἔννοιες τῆς μητρότητας/κυριότητας καί ἡ ἔννοια τῆς γραμμικῆς σχέσης μητέρας καί κόρης πού στήν προκειμένη περίπτωση ἔχουν ὑποστει μιά παραμορφωτική ἀνάκλαση ἢ ὅποια μᾶς ἀποπροσανατολίζει. Δέν εἶναι εὐκολο νά καταλάβουμε τί ἔχει συμβεῖ. Τά νεογέννητα εἶναι παιδιά ἢ ἐγγόνια; Ποιά μπορεῖ νά εἶναι ἡ σχέση ἀνάμεσα σέ μιά κόρη καί τή μητέρα της πού δέν γέννησε μόνο αὐτή τήν ἴδια ἀλλά καί τά παιδιά της; Ποιός ἐξαρτᾶται ἀπό ποιόν καί ποιός προηγεῖται ὅταν ἡ κότα γεννάει καί τό αὐγό πού βγήκε ἀπό τό αὐγό της;

Ἡ σημασία πού ἔχουν ὅλα αὐτά γιά τήν ἀντιδικία θεωρίας καί κριτικῆς, πού ἦρθε τελευταία στήν ἐπιφάνεια καί ἐκδηλώθηκε μέ τόση ἔνταση μέσα ἀπό τίς σελίδες τοῦ *Πολίτη*, δέν εἶναι οὔτε προφανῆς οὔτε ἀπλή, γιατί μᾶς φέρνει ἀντιμέτωπος μέ ἓνα πρόβλημα πού δέν εἶναι εὐκολο νά λύσουμε ἐνῶ τήν ἴδια στιγμή εἶναι ἀδύνατο νά ἀποφύγουμε. Ἄν εἶναι δύσκολο νά βγεῖ κανεῖς ἔξω ἀπό τή λογοτεχνία γιά νά τήν συλλάβῃ θεωρητικά, δηλαδή ὄχι μέσα ἀπό τοὺς ὅρους τῆς πρακτικῆς κριτικῆς —κι ὁ Ν. Βαγενᾶς μᾶς λέει ὅτι εἶναι ἀδύνατο—, τότε εἶναι διπλά δύσκολο καί διπλά ἀδύνατο νά σταθοῦμε σέ κάποιο σημεῖο πού δέν βρίσκεται ἤδη μέσα στή θεωρία ἢ νά ἀνακαλύψουμε κάτι πού ὑπάρχει —γιά μᾶς— ἀτόφιο ἔξω ἀπ' αὐτήν. Ἐπιπλέον ἡ ἐπαφή μέ τό ἀντικείμενο συνοδεύεται ἀπό τό ἄβλοιο συναίσθημα ὅτι ὁ τρόπος μας διατρέχει τόν κίνδυνο νά ἀποδειχθεῖ ἀδιέξοδος, ἢ λαλιά μας νά γυρίσει πίσω σάν ἀν-

1. Ν. Βαγενᾶ: «Θεωρία ἢ Κριτική», *Ὁ Πολίτης*, Σεπτέμβριος 1987, σσ. 68-73.

2. Δ. Καψάλη: «Παράδοση καί μεταφορά τῆς 'νέας κριτικῆς'», *Ὁ Πολίτης*, Ἀπρίλιος 1987, σσ. 73-84, καί Ἰούλιος-Αὐγoυστος 1987, σσ. 90-100.

τιλαλος, ο λόγος μας να κατασκευάσει τον αντίλογο και τον αντίπαλό του. Αίσθανόμαστε σαν την γιαγιά που εξακολουθεί να γεννάει τα παιδιά των παιδιών της. Σημείο των καιρών μας κι αυτό δεδομένου ότι μέχρι πριν δύο αιώνες περίπου ίσχυε το αντίθετο. Πριν από τον Κάντ ήταν εύκολο να υποθέσει κανείς ότι ο λόγος μας, απροβλημάτιστα μεταβατικός και με την άθωότητα που του έδινε η διαφάνειά του, μπορούσε να απευθυνθεί και να οικειοποιηθεί κάτι που βρισκόταν αυτούσιο έξω απ' αυτόν. Δυστυχώς όμως κάτι τέτοιο, όσο και να μάς βλοεύει, θεωρείται σήμερα και άφελές και μάταιο.

Στόν μετα-καντιανό κόσμο που ζούμε είμαστε καταδικασμένοι να προϋποθέτουμε σε κάποιο μέτρο τα συμπεράσματά μας κάνοντας έτσι προβληματική την απόσταση και τη γραμμική κατεύθυνση που οδηγεί από την αρχή στο τέλος μιάς συζήτησης. Κι όταν καταπιανόμαστε μάλιστα με θέματα σαν τη λογοτεχνία τα πράγματα γίνονται ακόμα χειρότερα, γιατί πώς μπορεί κανείς να αναλύσει την έννοια του νοήματος αν δεν την χρησιμοποιήσει; "Όπως θα δούμε αργότερα, όταν η σκέψη μας, που για να ξεκινήσει χρειάστηκε ορισμένα δεδομένα, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τα δεδομένα αυτά ήταν ανυπόστατα, κι ότι άφιξη σημαίνει αναίρεση της εκκίνησης, τότε ο κύκλος της κινδυνεύει να γίνει φαύλος. 'Η γιαγιά που γέννησε τα εγγόνια της στο Γιοχάνεσμπουργκ και η κόρη της που έγινε αδελφή των ίδιων των παιδιών της παύουν να αποτελούν γεγονός περιεργό και η ανακλαστική παραμόρφωση³ των μεταξύ τους σχέσεων αντί για άπλη παραδοξολογία γίνεται τώρα μιά άλληγορία της πνευματικής μοίρας που μάς βαραίνει. Φυσικά όλα αυτά άγουν προς μιά υποτυπώδη τουλάχιστον έννοια πλαισίου ή παράδοσης κι αυτό αφήνει στο στόμα τη δυσάρεστη γεύση του προκαθορισμένου και του ανυπερβλήτου όριζοντα, αλλά δεν υπάρχει λόγος να ανησυχούμε. Είναι μιά παράδοση γεμάτη αντιφάσεις και ένας όριζοντας που επιτρέπει πολλαπλές επιλογές — τελικά εμείς θα αποφασίσουμε πώς θα υπακούσουμε. Στις θεωρητικές συζητήσεις τα παιδιά διαλέγουν τους γονιούς κι όχι πάντα για να τους υπακούσουν πιθήνια.

«'Ακολουθώντας τις αρχές μου, δεν σκοπεύω να επιχειρηματολογήσω εναντίον του λεξιλογίου που θέλω να αντικαταστήσω. 'Αντίθετα, θα προσπαθήσω να δείξω πόσο έλκυστικό είναι το λεξιλόγιο που προτιμώ, δείχνοντας πώς θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει μιά σειρά από θέματα».

Richard Rorty

«'Η έχθρότητα προς τη θεωρία σημαίνει συνήθως απόρριψη της θεωρίας των άλλων και αποσιώπηση της δικής μας».

Terry Eagleton

"Όπως φάνηκε ήδη, τό θέμα του άρθρου αυτού είναι γενικό — ίσως πιο γενικό από όσο θά έπρεπε — αλλά ή άφορμή του συγκεκριμένη: τό δοκίμιο «Θεωρία ή Κριτική;» του Ν. Βαγενά, που δημοσιεύτηκε πριν από λίγους μήνες στον *Πολίτη*, και μερικές από τίς αντιδράσεις που προκάλεσε. 'Αφιερώα

του Ν. Βαγενά ήταν ή διαπίστωση ότι ή «έξαρση της θεωρητικής επιθυμίας στη χώρα μας παρουσιάζεται σε μιά έποχή που τό θεωρητικό πάθος στό έξωτερικό βρίσκεται σε ύποχωρηση» (σ. 63). Καί για να στηρίξει τόν ισχυρισμό του παραθέτει μιά σειρά από μελέτες που δημοσιεύτηκαν τά τελευταία χρόνια σε άγγλοσαξωνικές χώρες. "Όπως φαίνεται καθαρά από τούς τίτλους τους και μόνο, ο στόχος είναι σαφής: ή θεωρία γενικά και ειδικότερα ή θεωρία της λογοτεχνίας. Βάζοντας κατά μέρος τό έρώτημα κατά πόσο τά στοιχεία αυτά είναι άρκετά για να μάς οδηγήσουν σε συμπεράσματα κι όχι άπλως σε έντυπώσεις,⁴ θά πρέπει να εξετάσουμε τά βασικά επιχειρήματά τους μιά κι αυτά συνθέτουν τό σκεπτικό που προσπαθεί να άνοιξει τό δρόμο προς την τελική καταδίκη της θεωρητικής «διαστροφής». Κι όχι μόνο γι' αυτό τό λόγο. "Όλοι ξέρουμε ότι στό καθημερινό και πρακτικό επίπεδο είναι φυσικά δυνατό δύο ή και περισσότεροι άνθρωποι να συγκλίνουν στό ίδιο σημείο έχοντας ξεκινήσει από διαφορετικές άφετηρίες και έχοντας ακολουθήσει ο καθένας τους διαφορετικές διαδρομές. Πράγμα διόλου παράξενο εφόσον τό σημείο σύγκλισης παραμένει ένα και τό αυτό. Στις «θεωρητικές» συζητήσεις όμως τά πράγματα περιπλέκονται διότι είναι δύσκολο να άπαλλαγούμε τελείως από τό δυσάρεστο συναίσθημα ότι ή άφιξη έχει κάποια σχέση με τη διαδρομή. 'Η λέξη «προορισμός» εμφανίζει τάσεις κυριολεξίας.

Για να φτάσουμε λοιπόν στό «Θεωρία ή Κριτική;» θά λοξοδρομήσουμε άρκετά εξετάζοντας τά βασικά επιχειρήματα ενός από τά κείμενα που επικαλείται ο Ν. Βαγενάς για να μάς πείσει ότι ή μόδα της θεωρίας έχει πιά περάσει κι ότι ή δική του προσέγγιση είναι ή σωστή: τό *Against Theory* των Νάπ και Μάικλς,⁵ που άποτελεσε τό έναυσμα για τό όμώνυμο βιβλίο. "Όπως μάς λένε καθαρά οι δύο 'Αμερικανοί συγγραφείς, ή προβληματική τους θά πρέπει να θεωρηθεί προέκταση και ταυτόχρονα κριτική της θεωρίας που διατύπωσε για πρώ-

3. 'Ο όρος «ανακλαστικός», τόν όποιο όφειλω στον Δ. Καφάλη, είναι ίσως ή καλύτερη ελληνική άπόδοση της έννοιας «reflexive». Τό εύρύτατο νοηματικό πλέγμα της «ανάκλασης» ύπογραμμίζει τη σημασία της και έξηγει τη δυσκολία που αντιμετώπιζουμε στη μετάφρασή της. Πρόκειται για μιά κίνηση της σκέψης που έχει άναστροφικό χαρακτήρα γιατί με τόν τρόπο αυτό σκέφτεται τόν εαυτό της και τίς προϋποθέσεις της, κι όχι τό αντικείμενο που βρίσκεται έξω απ' αυτήν.

4. 'Η δική μου έντύπωση είναι ότι δεν συμβαίνει κάτι τέτοιο. Σε χώρες όπως ή 'Αγγλία και ή 'Αμερική εκδίδονται κάθε χρόνο εκατοντάδες βιβλία αυτού του είδους, και έπόμενο είναι μερικά να αντίκρουουν τη σύγχρονη θεωρία ή όποια όμως φαίνεται να έχει έδραιωθεί στα Πανεπιστήμια. 'Η «μεταστροφή» στην όποια αναφέρεται ο Ν. Βαγενάς έχει πάρει δύο μορφές. 'Η πρώτη είναι κριτική του μεταστροφικού ρεαλισμού που γίνεται με την έπίκληση όρισμένων παραδοσιακών αξιών, όπως π.χ. τά όσα έγραψε ο Τοδογον για τόν άνθρωπο και ο Said για την πολιτική. 'Η δεύτερη μορφή, ή όποια άρχίζει να έχει μεγάλη πέραση, δεν είναι πραγματική μεταστροφή αλλά μετάφραση στοιχείων της άποδομητικής μεθόδου (αν υπάρχει τέτοιος όρος) στη γλώσσα του πραγματισμού, όπως θά δούμε στη συνέχεια.

5. W. J. T. Mitchell (editor): *Against Theory*, 1985.

6. E. D. Hirsch: *Validity in Interpretation*, 1967.

τη φορά τό 1967 ο Χέρς στή μελέτη του *Validity in Interpretation*.⁶ Στόχος του Χέρς τότε δέν ήταν φυσικά αυτό πού σήμερα θεωρείται σύγχρονη θεωρία δεδομένου ότι δέν είχε καλά καλά φθάσει στην 'Αμερική ή πρώτη, στρουκτουραλιστική έκδοχή της. Για τόν Χέρς ο μεγαλύτερος κίνδυνος πού διαγραφόταν στόν όρίζοντα εκείνη τήν εποχή ήταν ο έρμηνευτικός ρελατιβισμός πού καταλόγισε στόν ιστορικοστή Γκαντάμερ και συγκεκριμένα στό έργο του *Warheit und Methode*.⁷ Η λύση πού προτείνει ο Χέρς είναι άπλή: τά λογοτεχνικά κείμενα έμπεριέχουν δύο διαφορετικά στοιχεία — τό νόημα (meaning), πού καθορίζεται άποκλειστικά από τόν συγγραφέα, και τή σημασία (significance), πού εξαρτάται άποκλειστικά από τόν αναγνώστη. Τό νόημα έντοπίζεται και δέν αλλάζει. Η σημασία παράγεται και ποικίλλει άνάλογα μέ τήν ιστορική έποχή και τόν αναγνώστη.

Αυτά είναι τά άρχικά δεδομένα τών Νάπ και Μάικλς. Για νά καταλάβουμε όμως καλύτερα τά έπιχειρήματά τους για τό νόημα στό πρώτο και «όντολογικό» μέρος του άρθρου του, καλό θά ήταν νά αρχίζαμε πρωθύστερα από τό δεύτερο μέρος πού είναι άφιερωμένο στην έπιστημολογική θεωρία τους για τίς πεποιθήσεις ή, όπως θά έλεγαν οί ίδιοι, στην έπίθεση εναντίον τών έπιστημολογικών φιλοδοξιών της «θεωρίας» πού έξαπολούν χρησιμοποιώντας σάν όπλο τή λειτουργία τών πεποιθήσεων. Καί σ' αυτή τή περίπτωση οί δύο 'Αμερικανοί συγγραφείς υιοθετούν μία άποψη πού διατυπώθηκε άρχικά από κάποιον άλλο — πρόκειται για τόν Στάνλυ Φίς⁸ — και ταυτόχρονα άσχοyn κριτική στόν πρώτο διδάξαντα γιατί δέν είχε τή διορατικότητα ή τό θάρρος νά άντλήσει τά συμπεράσματα πού έπρεπε. Τή στρατηγική τους θά τήν καταλάβουμε καλύτερα αν μεταφράσουμε τά κύρια σημεία της σέ όρους ποδοσφαιρικούς. "Όπως όλοι ξέρουμε τό πρωτάθλημα διεξάγεται για δύο λόγους. Ο πρώτος είναι ή δυναμική του προϋπόθεση, κατά κάποιον τρόπο —τό γεγονός δηλαδή ότι υπάρχουν όπαδοί τών ομάδων πού πληρώνουν για νά παρακολουθήσουν τούς άγώνες — και ο δεύτερος τό άριστοτελικό τέλος της όλης διαδικασίας — ή ανάδειξη της καλύτερης ομάδας. Κι έδώ προκύπτει μία ενδιαφέρουσα αντίφαση: ο όπαδός της κάθε ομάδας έχει ήδη αποφασίσει ότι ή καλύτερη ομάδα είναι ή δική του και συνεπώς ή διεξαγωγή του πρωταθλήματος άποβαίνει στην ουσία περιττή. Εύτυχως όμως για τό ποδόσφαιρο οί θιασώτες του δέν διακρίνονται για τήν άναλυτική τους σκέψη κι έτσι τό πρωτάθλημα θά συνεχιστεί άγνοώντας τήν αντίφαση πού τό συνιστά και τό καταργεί ταυτόχρονα, όπως θά έλεγε κάποιος πού άσπάζεται τή σύγχρονη ριζοσπαστική θεωρία. Άλλά τό ίδιο δέν ισχύει στην περίπτωση τών Νάπ και Μάικλς. Φαίνεται νά έχουν άπόλυτη συναίσθηση της «ιδρυτικής» αυτής αντίφασης κι έτσι εύθαρσως καταλήγουν στό συμπέρασμα ότι έφόσον ή δική τους έκδοχή/ομάδα είναι ή καλύτερη δέν υπάρχει λόγος νά αρχίσει καν τό πρωτάθλημα/συζήτηση διότι οί ύπόλοιπες έκδοχές είναι έξ έρίσμου λανθασμένες. "Η, άκόμα καλύτερα, ότι όλοι τελικά κερδίζουμε τό δικό μας πρωτάθλημα.

Τί έχει συμβεί; Κάτι άπλό και ταυτόχρονα πολύ διαφωτιστικό. Οί δύο συγγραφείς δέν καταδικάζουν τήν παραδοσιακή άποψη έπειδή ανακάλυψαν τή νέα μέθοδο της περιβόητης άποδόμησης (deconstruction), όπως κάνουν όρισμένα μειράκια πού ένθουσιάζονται εύκολα από τούς θεωρητικούς νεωτε-

ρισμούς — αντίθετα χρησιμοποιούν μερικά από τά πλέον σύγχρονα άποδομητικά έργαλεία για νά ανοίξουν τόν δρόμο σέ μία άνασθήλωση της παραδοσιακής θεωρίας ή όποία, έμβολιασμένη τώρα, δέν έχει πιά τίποτα νά φοβηθεί. Αυτό πού μάς λένε είναι σχεδόν προφανές: έφόσον οί πεποιθήσεις μας δέν στηρίζονται πουθενά άπολύτως (άπλως έπιλέγονται), ή μόνη περίπτωση άνατροπής τους είναι από κάποια άλλη πεποιθήση πού θά είναι φυσικά έξίσου άσθήρικτη. Καί τό συμπέρασμα, όσο περίεργο και νά φαίνεται, ακολουθεί μοιραία: οί πεποιθήσεις μας είναι άπόλυτες όχι έπειδή στηρίζονται, όχι έπειδή «πατάνε» κάπου, όπως θά έλεγε ο τύπος του έπιστήμονα πού έχει κατασκευάσει ως άντίβαρο ή λογοτεχνία για νά αυτοπροσδιοριστεί σέ άντιδιαστολή μέ αυτόν, αλλά αντίθετα έπειδή δέν στηρίζονται πουθενά.⁹ Μέ άλλα λόγια, πεποιθήσεις έχουμε δικαίωμα νά αλλάξουμε όσες θέλουμε και όποτε θέλουμε, αλλά ποτέ δέν θά μπορέσουμε νά διατυπώσουμε κάτι πού δέν θά είναι πεποίθηση. Είναι προφανής ή άποτελεσματικότητα της ρητορικής αυτής στρατηγικής γιατί όποιαδήποτε άμφισβήτηση τών έπί μέρους εφαρμογών της δέν τήν άποδυναμώνει. Πώς νά διαφωνήσεις μέ κάποιον όταν δέν προσπαθεί νά σε πείσει ότι έχει δίκιο, και τό μόνο πού ζητάει είναι νά άναγνωρίσεις τό γεγονός ότι έπιχειρηματολογεί; "Ετσι μέ μία και μόνο κίνηση οί δύο συγγραφείς του *Against Theory* ιδιοποιούνται ένα από τά βασικά συστατικά στοιχεία της σύγχρονης θεωρίας, τήν όποία όμως ο Ν. Βαγενάς θά καταγγείλει έπικαλούμενος τούς Φίς, Νάπ και Μάικλς. Τό πρώτο τέτοιο στοιχείο είναι ότι δέν μπορούμε νά γλιτώσουμε, δέν μπορούμε νά βγούμε έξω από μία βασική δομή πού λειτουργεί διαμεσολαβητικά στην σχέση μας μέ τόν κόσμο, και τό δεύτερο ότι ή αναγκαιότητα της δομής αυτής δέν όφείλεται στό γεγονός ότι είναι «άντικειμενική» — αυτός ο φόβος έξέλιπε στίς μέρες μας — αλλά, αντίθετα, στό γεγονός ότι δέν είναι. Ποιός άποδομεί ποιόν σ' αυτή τήν περίπτωση;

"Ας περάσουμε τώρα στην άκρως άποκαλυπτική διαφωνία τών Νάπ και Μάικλς μέ τόν Φίς. Οί δύο μαθητές άντιλαμβάνονται τόν κίνδυνο όταν ο δάσκαλός τους Φίς αφήνει νά έννοηθεί ότι οί ιδέες του για τή λειτουργία τών πεποιθήσεων συνιστούν μία θεωρία για τίς πεποιθήσεις. "Αν δεχθούμε κάτι τέτοιο, ή έκθρονισμένη θεωρία επανέρχεται θριαμβευτικά ως άρχισυνωμότης και όργανωτής του πραξικοπήματος πού όδήγησε στην πτώση της. Τό μόνο πού κατορθώσαμε έτσι είναι νά άπαλλαγούμε από τήν παραμόρφωσή της έν όνόματι όμως της «αύθεντικής» έκδοχής. Η λύση πού προτείνουν είναι ριζοσπαστική: οί δικές μας θέσεις, λένε, δέν είναι θεωρία για τίς πεποιθήσεις αλλά πεποίθηση για τίς πεποιθήσεις.¹⁰ Η άρχική ύποψία ότι τό πρόβλημα λύθηκε μέ ύπερβολική εύκολία έπι-

7. Σέ άγγλική μετάφραση, *Truth and Method*, 1975.

8. Stanley Fish: «Is there a text in this class?», 1980.

9. Οί Knapp και Michaels έπικροτούν τή θέση του Fish ότι «beliefs cannot be grounded in some deeper condition of knowledge». *Against Theory*, σ. 26.

10. Για τόν Fish γράφουν: «Despite his explicit disclaimers, he thinks a true account of belief must be a theory about belief, whereas we think a true account of belief can only be a belief about belief». *Against Theory*, σ. 28.

βεβαιώνεται όταν αναλύσει τον ισχυρισμό τους — κι όχι μόνο αυτό. Στην επιφάνεια ανασύρεται μιά διάστασή του πού θά τήν βρούμε ξανά και ξανά μέ διαφορετική μορφή. Είναι ή πρώτη παραλλαγή ενός επίμονου θέματος και γι' αυτό θά πρέπει νά τήν εξετάσουμε προσεκτικά. 'Ο ισχυρισμός τους μπορεί νά αναλυθεί ως εξής: 1. Για ένα θέμα Α έχουμε πεποιθήσεις Π1, Π2, Π3, κ.ο.κ., ήτοι, συγκεκριμένες πεποιθήσεις, και καμιά απ' αυτές δέν είναι «'Αληθινή» υπό τήν έννοια ότι όλες τους είναι «άληθινές» εφόσον τίς έχουμε. 2. 'Η μόνη δυνατή πρόσβαση στό θέμα Α είναι μέσα από κάποια πεποίθηση Π. 3. 'Η πρόταση (2) δέν είναι μιά οποιαδήποτε πεποίθηση Π άλλα αυτή πού ισχύει, άρα ανατρέπεται ή πρόταση (1). Μέ άλλα λόγια, συγκεκριμένες πεποιθήσεις μπορούμε νά έχουμε όσες θέλουμε, μέ τήν διαφορά ότι αναφορικά μέ τό θέμα «πώς προσεγγίζουμε τό αντικείμενο» ή πεποίθηση ότι τό προσεγγίζουμε αναγκαστικά μέσα από κάποια πεποίθηση και όχι διαφορετικά είναι ή 'Αλήθεια και συνεπώς αποκλείει όλες τίς άλλες.

Αυτή είναι ή «ιδρυτική» θεωρητική στιγμή τής επιστημολογίας του *Against Theory*, και θά πρέπει νά επισημάνουμε δύο στοιχεία της. Τό πρώτο είναι ότι ή θεωρία εμφανίζεται τή στιγμή πού ό λόγος μας δηλώνει τήν επίλογή πού κάνει και γίνεται μεταβατικός. Στο σημείο αυτό ό λόγος μας δέν ανακαλύπτει, άλλα προτείνει. Για νά τό πούμε μέ άλλα λόγια, ή έκκίνησή μας είναι πάντα θεωρητική γιατί είναι αδύνατο νά αρχίσουμε αν δέν διαλέξουμε μιά από τίς πολλές υποθέσεις πού θά μπορούσαν νά γίνουν για τόν όρισμό του αντικειμένου και κατ' επέκταση μιά από τίς πολλές μεθόδους πού θά μπορούσαν νά εφαρμοσθούν για τήν προσέγγισή του. Στά βάθη όχι μόνο τής θεωρίας άλλα και οποιασδήποτε στάσης απέναντι στό αντικείμενο μας βρίσκεται μιά κύρια πρόταση μέ τό ρήμα της στην οριστική έγκλιση — κι αυτό είναι κάτι πού μάς επιβάλλει ή ίδια ή γλώσσα. "Οποιοσδήποτε άμφιβάλλει άς προσπαθήσει νά κατασκευάσει ένα λόγο χωρίς τουλάχιστον μιά κύρια πρόταση, και κύρια πρόταση σημαίνει: «έτσι έχουν τά πράγματα». 'Αλλά για νά προλάβω τίς δικαιολογημένες ανησυχίες εκείνων πού διαβλέπουν μέσα από μιά τέτοια στρατηγική κίνηση τήν επάνοδο στην προ-καντιανή άφέλεια, σπεύδω νά τονίσω ότι ή λέξη «ορίζω» (δηλαδή γράφω και μιλάω) σημαίνει «διακινδυνεύω», και διακινδυνεύω διπλά: όχι μόνο τό νοηματικό περίγραμμα των γλωσσικών σημείων πού χρησιμοποιώ, όπως πολύ σωστά μάς υπενθυμίζει ή σύγχρονη θεωρία, άλλα ταυτόχρονα και τή σχέση πού ό συμβατικός συνδυασμός των σημείων αυτών προτείνει και άπειθύνει υπό μορφή έρώτησης στον κόσμο πού μάς περιβάλλει έξω από τή γλώσσα. Και τό δεύτερο στοιχείο, πού θά άποδειχθεί ιδιαίτερα σημαντικό, είναι ότι, στην περίπτωση πού εξετάζουμε και σε άλλες πού θά δούμε άργότερα, επειδή δέν διακυβεύεται τίποτα, ή θεωρητική στιγμή για νά λειτουργήσει παραμένει αναγκαστικά άθέατη. Είναι επόμενο λοιπόν οι Νάπ και Μάικλς νά μήν βλέπουν τή θεωρία μπροστά τους γιατί άπλουστα τήν κουβαλάνε στην πλάτη τους.

'Επανερχομαι στό πρώτο μέρος του *Against Theory*: διαπιστώνουμε ότι οι Νάπ και Μάικλς έχουν συνδυάσει μιά επιστημολογική προσέγγιση πού, όπως είδαμε, έπιδεικνύει ισχυρές άποδομητικές τάσεις, μέ μιά άκρως συντηρητική όντολο-

γία του λογοτεχνικού νοήματος. Αυτό μάς δίνει τό μέτρο όχι μόνο τής θεωρητικής σχιζοφρένειας πού διαπερνάει τό κείμενό τους άλλα και τής άποτελεσματικότητάς του. 'Ο λόγος του είναι άκρατος. 'Ο Φίλς, ένα από τά πρωτοπαλίκαρα τής πρωτοποριακής θεωρίας στην 'Αμερική, θά έπρεπε νά ήταν πιο πρωτοποριακός, μάς λένε, και ό Χέρς, πού εκπροσωπεί έπάξια τήν παραδοσιακή πτέρυγα, πιο συντηρητικός. "Οπως είπαμε ήδη, ή άφετηρία τους είναι ή θέση του Χέρς ότι τό νόημα άνήκει δικαιωματικά στον συγγραφέα και γι' αυτό είναι σταθερό. «Τό νόημα είναι υπόθεση τής συνείδησης κι όχι των υλικών σημείων ή των πραγμάτων», λέει ξεκάθαρα.¹¹ Οί δύο έπίγονοί του όμως σημειώνουν ότι ό Χέρς κάνει τό σφάλμα νά δέχεται τήν πιθανότητα θεωρίας διότι αφήνει νά έννοηθεί ότι τό νόημα του κειμένου και ή πρόθεση του συγγραφέα είναι δύο διαφορετικές στιγμές πού έμεις θά πρέπει εκ των υστέρων νά συγκολλήσουμε.¹² Κάτι τέτοιο όμως, λένε και έχουν άπόλυτο δίκιο, προϋποθέτει τόν στιγμιαίο τουλάχιστο διαχωρισμό τους, και σ' αυτό άκριβώς τό χάσμα παρεισφύει και φυτρώνει ή θεωρία. 'Αντίθετα, υποστηρίζουν, ή σωστή στρατηγική είναι νά πούμε ότι ανάμεσα στό νόημα και τή συγγραφική πρόθεση δέν μπορεί νά υπάρξει οποιαδήποτε σχέση γιατί οι δύο αυτές στιγμές είναι στην ουσία μία και μοναδική. Για νά προκύψει ή θεωρία θά πρέπει νά προηγηθεί ή πλαστή διάσπαση του ταυτόσημου και νά ακολουθήσει ή υπόθεση ότι ανάμεσα στους δύο κίβδηλους πόλους υπάρχει τώρα κάποια, οποιαδήποτε, σχέση.¹³

Δέν θά ήταν σκόπιμο νά ασχοληθούμε μέ τίς λεπτομέρειες τής φιλονικίας των Νάπ και Μάικλς μέ τόν Χέρς και τόν Γιούλ,¹⁴ πού ακολουθεί πάνω κάτω τήν ίδια γραμμή, γιατί ή συζήτηση θά πήγαινε πολύ μακριά και θά μάς άπομάκρυνε άπό τό μοτίβο τής ανάκλασης πού διαλέξαμε για όδηγό μας. 'Εκείνο πού έχει σημασία είναι τό ευρύτερο «θεωρητικό» πλαίσιο τής αντιθεωρητικής πολεμικής του *Against Theory*, πρόγευση του όποιου είχαμε ήδη, και ποιά σχέση μπορεί νά έχει τό πλαίσιο αυτό μέ τή λεγόμενη «άρνητική θεωρία», όπως βαφτίζουν οι Νάπ και Μάικλς τή μέθοδο τής άποδόμησης,

11. E. D. Hirsch: *Validity*, σ. 4. 'Η διαμάχη Hirsch-Gadamer παρουςιάζει ιδιαίτερο ένδιαφέρον γιατί μέσα απ' αυτή μπορούμε νά παρακολουθήσουμε τίς τύχες του φαινομενολογικού κινήματος. 'Ο Hirsch στηρίζεται ρητά στον Husserl, ενώ ό Gadamer ακολουθεί στά βήματα του Heidegger.

12. «The mistake made by theorists has been to imagine the possibility or desirability of moving from one term (the author's intended meaning) to a second term (the text's meaning), when actually the two terms are the same». *Against Theory*, σ. 12.

13. Παρά τό γεγονός ότι ό Ν. Βαγενάς επικροτεί και επικαλείται τό αντιθεωρητικό συμπέρασμα των δύο 'Αμερικανών συγγραφέων, ή δική του άποψη για τήν πρόθεση του συγγραφέα συγκρούεται μετωπικά μέ τή δική τους: «Στήν ποίηση δέν είναι ή πρόθεση πού μετρά, άλλα τό άποτέλεσμα στό όποιο όδηγεί ή προσπάθεια ικανοποίησής της. Στο τέλος τής προσπάθειας αυτής έλάχιστα άπομένουν από τήν ίδια τήν πρόθεση, γιατί ή πρόθεση λειτουργεί μέσα στό χώρο του συνειδητού, ενώ ή ποίηση παράγεται από άγνωστα υλικά του ασυνειδητού». Ν. Βαγενάς: «Ποίηση και Πολιτική», έφημερίδα *Τά Νέα*, 29 Αυγούστου 1986.

14. D. Juhl: *Interpretation*, 1980.

καί γενικότερα έκείνο τόν μεταστρουκτουραλισμό πού κινείται στό επίπεδο τής γλώσσας καί τών τρόπων τής. Αὐτός ἐξάλλου εἶναι καί ὁ στόχος τής πολεμικῆς τοῦ Ν. Βαγενᾶ. Ἔργο δύσκολο γιατί, ὅπως συμβαίνει σχεδόν πάντα σέ τέτοιου εἶδους συζητήσεις, ἡ ἀποφασιστική σύγκρουση γίνεται σάν τούς φόνους τής ἀρχαίας τραγωδίας ἐκτός σκηνῆς — στό χῶρο δηλαδή τών ἀρχικῶν ὑποθέσεων πού συγκροτοῦν τόν κάθε λόγο.

Σέ ἀντίθεση μέ τόν Χέρς πού προσπάθησε νά διασώσει τόν παραδοσιακό οὐμανισμό μέσα ἀπό μιά μάταιη καί μετωπική σύγκρουση μέ τήν ἐρμηνευτική τοῦ Γκαντάμερ πρῶτα, καί τήν γλωσσολογική καί παρισινή προελεύσεως «φορμαλιστική» θεωρία ὕστερα, ὁ Φίς καί οἱ ἐπίγονοί του κατάφεραν, πολύ πιό ἔξυπνα, νά διασώσουν μιά ἄλλη ἐκδοχή τής παράδοσης κινήτων πού μιά διαφορετική πτυχή τοῦ μεταστρουκτουραλισμοῦ. Γιά τόν Φίς καί κυρίως τόν Ρόρτν, πού συμμετέχει κι αὐτός στό *Against Theory*, ἡ λεγόμενη γαλλική σχολή μέ ἐπικεφαλῆς τόν Ντερντά ἤρθε μέ καθυστέρηση μερικῶν δεκαετιῶν νά δικαιώσει τήν μόνη αὐτοφυῆ ἀμερικανική φιλοσοφική σχολή — τόν πραγματισμό (pragmatism).¹⁵ Τό πρόβλημα θά μπορούσε νά διατυπωθεῖ σχηματικά ὡς ἑξῆς: ἡ «ἀρνητική» πτέρυγα τής σύγχρονης θεωρίας, πού ἐνόχλησε τόσο πολύ τόν Ν. Βαγενᾶ, ξεκινάει μέν ἀπό τή θεμελιακή διάκριση πού ἔκανε ὁ Σωσύρ ἀνάμεσα στή γλώσσα (la langue) καί τήν ὁμιλία (la parole) ἀλλά στή συνέχεια τήν ἀδρανοποιεῖ κινούμενη ἀποκλειστικά στόν χῶρο τής πρώτης γιά νά καταλήξει στό χαρακτηριστικό συμπέρασμα ὅτι εἶναι ἀδύνατο νά βγοῦμε ἔξω ἀπό τή γλώσσα. Ἡ ἀμερικανική ἀντίδραση πού ἐξετάζουμε παρακάμπτει κι αὐτή σιωπηρά τή διάκριση langue/parole, κινεῖται ἀποκλειστικά στό ἐπίπεδο τής δεύτερης καί καταλήγει στό ἐξίσου χαρακτηριστικό συμπέρασμα ὅτι εἶναι ἀδύνατο νά βγοῦμε ἔξω ἀπό τίς πεποιθήσεις μας. Καί στίς δύο περιπτώσεις ὁ ρόλος τής ἀρχικῆς διάκρισης ἀνάμεσα στά δύο ἐπίπεδα τής γλώσσας εἶναι τό κλειδί, ὄχι ἐπειδή λύνει τό πρόβλημα ἀλλά ἐπειδή προδίδει τήν ἐξῆς ἀδιέξοδη ἀπορία: ἡ διάκριση parole/langue ἀποτελεῖ ἀναγκαῖα προϋπόθεση γιά τή δημιουργία τοῦ χῶρου ὅπου θά κινηθεῖ ἡ ἐπιμέρους θεωρία, ἡ ὁποία ὅμως — κι ἐδῶ εἶναι ὁ κόμπος — γιά νά κινηθεῖ θά πρέπει νά παραμείνει στό ἕνα μόνο ἀπό τά δύο ἐπίπεδα, ἀνατρέποντας ἔτσι ἢ ξεχνώντας τή δυνάμει τής προϋπόθεσης. Καί οἱ δύο ὑπό συζήτηση ἐκδοχές δέν μποροῦν νά συλλάβουν τή γέννησή τους.

Ἀκόμη καί μέσα ἀπό αὐτή τήν ὑπεραπλουστευμένη παρουσίαση τοῦ προβλήματος ἀρχίζουμε νά βλέπουμε, κάπως θαμπά στήν ἀρχή, τό περίγραμμα μιᾶς ἀντιδικίας συνένοχης πού δέν θά προέκυπτε ἂν δέν εἶχε προηγηθεῖ κάποια συμφωνία ἡ ὁποία διατηρεῖ τήν ἀποτελεσματικότητά της στό μέτρο πού δέν θεματοποιεῖται, στό μέτρο πού παραμένει ἀσύλληπτη καί συνεπῶς ἀνομολόγητη. Κατ' ἀρχάς γιά νά ἐγερθεῖ θέμα σταθερότητας τοῦ νοήματος — κι αὐτό κάνουν οἱ νεοπραγματιστές Νάπ καί Μάικλς — θά πρέπει πρῶτα νά διαισθανθοῦμε τουλάχιστον τήν ἀπειλή μιᾶς ὑπερεκχειλιστῆς του πού δέν ἐλέγχεται γιατί ἀναβρύζει ἀπό κάποιο χῶρο ἔξω ἀπό τήν πρόθεσή μας. Μιά τέτοιου εἶδους ὑπερεκχειλιστῆς ἀποτελεῖ τή βάση καί τό ζητούμενο τής ἀποδημητικῆς μεθόδου. Τό «τέντωμα» ὅμως τοῦ νοήματος πού χαρακτηρίζει τίς μεταστρουκτουραλιστικές ἀναγνώσεις τής γαλλικῆς σχολῆς ἔχει μιά παραπλανητική μεταφορικότητα ἐπειδή ὑποδηλώνει ἕνα εἶδος ἀ-

πλώματος ὀριζόντιου, ἐνῶ στήν πραγματικότητα ἡ κατεύθυνσή του εἶναι ἀρχικά κάθετη. Τό τέντωμα τών σημείων, τό ἀπλωμά τους, ἡ νοηματική τους διάχυση, ὅλα αὐτά μας παραπέμπουν στή βάση τοῦ γλωσσικοῦ συστήματος (langue) ἀπό ὅπου ἡ συγκεκριμένη λέξη δέν μπορεῖ νά βγεῖ ἐφόσον ἀναγκαστικά συμπαράσχει ὀλόκληρο τό πλέγμα τών διαφορικῶν σχέσεων, ὅπως λέει καί ὁ Ντερντά. Ἡ σημείωση δέν ἔχει τέλος — ἢ, γιά νά παραφράσουμε τόν Πίτερ, ἡ λέξη ἐπιθυμεῖ νά γίνει γλώσσα. Τό γλωσσικό σύστημα τοῦ Σωσύρ, ὅπως τό διαβάζει ὁ μεταστρουκτουραλισμός, ἀποκαλύπτει τήν ἀχίλειο πτέρνα του στό σημείο ἀκριβῶς ὅπου οἱ δύο συστατικῆς του κατηγορίες ἀγγίζονται ἡ μία τήν ἄλλη. Τήν ἐπαφή ἢ μάλλον τή σχέση αὐτή ἡ σύγχρονη θεωρία δέν μπορεῖ νά τήν σκεφτεῖ γι' αὐτό καί ἀναγκάζεται νά διαλέξει μόνο μιά ἀπ' αὐτές.¹⁶

Γιά νά δοῦμε συγκεκριμένα τί σημαίνει αὐτό γιά τήν «ἀρνητική» θεωρία πρῶτα, ἄς ἀναλύσουμε τή φράση «ἐννοῶ ὅτι ἐννοεῖται ὅτιδήποτε» πού ἀποτελεῖ συμπύκνωση τοῦ μεταστρουκτουραλιστικοῦ μηνύματος. Ἡ πρόταση αὐτή δέν μπορεῖ νά σταθεῖ στά πόδια της διότι συνοψίζει ἕνα λόγο ὁ ὁποῖος γιά νά ξεκινήσει θά πρέπει πρῶτα νά αὐτοκαταργηθεῖ. Τό πρῶτο σκέλος τής, τό «τί ἐννοῶ» (ἡ parole δηλαδή), ἀναδύεται καί τήν ἴδια στιγμή διαλύεται μέσα στό δεύτερο πού ἀντιπροσωπεύει τήν langue. Καί ἡ ἀρχική αὐτή ἀναστροφική κίνηση γίνεται φαῦλος κύκλος διότι τό δεύτερο σκέλος δέν εἶναι μόνο ἐκεῖνο πού διαλύει, ἀλλά ἐπίσης ἐκεῖνο πού καθιστᾶ δυνατό τό πρῶτο (τά σημεία ἀποκοῦν τό νόημά τους μέσα ἀπό τό σύνολο τών διαφορικῶν τους σχέσεων μέ ὅλα τά ἄλλα σημεία) ἐπιπλέον δέ γιά νά ποῦμε κάτι τέτοιο θά πρέπει νά κινηθοῦμε στό ἐπίπεδο τής parole, νά χρησιμοποιήσουμε δηλαδή σημεία πού τό νόημά τους εἶναι καί συγκεκριμένο καί σταθερό. Πρόκειται γιά μιά ἀπορία ὄχι τελειῶς ἄγνωστη. Ὅπως καί μέ τή *Φαινομενολογία τοῦ Πνεύματος* καταλήγουμε στό συμπέρασμα ὅτι ἂν ὁ Χέγκελ εἶχε δίκιο, τότε δέν θά μπορού-

15. Ὁ ὑπότιτλος τοῦ *Against Theory* εἶναι «Literary Studies and the New Pragmatism».

16. Ἡ βασική ἀντίφαση τοῦ γλωσσολογικοῦ μεταστρουκτουραλισμοῦ ἐντοπίζεται ἀπό τούς Νάπ καί Μάικλς πού στό σημείο αὐτό ἐπιδεικνύουν γιά ἄλλη μιά φορά τό σχιζοφρενικό μείγμα ὀξυδέρκειας καί ἀμβλυωπίας πού διαπερνᾶ τό κείμενό τους. Ἀντιλαμβάνονται πολύ σωστά ὅτι ἡ parole καί ἡ πρόθεση πού ἀναγκαστικά ἐμπεριέχεται σ' αὐτήν ἀποτελοῦν ἀπαραίτητο στοιχεῖο τής γλώσσας καί μετά ἀπό πολύ (καί περιττό) κόπο τό ἀποδεικνύουν. Τό συμπέρασμα ὅμως πού ἀντλοῦν δείχνει γιατί βλέπουν πολύ καθαρά μέ τό ἕνα μάτι καί καθόλου μέ τό ἄλλο: ἐφόσον, λένε, εἶναι ἀδύνατο νά ὑπάρξει γλωσσική ἔκφραση χωρίς πρόθεση, τό νόημα τοῦ κειμένου καί τό προθεσιακό νόημα πού ἀνήκει στόν συγγραφέα ταυτίζονται. Γιά νά καταλήξουν σ' αὐτό τό συμπέρασμα ἀναγκάζονται νά διαπράξουν ἕνα χονδροειδές λογικό σφάλμα: ταυτίζουν τήν ἔννοια τοῦ ἀπαραίτητου στοιχείου μέ τήν ἔννοια τοῦ μοναδικοῦ ἀπαραίτητου στοιχείου. Εἶναι σάν νά ποῦμε ὅτι ἐφόσον δέν μπορούμε νά ζήσουμε ἂν δέν ἀναπνέουμε ὁ ἄνθρωπος ταυτίζεται μέ τό ἀναπνευστικό του σύστημα καί δέν χρειάζεται νά τραφεῖ. Ἐκεῖνο πού ἀπορρίπτουν ἔμμεσα χωρίς κἄν νά τό λάβουν ὑπόψη τους εἶναι ἡ πιθανότητα μιᾶς σχέσης ἀνάμεσα στά δύο ἐπίπεδα τής γλώσσας πού νά καθιστᾶ καί τά δύο ἀπαραίτητα.

σε να είχε γράψει τό βιβλίο, έτσι και μέ τά *Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας* του Σωσύρ, αν ώθήσουμε τήν προβληματική πού κατευθύνει τή σύγχρονη ανάγνωσή τους στά όρια πού προϋποθέτει, θά αναγκαστούμε νά θεωρήσουμε τό βιβλίο ανυπόστατο. Κι έτσι φθάνουμε στήν άποθέωση του ανακλαστικού παραλογισμού: ό λόγος μας καταβροχθίζει τόν έαυτό του γιατί στήν ούσία λέμε πώς ό Σωσύρ είχε άδικο επειδή είχε δίκιο ή/και τό αντίστροφο. Δέν έχουμε νά κάνουμε μέ μιά άντινομία του τύπου «Πās Κρής ψεύτης» γιατί στή φράση αυτή συστεγάζονται τυχαία δύο προτάσεις πού άλληλοανααιρούνται. Τό ίδιο θά μπορούσε νά είχε πει κάποιος πού δέν είναι Κρητικός ή ένας Κρητικός θά μπορούσε νά πει κάτι άλλο πού θά ήταν άπλως ψευδές. Στήν περίπτωση πού εξετάζουμε όμως, ή άντινομία προκύπτει επειδή τό δεύτερο σκέλος άποτελεί τή δυνητική προϋπόθεση και ταυτόχρονα τήν κατάργηση του πρώτου. *Η σχέση τους δέν είναι τυχαία — είναι αναγκαία και τήν ίδια στιγμή αδύνατη.*

Έδω ίσως νά έντοπίζεται τό βασικό και ανεπίλυτο πρόβλημα τής σύγχρονης θεωρίας, ότι δηλαδή ύποσκάπτει ανακλαστικά τίς δικές της δυνητικές προϋποθέσεις. "Αν εξετάζαμε τό γιατί συμβαίνει κάτι τέτοιο, θά βγαίναμε πολύ από τό δρόμο μας, γι' αυτό άς περιοριστούμε στή σχηματική διατύπωση μιάς ύπόθεσης: ή ανακλαστική άντινομία δέν είναι αναπόφευκτη, όπως διαπιστώνουν μερικοί σύγχρονοι θεωρητικοί, αλλά προκύπτει όταν ό λόγος μας έγκλωβιστεί στό γλωσσικό επίπεδο πού συμπίπτει μέ τό νοηματικό. Είναι μοιραίο ανάμεσα στή συγκεκριμένη πρόταση και τό συστηματικό ύπόβαθρο τής γλώσσας νά άρχισει ένα άτέλειωτο παιχνίδι γιατί τά δύο αυτά στοιχεία μοιάζουν μέ καθρέφτες πού αντικατοπτρίζουν ό ένας τόν άλλο. 'Αλλά ό χώρος του νοήματος πού δημιουργείται έτσι είναι μέν άσταθής, πάντοτε όμως μέσα στα πλαίσια μιάς άπόλυτης αϋτάρκειας. Για νά βγοϋμε από τό άδιέξοδο (τήν αϋτάρκεια δηλαδή) θά πρέπει ίσως νά τοποθετήσουμε τήν parole στό μεταίχμιο γλώσσας και κόσμου. 'Η προέλευσή της είναι σαφέστατα γλωσσική και νοηματική, αλλά ταυτόχρονα αναφέρεται σέ κάτι και διακυβεύεται σέ σχέση μέ κάτι πού βρίσκεται έξω από τή γλώσσα. Μέ τόν τρόπο αυτό δέν αποκλείεται νά διασώσουμε και τή σχέση ανάμεσα στα δύο επίπεδα τής γλώσσας και τή σχέση ανάμεσα στή γλώσσα και τήν πραγματικότητα. Φυσικά για νά στηρίξουμε μιά τέτοια θέση θά πρέπει νά επιλέξουμε μιά ελάχιστη, άρχική και μη διαπραγματεύσιμη πρόταση πού είναι άπλως ότι ζοϋμε σ' ένα κόσμο πού ύπάρχει έξω από έμάς.¹⁷ Για νά ξαναγυρίσουμε τώρα στό θέμα μας, ό νεοπραγματισμός τών Νάπ και Μάικλς και ή πιό παραδοσιακή έκδοχή πού ύποστηρίζει ό Ν. Βαγενάς προτείνουν μιά κάπως διαφορετική λύση. 'Αντί δηλαδή νά φέρουν στήν επιφάνεια τήν ιδρυτική αντίφαση τής προβληματικής τους και νά τήν άγκαλιάσουν, όπως κάνουν οι καθαροί άποδομιστές, προτιμούν νά τήν ξεχάσουν. 'Η αντίσταση στή θεωρία ίσοδυναμεί μέ τήν άποσιώπησή της. 'Αλλά ή μεταξύ τους διαφωνία και αντιπαράθεση προϋποθέτει τή συμφωνία πάνω σέ δύο καίρια σημεία πού θίξαμε ήδη και τά όποια συνδέονται και άλληλοστηρίζονται. "Ας τά συνοψίσουμε ξανά: τό πρώτο είναι ότι έξω από τή γλώσσα μας ή τίς πεποιθήσεις μας ή πραγματικότητα είναι άπόλυτα παθητική και ύπακούει άδιαμαρτύρητα τό όποιο σχήμα χρησιμοποιούμε για τήν πρόσληψή της. Και τό δεύτερο, και πιό άποκαλυπτικό, ότι μεταξύ

των δύο βασικών επιπέδων τής γλώσσας, δηλαδή langue και parole, δέν μπορεί νά ύπάρχει όποιαδήποτε ουσιαστική σχέση. Οι άποδομιστές άνάγουν τίς συγκεκριμένες λέξεις μας (parole) στό συστηματικό ύπόβαθρο τής γλώσσας (langue) ενώ οι 'Αμερικανοί νεοπραγματιστές σάν τους Νάπ και Μάικλς γαντζώνονται από τά λόγια μας, άγνοούν τό ρόλο πού παίζουν για τή νοηματοδότησή τους οι διαφορικές τους σχέσεις μέ τά ύπόλοιπα σημαίνοντα και μάς λένε καθησυχαστικά ότι τό νόημά τους είναι πεντακάθαρο — έφόσον τίς έννοούμε. 'Ο λόγος πού καταργεί τή σχέση του μέ τήν πραγματικότητα καταργεί ταυτόχρονα και τή σχέση ανάμεσα στα δύο συστατικά του στοιχεία.

"Αν βάλουμε κατά μέρος τό αντιθεωρητικό συμπέρασμα στό όποιο καταλήγει ό Ν. Βαγενάς και εξετάσουμε τήν προβληματική πού τόν οδηγεί πρós τά εκεί, θά βρεθούμε σέ ένα τελείως διαφορετικό έννοιολογικό χώρο — τό σκηνικό έχει αλλάξει. Παρά τίς επανειλημμένες αναφορές στους 'Αμερικανούς θεωρητικούς πού αναφέραμε πιό πάνω και παρά τήν υιοθέτηση του όρισμού πού δίνουν αυτοί (και κυρίως ό Φίς) στή θεωρία, και ή έκκίνηση και ή διαδρομή δέν φαίνεται νά έχουν ουσιαστική σχέση μέ τή νεοπραγματιστική σχολή του Φίς και του Ρόρτυ. Οι έννοιες-κλειδιά πού κατευθύνουν τά έπιχειρήματα του «Θεωρία ή Κριτική;» είναι μάλλον τό ζευγος άφηρημένο-συγκεκριμένο, ή θυμική πρόσληψη του κειμένου, ό συνδυασμός διάνοιας και αισθήματος. 'Η συγκόλληση ανάμεσα σέ δύο διαφορετικές προβληματικές γίνεται ευκαιριακά και δέν πάει άρκετά βαθιά. Στήν πραγματικότητα, χειραγωγοί μας είναι ό Τ. 'Ελιοτ και ό Ι.Α. Ρίτσαρντ, μέ τόν Σεφέρη όπως πάντα από κοντά, και οι λύσεις πού εισηγείται παραπέμπουν στήν Νέα Κριτική ή μάλλον στήν βρετανική έκδοχή της.¹⁸ Κάθε μιά από τίς πάρα πάνω έννοιες θά μπορούσε νά λειτουργήσει ως σημείο εισόδου στό «Θεωρία και Κριτική;» αλλά, όπως φάνηκε ήδη, ή άνάλυση πού επιχειρούμε έχει διαλέξει μιά συγκεκριμένη όπτική γωνία (πού δέν είναι σίγουρα ή μοναδική ή άκόμα και ή καλύτερη) και γι' αυτό θά αποφύγουμε τίς παρεκκλίσεις. Παραμένοντας λοιπόν στό επίπεδο του ανακλαστικού στοχασμού θά μπορούσαμε, ως πρώτη αντίρρηση, νά επαναλάβουμε τήν άποσιώπηση των θεωρητικών προϋποθέσεων πού καταλόγισε ό Ρ. Βέλλεκ στον Φ. Λήβις τό 1937.¹⁹ Οι παρατηρήσεις του Βέλλεκ μάς βάζουν στό σωστό δρόμο γιατί έγείρουν θέμα θεωρητικής στιγμής ή όποια αναγκαστικά προηγείται τής πρακτικής, κι άς σημειώσουμε έν παρόδω ότι ό Βέλλεκ δέν διαφωνούσε μέ τά κριτικά συμπεράσματα του Λήβις — άπλως ζήτησε μεγαλύτερη σαφήνεια και περισσότερη ειλικρίνεια στή διατύπωση των κα-

17. Για λόγους συντομίας δέν είναι δυνατόν νά αναλυθούν όπως θά έπρεπε οι όροι πού χρησιμοποιούνται στήν παράγραφο αυτή, κι αυτό μέ αναγκάζει νά διαπράξω τό άμάρτημα τής αυτοπαραπομπής: βλ. Γ. Γιαννουλόπουλου: «'Η σύγχρονη ριζοσπαστική κριτική για τή λογοτεχνία», 'Ο Πολίτης, 'Οκτώβριος 1985, σσ. 141-151.

18. Για τό θέμα αυτό ή έλληνική βιβλιογραφία πλουτίστηκε τελευταία από τό θαυμάσιο βιβλίο του Νίκου Καλταμπάνου: 'Η Νέα Κριτική, 1986.

19. Τό άρθρο του Wellek πρωτοδημοσιεύθηκε στό περιοδικό *Scrutiny* τόν Μάρτιο του 1937.

τευθυντήριων αρχών του. 'Η χαρακτηριστικά αγγλοσαξωνική απάντηση του Λήβις ήταν ότι δεν είναι φιλόσοφος επειδή φιλοδοξεί να είναι κριτικός. Και πάρα κάτω: «Μέ τον όρο κριτικός της ποίησης έννοω τον πλήρη αναγνώστη — ο ιδανικός κριτικός είναι ο ιδανικός αναγνώστης. Τό είδος της ανάγνωσης που απαιτεί η ποίηση είναι διαφορετικό από εκείνο που απαιτεί η φιλοσοφία... Λέμε ότι η φιλοσοφία είναι 'άφηρημένη'... και η ποίηση 'συγκεκριμένη'». ²⁰

«'Οποιος γενικεύει είναι ήλιθιος».

William Blake

Αν η κριτική πράξη αποδίδει τόσο μεγάλη σημασία στις προσωπικές μας αντιδράσεις, στο «υπόλοιπο ψυχολογικής φύσεως» (σ. 72) όπως ορίζεται στο «Θεωρία ή Κριτική;», είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς πώς θα μπορούσαμε να αποφύγουμε κάποια τουλάχιστον ολίσιση προς τον ίμπρεσιονισμό που καυτηριάστηκε από τον Λήβις και απορρίφτηκε από τον Ν. Βαγενά. Αλλά τό πρόβλημα δεν είναι εκεί. Τά πράγματα αρχίζουν να δυσκολεύουν για τά καλά όταν αναγκαστούμε να μιλήσουμε «όντολογικά» —για τό τί έστί λογοτεχνία δηλαδή— ή, ακόμα χειρότερο, όταν διατυπώσουμε οποιαδήποτε γενίκευση σχετικά μέ τό θέμα μας. Ας δούμε για παράδειγμα μία συγκεκριμένη διαπίστωση που κάνει ο Ν. Βαγενάς: «'Η λογοτεχνικότητα μετριέται βέβαια μέ τό βαθμό και τήν ένταση της συγχώνευσης του σημαίνοντος μέ τό σημαινόμεινο, όμως σέ συνδυασμό μέ τό βάθος και τό πλάτος των σημειομένων» (σ. 72). Πρόκειται σαφώς για ζεύξη ενός υποκειμένου (λογοτεχνικότητα) μέ ένα κατηγορηματό που συνιστά τήν ούσία του, ή, όπως λέει ο ίδιος όταν μιλάει για τήν απαράδεκτη τάση της θεωρίας να στηρίζεται σέ γενικά έρμηνευτικά συστήματα, για ένα κατηγορηματό «που πιστεύει πώς ή έγκυρότητά του δεν ισχύει μόνο για τήν εποχή του ή για περισσότερες εποχές και για συγκεκριμένες αναγνωστικές κοινότητες, αλλά παραμένει πάντοτε αμετάβλητο» (σ. 69). Φυσικά εκείνο που προβάλλεται και μπορεί εύκολα να μάς ξεγελάσει είναι ή εύκαμψία και ή θήρα του συγκεκριμένου μακριά από δογματικές προδιαγραφές δεδομένου ότι τό ψυχολογικό υπόλοιπο που επικαλείται ο Ν. Βαγενάς όντως ποικίλλει από άνθρωπο σέ άνθρωπο. Αλλά ή έν λόγω εύκαμψία και άνευ προκαταλήψεων θεώρηση του κειμένου και της πρόσληψής του κινείται μέσα σέ σαφέστατα όρια που έχει προηγουμένως χαραξει μίαν απολύτως άκαμπτη γενίκευση που είναι θεωρητική γιατί τήν επιλέγουμε — δεν μάς επιβάλλεται. Και δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι βασική λειτουργία οποιασδήποτε γενίκευσης είναι να δημιουργήσει τό έδαφος όπου θά φυτρώσει τό συγκεκριμένο, κι ότι τό έδαφος αυτό δεν ύπάρχει —για τήν προβληματική μας— πριν έμεις οι ίδιοι τό δημιουργήσουμε. Συνεπώς αποτελεί σφάλμα να υπογραμμίζουμε τον μή δογματικό χαρακτήρα της «πρακτικής» κριτικής μας παρασιωπώντας τό θεωρητικό και πολύ συχνά δογματικό τίμημα που προκαταβάλαμε για να τήν θέσουμε σέ λειτουργία. Ας τό ξα-

ναπούμε: ή βασική θέση του Ν. Βαγενά διαθέτει όλα τά πλεονεκτήματα του προφανούς που κανένας δεν μπορεί να άμφισβητήσει: ή πρόσληψη του λογοτεχνικού κειμένου είναι και ύποκειμενική και ψυχολογική. Αυτό αποτελεί γεγονός που διαπιστώνεται έμπειρικά. Τό ίδιο όμως ισχύει και για πολλά άλλα έμπειρικά δεδομένα της λογοτεχνίας, κι αυτό τό έξίσου άδιαμφισβήτητο γεγονός φέρνει στην επιφάνεια τή θεωρητική στιγμή της μεταβατικής έπιλογής που συναντήσαμε πιό πάνω, όταν ο λόγος μας, δηλαδή ή θεωρία μας, αναγκάζεται να διαλέξει έναν όρισμό του αντικειμένου της και της μεθόδου που θά ακολουθήσει. Αν θεωρήσουμε όμως τήν έπιλογή αυτή αυτονόητη και συνεπώς αναγκαστική, τότε έπόμενο είναι ή θεωρία να περισσεύει, γιατί έμεις οι ίδιοι, παραβλέποντας τήν πραγματική της λειτουργία, της αναθέτουμε άπλως ρόλο «νομοθετικό» σ' ένα χώρο που από τή φύση του (όπως τήν έχουμε ήδη προεξοφλήσει) δεν επιδέχεται άνωθεν ή έξωθεν έπιβαλλόμενες δεσμεύσεις. Φαίνεται καθαρά ότι ο έναγκαλισμός της κοινής λογικής και του προφανούς έχει τις καταβολές του σέ μία αρχική πράξη έπιλογής, και συνεπώς άποκλεισμού, που είναι άνελέγη επειδή ύποκρίνεται ότι δεν έγινε. Η πιό σκληρή θεωρία είναι ή άνομολόγητη. Η έπίκληση της έμπειρίας άποδεικνύεται έτσι εύφύεστατο ρητορικό στρατήγημα. Καλούμαστε να άποδεχτούμε τά προφανή συμπεράσματα μιας πρακτικής και συγκεκριμένης θεώρησης (σάν αυτή που ήθελε ο Λήβις), ενώ στην πραγματικότητα αυτό που προσφέρεται είναι μία πλήρης θεωρία μέ τις προϋποθέσεις, τή μέθοδο και τά πορίσματά της.

Είδαμε προηγουμένως ότι τό βασικό πρόβλημα της σύγχρονης θεωρίας συνίσταται στο ότι καθιστά άδύνατη τή συμβίωση δύο στοιχείων που ή ίδια δημιουργήσε και ότι τά δύο αυτά στοιχεία είναι έξίσου άπαραίτητα για τήν ύπαρξη και τή λειτουργία της. Η πιό παραδοσιακή θεωρητική έκδοχη, τήν όποια έχουν έν μέρος ένσωματώσει οι Νάπ και Μάικλς και έχει άποδεχτεί πλήρως ο Ν. Βαγενάς, αντιμετώπιζει παρόμοιες δυσκολίες γιατί δεν μπορεί να συλλάβει τή σχέση άνάμεσα στα δύο έπίπεδά της. Αντί να παραδεχτεί ότι ή άποτελεσματικότητά της στον έμπειρικό χώρο έχει έξουσιοδοτηθεί από τή θεωρητική στιγμή που δημιούργησε τό χώρο αυτό, ύποκρίνεται ότι τό συγκεκριμένο ταυτίζεται μέ τό προφανές. Η σύγχρονη θεωρία, στίς πιό προχωρημένες θέσεις, έχει άπόλυτη συναίσθηση της αντίφασης που τήν διαπερνά και τήν αντίφαση αυτή τήν άγκαλιάζει και τήν διαλαλεί. Η παραδοσιακή θεωρία κάνει τις συναλλαγές της μυστικά και στή συνέχεια τις καταγγέλλει ως άνεπίτρεπτες έπεμβάσεις της «άντικειμενικής» και «άφηρημένης» θεωρίας στα χωράφια του δημιουργικού πνεύματος. Δικαίωμα του καθενός να άσπαστεί τον έμπειρισμό της συγκεκριμένης βιοματικής πρόσληψης, έφόσον όμως έχει συναίσθηση ότι ή έπιλογή του δεν είναι ούτε έμπειρική ούτε βιοματική αλλά αρχική και αναγκαστική θεωρητική. Κι άν στο σημείο αυτό διαισθανθεί ότι παραμονεύει κάποια αντίφαση, θά μπορούσει τότε να καταλάβει καλύτερα τό πρόβλημα του αντίπαλου του που κι αυτός, όπως είδαμε πάρα πάνω, δεν μπορεί να αρχίσει άν δεν αυτοανααιρεθεί και

20. F. R. Leavis: *The Common Pursuit*, 1962, σ. 212.

καταλήγει πάντα στο συμπέρασμα ότι δεν έπρεπε να είχε ξεκινήσει.

‘Από τις θεωρητικές συζητήσεις δεν θα γλιτώσουμε ποτέ, όχι μόνο επειδή όσοι καταπιάνονται μ’ αυτές κατασκευάζουν τα εύρηματά τους, αλλά κυρίως επειδή τό διάστημα ανάμεσα στην έννοια «κατασκευή» και στην έννοια «ανεύρεση» είναι τό διάστημα τής γνώσης πού θά πρέπει να προστατεύσουμε πάση θυσία διατηρώντας και τούς δύο πόλους του. ‘Ο θεωρητικός (κι όλοι είμαστε θεωρητικοί) «άνακαλύπτει» σέ κάποιο μέτρο —και σέ ποιό μέτρο είναι ίσως τό πιό καιρίο φιλοσοφικό ερώτημα— ό,τι του επιτρέπει τό έννοιολογικό του σχήμα. Γι’ αυτό είναι άφελές και άνώφελο να κάνουμε έκκλησεις στην κοινή λογική ή την κοινή έμπειρία και να λέμε ότι φάχοντας βρήκαμε ή δεν βρήκαμε κάτι, διότι άπλούστατα ή θεωρητική στιγμή είναι ό όρισμός του άντικειμένου πού άναζητούμε και ταυτόχρονα ή έπιλογή τής μεθόδου πού χρησιμοποιούμε στην έρευνά μας. “Όσο για τόν φόβο πώς μέ τόν τρόπο αυτό ό καθένας βλέπει μόνο τό έσωτερικό του θεωρητικού του κελιού, είναι πραγματικός και άντιπροσωπεύει κίνδυνο θανάσιμο. Για να τόν ξεπεράσουμε όμως άς μήν προσπαθήσουμε να φανταστούμε κάποιο σημείο έξω από τή θεωρία πού μās δίνει τήν δυνατότητα να τήν «θεωρήσουμε» και ίσως να τήν άπορρίψουμε (αυτό νομίζει ότι επιτυγχάνει ό Ν. Βαγενάς λέγοντας ότι δεν μπορούμε να σταθούμε έξω από τή λογοτεχνία) γιατί —δυστυχώς ή ευτυχώς— τό σημείο αυτό δεν υπάρχει. Τό ότι είμαστε καταδικασμένοι να μείνουμε για πάντα στο θεωρητικό μας κελί δεν σημαίνει ότι ή μοίρα μας έχει κριθεί, γιατί τό κεντρικό πρόβλημα είναι πώς λειτουργούν οι τοίχοι του κελιού μας — αυτό παίζεται. Οι νέες θεωρίες θέλουν να μās πείσουν ότι στην εποχή μας οι τοίχοι έχουν χάσει και τή διαφάνεια και τή σταθερότητα πού είχαν παλιά και μās καλούν τώρα να άπολαύσουμε τό φαντασμαγορικό θέαμα των άπειρων συνδυασμών πού μās προσφέρει τό έσωτερικό του κελιού μας. Οι παλιότεροι, μέ μία αισιοδοξία πού στην ουσία ήταν έθελουφλία, πίστευαν ότι οι τοίχοι δεν υπάρχουν. ‘Η κατάσταση όμως είναι διαφορετική και για να εκφράσουμε τήν ζωτική σημασία πού έχει και τό έσωτερικό του κελιού μας και ό έξω κόσμος αναγκαζόμαστε να καταφύγουμε σέ σχήματα όξυμορα ή και παράλογα: μόνο μέσα από ένα τοίχο μπορούμε να δούμε εκείνο πού υπάρχει έξω άπ’ αυτόν, κι ό τοίχος είναι τό κείμενο, δηλαδή ή θεωρία και ή γλώσσα.

«Χάσαμε τά όργια, αλλά στή θέση τους βάλουμε τήν τέχνη».

Havelock Ellis

‘Ανοίγουμε παρένθεση. Οι άναγνώστες του Πολίτη σίγουρα θά διάβασαν τήν άντεπίθεση του Μιχάλη Τσιανίκα πού δημοσιεύτηκε στο τεύχος του Δεκεμβρίου.²¹ Θά ήταν νομίζω δύσκολο να διαφωνήσει κανείς μέ όρισμένες παρατηρήσεις του Μ. Τσιανίκα πού άγγίζουν τήν καρδιά του προβλήματος, όπως για παράδειγμα τά όσα λέει για τήν άσάφεια πού περιβάλλει «τήν άκρως ένδιαφέρουσα διαφοροποίηση μεταξύ θεω-

ρίας (μήπως έννοει κριτικής;) και θεωρητικών γνωστικών πεδίων, όπως ή κοινωνιολογία, ή ψυχανάλυση, ή γλωσσολογία, ή φιλοσοφία κ.ά.» (σ. 66). Τό σφάλμα του Ν. Βαγενά στην περίπτωση αυτή είναι ότι παρακάμπτει ως εύκόλως έννοούμενες όρισμένες «άρθρώσεις» οι όποιες πολύ δύσκόλως έννοούνται επειδή δεν είναι τό δεδομένο αλλά τό ζητούμενο. ‘Αλλά πέρα από τά σημεία μέ τά όποια συμφωνώ θά ήθελα να σχολιάσω τήν βασική κατεύθυνση τής κριτικής του στρατηγικής — και αναφέρομαι στην έπίκληση του Ρολάν Μπάρτ. Τό θέμα είναι τεράστιο και αναγκάζομαι να εκφραστώ άποφθεγματικά. ‘Η έπίκληση αυτού του συγκεκριμένου εκπρόσωπου τής σύγχρονης σχολής νομίζω ότι στάθηκε ιδιαίτερα άτυχής. ‘Υπάρχουν άλλοι πιό σημαντικοί και σαφώς πιό πρωτότυποι από κάποιον πού λειτούργησε σαν τόν Κριστιάν Ντιόρ τής παρισινής σκέψης. ‘Η κατηγορία είναι όντως βαριά αλλά δεν διαστάζω να τήν διατυπώσω για κάποιον ό όποιος, περισσότερο από όποιονδήποτε άλλο, δημιούργησε τό πρότυπο του υπερσύγχρονου διανοούμενου ως ναρκισσευόμενης Πυθίας, για κάποιον πού πρώτα χειροκρότησε τόν «θάνατο του συγγραφέα» και στή συνέχεια έσπευσε να γράφει τήν αυτοβιογραφία του, κι όχι μόνο αυτό — δεν δίστασε να γράφει και τήν κριτική τής αυτοβιογραφίας του.

Φυσικά ό Μπάρτ είναι σήμερα «όνομα», όπως λένε. Στην πραγματικότητα όμως τόν θαυμάζουν οι λογοτεχνίζοντες για τις θεωρίες του και οι θεωρητικολογούντες για τή λογοτεχνικότητά του. Τό ύφος του είναι αυτάρεσκα οίδηματικό (στον όρο θά επανέλθω) και φέρει μέρος τής ευθύνης για τήν τελευταία λέξη τής πνευματικής μόδας πού σαρώνει σήμερα τά πανεπιστήμια τής Ευρώπης και τής ‘Αμερικής όπου στρατιές νεοφώτιστων έπιδεικνύουν τήν πρωτοποριακή τους έπιδεξιότητα μέ άσκήσεις συνειρμικής έτυμολογίας όταν ή γλώσσα τής ήδονής έναγκαλλίζεται τήν ήδονή τής γλώσσας και άλλα ήχηρά και άνόητα παρόμοια. Είναι κρίμα γιατί αυτό πού όνομάζουμε σύγχρονη ριζοσπαστική θεωρία έχει πάρα πολλά να προσφέρει και αξίζει τήν καλύτερη από εκείνη πού τις έπιφυλάσσουν όρισμένοι έπιτηδευμένοι λογοδαίδαλοι (και δεν έννοώ τόν Μ. Τσιανίκα). “Όσο για τήν κατηγορία του ότι ό Ν. Βαγενάς προδίδει μέσα από τά μεταφορικά του σχήματα μία τάση λογοκρισίας, αν αναφέρεται στο κείμενό του κι όχι σέ κάτι άλλο, τότε νομίζω ότι έχει διαπράξει λάθος θεωρητικό. Γιατί δεν είναι δυνατόν κάποιος πού επενδύει τόσα πολλά στην καιρία λειτουργία τής μεταφοράς να μεταφράζει τό ρητορικό αυτό σχήμα σέ κυριολεξία για να πλήξει τόν άντιλέγοντα. “Αν μεταχειριστώ τήν φράση «για να συλλάβουμε τό νόημά του», θά μπορούσε κάποιος να μου πει ότι τό ύφος μου είναι πεζό και άστιλπνο, αλλά θά ήταν δίκαιο να μου καταλογίσει τάσεις άστυνόμευσης; Και κάτι άλλο. “Αν πούμε ότι ή έρμηνεία πού μās προτείνει ό Μ. Τσιανίκας δεν είναι άπλως μία άναγνωστική έκδοχή του κειμένου του Ν. Βαγενά (για τήν όποία ό Ν. Βαγενάς δεν ευθύνεται φυσικά) αλλά τό βαθύτερο και πραγματικό του νόημα, δεν παραδεχόμαστε έτσι έμμεσα ότι τό νόημα είναι καθορισμένο κι ότι έμεις τό βρήκαμε και τό άνασύραμε στην έπιφάνεια; ‘Εφόσον ό συγγραφέας δεν χρησιμοποιεί μία γλώσσα πειθήνια για να εκφράσει τήν καθαρή πρόθεσή του αλλά άντίθετα ή γλώσσα μιλάει μέσα άπ’ αυτόν (κάτι τέτοια δεν έλεγε ό Μπάρτ;), τότε τί φταίει ό συγκεκριμένος άνθρωπος και τά βάζουμε μαζί του; Δεν είναι ούτε σω-

στό ουτε δίκαιο να καταγγέλλουμε πρώτα κάποιον αφελή έπειδή πιστεύει πως τό νόημα τής γλώσσας είναι σταθερό και ελεγχόμενο, και στή συνέχεια, αφού βροντοφωνάξουμε ότι τό νόημα πουλί είναι και δέν πιάνεται, να του εξηγήσουμε τί ακριβώς ή μάλλον ενδειξη, για να μήν παρεξηγηθώ, τής δυσκολίας που αντιμετώπιζει ή σύγχρονη θεωρία όταν αναγκαστικά κινείται στον χώρο τής όμιλίας (parole). Κλείνει ή παρένθεση.

«Στό δυτικό πολιτισμό, τό ρήγμα ανάμεσα στό χώρο των γεγονότων και στό χώρο των αξιών συνήθως αποδίδεται στον Ντεκάρτ.

Διαχωρίζοντας τον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου, τον κόσμο τής διάθεσης και τής συγκίνησης, τής αξιολογικής κρίσης και του συναισθήματος από τον κόσμο των αντικειμένων και τής φύσης που υπάρχουν έξω από τον άνθρωπο, ό Ντεκάρτ λέγεται ότι έκοψε τό λαιμό τής ποίησης».

Cleanth Brooks

Σ' ένα σημείο του άρθρου του «Θεωρία ή Κριτική;» ό Ν. Βαγενάς χαράζει τήν ύστατη και ισχυρότερη γραμμή άμυνας. 'Η θεωρία, μάς λέει, «είναι εκείνη ή κατεύθυνση τής ασχολίας μέ τά λογοτεχνικά κείμενα που επιχειρεί να προβεί στην έρμηνεία τους ποριζόμενη τά κριτήριά της από κάποιο γενικό έρμηνευτικό σύστημα, τό όποιο έχει συγκροτήσει κοιτάζοντας τό αντικείμενο της από μίαν απόσταση, εκ των άνω, ή μέσα από τό πεδίο μιάς άλλης γνωστικής περιοχής» (σ. 69) (υπογράμμισή δική μου). Τό κλειδί έδω είναι ή έννοια τής απόστασης που διαχωρίζει και κυρίως διαφοροποιεί. "Έννοια κρίσιμη γιατί ό διαχωρισμός και ή διαφοροποίηση αποτελούν άπαραίτητες προϋποθέσεις που θά πρέπει να ικανοποιηθούν αν θελήσουμε να καταστήσουμε τό λογοτεχνικό κείμενο αντικείμενο ενός μή λογοτεχνικού λόγου ή μιάς άλλης γνωστικής περιοχής. "Έτσι μετά από πολλές περιπλανήσεις και άψιμαχίες βρισκόμαστε επιτέλους στό σημείο όπου θά κριθεί ή μάχη.

"Ας δοϋμε τί συμβαίνει. Τό αίσθημα που διαπερνάει τό παραπάνω απόσπασμα είναι ό φόβος μήπως δέν εισακουστεί ή πρόταση που μάς κάνει τό κάθε λογοτεχνικό κείμενο να τό προσεγγίσουμε κατά ένα όρισμένο τρόπο για να συσταθεί ως λογοτεχνικό. Είναι ό φόβος ότι ό αναγνώστης, αντί να υπακούσει, μπορεί να βγει έξω από τον χώρο του νοήματος που του προτείνεται (δηλαδή, ποιό είναι τό νόημα αυτού του κειμένου;) για να τον συνδυάσει μέ άλλες γνωστικές περιοχές που θά ήταν πράγματι διαφορετικές. "Αν κάνει κάτι τέτοιο, ή πρόσληψη παύει να όλισθαίνει προς τή μέθεξη και αντικαθίσταται από τή γνώση γιατί ανάμεσα στό λόγο μας και τό λογοτεχνικό κείμενο έχει διατηρηθεί αυτό που τόσο εϋστοχα ό Ν. Βαγενάς θέλει να έξοβελίσει — ή απόσταση. 'Η πρότασή του. (και σ' αυτό συμπίπτει απόλυτα μέ τους αντιπάλους του) είναι να μήν βγοϋμε από τό «ουσιαστικό» πεδίο τής λογοτεχνίας, τό πεδίο του νοήματος. "Όσο για τήν αντιδικία που

μάς άπασχόλησε μέχρι έδω, αυτή προέκυψε γιατί τό νοηματικό πεδίο μπορεί να έννοηθεί κατά διαφορετικούς τρόπους: ως γλώσσα, ως πρόθεση ή ως έμπειρία. Σέ κάθε μιά όμως από αυτές τίς φαινομενικά αντίπαλες έκδοχές ή έπαφή μας μέ τό κείμενο προϋποθέτει τήν άρση και του τελευταίου ίχνους άνομοιογένειας ανάμεσα στό λόγο μας και σ' αυτό. "Αν ή λογοτεχνία είναι γλώσσα, τότε μόνο μέσα από τή γλώσσα τήν πλησιάζουμε· αν είναι πρόθεση και πεποίθηση, μέσα από τίς προθέσεις και τίς πεποιθήσεις μας· αν είναι έμπειρία, μέσα από τίς έμπειρίες μας. 'Η ουσιαστική έπαφή κερδίζεται μόνον ως αυτοθεώρηση και αυτοαναφορά — ως άρνηση τής έπαφής δηλαδή. "Όλα αυτά μπορεί να ήχουν δυσνόητα και μυστηριώδη, αλλά στην πραγματικότητα είναι και γνωστά και τετριμμένα — ή ύστατη γραμμή άμυνας δέν είναι άλλη από τήν ιδρυτική στιγμή τής σύγχρονης φιλοσοφίας: τό καρτεσιανό cogito.

"Όπως είδαμε πιό πάνω, ό Μπρούκς αποδίδει στον Ντεκάρτ τήν ευθύνη για τον φόνο τής ποίησης. Μάλλον τό αντίθετο συνέβη. Αυτό που παραβλέπει ό Μπρούκς είναι ό σύνθετος χαρακτήρας του καρτεσιανού έγχειρήματος. 'Ο απόλυτος διϋσμός του Ντεκάρτ είναι αποτέλεσμα μιάς διπλής στρατηγικής κίνησης. Τό άνοιγμα είναι ή απόλυτη άμφιβολία που στό πέραςμά της σαρώνει τά πάντα, από τήν πιό επιπόλαια σκέψη μας μέχρι τό «δύο και δύο κάνουν τέσσερα», κόβοντας έτσι τό νήμα που συνδέει τήν όποια σκέψη μας μέ τό όποιο αντικείμενό της. Και τό κλείσιμο, ή ανακάλυψη ότι είμαστε σε θέση να

21. Μ. Τσιανίνα: «Φιλολογική σοβαροφάνεια, κριτική ανεπάρκεια και λογοκρισία», 'Ο Πολίτης, Δεκέμβριος 1987, σσ. 65-72.

22. Για να είμαστε δίκαιοι θά πρέπει να αναγνωρίσουμε τό γεγονός ότι πολύ συχνά σε ένα άρθρο αναγκάζομαστε να συντομογραφήσουμε παραλείποντας όρισμένες διευκρινίσεις, μη εξηγώντας μερικές θέσεις και κάνοντας άλλα που συχνά ό αναγνώστης δέν μπορεί να παρακολουθήσει (πολύ φοβάμαι ότι τό άνα χείρας κείμενο άποτελεί εϋγλωττο παράδειγμα). 'Αλλά ακόμα και μέ αυτές τίς έπιφυλάξεις κατά νου δέν είμαι σε θέση να συμμερισθώ ή ακόμα και να καταλάβω μιά σειρά από παρατηρήσεις που κάνει ό Ν. Βαγενάς στό «Θεωρία ή Κριτική;». Για παράδειγμα, πότε ή «άρνητική θεωρία» (deconstruction) έπισήμανε «ότι οι νόμοι και οι άρχές που ή θεωρία έντοπίζει έξω από τήν ιστορία είναι κι αυτά προϊόντα τής ιστορίας»; 'Απ' ό,τι ξέρω, ένα από τά άδύνατα σημεία τής άποδομητικής μεθόδου είναι ή άνικανότητά της να συλλάβει όχι μόνο τήν ιστορική στιγμή αλλά κυρίως τήν εμφάνισή της μέσα στον ιστορικό χρόνο — γι' αυτό λέει και ξαναλέει ότι ή ιστορία είναι απλώς μιά αφήγηση όπως οι άλλες. 'Αμέσως μετά όμως τής αποδίδει τή θέση «ότι δέν υπάρχει ή δυνατότητα οι πεποιθήσεις μας να ελεγχθούν από κάτι του όποιου πηγή δέν είναι κι αυτή μιά πεποίθηση» — και έχει δίκιο, αλλά αυτή ακριβώς τήν άποψη έχουν πάρει από τήν άποδόμηση και έχουν αναπτύξει εις τό έπακρον οι συγγραφείς που επικαλείται, δηλαδή οι Φίς, Νάπ και Μάικλς. "Όσο για τήν κατηγορία τής «αντικειμενικότητας», θά μπορούσε να διατυπωθεί εναντίον του κλασικού στρουκτουραλισμού, και όντως διατυπώθηκε από τον Ντεριντά τό 1966. 'Η έπίθεση που εξαπολύει τό «Θεωρία ή Κριτική;» κατά τής σύγχρονης θεωρίας θυμίζει κάπως τήν ιστορία του άπογοητευμένου έραστή που έσπασε τό τζάμι τής γυναίκας που δέν τον ήθελε, αλλά, μέσα στην όργη και τή σύγχυσή του, δέν πρόσεξε και έσπασε τό τζάμι του διπλανού σπιτιού.

πετύχουμε την απόλυτη βεβαιότητα όταν τό αντικείμενο τής σκέψης μας είναι ή ίδια. Έτσι επιτυγχάνεται ή στιγμή τής απόλυτης γνώσης, ή σύμπτωση δηλαδή υποκειμένου και αντικειμένου ή οποία δέν επιδέχεται τήν παραμικρή αμφιβολία. Τό καρτεσιανό cogito είναι τό πρότυπο και ή άκραιο έκφραση τής ανάκλασης πού συναντήσαμε ήδη. Μέ αυτό επιτυγχάνουμε τήν τέλεια αυτοαναφορικότητα μέσα στην οποία όροι όπως άφετηρία, διαδρομή, άφιξη, υποκειμένο, αντικείμενο αρχίζουν νά χάνουν τό νοηματικό τους περίγραμμα γιατί ή έννοια τής απόστασης πού τούς στηρίζει έχει εξαλειφθεί. Φυσικά στόχος του Ντεκάρτ ήταν νά ανακαλύψει τό 'Αρχιμήδειο σημείο, τό «πᾶ στῶ», και στή συνέχεια νά μάς συνδέσει ξανά μέ τόν έξω κόσμο μέσα από μία αλάθητη μέθοδο πού δέν θά είχε τίποτα νά ζηλέψει από τήν γεωμετρία. 'Αλλά, όπως όλοι ξέρουμε, άπέτυχε, και γι' αυτό σήμερα δέν υπάρχουν «καρτεσιανοί» θεωρητικοί, αλλά μεταστρουκτουραλιστές, μαρξιστές, αναλυτικοί, φαινομενολόγοι και κάθε λογής άλλοι. 'Ισως όμως ή υποβάθμιση του Γάλλου φιλόσοφου νά όφειλεται στό γεγονός ότι είμαστε όλοι καρτεσιανοί αλλά δέν τό ξέρουμε. 'Ισως ή θεωρία του νά έγινε άόρατη επειδή λειτουργεί ως πλαίσιο πού κινεί τά νήματα των άνύποπτων μονομάχων. Τήν πιθανότητα αυτή καλά θά κάναμε νά τήν πέραμε στά σοβαρά. 'Ο άγεφύρωτος διίσμός και ή τέλεια αυτοαναφορικότητα αποτελούν τόν όρίζοντα τής σύγχρονης σκέψης.

Φαινομενικά μόνο απομακρυνθήκαμε από τό θέμα μας πού είναι ή λογοτεχνία και ή θεωρία τής, γιατί ό λογοτεχνικός χώρος είναι εκείνος πού περισσότερο από όποιονδήποτε άλλο ένσαρκώνει τό πανταχού παρόν καρτεσιανό cogito. Πού άλλου θά συναντήσουμε μία τόσο απόλυτη έκφραση τής αυτοαναφορικότητας; 'Ο καθημερινός μας λόγος φαίνεται άθεράπευτα πρακτικός και εύτελής παρά τή θεωρητική ανασκαφή του πού άρχισε πριν από μερικές δεκαετίες. 'Όσο για τόν επιστημονικό λόγο, τά πράγματα εδώ χειροτερεύουν γιατί είναι αδύνατο νά απαλλαγούμε τελείως από τό δυσάρεστο συναίσθημα ότι κάπου έξω άπ' αυτόν παραμονεύει ένα άλλόκοτο τέρας μέ προθέσεις άγνωστες — ό κόσμος. Μέσα στόν λογοτεχνικό χώρο όμως ή δύστροπη άνομοιογένεια εξαλείφεται, οι αντίθεσεις άμβλύνονται, τά εμπόδια εξαυλώνονται, τά όρια υποχωρούν, και τό δημιουργικό πνεύμα κάνει πανία.

Φυσικά για νά τά απολαύσουμε όλα αυτά θά πρέπει νά καταβάλουμε κάποιο τίμημα. Και, για νά τό πούμε κάπως λογοτεχνικά, τό τίμημα είναι ότι δέν μπορούμε και δέν πρέπει νά όνειρευτούμε τή στιγμή πού μάς πήρε ό ύπνος. 'Η αντίδικία ανάμεσα στους «παραδοσιακούς» και τούς «πρωτοποριακούς» (οί όροι επιλέγονται πρόχειρα) έχει νά κάνει μέ τό πώς αντιμετώπιζουμε ανάκλαστικά τή στιγμή αυτή. Στους μέν θά μπορούσε κανείς νά καταλογίσει άφέλεια, άτολμία και έθελουφλία γιατί επιλέγουν νά ξεχάσουν τίς δυνητικές προϋποθέσεις του λόγου τους, και στους δε υπέρμετρα άγάπη τής ιλιγγιώδους άντινομίας πού είχαν τό θάρρος νά φέρουν στην επιφάνεια. Οί παραδοσιακοί ζούν σ' ένα κόσμο σίγουρο όπου δέν επιτρέπονται οι δύσκολες έρωτήσεις. Οί πρωτοποριακοί μοιάζουν μέ τόν τυφλό πού κυνηγάει μέσα σ' ένα σκοτεινό δωμάτιο μία άνύπαρκτη μαύρη γάτα, για νά θυμηθούμε τή φράση του Ρίτσαρντς. Φυσικά στην δλη ύπόθεση υπάρχει μία ισχυρή δόση ειρωνείας τήν οποία άπλως μνημονεύουμε άν και θά αξίζει νά αναλυθεί προσεκτικά. 'Η νέα θεωρία καταγγέλλεται ως

έγκεφαλική, αντικειμενική, επιστημονική και άλλα παρόμοια από εκείνους πού προασπίζονται τή λογοτεχνία, ενώ στην πραγματικότητα αυτό πού επιδιώκει δέν είναι νά κάνει τό λογοτεχνικό κείμενο φιλοσοφικό αλλά, αντίθετα, τό φιλοσοφικό κείμενο λογοτεχνικό.²² Δέν ξέρω άν στην περίπτωση αυτή ταιριάζει ή λέξη πρόοδος γιατί δέν είμαι σίγουρος τί θά σημαίνει, αλλά όρισμένα πράγματα θά πρέπει νά είπωθούν ξεκάθαρα. Χωρίς τή σύγχρονη θεωρία δέν θά είχαμε άντιληφθεί τόν κρίσιμο ρόλο πού παίζει ή γλώσσα και τό νοηματικό σχήμα του κειμένου στην πρόσληψη του κόσμου, και δέν θά είχαμε απαλλαγεί από τίς ιδεολογίες πού μάς σαγήνευσαν μέ τίς επαγγελίες τους για μία άμεση και χωρίς προβλήματα πρόσβαση στην αντικειμενική πραγματικότητα και στόν άμόλυτο έσωτερικό μας κόσμο.

'Όπως έλπίζω νά φάνηκε ήδη, δέν είναι άνάγκη νά αποδεχθεί κανείς όλόκληρη τή σύγχρονη θεωρία για νά αναγνωρίσει τή συμβολή τής πού συνίσταται πάνω άπ' όλα στό γεγονός ότι μάς αναγκάζει νά σκεφτούμε διαφορετικά. 'Η γλωσσολογική στροφή, ό μεταστρουκτουραλισμός, ό μεταμοντερνισμός —όπως θέλετε πέστε το— αποτελεί ποιοτικά διαφορετικό έρώτημα κι αυτό είναι πού έρεθίζει τή σκέψη μας. Θά ήταν τεράστιο λάθος νά υιοθετήσουμε τίς νέες θεωρίες μόνο και μόνο γιατί τό ίδιο κάνουν και εις Παρισίους, και έχουν ήδη προκύψει ένδείξεις (πού αναφέρω μέ κάποια επιφύλαξη επειδή δέν είμαι ειδικός στά ελληνικά πράγματα) ότι ή «μόδα» τους έφτασε επιτέλους και στην Ελλάδα. Τό λάθος όμως θά ήταν ακόμα μεγαλύτερο άν δέν δεχτούμε τήν πρόκλησή τους. 'Εχει ήδη περάσει μισός αιώνας από τό διάλογο Σεφέρη-Τσότσου, και μέ τό νά τόν διατηρούμε έν ζωή νομίζω ότι άδικούμε τούς δύο συνομιλητές γιατί τούς κάνουμε νά φαίνονται πιό άφελείς από ό,τι ήταν. 'Ας θυμηθούμε τούς στίχους του Τζών Ντάν, του ποιητή πού τόσο άγάπησε ό Τ. 'Ελιωτ.

*Doubt wisely; in strange way
To stand inquiring right is not to stray;
To sleep or run wrong is.*

Λονδίνο, Φλεβάρης 1988

'Ο Νάσος Βαγενάς, πού διάβασε τό κείμενο του Γιώργου Γιαννουλόπουλου τό οποίο δημοσιεύουμε, θεωρεί ότι μέ τό άρθρο του «Θεωρία ή Κριτική; (β')» (πού δημοσιεύτηκε στό προηγούμενο τεύχος μας και τό οποίο ό Γ.Γ. δέν είχε ύπόψη του όταν έγραφε τό κείμενό του) έχει ήδη άπαντήσει στόν Γ.Γ.

Σιδώνα, σωτήριο έτος 1951

και (πάλι) 1961

του Μάριου Μαρκίδη

*Τή φαντασία τήν έντελώς αδέσμευτη
δέ συμπαθῶ. Δέν έχει χάρες. Καί είναι
χρήσιμη γιά τά ὄνειρα μόνο.*

Ἄθως Δημουλάς

έν ἔχω ὄρεξη νά κάνω σοβαρή δουλειά, μ' αὐτή τή μουσμουλιά νά τρυπώνει ἀπ' ὄλες τίς χαραμάδες. Μέ ἀποθαρρύνει τῆς συνθέσεως ἡ βραδύτης. Οἱ Αἰγύπτιοι, λέει ὁ Αἰσχύλος, εἶναι μανοῦλες στίς πλεκτάνες, *δεινοί πλέκειν τοι μηχανάς Αἰγύπτιοι*. Θέλω νά πῶ, ὅτι καθόλου δέν τόν ἐγνοιαζε τόν Καβάφη νά μάθουμε πῶς τόν ἀποθάρρυνε κάπου-κάπου ἡ βραδύτης ὑλοποιήσεως τῆς ἐμπνεύσεώς του, ἀλλά τόν ἐγνοιαζε, ἀντίθετα, πολύ νά μάθουμε μέ πόση στοχαστική βραδύτητα σχημάτιζε τούς σταλαχτίτες του, πόσο φρόντιζε νά φωλιάζει τό πολύ μέσα στό λίγο, πόσο ρεμβασμό κι ἡδονική περιπλάνηση ἔπαιρνε πρῶτα ἡ μέρα του, προτοῦ εὐδοκήσει νά δώσει αὐτό τό λίγο. Καί νά ξέρει κανεῖς πῶς ἡ μίσθια ζωή του δέν ἦταν, στ' ἀλήθεια, καθόλου τῶν σιδωνίων νέων, κι ὅτι ἡ κάμαρά του δέν ἔβγαζε σέ κανέναν ἀπολύτως κῆπο.

Κοιτάζω τήν εἰκόνα του, ἀπ' τόν Χατζηκυριάκο-Γκίκα: ἔτσι πρέπει νά ἦτανε, τελετουργικά κομφός, σά νά 'χε μόλις παντρέψει κάποιον τῆς «σειρᾶς» του, δῆθεν ἄνετα καθισμένος στή γωνία τοῦ καναπέ, — ὅμως πουθενά τό λοξό βλέμμα, πουθενά δέν αἰσθάνεται κανεῖς τό ἡμίφως, τό ἡμίφως τῆς ἱστορίας ἐννοῶ. Κι ὕστερα, ὑπερβολικά λεπτά χαρακτηριστικά, γιά μιᾶ ἑλληνιστική φυσιογνωμία πού ἔσμιζαν μέσα της τόσα διαφορετικά ἠλιοφημένα αἵματα, καί πού οἱ αἰῶνες τήν ταξίδεψαν τόσο πολύ μακριά ἀπ' τό μητροπολιτικό κλίμα. Μά τό σχέδιο τῶν σιδωνίων νέων ἔχει ἐπιπλέον καί κάτι ψυχρό, χωρίς νά μπορῶ καλά-καλά νά καταλάβω τί βαραίνει τόσο γιά τή χαμηλή του θερμοκρασία. Τώρα πού γράφω, ξαφνικά, νομίζω πῶς τό βρίσκω: πολύ ὁμορφοί, πολύ ἑλληνικοί, μά κανένα σῶμα δέν δείχνει τή διάθεση ν' ἀκουμπήσει στό διπλανό του. Θά μέ καταλάβουν, φαντάζομαι, ὅσοι ἀνα-

γνωρίζουν στό ποίημα, ἀπό τήν ἀποψη τῆς συναισθηματικῆς σκηνοθεσίας, τήν καθαφική ἔκδοση τοῦ *Συμπόσιου*, κι ὅσοι συμφωνοῦν πῶς δέν γίνεται νά διαβάσεις τό *Συμπόσιο* ἀφαιρώντας του τόν διάχυτο ἐρωτισμό του, — ὄχι τίποτα ἄπρεπες κινήσεις, κάτι σάν ἓνα ἀνάλαφρο ἄγγιγμα μόλις στηριγμένο πάνω στό ἐπιχειρήμα, σάν ἓνα λαχανιασμένο χᾶδι, πού ὄλο εἶναι νά ἔρθει καί ποτέ δέν ἔρχεται. Ὁ ζωγράφος δούλεψε, θά ἔλεγα, σέ μέρες ἀνερωτικές.

Ἔφτασα στούς σιδωνίους νέους μ' ἓναν συνειρμό πού δέν εἶναι κατά βάθος καί τόσο παράξενος, ἀφοῦ τίς τελευταῖες μέρες ξεφυλλίζω τά Ἀποσπάσματα τοῦ Αἰσχύλου. Φέρνω στό μυαλό μου τόν Γ. Σεφέρη νά ἀνάβει γιά λογαριασμό τοῦ τραγικοῦ, νά ἀναλαμβάνει τήν εὐθύνη τοῦ Μαραθῶνα («πολέμησα μέ τήν τραγωδία μου...»), νά στενοχωριέται βλέποντας τούς πιό στέρεους στίχους τοῦ Καβάφη βουλιαγμένους, μαζί μέ τά εὐαίσθητα παλικαράκια του, μέσα στά μυρωδικά... Ἄδύνατο νά καταλάβω, μέ ποιό τρόπο οἱ στίχοι τῆς Ὁρέστειας συντρίβουνε τά ἀσιατικά δόρατα. Μά τό πραγματικά παράξενο βρίσκεται ἴσως ἄλλοῦ, στή συνάντηση: πῶς γίνεται, στή Σιδώνα, πού στό κάτω-κάτω δέν εἶναι στό δρόμο μας, νά συναντήσω μαζί, ἄς ἀφήσω τούς ἄλλους πού πέρασαν πρῖν, τόν Καβάφη καί τόν Δημουλά, — πάνε δυό χρόνια πού πέθανε κι ἀκόμη δέν ἔχει πεθάνει.

Κι οὔτε εἶναι παράξενο πού ὁ Καβάφης βρέθηκε στή Ἀσία, γιατί ἡ Σιδώνα, αὐτή ἡ καλοβαλμένη φοινικική πόλη, — καλοβαλμένη, καθαρή, μέ ἄψογη ρυμοτομία, μά πάντως δεύτερη, μιᾶ ἀνάσα μακριά ἀπ' τό θόρυβο τῆς Τύρου, μέ τά δύο λιμάνια της, μέ τήν ἑλληνική της παροικία, μέ τούς ἐμπόρους καί τούς βιοτέχνες της ἀνάμεσα, ἀκόμη, στόν Ἑρμῆ καί τόν Ναζωραῖο, ἡ Σιδώνα, μέ τούς ἑλληνικούς θιάσους νά περνοῦν

δύο φορές τουλάχιστο τόν χρόνο, μέ Εϋριπίδη, Αίσχύλο, Ἡρώνα, ἐκλεκτά ἐπιγράμματα στό ρεπερτόριο, ἡ Σιδώνα δέν ἦταν Σούσα (νά σέ χειροκροτοῦν καί νά μένεις πικρά ἀδιάφορος, πονώντας τό «ἐλληνικόν βιβλιοπωλεῖον», πονώντας τόν ἔπαινο τοῦ δήμου καί τῶν σοφιστῶν), Σιδώνα ἴσον Ἀλεξάνδρεια.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς ὁ Δημοῦλας, πού δέν ξέρω γιατί τότε θεωρῶ ἀνθρωπο μάλλον ἀταξίδευτο (ἀν ταξίδι λέμε τίς γήινες ἐξαρτήσεις τῶν βημάτων μας), δέν εἶχε λόγο νά φτάσει μέχρι τήν ἐξορία αὐτῆ τοῦ Ἀδάμ, ἐκνευριστικά ἀνήσυχος ὅπως ἦταν πάντοτε ν' ἀποφεύγει τίς ἀγνωστες σκόνες καί τά ρεύματα, ἐκτός πού ἦταν ὁ συντομότερος δρόμος νά μπεῖ ἀνάμεσα στόν Αἰσχύλο καί τόν Καβάφη (γιά μᾶς θά γίνει ὁ μακρύτερος). Καί νά πῶς:

Διαβάστηκαν Μελέαγρος, καί Κριναγόρας, καί Ριανός.

— Γιατί, τάχα, «διαβάστηκαν»; τό φυσικότερο δέν θά ἦταν νά περιμένει κανεῖς μιά «ἀπό στήθους», ἀδιαμεσολάβητη, ἀπαγγελία, καί μάλιστα ἀπό ἕναν ἐπαγγελματία τῆς δραματικῆς μνήμης; («Ὁ ἠθοποιός πού ἔφεραν γιά νά τοῦς διασκεδάσει...»). Πῶς ἐκεῖνος ἐδιάβαζε, ξετυλίγοντας, σάν μεσόκοπος ἑλληνοδιδάσκαλος μέ κουρασμένα μάτια, τόν κύλινδρό του, ὅταν τό ἴδιο τό ζωηρό ἀκροατήριό ἤξερε, κατά πάσα πιθανότητα, τά ἐπιγράμματα ἀπ' ἔξω κι ἀνακατωτά, ὅπως ἐμεῖς ἀνακαλοῦμε, γιά παράδειγμα, ἀβίαστα στή γλώσσα μας ὅσα λυπήθηκε ἡ θεά κι ἔχουν μείνει ζωντανά ἀπ' τόν Καβάφη, τόν Βάρναλη, τόν Καρυωτάκη, τόν Σεφέρη; Ἴσως γιὰ «διαβ(ι)άζω» ἐξέπεσε μόνο στους νεοελληνικούς χρόνους μας, μέ τίς ἐσωτερικές παραλύσεις του καί τίς νοηματικές μετατοπίσεις, νά σημαίνει «διεξέρχεται ἀπό τήν ἀρχή ὡς τό τέλος τίς σειρές μιᾶς γραμμῆς σελίδας», καί πρῖν περιπέσει σ' αὐτή τή χαρτοφιλική διάθεση, πού μερικές φορές μάλιστα εἶναι κι ἀπολύτως ἀμετάβατη (ὅταν κανεῖς διαβάζει «ἀπό μέσα» του), τό ρῆμα λειτουργοῦσε μέ τήν ἀποστολή τῆς «μεταβίβασης» μάλλον, τῆς «μεταφορᾶς»: κι ὁ Καβάφης (χωρία πού ἀλλιῶς θά εἶχε, μέσα σέ λίγους στίχους, νά ἐπαναλάβει τρεῖς φορές τόν ἦχο «ἀπαγγέλλω»), τό πιέζει νά ξαναλειτουρηθεῖ ἔτσι. Μέ τήν προσοχή στή μυρωμένη αἴθουσα, τό τέχνασμα μᾶς διαφεύγει.

Μά σάν ἀπήγγειλεν ὁ ἠθοποιός

«Αἰσχύλον Εὐφορίωνος Ἀθηναῖον τότε κεύθει» —

(τονίζοντας ἴσως ὑπέρ τό δέον

τό «ἀλλήν δ' εὐδόκιμον», τό «Μαραθῶνιον ἄλσος»),

πετάχθηκεν εὐθύς ἕνα παιδί ζωηρό,

φανατικό γιά γράμματα, καί φώναξε·

«Ἄ δέν μ' ἀρέσει τό τετράστιχον αὐτό.

Ἐκφράσεις τοιοῦτου εἶδους μοιάζουν κάπως σάν λειποφυχίες...

Ἴσως νά μήν ἔχει ἀκόμη χάσει, ἴσως πάλι καί νά ἔχει χάσει ὁ Αἰσχύλος ἀπό τόν Σοφοκλή (τότε εἶχε νόημα νά χάνει καί νά κερδίζει ἕνα ποίημα, — σήμερα ἔγινε ἄνοστος πρωταθλητισμός), ὅταν συνθέτει τό ἐπίγραμμα (τήν «λειποφυχίαν») γιά τόν ἴδιο του τόν τάφο, ἔτσι κι ἀλλιῶς ὁμως ἔχει συνειδηθεῖ κι ἀναγνωρίσει μεγάλο ποιητῆ (ὀγδόντα ἔργα — γιά νά μήν πῶ τίποτα ἄλλο...)

Κι ἂν εἶμαι ἕνας μόνο, καθώς λένε οἱ σύμμαχοί μου,
ἡ ἀπουσία μου ἔγειρε τήν πλάστιγγα τῆς μάχης.

Δέν εἶμαι λοιπόν ἐγώ τά πάντα γιά τό ἄσπερι τῶν Ἀχαιῶν;

Δέν ντρέπομαι νά λέω τέτοιο λόγο.

Ὁ ἀητός ζυγίζεται κιόλας πάνω ἀπ' τό κεφάλι του. Ὁ Αἰσχύλος ξέρει μέ τί νόμισμα πληρώνεται ὁ λόγος του, — καί ποιός πληρώνει. Μά αὐτή ἡ συνείδηση (δέν ὑπερβαίνει τά μέτρα, πού λέει ὁ Ἡράκλειτος, οὔτε κι ἔχει κατέβει ἀκόμη ἀνάμεσα στους ἑλληνες ἡ σκιά τῆς ἀμαρτίας πίσω ἀπό τήν περηφάνια) δέν τόν ἐμποδίζει νά διεκδικεῖ τήν ὑστεροφημία καί τοῦ «μαραθωνομάχου», — Ἀμείνιος, Κυναίγειρος, Αἰσχύλος, τρία ἀδέρφια, καί οἱ ἀσπίδες τους, βασιανισμένες ἀπ' τό περσικό σίδηρο, βγαλμένες ἀπ' τό χέρι τοῦ ἴδιου ἀθηναίου τεχνίτη. Ἡ ποίησή του θά ἔμεινε στόν αἰῶνα, σά μιά θάλασσα πού δέν μπορεῖ κανεῖς νά τήν ἀδειάσει... Μά ποιά μνήμη ἀνθρώπινη, μέ τήν κλίση πού ἔχει ἡ ἀνθρώπινη μνήμη στήν ἐπιλογή καί τό θάψιμο, θά ἔσωζε στους ρεμβασμούς τῶν ἐλλήνων τή θητεία τοῦ Αἰσχύλου στόν Μαραθῶνα; Τό μείζον ἐπιτεῦγμα πλακώνει ἀσφυκτικά τό ἔλασσον, — κι ὅσο μέγανος κι ἂν ἦταν ὁ Αἰσχύλος τοῦ Μαραθῶνα, ἦταν μεγαλύτερος ὁ Αἰσχύλος τῶν Περσῶν (καί πῶς μέγανος κι ἀπ' τοῦς δύο ἦταν ὁ Κυναίγειρος, μέγανος κατά τό μέγεθος τοῦ «περάσματος» στήν πράξη, — πάντως, αὐτό εἶναι τό σχόλιο τοῦ Δημοῦλα, ὅπως ἐγώ τό διαβάζω, καί θά ἐπανέλθω σ' αὐτό παρακάτω).

Ὁ Αἰσχύλος δέν θέλει νά βουλιάζει στή λησμονία ἡ μέρα του ἐκεῖνη στό Μαραθῶνα, μακάρι καί νά θυμοῦνται γιά πάντα τίς μέρες του στό θέατρο. Ζητάει πολλά ἀπ' τό ἀνθρώπινο θυμητικό πού δέν τοῦ ἀρέσουν τά πολλά δρομολόγια, καί τό ξέρει, ὥστε δέν μπορεῖ νά τοῦ ἐμπιστευθεῖ τό ὄνομά του, — τά ὀνόματα ὅσων πολέμησαν τά τρώει σιγά-σιγά ὁ καιρός καί νά τά κάνει ἀγνωστούς στρατιῶτες. Ἡ δοκιμασία δέν ξέρει ποιά στρατά νά διαλέξει, ὅπως ἡ ὥρα πού γέρνει δέν μπορεῖ ν' ἀποφασίσει μέ τί θά συνταξιδέψει. Μά τό πρόβλημα φαίνεται ἄλυτο μονάχα σέ κείνους πού δέν ἔχουν ἀσκηθεῖ στά κόλπα τῆς γλώσσας, στή θαυμαστή ἱκανότητα συστολῆς καί διαστολῆς τῆς, — μιλιῶ γιά τά κόλπα παρουσίας καί ἀπουσίας πού εἶναι τό ἐμπόρευμα τῆς ρητορικῆς καί τό νευρικό σύστημα τῆς τέχνης: τό τετράστιχο ἐπιτύμβιο (ὅση ὥρα μπορεῖ νά κρατήσει μιλιώντας μιά ψυχή), ὅταν ἡ ὥρα τοῦ Αἰσχύλου γέρνει, δέν «βάζει γιά μνήμη» τόν Ἀγαμέμνονα, τόν θαυμαστό Προμηθέα, τίς παρουσίες τοῦ Ὀρέστη καί τῆς Κασσάνδρας, τοῦς καταραμένους Ἐπτά, — οὔτε λέξη, ἀλλά δι' αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς ὁδοῦ εἶναι πού παραπέμπει ζωηρότερα στής Τραγωδίας τόν Λόγο τόν λαμπρό, δηλαδή διά τῆς σιγῆς, διά τῆς «ἀποσιώπησης», σέ αὐτιά πού ἔχουν ρόλο νά ἀκοῦν καί ἔχουν «ἀκούσει», — μέ τήν παντελῆ ἔλλειψη ἀναφορᾶς, πού σά ν' ἀκολουθεῖ κι αὐτή ἕνα προσωδιακό βῆμα. Τό ἐν διά τοῦ ἐτέρου (θεῆ μου, δέν πρόκειται γιά πρόθεση, ἕνα, δύο, τρία), θά ἔλεγε ὁ Καβάφης, τό τοιοῦτον εἶναι στή φύση τῆς γλώσσας μου, ἡ γλώσσα μου, μ' ἄλλα λόγια τό ὕφος μου, αὐτό πού δέν λέω γιά νά ἠχηθεῖ ἔτσι μέσα στή σιωπή μου ἐκχωφαντικά, εἶναι ὁ κόσμος μου. Μ' ἔναν σμπάρο, δύο τρυγόνια.

Ἄς σκεφτοῦμε σοβαρά: θά ἔχαναν τάχα σέ ποιητικό κύρος (ὅσο κύρος ἔχουν κερδίσει) ὁ Ὀδυσσεύς Ἐλύτης κι ὁ Μανούσος Φάσσης, γιά νά μήν πάω μακριά, ἂν ὑπέγραφαν λιτά, ἄς

πούμε ένα βιογραφικό τους σημείωμα, ως αντιστασιακοί ή βετεράνοι της 'Αλβανίας; ('Ο Μανούσος Φάσσης δέν θά ἤξερες, ἴσως, κατά πόσο συνεχίζει τήν πλάκα του, μά ὁ 'Οδυσσεύς 'Ελύτης, ἔξω ἀπ' τήν ἔθνική σεμνότητα, θά δημιουργοῦσε κι ἕνα πάτωμα, γιά νά περπατήσουν πειστικά οἱ 'Αλβανιάδες.) 'Από τίς δύο ιδιότητες, ὁ ποιητής προτιμάει καί τίς δύο ἤ, τουλάχιστο, ἐπενδύει στή μαχητική, γιά νά εἰσπράξει τούς τόκους ἢ αἰσθαντική ἢ ἡ στοχαστική, — δέν εἰρωνεύομαι καθόλου. "Αν ὑπάρχουν ἐποχές ἀμφισβήτησης τῆς ἰδεολογικῆς ἔνταξης καί τῆς ἱστορικῆς δράσης, πού ὅλες οἱ ἐπενδύσεις τῶν ποιητῶν συμφέρει νά γίνουν στήν καθαρῆ ποιήση (ὡς πρὸς τήν μόνη διέξοδο ἀπό τό ἀδιέξοδο, ὡς μόνη ἀσφαλῆ στέγη ἀπό κάθε κακοτοπία), αὐτό εἶναι ἕνα ἄλλο ἐνδιαφέρον θέμα, πού δέν ἀφορᾷ τόν Αἰσχύλο, — δέν εἶχε τεθεῖ ἀκόμη αὐτό τό ἱστορικό πρόβλημα. "Ὅμως, μπορῶ νά πῶ τοῦτο: ἡ ἐπένδυση στούς «νόμους» τῆς ἱστορίας δέν ξέρεis ποτέ ἂν θά σέ βγάλει σέ καλό ἢ σέ κακό (κι ὅταν τό ξέρεis, πῶς οἱ προφητες σέ ἐξαπάτησαν, εἶναι ἀργά), — κι αὐτό τό γύρισμα τῆς διάθεσης σέ βάρος τῆς ἰδεολογίας, κίνηση ἀνθρώπου πού δέν διακινδυνεύει τήν ἱστορική ἀπογοήτευση καί τόν πολιτικό ἐξευτελισμό, ἐκφράζει ὁ ἀρματισμένος σιδώνιος νέος. Καί δέν πρέπει καθόλου νά τόν ὑποτιμοῦμε, — ἀλλιῶς, βαυκαλιζόμαστε. 'Η ἀπάντηση στόν Ναπολέοντα Λαπαθιώτη δέν εἶναι ὁ Γιάννης Ρίτσος, οἱ φιλοδουλεμένες αυτοκτονίες τοῦ παρόντος δέν ἐξάγουν στίς φωνασκίες τοῦ μέλλοντος.

Θέλω ὅμως, ἀφοῦ λαχάνασα τόν ἀναγνώστη ἐκτός σχεδίου πόλεως, νά κάνω καί τήν ἐξῆς συμπληρωματική παρατήρηση (τό μόνο σημείο, στό ὁποῖο συμφωνῶ μέ τήν καβαφολογία, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ἐκτίμηση πού τρέφω στήν αἰσθητική ἐμβέλεια τοῦ Τίμου Μαλάνου, — μά περιπλανήθηκε κι αὐτός πέραν τοῦ δέοντος στούς δρόμους τῶν «ἀποδείξεων», εἶναι πῶς οἱ «Νέοι τῆς Σιδώνας» συνιστοῦν αὐτοβιογραφικό κείμενο): ὁ καβαφικός κύκλος τῆς 'Αλεξάνδρειας (ποιᾶς 'Αλεξάνδρειας; μυρουδιά ἀσῦδοτου ἰθαγενοῦς κάτουρου, θά γράφει κάποιος, κι ἐμεῖς ἀκόμη νομίζουμε πῶς ἡ 'Αλεξάνδρεια ἦταν ἡ 'Αλεξάνδρεια τοῦ Καισαρίωνος καί τοῦ Μπενάκη) ἀποτελεῖται ἀπό «ἀστυνόμους», ὅπως θά 'λεγε ὁ Σεφέρης, — ἀστυνόμους πού δέν εἶναι, ἀλλωστε, ὄλοι ἔξυπνοι. "Ὅταν ἀκοῦν γιά Αἰμίλιανό Μονάη, φάχνουν ν' ἀνακαλύψουν πάνω του τά φέματα. 'Αδύνατο νά μετακινηθοῦν ἀπ' τήν κυριολεξία τοῦ καβαφικοῦ στίχου, σά νά μήν ἔχουν νά κάνουν μέ τή μεταφορική καί διαθλαστική κλίμακα τοῦ ποιήματος, μά μέ τά πρακτικά τοῦ Foreign Office. Τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατο νά καταλάβουν ὅτι ποιήση λέγονται οἱ «ἐλλείψεις», τά γκρεμίσματα τοῦ ποιήματος. Οἱ ἀλεξανδρινοί, οἱ ἀναγνώστες μας, τά ἐρωτικά μας ἰνδάλματα, οἱ διάκονοί μας εἶναι, γιά νά τό πούμε χοντρά, μάλλον ἀφελεῖς. Ξέροντας πού κρύβουμε τά λεφτά μας, περιπλανῶνται μέσα στίς ἀμφισημίες μας, νομίζοντας ὅτι ξέροντε πού κρύβουμε τά νοήματά μας (γεγονός ἱστορικά ὄχι αἰφνιδιαστικό, ἀφοῦ καί οἱ συγγενεῖς ἐξ αἵματος ἀκόμη τῶν ποιητῶν σπάνια καταλάβαιναν τίποτα).

'Ο σιδώνιος νέος, λένε οἱ μέν, ἔχει ἀπό τήν ἀρχή ὡς τό τέλος του σάν ὑποβολέα τόν Καβάφη, — ὁ αἰσθητισμός διαγράφει τά καθήκοντά του καί μαλλώνει τόν πατριωτικό ζήλο.

Δόσε — κηρύττω — στό ἔργον σου ὄλην τήν δύναμί σου,

*ὄλην τήν μέριμνα, καί πάλι τό ἔργον σου θυμήσου
μέσ στήν δοκιμασίαν, ἢ ὅταν ἡ ὥρα σου πιά γέρνει.*

«Δέν πρέπει νά λησμονῶμεν ὅτι ὁ Καβάφης ἦτο φανατικός ἐθνικόφρων», λένε οἱ ἄλλοι, — ἐκεῖνοι εἶναι κι ἂν εἶναι. Αὐτό βγαίνει ἀπό τό ποίημα, ἡ ἐθνικοφροσύνη (μ' ἕναν κομπορμισμό τῆς ἱστορικῆς φαντασίας μπορεῖ νά ξεφυτρώσει ἡ ἐθνικοφροσύνη παντοῦ, ἀκόμη κι οἱ Δελφοί κατάφεραν στό τέλος νά βγοῦν ἐθνικόφρονες). 'Ο σιδώνιος νέος εἶναι, λοιπόν, κάτι πού ἀποστρέφεται ὁ «ἐλληνικός» Καβάφης, — ἂν δέν τόν ἀποστρέφεται, ὁ Καβάφης ἔχει ἀποτύχει, τό στοχαστικότερον (πού διακινδύνευσε αὐτή τή φορά μιά διαδρομή, ὅπως λέει ὁ Ξενόπουλος, κάπως λιγότερο «καλλιτεχνική», — ξέχασα νά πῶ ὅτι στούς ἀλεξανδρινούς συμπεριλαμβάνω καί τόν Ξενόπουλο) ἐξώκειλε στό ἀνελλήνιστον, ἡ αἰσθαντικότητα ἐμήδισε. 'Αστυνόμοι, — ἐν πάσῃ περιπτώσει, τό εἶπε γιά κείνον πού ἦταν ἴσως ἀπ' τούς λιγότερο. "Ὅσο γιά τόν ἴδιο τόν Σεφέρη, δύσκολα κι αὐτός θά σιγοντάριζε τά αἰσθητικά τσακίσματα, σέ βάρος τῶν «ἐθνικῶν κυριολεξιῶν». 'Ο Αἰσχύλος εἶναι ἡ μάχη τοῦ Αἰσχύλου, μέγεθος ἔχουσα τραγικοῦ λόγου. Κι ὁ Καβάφης, ἐδῶ, τά μπερδέψε.

Στήν πραγματικότητα, ὁ Καβάφης, ἕνα ἄθροισμα πολῦ μεγαλύτερο ἀπό τόν ὑποβολέα σάν τόν ἐθνικόφρονα, βαριέται τίς ἀπόψεις τοῦ σιδωνίου νέου, τά μονότονα σημαίνοντά του, κατώτερα πάντα ἀπ' τά σημαίνοντα τοῦ Μελέαγρου καί τοῦ Ριανοῦ πού δονοῦσαν τήν αἴθουσα, ἀκόμη καί τόν ὑποτιθέμενο φανατισμό του γιά τά γράμματα, στόν ἴδιο βαθμό πού διψαίει γιά τά φιλιὰ του. 'Ο Καβάφης, σάν στόμα πού γυρεύει παντοῦ σῶμα, ζεῖ κάπου στά 400 μ.Χ., σέ μιά πληκτική βυζαντινὴ ἐπαρχία, ἀνάκατη περασμένη δόξα κι ἰθαγενὴ ἀθλιότητα, ἀνάμεσα στίς ἄχρηστες πιά κλασικὲς κολῶνες πού ἀρχίζουν νά χτίζονται στούς τοίχους τῶν χριστιανικῶν βασιλικῶν. 'Ο Καβάφης, σάν σῶμα πού γυρεύει στόμα, σέ μιά ἐποχὴ πού τό στόμα δέν προσφέρεται πιά τόσο εὐκόλα οὔτε τόσο ἀφιλοκερδῶς, ἂν εἶναι ἕνας ἀπό τούς πέντε σιδωνίους νέους, εἶναι ἕνας ἀπ' αὐτούς πού δέ μιλοῦν καθόλου, — τί νά πεῖ πού νά μήν εἶναι παραδοξολογία καί πού νά τό καταλάβουν; Πάντως, τό θέμα εἶναι ὁ ποιητὴς Καβάφης. Κι ὁ ποιητὴς Καβάφης, νά τό καταλάβουμε, εἶναι πέραν τῶν σιδωνίων νέων (δέν ὑπάρχει πιό ἀποστασιοποιημένος ποιητὴς ἀπ' τόν Καβάφη) καί σ' αὐτό τό «πέραν» ἐλπίζει πῶς μποροῦμε νά τόν συναντήσουμε. 'Απευθύνεται σέ μᾶς (ἐντεῦθεν ἡ ἀγωνία τοῦ ἀνθρώπου, γιατί δέν γίνεται νά μᾶς ξέρει), — δέν ἀπευθύνεται πάντως, ἀντίθετα ἀπ' ὅ,τι ἔκανε ὁ Σολωμός, στούς ἀλεξανδρινούς, ἀνθρώπους πού σταδιοδρομοῦν μέ τά ἀνέκδοτά του καί γιά τούς ὁποίους ὁ Καβάφης εἶναι κάτι σάν τόν Παναθηναϊκό τῆς 'Αλεξάνδρειας. 'Ο Καβάφης ἤξερε νά περιμένει, κι ἀντέχει νά περιμένει, πράγμα πού συμβαίνει μέ πολύ λίγους ποιητές.

Τώρα, ὁ Αἰσχύλος πάλι, ὁ Αἰσχύλος πού παρεμβαίνει, μετὰ τῆ συνάντησης τοῦ Σεφέρη μέ τόν Καβάφη, γιά νά συναντήσει τόν Καβάφη ὁ ἀξέχαστος φίλος μου, ὁ "Αθως Δημουλάς. 'Η συνάντηση αὐτὴ πραγματοποιεῖται, καθὼς ὑποστηρίζω, στό «πέραν», τῆ στιγμῆ ἀκριβῶς πού ὁ Καβάφης ἔχει συλλάβει τῆ λογικὴ τοῦ σημαίνοντος στόν Αἰσχύλο καί τήν

«ήθικη», νά ἐκφραστῶ ἔτσι, τοῦ ἐπιτύμβιου ἐπιγράμματος, αὐτό πού ὁ ἴδιος ὁ Αἰσχύλος θά ἔλεγε

ἀπάτης δικαίως οὐκ ἀποστατεῖ θεός

— ὑπάρχει ἓνα δίκαιο φέμα, πού τό προστατεύει ὁ θεός. Ὁ τραγικός λόγος περιέχεται στό ἐπίγραμμα, εἶναι, ἄς ποῦμε, τά κενά ἀνάμεσα στίς λέξεις κι ἡ «στίξη» τοῦ ἐπιγράμματος. Ὑστερα, οἱ αἰῶνες περνοῦν, ὁ Αἰσχύλος μένει (πολλοί ἄλλοι δέν ἔμειναν), καί δέν χρειάζεται κανεῖς νά φάξει πού βγάξει τό ἐπίγραμμα. Ὁ Αἰσχύλος μένει: κι ὁ Καβάφης ταξιδεύει τήν ἀνάγνωσή του ἀπό τόν 4ο λυκοφωτικό αἰῶνα τῆς Σιδώνας σ' ἓνα ἀκαταπόνητο ἐρώτημα, πού ξέχασε τό ἴδιο τήν ἀπάντησή του. Παρουσία τῆς Κασσάνδρας καί τοῦ Ὁρέστη ἢ Μαραθῶνιο ἄλλος;

Ἐπιτέλους, λέει ὁ Δημοῦλας, ἀπό ἱστορικά ὕλικά εἶναι χτισμένος κι ὁ Αἰσχύλος, καί δέν ὑπάρχει τίποτα πιό ἀνθρώπινο ἀπ' τό ἱστορικό, — τόσο πολύ, ὥστε γιά νά κρατήσουμε στήν ἀνθρώπινη διάστασή τους κάποιους ἀνθρώπους πού κινδυνεύουν νά βουλιάξουνε στόν θρύλο, χαλκεύουμε γιά χάρη τους μιά τεκμηριωμένη ἱστορία (γιά τόν ἴδιο τόν Αἰσχύλο, λ.χ., σκαρώθηκε ὁ οὐρανόθεν θάνατος, — ἓνας μύωπας ἀητός, πού δέν ἔβρισκε πού νά σπάσει τή χελώνα του, πῆρε τό κεφάλι τοῦ Αἰσχύλου γιά πέτρα). Ὁ Αἰσχύλος δέν χρειάζεται μόνο ὄλο τόν Αἰσχύλο, θέλει νά ἔχει κι ὄλο τόν Κυναίγειρο, — κι ἂν ὁ Κυναίγειρος ἐκεῖνης τῆς ἀπαράμιλλης δράσης (κι ἀρχετὰ βάρβαρης, ἐδῶ πού τά λέμε, εἶναι λάθος νά πιστεύουμε ὅτι ἡ ἑλληνική συμπεριφορά εἶχε φιλολογικές εὐαισθησίες), μέ τά νύχια καί μέ τά δόντια, εἶναι ἀδερφός του, ἓνας λόγος παραπάνω.

*Τήν περσική τριήρη ὅσο μοπορεῖς
συγκράτησε, Κυναίγειρε.*

*Κι ἂν δέν μοπορεῖς πιά μέ τά χέρια,
μέ τά δόντια κράτα την.*

*Σπεύδοντας, οἱ ἄλλοι ἐμεῖς
τούς καρπούς θά δρέψουμε
τοῦ μοναδικοῦ σου ἄθλου.*

*Κι ὁ ἀδελφός σου ὁ Αἰσχύλος,
χωρίς ἐσένα, ὦ Κυναίγειρε,
πῶς θά ξεχνοῦσε
τοῦ πνεύματός του τά μεγαλοεργήματα
(ἄλλους ἄθλους)
περήφανος μονάχα
γιατί πολέμησε κι αὐτός στό Μαραθῶνα;*

(*Τά Ποιήματα 1951-1985, — «Οἱ ἥρωες»*)

Δέν συζητῶ ἐδῶ τήν ἀξία τοῦ ποιήματος, ὁ Ἄθως Δημοῦλας, διοχετεύοντας τήν ἐπιθυμία του στοὺς ἀνέμους καί τά καπρίτσια τῆς μνήμης του (βλ., λ.χ., τό πρῶμο ποίημα «Θύμηση κι Ἐπιθυμία», ὅπου ἡ Επιθυμία φωλιάζει καί ἠχητικά μέσα στή Θύμηση), ἔχει γράφει πολύ καλύτερα. Λέω μόνο πῶς ὁ Δημοῦλας, φωτίζοντας σάν ἀπωθημένο ἄξονα τῆς ἱστορίας μας τήν ἐξαλλή φυσιογνωμία τοῦ Κυναίγειρου, πού ἀξιῶθηκε μιά μόνη, καί μάλιστα πρὸς οἰκειοποίηση ἀπό τοὺς ἄλλους, δόξα, ἐκεῖ πού ὁ δεύτερος ἀδερφός δέν ἀξιῶθηκε καμιά, κι ὁ Αἰσχύλος, ὁ τρίτος, γύρεψε δύο, ὀργανώνει τήν ἀπάντησή του στό καβαφικό ἐρώτημα, — ἓνα ἐρώτημα γλιστερά διαζευκτικό (τόσο ὑποβλητικὴ ἦταν ἡ δύναμη τῆς διαζευ-

ξης, ὥστε τήν παρακολούθησε κατά πόδας κι ὁ ἴδιος ὁ Σεφέρης, λές καί τό μόνο πού περίσσευε ἀπ' τόν ἐθνικό ὄργανισμό ἦταν οἱ παρφομαρισμένοι ἐστῆτ, καί τό μόνο πού τελοῦσε ἐν σπανιότητι οἱ ἐθελοντές στρατιῶτες), στήν κλίμακα τοῦ ἱστορικοῦ ρήγματος, πού εἶναι ἡ πικρία τῆς ἱστορικῆς αἰσθήσης: 400 μ.Χ., 1951 μ.Χ., 1961 μ.Χ., τί ἀπόμεινε ἀπό τό Μαραθῶνα; Γοητεία τῶν πινακίδων, «Ἐρέτρια», ἢ «Χαλκίς», ἢ «πρὸς Μαραθῶνα».

Ἐκεῖ, Ἀθηναίων γενναιότερος Κυναίγειρος.

Πού πολύ ζωηρά τόν φαντάζομαι

*— τό ἓνα χέρι, καί τό ἄλλο, καί τό στόμα
πεισματικά νά συγκρατοῦν τήν ἐχθρική
τριήρη — καί πολύ κοντά: πέντε λεπτά
ἀκόμη, μέ τό αὐτοκίνητο, πρὸς Μαραθῶνα.*

(«Κυναίγειρος»)

Ἡ συνειδητοποίηση τοῦ ἱστορικοῦ ρήγματος, αὐτός εἶναι ὁ λόγος πού ὁ Δημοῦλας, μονήρης κι ἀπό τήν ἰδιοσυγκρασία του, δέν ἀνοίγει κουβέντα μέ τοὺς ἀρωματισμένους σιδώνιους νέους (στήν πραγματικότητα, ὁ Δημοῦλας δέν ἔχει ἐπισκεφτεῖ ποτέ τή Σιδώνα, — ὅσο μοποροῦμε νά συμπεράνουμε, τουλάχιστο, ἀπ' τήν ὀλοκληρωτικὴ ἀπουσία μυρωδικῶν στό ἔργο του). Αὐτὴ ἡ ἀντιπάθεια γιά τίς ἀπότομες ἐναλλαγές κλίματος καί γιά τήν «ἀδέσμευτη φαντασία», πού ἀποφεύγει, σάν ἀναξιοπίστα, τά πολύ θερμαντικά σώματα, μόνο μέ τόν Καβάφη δέχεται νά κουβεντιάσει (ἄλλη «σφιγμένη» φαντασία, — πῶς μπόρεσαν, ἀλήθεια, νά συσχετίσουν τόν Καβάφη μέ τόν Robert Browning;), νά κουβεντιάσει γιά τίς «ἐνέδρες» του, γιά τίς ἀμηχανίες του, ὄχι πάντως γιά τά φευγάλα ἀντικείμενα τοῦ ἔρωτά του. Εἶπα, νά κουβεντιάσει: καλύτερα, νά προφέρει τό «ἀλλά» του, δίνοντας μιάν ἐκ-κεντρὴ ἀπόκριση σ' ἓνα πολύ κεντρομόλο ἐρώτημα. Θέλω νά πῶ, δείχνοντας μέσα στίς «σποραδικές κι ἀσύνδετες» ἱστορικές μνημες, μέσα στή γοητεία τῶν «ἀβέβαιων» γεγονότων, στίς προαισθήσεις, ἀκόμη, πού δέν προαισθάνονται τό θάνατό τους («Ἡ προαισθήση»), πότε τόν Λαοκρόντα, πότε τή Μήδεια, πότε τόν Κυναίγειρο, τόν κουτσοσυρεμένο ἀπ' τό περσικό σπαθὶ Κυναίγειρο, πού εἶναι ταυτόχρονα προϋπόθεση καί τρομα-

κτικό όριο της ελληνικής ιστορίας, — πέντε λεπτά με τό αυτοκίνητο, καθώς βγαίνεις στο δρόμο για τό Μαραθώνα. Αυτό τό «άλλά», του Κυναίγειρου, στή διχάλα «Κασσάνδρα ή Μαραθώνιο ἄλλος», ό Καβάφης, έπειδή είχε κι αυτός, και χωρίς τόν μαρξισμό μας, τό ανατρεπτικό χάρισμα τής ιστορικής αίσθησης, ήταν έτοιμος νά τό άκούσει. Τουλάχιστο, όλα έτσι δείχνουν.

Όχι πώς τέλειωσα μέ τή θεματική του Δημουλά, — τό «ἄλλοτε», τό «άλλου», τό «πεπρωμένο», τήν «άναμονή», τήν «έλπίδα», τήν «άκινήσια», τήν «άπουσία», τή «θλίψη», μιá θλίψη, ειρήσθω έν παρόδω, πού ποτέ δέν έπιτρέπει ψηλούς τόνους στά πένθη της. Γιατί τό συνηθισμένο ποιητικό ύλικό του "Αθου (έτσι τό έγραφε...) Δημουλά είναι ένας πληθωρισμός άφηρημένων ουσιαστικών πού προσπαθούν νά χρυσταλλωθούν σέ πρόσωπα, χωρίς πάντα νά τό καταφέρνουν, όνόματα πού δέν ρίχνουν πίσω τους σκιά, ένα τοπίο γυμνό πού τό διατρέχει μιá ανατριχίλα του χρόνου, μιá όργάνωση έσωτερικού κόσμου πού έχει τήν έντύπωση πώς δέν άποτελείται παρά από καλώδια, — καλώδια πού πικραίνονται μέ τή μοίρα ή αφήνουν νά διορθώσει τά έλαττώματά τους ό θάνατος.

Τά πράγματα δέν ήρθαν όπως τά ήθελες. Όπως τά ένκνήγησαν οι πόθοι σου και οι πράξεις.

Πάντοτε κάτι έφταιγε — λίγο ή πολύ. Ό τόπος όπου μένεις, οι δικόι σου (πώς νά τούς αλλάξεις;)

Τώρα μιλάς μέ πίκρα και μέ πείσμα γι' άτυχία και γι' άδικίες. Όχι μονάχα βέβαια γιά νά πείσεις —θά 'τανε λίγο— εμάς, τούς όμοιούς σου στήν άστοχία.

"Άλλος ό στόχος σου (κάθε παράπονου): τήν άδιαφορία

της Μοίρας της ανθρώπινης νά έπιτιμήσεις.

(«Πρός τόν καθένα»)

Μά, ξαφνικά, στίς σχεδόν άσυγκίνητες έπιγραφές των καλωδίων, — «δισταγμός», «τόλμη», «υπομονή», «άπόφαση», «προσδοκία», «γαλήνη», συμβαίνει μιá άφυπνιστική στροφή, άκούγεται ό γδούπος τής αδράνειας πού γκρεμίζεται, τό υποκείμενο τής ιστορίας ανάβει τά φώτα του, βάζει μπροστά τά εργαλεία του, τήν ειρωνεία, τήν καχυποψία, τήν πρόγνωση του καιρού, τήν παροιμιακή έκφραση, — βγαίνει από τόν λήθαργό του κι άκυρώνει τή γαλήνη, τόν σκοπό κάθε καλωδιακού συστήματος:

*Θά συνεχίσω βήματα σταματημένα
κάπου, άνανεώνοντας τίς θέσεις
ανάμεσα στόν κόσμο και σέ μένα...*

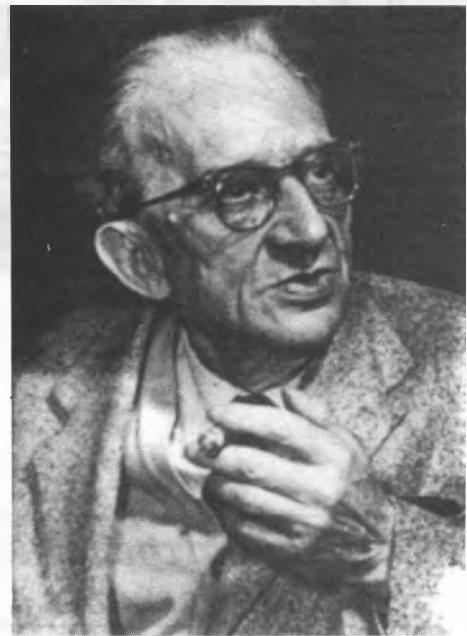
(«Θά συνεχίσω...»)

Κι αυτές είναι οι στιγμές του "Αθου Δημουλά πού πιό πολύ μ' άρέσουν, και γι' αυτές τίς στιγμές, πού ή μοίρα παύει γιά λίγο νά καγχάζει, άν θέλει ό θεός, θά ξαναγράψω.

ΓΚΕΟΡΓΚ ΛΟΥΚΑΤΣ:

Άστική και σοσιαλιστική δημοκρατία
Εισαγωγή-Μετάφραση Α. Τσίτσοβιτς.
Έκδόσεις ΚΡΙΤΙΚΗ. Άθήνα 1987, σελ.
190, 880 δρχ.

Η πρώτη παγκόσμια έκδοση στή χώρα μας του τελευταίου πολιτικού δοκιμίου ενός κομμουνιστή θεωρητικού, με την ιστορία και την έμβελη του Γκέοργκ Λούκατς, είναι άσφαλώς καθ' έαυτο ένα γεγονός που προκαλεί έντονο ενδιαφέρον. Γιατί ο Λούκατς υπήρξε μία από εκείνες τις, σπανίζουσες πιά, προσωπικότητες στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα που είχαν τη θέληση και την ικανότητα να συνδυάζουν γόνιμα τη θεωρητική έρευνα με την πολιτική δράση.

Πέρα όμως από την προσωπικότητα του συγγραφέα και τη συγκυρία της έκδοσης, τό δοκίμιο παρουσιάζει ενδιαφέρον, γιατί είναι μία από τις ελάχιστες γνωστές σύγχρονες πραγματείες του κεντρικού ζητήματος της συγκρότησης του σοσιαλιστικού κράτους που προέρχονται από τις χώρες της Ανατολικής Εύρώπης και δέν είναι ούτε άπολογητική προπαγάνδα του σταλινισμού ούτε ανιστόρητη έξιδανίκευση των μορφών του σύγχρονου άστικού κράτους. Ο Λούκατς χρησιμοποιεί με κλασικό, από μεθοδολογική σκοπιά, τρόπο τη μαρξιστική ιστορική κριτική μέθοδο για να αναλύσει την άστική δημοκρατία, ως έποικοδόμημα που αντιστοιχεί και έξυπηρετεί τις διάφορες φάσεις της καπιταλιστικής εξέλιξης, και τό σταλινισμό ως συγκεκριμένο έποικοδόμημα μιάς μεταβατικής περιόδου βίαιης δημιουργίας των ύλικών-παραγωγικών προϋποθέσεων του σοσιαλισμού σέ μιά υπανάπτυκτη οικονομικά και πολιτιστικά χώρα, όπως ήταν ή Ρωσία κατά την έποχή της Οκτωβριανής Έπανάστασης και του Έμφυλιου Πολέμου. Οι δύο αυτές «ψευδείς» εναλλακτικές έπιλογές συγκρό-

τησης του κράτους στή σοσιαλιστική κοινωνία άπορρίπτονται ριζικά και από θεωρητική άποψη — με αναλυτική άναδρομή και παράθεση των μαρξικών και λενινιστικών άπόψεων — αλλά και από πρακτική άποψη — με κατάδειξη της κλασικής αντίφασης, που ένυπάρχει και στις δύο μορφές κοινωνίας, άν και με διαφορετικά έπιφαινόμενα, μεταξύ των έπιπέδων άνάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και των παραγωγικών σχέσεων.

Κεντρική σημασία για τις μελλοντικές προοπτικές των σοσιαλιστικών κοινωνιών αλλά και του διεθνούς έργατικού κινήματος έχει, για τον Λούκατς, ή άνάπτυξη της σοσιαλιστικής δημοκρατίας που έχει βασικό χαρακτηριστικό την οδισιαστική συμμετοχή των μαζών στήν πολιτική από τό έπίπεδο της καθημερινότητας μέχρι τά «μεγάλα» πολιτικά ζητήματα. Ο Λούκατς άπορρίπτει σαφώς την άποψη ότι ή άπαλλοτρίωση των άπαλλοτριωτών, ή κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής και ό κεντρικός σχεδιασμός της οικονομίας είναι έπαρκή στοιχεία για την οίκοδόμηση του σοσιαλισμού. Έπαναθέτει τη μαρξιστική άποψη, που υπεράσπισε και ό Λένιν, ότι ό σοσιαλισμός είναι μεταβατικός κοινωνικός σχηματισμός προς τον κομμουνισμό. Η κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής και ό κεντρικός σχεδιασμός είναι άπαραίτητες ύλικές προϋποθέσεις για τη μετάβαση από τό «βασιλείο της άναγκαιότητας» στο «βασιλείο της έλευθερίας». Όμως τό στοιχείο πραγμάτωσης της μετάβασης δέν είναι οικονομικό, βρίσκεται «έπέκεινα» του «βασιλείου της άναγκαιότητας», είναι στοιχείο πολιτικής και

κοινωνικής συνειδητότητας και συνειδητοποίησης των μαζών: ή σοσιαλιστική δημοκρατία.

Έξετάζοντας την ιστορική τύχη του κινήματος των σοβιέτ, που ήταν στήν έπαναστατική και τά πρώτα χρόνια της μετεπαναστατικής περιόδου ή συγκεκριμένη μορφή της σοσιαλιστικής δημοκρατίας στή Ρωσία, ό Λούκατς διερευνά τις ιστορικές πηγές και έκφράσεις του σταλινισμού μέσα στις συγκεκριμένες συνθήκες και άναλύει τη σαφή ρήξη που υπάρχει μεταξύ της λενινιστικής πολιτικής και της στάσης των έπιγόνων. Η ψυχρή άνατομία της σοβιετικής κοινωνίας και πολιτικής και ό

προτάσεις που κάνει άκόλουθα για την άνανέωση της θεωρίας και πράξης του κομμουνιστικού κινήματος δείχνουν μιά πραγματικά έκπληκτική διάραση των εξέλιξεων και έχουν άμείωτη άξια για τον σύγχρονο άναγνώστη.

Η τελευταία αυτή ύποθεση του Λούκατς πραγματιστικά στή γνώση και στο θάρρος των κομμουνιστών, που έξακολουθούν να βαδίζουν, όπως τους προτρέπει ό γέρο-έπαναστάτης, στο δρόμο που έδειξε ό Μάρξ προς τό άκόμα μακρινό αλλά όχι λιγότερο άναγκαίο «βασιλείο της έλευθερίας».

Άλέκος Γυφτόπουλος

Τώρα
ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΠΕΙΡΑΙΑ
φθηνά ΠΟΛΥ φθηνά βιβλία
Έγκυκλοπαίδειες μισοτιμής
Εύκολίες πληρωμής

ΜΗΟΣ ΤΑΧΟΓΕΛΟΥ - ΤΗΛ ΤΟ ΦΘΙΝΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΚΟΛΟΚΟΠΡΩΝΗ 92 ΠΕΙΡΑΙΑΣ ΤΗΛ 4112258

ΚΕΡΜΑΤΑ

Όταν επιτρέπεται τό απαγορεύεται...

Οι κεφαλές του ύπουργείου Δημοσίας Τάξεως ανακάλυψαν προσφάτως την καταξιωμένη φόρμουλα των «έγκυρων πληροφοριών» δι' στη συγκέντρωση θά παραιορήσουν αντικοινωνικά στοιχεία με στόχο την πρόκληση «έπεισοδιών». Κατόπιν τούτου, απαγορεύονται οι συγκεντρώσεις. Βέβαια, οι «έγκυρες πληροφορίες» δεν είναι παρά ο τσαμπουκάς της εξουσίας, ή «πολιτική της βούλησης» στην καθομιλουμένη νεοπασσοσική. Δεν θέλουμε — δεν σ'ας αφήνουμε. Στο κάτω κάτω, δικό μας είναι τό Σύνταγμα. Δεν δικαιούσθε λοιπόν νά τό χρησιμοποιείτε σάν επιχειρημά σας.

Η δοκιμή έγινε δύο φορές, μέ θύμα τό χώρο των αναρχικών. Τό σχέδιο πέτυχε, αφού οι αντιδράσεις δεν ήταν ιδιαίτερα σημαντικές. Καί δεν θ' άργήσει νά γενικευτεί ή χρήση του μέτρου, ώστε επιτέλους νά βρει τήν ήσυχία του ο πολιορκούμενος Τρίτης και οι έν τή Βουλή σταυροφόροι και λιστοτρόφοι.

Καί αφού όλα απαγορεύ-

ονται, πλύν φυσικά εκείνων πού άπλώς δεν επιτρέπονται, οι άλλεπάλληλες προτάσεις της *Αύριανής* δεν θ' άργήσουν νά γίνουν νόμοι του κράτους. Δεν θά ν'αι άλλωστε ή πρώτη φορά πού τό κάστρο του Ταύρου θά δώσει γραμμή στό Καστρί. Μ' ένα καλό πρόσχημα, νομιμοποιούνται άκόμη και φασίζοντα μέτρα.

«Γιά νά προστατευτεί ο κόσμος από τους τσαντάκηδες και τους τρομοκράτες», απαιτεί, λοιπόν, ή *Αύριανή* «νά απαγορευτεί νά κουβαλάνε δύο άτομα σέ μοτοσικλέτες». Ίδού οι σαφέστατες εξηγήσεις της:

«Επειδή πάρα πολλοί άστυνομικοί... *ΚΟΙΜΟΥΝΤΑΙ* ή μάλλον ενδιαφέρονται μόνο γιά τήν... *ΚΟΝΟΜΑ*, και γι' αυτό ένα σωρό τσαντάκηδες, λωποδύτες, δολοφόνοι και τρομοκράτες καβαλάνε τίς μηχανάρες τους και άρπάζουν τσάντες και σκοτώνουν, προτείνουμε στην κυβέρνηση νά απαγορεύσει, δοκιμαστικά γιά 1-2 χρόνια, νά κυκλοφορούν μοτοσικλέτες μέ *ΔΥΟ* άτομα.

Όταν ένα άτομο οδηγεί

μηχανή είναι λιγάκι... δύσκολο ή μάλλον αδύνατο, ν' άρπάξει τσάντα ή νά βγάλει τό περιστροφό του και νά σκοτώσει, γιατί θά φάει τά μούτρα του!...

Έχουμε τή γνώμη πώς άν ληφθεί ένα τέτοιο μέτρο, τό όποιο ή εφημερίδα μας τό χεί προτείνει έδώ και 2-3 χρόνια, ο κόσμος θά γλιτώσει από πολλές εγκληματικές ενέργειες, αφού όταν κάποιος βλέπει δύο πάνω σέ μιά μηχανή θά παίρνει *έγκαιρα* τά μέτρα του...».

Επόμενο βήμα; Νά απαγορευτεί ή συνεύρεση άνω των τριών ατόμων γιατί σύν δυό-σύν τρεις μπαίνουν στόν πειρασμό νά οργανώσουν «πυρήνα». Νά απαγορευτεί ή ένοικίαση ύπογειων (ιδίως στην Κυψέλη και στού Γκούζη) γιατί κάθε ύπόγειο είναι δύναμη γιάφκα. Νά απαγορευτεί διά ροπάλου ο έρωτας (μέ πρόσχημα π.χ. τό AIDS), διότι συνήθως παράγει άπελπισμένους, τουτέστιν ύποψήφιους «τρομοκράτες». Κτλ. κτλ.

Άπίθανα και γελοία φαντάζουν όλα τούτα — άρα, ή βιαστική σιγουριά, κανείς δεν θά τολμήσει νά τά διανοηθεί καν. Άλλά ήταν λιγότερο γελοία κι άπίθανη ή πρόταση του Κουτσόγιωργα νά γίνονται οι διαδηλώσεις μόνον επί πεζοδρομίου, μέ πρόσχημα τήν οικολογική προστασία; Κι άν πρós τό παρόν ή άπόφαση πάγωσε, ή κοινωνική αντίσταση ήδη έλέγχθηκε και καταμετρήθηκε. Καί βρέθηκε μάλλον μικρή. Όπως μικρή είναι τή στιγμή πού ο δολοφόνος του Καλτέζα, ο άστυνομικός Μελίστας, άθωνάναται μετά πολλών έπαινων. Η ο Μπουκουβάλας και ή Βογιατζή κρατούνται επί έξάμηνο χωρίς στοιχεία εις βάρος τους και χωρίς δική...

Παντελής Μπουκάλας

Καημένε

Όμηρε...

Ός πότε λοιπόν θά μάς σώζει ο δαίμων του τυπογραφείου; Ός πότε θά του φορτώσουμε τήν άγνοια και τή βιασύνη μας; Τήν παχυλή μας άγραματοσύνη, πού μάλιστα κάνει και άσθηρή διαίτα, αντίσεκόμενη στόν πειρασμό των λεξικών και των πρωτοτύπων.

Ός πότε θά παριστάνουμε τους έγγραμμάτους επειδή κάπου κάτι άρπαξε τ' αϋτί μας ή κορφολόγησε τό μάτι μας σέ έπιπολής άναγνώσεις; Γιατί βέβαια δεν κινδυνεύει ή φλούδα αλλά τό μεδούλι. Όταν δεν μπορεί ο άναγνώστης νά άναγνωρίσει κάτι, δεν μπορεί φυσικά και νά τό γνωρίσει.

Μας λέει λοιπόν ή «Κασσάνδρα» της *Έλευθεροτυπίας*, στις 19 του Μάρτη, πώς εισάγονται έξ Ίταλίας μπλουζάκια πού πάνω τους είναι γραμμένη έλληνιστί «ή πρώτη στροφή (νά διαβάσουμε «στίχος»;) από τήν Όμήρου Ό-

Εισαγόμενος και ο Όμηρος!

Μπορεί οι εγχώριες βιοτεχνίες να παράγουν μπλουζάκια με ξενόγλωσσες επιγραφές του τύπου «I LOVE...», αλλά και οι ιταλικές δεν κάθονται με σταυρωμένα τα χέρια. Ηδη κυκλοφόρησαν στην αθηναϊκή αγορά μπλουζάκια εισαγόμενα από την Ιταλία, που μπροστά γράφουν με ελληνικά γράμματα την πρώτη στροφή από την Όμηρου *Οδύσσεια*. «*Άνδρα μοι ένεπε, μούσα πολύτροπος, ως μάλα...*»! Καημένε *Οδύσσεια*, περιπλανήθηκες σε τόσες χώρες για να γυρίσεις στην πατρίδα σου μπλουζάκι!

δύσσεια». Ίδού λοιπόν σύμφωνα μέ τήν (άν)ορθογραφία της «Κασσάνδρας» ή πρώτη «στροφή»: «*Άνδρα μοι ένεπε, μούσα πολύτροπος, ως μάλα...*»! (τό θαυμαστικό της «Κασσάνδρας» ίσως άπορεί

καί ή ίδια πώς τά κατάφερε). Πρόκειται γιά ρεκόρ δηλαδή, αξιο νά τό φιλοξενήσουν τά άρμόδια «βιβλία Γκίνες». *Σέ έφτά λέξεις λάθη πέντε.* Άντιγράψουμε άπό τίς εκδόσεις τής 'Οξφόρδης: «'Ανδρα μοι έννεπε, Μούσα, πολύτροπον, ός μάλα...». Τουτέστιν: Τρώμε πρώτα πρώτα τό ένα νί τοϋ έννεπε (χάριν άπλοποίησης, όπως κάνουμε στίς ξενόφερτες λέξεις). 'Υστερα... πεζοποιούμε τή Μούσα, άφού κι ή ζωή μας είναι πεζή — άλλα αυτό άς τό πάρει τό ποτάμι.

Καί μετά, ά μετά κλέβουμε τό χαρακτηρισμό τοϋ 'Οδυσσέα και τόν άποδίδουμε στή Μούσα. Πολύτροπος δηλαδή αυτή και όχι ό «καημένος 'Οδυσσεάς». Λεπτομέρειες... Κι άς έχουν πονοκεφαλιάσει γενιές και γενιές φιλόλογων και μεταφραστών γιά νά μεταφέρουν στά καθ' ήμας αυτό τό

πολύτροπο «πολύτροπος». Κατόπιν αυτών, δέν χρειάζεται νά 'ναι πολυμήχανος κανείς γιά νά μετατρέψει τό «ός» σέ «ως». 'Ιδιος ό ήχος στό κάτω κάτω. Καί είπαμε: 'Ακουστική είναι πλέον ή σχέση μας μέ τά πράγματα.

Κι από τή μύγα ξίγκι θά πείτε. Δικαίως ίσως. 'Ας έπαναν τουλάχιστον οι έφημερίδες νά λαιδοροϋν τούς μαθητές πού δέν ξέρουν τήν «άρωγή» και τήν «εϋδοκίμηση» ή γράφουν άνορθόγραφα τά συνθήματά τους. Γιατί μπορεί ή άρχαία Κασσάνδρα νά 'σερνε τήν κατάρτα της και κανείς νά μήν πιστευε τά μαντεύματά της, όμως τίς σημερινές «Κασσάνδρες» και «Σίβυλλες» όλοι τίς πιστεύουν, άφού ό τύπος είναι έξουσία. Κι όλοι (ξε)μαθαίνουν γράμματα άπό τά δικά τους γραπτά. 'Η όχι;

Τ.Σιμπούρης

Μίκης ό άμίμητος

Νάτος πάλι. 'Απρόβλεπτος. 'Οβιδιακός. Δισέγγονο τοϋ Πρωτέα. 'Επικίνδυνος. 'Εθνικός κι αυτός. 'Εθνικός σάν τόν Σαββόπουλο αλλά χωρίς τό άναρχο χιοδμορ εκείνου. 'Εθνικός σάν τόν Χατζιδάκι αλλά δίχως τή δεξιόστροφη εϊρωνεία του. 'Ο Μίκης. Πού τό '85 έλεγε τό ΠΑΣΟΚ νεκροθάφτη τής δημοκρατίας. Καί τό '86 ό 'Ανδρέας χαρακτήριζε «άσυγχώρητη πράξη» τήν ύπό τοϋ Μίκη ίδρυση τής 'Επιτροπής 'Ελληνοτουρκικής Φιλίας.

Λάλος. Λαλίστατος. 'Επί παντός. Καί προπαντός επί θεμάτων —λέει— εθνικών. Ρεαλιστής όταν οι άλλοι όνειρεύονται. Κι όταν οι άλλοι ρεαλιζούν, αυτός νά όνειρεύεται πώς όνειρεύεται.

Βιαστικός. Νά μή βουτάει πάντα τή γλώσσα του στό μυαλό του. 'Ογκώδης. Νά τά καλύπτει όλα. 'Η νά θέλει νά τά καλύπτει όλα. Καί τούτα και κείνα. Καί 'Ανδρέα και μή 'Ανδρέα. Καί Καραμανλή και μή Καραμανλή. Καί ΚΚΕ και μή ΚΚΕ. Καί άνανέωση και μή άνανέωση. Καί Κύπρο και Τουρκία. 'Όλα πατρίδα του. 'Ανάλογα μέ τό πρωινό ζύπνημα. 'Ανάλογα μέ τίς εκά-

στοτε άνάγκες του γιά έξουσία. Πότε τή θέλει λαϊκή, πότε εθνική. Πότε κομματική και πότε παμμεσογειακή.

Μαζοχιστής. Φτύνει κι ύστερα άσπάζεται ό,τι έφτυσε. 'Όπως τώρα τόν 'Ανδρέα. Λοιδορεί γιατί δέν άντέχει δίχως τό δικό του μερίδιο λαιδορίας. Μέ μία διαφορά: σέ όλους τούς άλλους κοστίζει πολύ νά τόν λαιδοροϋν. Γιατί σάν νά λαιδοροϋν τόν έαυτό τους.

Σαδιστής. Δέν τόν χωράει τό πεντάγραμμο. Καί πάλι γράφει. Δέν τόν χωράει ή 'Ελλάδα. Καί πάλι εδώ είναι. Φίλαυτος. 'Ακριβώς όπως τόν κατασκευάσαμε.

Παίζει. Νομίζει πώς παίζει. 'Όμως τά μεγάλα παιγνίδια άλλοι τά κανονίζουν. Νά, κάποιοι σάν τόν 'Ανδρέα Γεωργίου Παπανδρέου. Πού ποτέ δέν χάνει. Πού κερδίζει γιατί οι έχθροί του είναι τόσο σταθεροί όσο οι δικές του ιδέες. 'Όταν, δηλαδή, άκόμα και τό καθόλου φαίνεται λίγο κι άχαμόνο.

'Ο Μίκης. 'Ο έπόμενος πρόεδρος τής 'Ελληνικής Δημοκρατίας. Καί σ' άνωτέρα;

Πα.Μ.

Οί γυναϊκες άνδρώνονται...

Καί στίς άλλαγές φύλου τά καταφέρνουν ικανοποιητικά τά ήμερήσια φύλλα. Τό 'Εθνος λόγον χάρη κατόρθωσε νά ... άνδρώσει τήν «κομισάριο» Βάσω Παπανδρέου, κατόπιν ειδικών χειρουργικών έπεμβάσεων στό σώμα τής γλώσσας. Κονδυλοφόροι λοιπόν ή φαλλοφόροι; 'Αρσενική και ή γλώσσα; 'Ανδρόγλωσσα; 'Η θυμήθηκαν εκείνο τής Γενέσεως: «Αύτη δέ κληθήσεται γυνή ότι έκ τοϋ άνδρός αυτής έλήφθη αύτη»:...

Τό δράμα σημειώθηκε στίς 10 Μαρτίου. 'Επρόκειτο ίσως γιά πρωτότυπη και κατά δύο ήμέρες καθυστερημένη συμβολή τής έφημερίδας στή «Γιορτή τής Γυναϊκας». Νά κάτι γράμματα: «Βάσω Παπανδρέου: 'Ανδρώθηκε στό κίνημα — πιστεύει στό "λίφτινγκ"». Κι έμεις σέ ποιόν θεό νά πιστέψουμε, τώρα πού και τίς θεϊκές βουλές τίς γράφουν στά παλιά τους τά κατάστιχα οι κονδυλοφόροι πού δέν σέβονται ούτε καν τό DNA τών ανθρώπων.

ΒΑΣΩ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

ΕΘΝΟΣ — Πέμπτη 10 Μαρτίου 1988

Ανδρώθηκε στο κίνημα - πιστεύει στο «λίφτινγκ»

'Η λέτε νά γνώριζαν οι τιτλοδότες τή σημασία πού πήρε τό ρήμα άνδρώνομαι κατά τό Μεσαίωνα, όταν τό χρησιμοποιούσαν επί γυναικών μέ τήν έννοια τοϋ διακορευομαι («άνδρωμένη παρθένος ή γεγαμημένη» κατά Φώτιον). 'Αλλά, τότε, ως και μήνυση θά μπορούσε νά ύποβάλει εναντίον τοϋ 'Εθνους ή κ. Βάσω Παπανδρέου, γιά συκοφαντία και δυσφήμιση.

Εδνυχώς, πάντως, ό φυλομετατροπέας τίτλος έμφιλοχώρησε στή «μεγάλη έρευνα» τοϋ 'Εθνους γιά τό «πολιτικό μέλλον τής 'Ελλάδας — μπροστά στό 2000». Γιατί γιά σκεφτείτε τί θά ύποστοϋμε όταν θ' άρχίσουν άνάλογες καμπάνιες γιά τό «γλωσσικό μας μέλλον». Τότε πιά θά μās αλλάζουν και τά φύλα και τά φώτα.

Φ.ΕΥ.

Εταιρεία «Η Σκηνή» Θεάτρου

Εκείνη τή θεατρική «σaison» του '82-'83, ένα γεγονός ήταν, πού ξέφυγε από τὰ ειωθότα: ἡ λειτουργία τῆς «Σκηνῆς» στήν ὁδό Κυκλάδων. Ὅχι γιατί ὡς τότε δέν εἶχαν υπάρξει ἄλλα θεατρικά «σχήματα» νέων ἀνθρώπων πού νά προσπαθοῦσαν νά ἐπιβιώσουν αὐτοδύναμα ἢ «ἐκτός τῶν τειχῶν». Ὅχι γιατί ἡ πρώτη τους παράσταση ἦταν πολύ καλή. Κι ἄλλες καλές παραστάσεις εἶχαμε δεῖ ἀπό ὁμάδες ἢ θιάσους.

Τό ξεχωριστό σ' αὐτήν τήν προσπάθεια, ἦταν πῶς εἶχε δηλωμένο στόχο τῆς τῆ δουλειά τοῦ ἠθοποιῦ γιά νά ἀναδειχτεῖ τό ἔργο, καί ὄχι τήν «ἀποψη» τοῦ σκηνοθέτη «πάνω» σ' αὐτό. Φιλοδοξία ἦταν νά ξαναγίνει ὁ ἠθοποιός τό κεντρικό πρόσωπο στήν παράσταση. Ὁ σκηνοθέτης, ἠθοποιός κι αὐτός, θά ἦταν «ἀπλῶς» τό «ἀπέξω» μάτι πού θά παρατηροῦσε βέβαια, καί θά ὑποδείκνυε πρόσφορους δρόμους. Ἡ ἐξερεύνηση, θά ἦταν πάντα ἔργο τοῦ ἠθοποιῦ, καθῶς καί ἡ εὐθύνη γιά τό ρόλο.

Νά λοιπόν μιά ὁμάδα ἀνθρώπων τοῦ θεάτρου πού θέλησε ν' ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τήν ἀντίληψη τῆς «παντεποπτείας» τοῦ σκηνοθέτη τόσο, ὅσο καί ἀπ' τήν παρωχημένη ἀντίληψη τῆς «συλλογικῆς» δημιουργίας.

Ἐπίσης σημαντικό, γιά μένα τουλάχιστον, ἦταν καί τό γεγονός ὅτι ὅλα αὐτά δέν προέκυπταν ἀπό κάποιες ἰδεολογικές τοποθετήσεις ἢ ξεκομμένες θεωρητικές ἀναζητήσεις. Ἦταν ἀνάγκες ζωτικές, κάποιων ἀνθρώπων πού εἶχαν ἤδη δοκιμάσει πολλά στό θέατρο, εἶχαν δοκιμαστεῖ καί οἱ ἴδιοι, καί εἶχαν ποιός λίγο, ποιός πολύ, νοιώσει τήν ἀνάγκη νά ἀνιχνεύσουν μιά νέα προσέγγιση τῆς δουλειᾶς τους. Ἀπό τὰ εικοσιένα μέλη τῆς ἐταιρείας, τὰ ἑφτά πού εἶχαν ἄμεση σχέση μέ τό θέατρο, ὁ βασικός πυρήνας δηλαδή, ἦταν ὅλοι ἠθοποιοί. Στή νεώτερη Ἑλλάδα, εἶναι ἡ πρώτη φορά πού γίνεται κάτι τέτοιο.

Ἐνδεικτικό, ἐπίσης, εἶναι ὅτι αὐτοί πού συνυπέγραψαν τήν πρώτη σκηνοθεσία («Σπασμένη στάμνα» τοῦ Κλάιστ) ὁ Λευτέρης Βο-

γιατζίης καί ὁ Βασίλης Παπαβασιλείου, ἦταν καί οἱ δύο ἠθοποιοί, πού πρώτη φορά, ἀν δέν ἀπατώμαι, ἐπωμίζονταν τή σκηνοθετική εὐθύνη.

Πράγματι λοιπόν, ὄλες οἱ προϋποθέσεις ἦταν συγκεντρωμένες, γιά νά ἀρχίσει νά γίνεται μιά δουλειά πού σέ ἕνα πρῶτο στάδιο θά ἐξασφάλιζε ἄρτιες παραστάσεις, ἀπαλλαγμένες ἀπό τήν ἐντονη παρουσία τοῦ σκηνοθέτη, πού πολλές φορές ὑποχρεώνει τόν ἠθοποιό νά πάει ἐνάντια στά δικά του ἐνστικτα, μόνο καί μόνο γιά νά ἐξυπηρετήσει τή δική του «ὀπτική γωνία». Σέ ἕνα δεύτερο στάδιο, ἐλπίζαμε ὅλοι πῶς τό ἐγχείρημα τῆς «Σκηνῆς», θά δημιουργοῦσε μέ τόν καιρό ἕνα καινούργιο «στυλ»: Ὅπου ὁ λόγος, ἡ κίνηση καί ἡ συγκίνηση, δουλεμένα «ἐκ τῶν ἔσω» θά συνθέτουν λίγο λίγο

τό ρόλο, καί ὁ κάθε ρόλος θά συνδέεται μέ τόν ἄλλο, μέσ' ἀπ' τήν ἴδια αὐτή δημιουργική διαδικασία.

Γιά νά γίνουν ὅλ' αὐτά, γιά νά ἐπιβιώσει αὐτό τό καινούργιο σκηνικό ἦθος, μήπως ἔπρεπε αὐτοί οἱ ἠθοποιοί νά κατακτήσουν κι ἕνα καινούργιο προσωπικό-κοινωνικό ἦθος; Μήπως οἱ καινούργιες σκηνικές συμπεριφορές θά σμίλευαν σιγά σιγά καινούργιες κοινωνικές συμπεριφορές; Ἡ μήπως ἡ ἀντιστοιχία δέν θά ἦταν ἀπαραίτητη; Τά ἐρωτήματα αὐτά, τότε τό '82, ἦταν ἀνοιχτά καί ἐνδιαφέροντα. Καί ὅλ' αὐτά τά χρόνια, παρά τίς ἐντάσεις στό ἐσωτερικό τοῦ θεάτρου, παρά τίς διογκωμένες φήμες, ὅλοι ὅσοι πονοῦσαμε τή «Σκηνή» γιατί μᾶς ἐνδιέφερε τό πείραμά της, ἐλπίζαμε πῶς αὐτά τά ἐρωτήματα θά εὑρίσκαν τήν ἀπάντησή τους μέ τόν καιρό, καί θ'

ἀποτελοῦσαν ἀκόμη, ἓνα κεκτημένο.

Ὁ φετεινός χειμώνας, μᾶς ἐπεφύλαξε δύο δυσάρεστες ἐκπλήξεις, πού μᾶς προσγείωσαν στήν ὠμή πραγματικότητα.

Ἡ πρώτη, ἦταν ἡ ἀντιδικία πού ἄρχισε ὁ Γ. Διαλεγμένος, συγγραφέας τοῦ ἔργου «Σέ φιλω στή μούρη» πού ἦταν καί τό τελευταῖο τῆς «Σκηνης». Ἡ ἀντιδικία αὐτή πού ἀφοροῦσε τόν ἀριθμό τῶν παραστάσεων τήν ἐβδομάδα, τροφοδότησε τίς καλλιτεχνικές καί παρακαλλιτεχνικές στήλες τῶν ἐφημερίδων, τά κουτσομπολιά καί τά σχόλια τοῦ καλλιτεχνικοῦ κόσμου, καί λύθηκε τελικά σέ τακτική δικάσιμο, χωρίς πολλές πολλές ζημιές. Ἡ ἄλλη ἐκπλήξη ὅμως, ἦταν πάρα πολύ ξαφνική,

δυσάρεστη, καί, φοβοῦμαι, μέ πολύ μεγάλες καί ἀπρόβλεπτες ἀκόμη συνέπειες. Τά ἐξωτερικά στοιχεία τῆς κρίσης, εἶναι σ' ὄλους λίγο πολύ γνωστά. Ἀποχώρηση τῆς ἠθοποιού Ἄννας Κοκκίνου ἀπό τό θέατρο στή μέση τῆς παράστασης, ἀνοιχτή ρήξη μέ γράμματα στίς ἐφημερίδες μερικῶν βασικῶν ἠθοποιῶν-στελεχῶν τῆς «Σκηνης» μέ τόν Λευτέρη Βογιατζή θεάτρου ἡ «Σκηνή» πού στήριξε τόν ἐμψυχωτή αὐτοῦ τοῦ σχήματος, τόν Λευτέρη Βογιατζή, σ' αὐτή τή δύσκολη στιγμή «ἀποστασίας» καί δημόσια δήλωση τοῦ Λευτέρη Βογιατζή ὅτι θά συνεχίσει νά στηρίζει τή «Σκηνή» καί τό θέατρο ὅπως μπορεῖ, μέ ὄλες του τίς δυνάμεις.

Ὅλ' αὐτά, γνωστοποιήθηκαν

ἀρκετά, τά «ἐν οἴκῳ» βγήκαν ἀπροσημάτιστα καί χωρίς λόγο «ἐν δήμῳ», οἱ δημοσιογράφοι ἔτριβαν τά χέρια τους, καί τώρα ἔχουμε μείνει ὄλοι μέ τή μοναξιά μας, λίγο δυστυχέστεροι καί σίγουρα θεατρικά φτωχότεροι. Φτωχότεροι, ὄχι μόνο γιατί ἔκλεισε ἓνα πολύ καλό θέατρο κι ἔμεινε στή μέση μιά καινούργια προσπάθεια, ἀλλά γιατί, τελικά, ὁ καυγᾶς δέν ἔγινε, ἢ δέν ἦταν τέτοιος πού νά προχωράει τόν προβληματισμό μας γιά τή θεατρική πρακτική. Ὅσοι ἀντιπαρατέθηκαν στό Λευτέρη Βογιατζή, δέν προέταξαν κανένα ἐπιχείρημα πού νά ξεπερνάει τά θέματα ἀνθρώπινης συμπεριφοράς ἢ νά τά ἐντάσσει, ὡς μέρος, σέ μιά γενικότερη προβληματική, σέ μιά διαφορετική ἀντιμετώπιση τῆς θεατρικῆς πρακτικῆς. Βέβαια ὄλοι ξέρουμε πόσο μεγάλες ἐντάσεις ἀναπτύσσονται μεταξύ τῶν συντελεστῶν μιᾶς ὁμάδας, ἰδίως στό θέατρο ὅπου ἡ ὅποια πράξη, ἔχει ἀντίκτυπο καί σέ ἄλλους. Ὅμως δέν εἶναι δυνατόν νά παραδεχτοῦμε πῶς μόνο αὐτοί οἱ παράγοντες ὀρίζουν τή στάση μας ἀπέναντι στά θεατρικά πράγματα πού φιλοδοξοῦμε —κατά τά ἄλλα— νά ἐπηρεάσουμε καί ν' ἀλλάξουμε.

Τό ὅτι, λοιπόν, κάποιοι παραμέρισαν τά ἐρωτήματα πού οἱ ἴδιοι πρὶν λίγα χρόνια εἶχαν θέσει στόν ἑαυτό τους εἴτε ἀμεσα εἴτε ἔμμεσα, καί ἔδρασαν μέ μόνο γνώμονα τίς ἀσθητικά προσωπικές τους πικρίες ἢ φιλοδοξίες, αὐτό ἦταν γιά ὄλους ἐμᾶς τοῦς «ἀπέξω», ἡ πρώτη χασούρα.

Τό ὅτι ἡ «Σκηνή» καί ὁ Λευτέρης Βογιατζής θ' ἀναγκαστοῦν ἴσως, γιά νά κρατηθοῦν, νά πατήσουν σέ ἀσφαλέστερο ἔδαφος ὡς πρὸς τό θέμα τῆς σχέσης ἠθοποιού-σκηνοθέτη πρὶν ὀλοκληρωθεῖ ἓνας ἐνδιαφέρων κύκλος δουλειᾶς, εἶναι ἡ δευτέρα χασούρα.

Τό ὅτι οἱ ἠθοποιοί πού ἐρχονται σέ ρήξη μέ ἓνα σχῆμα στό ὅποιο ὑπῆρξαν βασικοί συντελεστές, ἴσως δέν θά ξαναβροῦν ποτέ τό ἰδιαίτερο κλίμα μέσα στό ὅποιο δημιούργησαν μοναδικούς ρόλους, αὐτό εἶναι ἡ τρίτη χασούρα.

Σ' αὐτά τά δύο τελευταῖα σημεία, εἴχομαι, κι ἐλπίζω, νά πέφτω τελείως ἐξω.

Νίκος Πολίτης

Επιδημιολογία

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ

Στό τευχος 5 των **Επιχειρημάτων** ο **Α. Παππας** επανέρχεται στο σημείο εκείνο που δεν έχουν βαρεθεί όλοι οι αρθρογράφοι της **Αύγης** να επισημαίνουν. Γράφει λοιπόν: «**Τό βασικό ερώτημα που διατυπώνεται — και θα εξακολουθήσει να διατυπώνεται — από όλους τους παρακολούθησαν ως παρατηρητές ή ακροατές τό Συνέδριο του ΚΚΕ έσ. — 'Ανανεωτική 'Αριστερά είναι: 'τί απ' όλα όσα εγκρίθηκαν, ειπώθηκαν ή έγιναν δεν χωρούσε σ' ένα ένιαίο, πολυφωνικό κόμμα της ανανεωτικής 'Αριστεράς;'**»

Η απάντηση είναι: τίποτα. "Όλα χωρούσαν, όλα χωράνε, ο νέος φορέας φτιάχτηκε για να χωράνε, και μάλιστα τώρα γίνεται και νέα πρόταση για νέο «σηματισμό», στον οποίο θα χωράνε και όσα δεν χώρεσαν την πρώτη φορά.

Νόμιμη λοιπόν και κατανοητή ή άπορία των ΕΑΡινών εντύπων. Έξισου νόμιμη (και σωστή) και η απάντηση: δεν χωράνε μόνο εκείνοι που δεν ενδιαφέρονται για ένα κόμμα όπου όλα χωράνε.

«**Αν θέλουμε να φύγουν οι βάσεις από την Ελλάδα, θα πρέπει να τό ζητήσει ο 'Ελλη-**

νας πρωθυπουργός από τόν Γκορμπατσώφ. Νά τού πει: έφόσον μās αγαπάς σύντροφε, άπόσυρε έσύ τό Χ% τών βάσεων σου για να άποσύρουν και οι 'Αμερικανοί τό αντίστοιχο Χ% που έκπροσωπούν οι βάσεις τους στην 'Ελλάδα.»

Αυτά διά στόματος Μίκη Θεοδωράκη σε συνέντευξή του στό **Σχολιαστή** κοντά σε άλλα πολλά μετά τό πολύκροτο ταξίδι του στην Τουρκία και τόν έθνοσωτήριο μεσολαβητικό του ρόλο, λίγο πριν αναλάβει και έπίσημους ρόλους, πρεσβευτή, ύπουργού ή ό,τι άλλο ήθελε προκύψει.

Κατόπιν τούτου δεν άπομένει παρά οι διαδηλώσεις εναντίον της παραμονής των βάσεων στην 'Ελλάδα να γίνονται στό Καστρί ώστε να δείξει ο πρωθυπουργός να τό ζητήσει από τόν Γκορμπατσώφ να μās έλεήσει. "Η, πάλι, να γίνονται στη Σοβιετική Πρεσβεία μπροστά μās και δεήσουν οι Σοβιετικοί να πιέσουν τόν Παπανδρέου να ζητήσει από τόν Γκορμπατσώφ να μās απαλλάξει από τίς βάσεις. "Όπως και να 'χει τό πράγμα, διαδηλώσεις στην άμερικάνικη πρεσβεία τέρμα. "Η σεβόμαστε τόν διπολισμό ή όχι. "Άλλωστε ως τώρα, κατά τόν Θεοδωράκη, «**βάλαμε τή νεολαία να παλεύει με σκιές γράφοντας εκατομμύρια φορές στους τοίχους "Έξω οι βάσεις του θανάτου". Τήν κοροϊδέψαμε βγάζοντάς την από τά πραγματικά προβλήματά της, μαθαίνοντάς την τελικά να άδιαφορεί.**» Φυσικά, δεν πέρασε ποτέ από τό μυαλό του Θεοδωράκη ότι όσα και ό ίδιος έπλε κι έπραξε κατά καιρούς ήταν καθαρός εμπαιγμός της νεολαίας. Π.χ. εκείνο τό «γενίτισαρι της ΚΝΕ», κι άλλα ών ούκ έστι άριθμός. "Ο καθένας καταλα-

βαίνει σε πόσο καλά χέρια έχει άνατεθεί ή έλληνοτουρκική φιλία και οι έλληνοτουρκικές διαπραγματεύσεις όταν οι πρεσβευτές της διαθέτουν τέτοια ήθικά και πνευματικά έφοδια.

«... 'Ο άποκλεισμός έγινε συστατικό, με διαδοχική κατεργασία, από τήν επιθετικότητα των έξουσιαστών και τή λιποψυχία της "Αριστεράς" είτε πρόκειται γι' αυτούς που ήδη έκαναν έπιλογή (τί εύφημισμός) άρνησης ή καταφυγίου, είτε γι' αυτούς που έτοιμάζονται για μιά άκόμη φορά με τά νύχια και τά δόντια πού τούς πέφτουν, να ψηφίσουν, με τήν τανάλια στή μύτη, "χρήσιμα", δηλαδή, από λάθος και από έλλειψη έπιλογής, για τό σύστημα... μένω έκπληκτος από τήν πρόσφατη άνοδο της δουλοπρέπειας των δημοσιογράφων του κατεστημένου πού περίτρανα άποδεικνύεται από τίς ιδιωτικοποιήσεις και τήν ολιγοπώληση του Τύπου και τό φόβο των πωινών πού συνεπάγονται. "Η ξύλινη γλώσσα, πού δεν είναι άποκλειστικό προνόμιο κανενός κόμματος αλλά τό υφος όλων, συγκαλύπτεται και ενισχύεται κάτω από τά γλειφιτζούρια των διορισμένων στην παραπληροφόρηση...»

Πρόκειται για ένα μικρό άπόσπασμα από τό άρθρο του γάλλου μαρξιστή φιλόσοφου Ζώρζ Λαμπικά πού δημοσιεύεται στό **Αντί** (τευχος 368) με θέμα τόν άποκλεισμό από τίς κοινωνικές και πολιτικές διαδικασίες όλο και περισσότερων ανθρώπων. "Η «περιθωριοποίησή» τους περνάει μέσα από τά κανάλια της αυτόνομης της «πολιτικής τάξης», αυτών των επαγγελματιών της πολιτικής πράξης, και βέβαια μέσα από τή Μεγάλη Συναίνεση πού άπολαμβάνουν.

«60 χρόνια πού άλλαξαν τόν κόσμο» τιτλοφορεί ο **Οικονομικός Ταχυδρόμος** (3.3.88) τό πλούσιο και πολυσχιδές άφιέρωμά του στις «κοσμολογικές εξελίξεις σε έθνική και παγκόσμια κλίμακα», στη «ραγδαία ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος χάρη κυρίως στην έκρηξη των τεχνολογικών ανακαλύψεων». «'Εποχή του φωτός» τιτλοφορεί ο Σ. Χαϊκάλης τήν εποχή πού μās έρχεται, κάτι έπειδή «τό μέλλον άνήκει στό φωτόνιο», κάτι έπειδή τό μέλλον αυτό είναι φωτεινό. "Όπως γράφει ο Σ. Χαϊκάλης «ό "Όργουελ θά πρέπει να είναι πολύ εύχαριστημένος εκεί πού αναπαύεται... Οι έφιαλτικές προβλέψεις του στό 1984 εύτυχώς δεν έπαληθεύτηκαν. (...) 'Ο άνθρωπος διαψεύδοντας όπως πάντα τούς άπαισιόδοξους κατορθώνει σιγά σιγά να σπρώχνει τήν τεχνολογία πρós μιά λιγότερο άρνητική έκμετάλλευση της τεχνολογίας. Φέρνει στην έπιφάνεια εκείνες τίς δυνάμεις της πού άντιμάχονται τήν —κυρίαρχη, είναι ή άλήθεια, μέχρι σήμερα— είκόνα της καταστολής, της μαζοποίησης του πολίτη. Μπορούμε να έλπίζουμε λοιπόν πώς στά έπόμενα 20-30 χρόνια τα άδιέξοδα του βιομηχανικού και του άναπτυσσόμενου κόσμου θά ολοκληρώσουν τήν αντίστροφη μέτρηση...»

Γενικά είναι ένα αισιόδοξο άφιέρωμα, τό άφιέρωμα του Ο.Τ. 'Αρκει ή κοινωνία να άφομοιώσει τή νέα τεχνολογία πού στις συγκεκριμένες εκφάνσεις της διαφημίζεται στις σελίδες του περιοδικού κι αυτή πιά, από μόνη της, θά μās άπελευθερώσει. Τί σου είναι αυτή ή νέα τεχνολογία, θαύματα κάνει...

Τό μικρό (σέ μέγεθος) περιοδικό, πού εκδίδεται από μιά ομάδα στό Χαλάνδρι, ή 'Ακροβασία, έφτασε αίσίως στό 9ο τεύχος της. 'Αναδημοσιεύουμε έδώ έκτεταμένα άποσπάσματα από τό άρθρο του Γ. Παρασκευόπουλου «'Η πόλη πέρα από τήν πόλη».

Έχουμε ποτέ σκεφτεί σέ τί έκταση άπλώνεται μιά σημερινή μεγαλούπολη, και τή δημιουργεί γύρω της; 'Ας πάρουμε ένα παράδειγμα: τήν 'Αθήνα και τή δυτική της πλευρά. Λίγο μετά τό Χαϊδάρι οί πολυκατοικίες σταματάνε. Σταματάει ή 'Αθήνα εκεί; 'Αμέσως πίο κάτω, τά φτηνά ξενοδοχεία του Σκαρμαγκακά δείχνουν καθαρά πώς ή πόλη συνεχίζεται. Οί μεγάλες καμινάδες πού άπλώνονται άπ' τόν 'Ασπρόπυργο ως τούς 'Αγιους Θεόδωρους δέν είναι παρά κομμάτι της πόλης και του νέφους της. Οί άπέραντες έκτάσεις μέ τά λυόμενα και τ' αθάίρετα στην Κινέττα, τούς 'Αγιους Θεόδωρους, τά 'Ισθμια και άκόμα πίο πέρα στην παραλία του Κορινθιακού, όλα αυτά ανήκουν σέ 'Αθηναίους, κατοικούνται —δταν κατοικούνται— μόνο από 'Αθηναίους, ανήκουν λοιπόν και αυτά στην πόλη. 'Ακόμα και στην 'Επίδαυρο, οί θεατές μιας όποιασδήποτε καλοκαιρινής παράστασης είναι πάλι 'Αθηναίοι, στην 'Ιδια σχεδόν αναλογία μέ τις εκδηλώσεις στό 'Ηρώδειο ή τό Λυκαβηττό. Αυτή ή πόλη μοιάζει νά μίν τελειώνει πουθενά: μās κυνηγάει δεκάδες και εκατοντάδες χιλιόμετρα πέρα από τά συμβατικά όρια του πολεοδομικού της Ιστού.

Μιά μεγαλούπολη δέν είναι ποτέ μεγάλη μόνο στον αριθμό των κατοίκων της. Είναι μεγάλη και στην έκταση, στις ανάγκες της, στα προβλήματα πού δημιουργεί, στις εισροές και τις εκροές της. Ν' αναφερθούμε επιγραμματικά σέ δυό από τις εισροές: ηλεκτρισμός και ύ-

δρευση. 'Από τό 'Αδριάνειο φτάσαμε στό Μαραθώνα, από τό Μαραθώνα στην 'Υλίκη, άπ' τήν 'Υλίκη στό Μόρνο, και άδριο ίσως νά δεσμεύομε και ό,τι μείνει από τήν έκτροπή του 'Αχελώου. Γιά τό ρεύμα, λιγνίτης και οί τοιμινιέρες της Μεγαλόπολης μās βγάζουν για 25-30 χρόνια άκόμα (για μετά, οί τεχνοκράτες μās παραπέμπουν στην εφιαλτική προοπτική των πυρηνικών αντιδραστήρων). "Όσο για τις εκροές, αυτές αποτελούν άκόμα μεγαλύτερο πρόβλημα: ή κοινωνία των σκουπιδιών ψάχνει έναγωνίως για νέες χωματερές, καθώς τό Σχιστό και τά 'Ανω Λιόσια σέ λίγα χρόνια θά είναι τελείως γεμάτα.

Τό άποχετευτικό δίκτυο της πόλης όριστικοποιεί τό θάνατο του Σαρωνικού κάθε μέρα και πίο πολύ. Τά δισεκατομμύρια του περιήμου έργου της Ψυττάλειας δέν φαίνονται ίκανά νά αντιστρέψουν αυτή τήν πορεία, και τά πλήθη πού κάποτε συνωστίζονταν στις πλάς της Βουλιαγμένης και της Βάρκικας, τώρα προτιμούν νά καταστρέφουν άλλες παραλίες, λιγότερο επικίνδυνες για τήν υγεία τους. (...)

'Η συγκοινωνιακή αυτή ύποδομή άποτελεί ένα άκόμα συγχευμένο της έκέκτασης της πόλης έξω από τήν πόλη. Οί αυτοκινητόδρομοι πλαισιώνονται σιγά σιγά από μιά άτέλειωτη παράταξη από βενζινάδικα, εστιατόρια, μοτέλ, εκθέσεις, βιοτεχνίες, και ό,τι άλλο, ενώ οί γύρω πόλεις ένσωματώνονται σιγά σιγά στό πολεοδομικό συγκρότημα της μεγαλούπολης: Θήβα, Χαλκίδα, Κόρινθος. Τά άεροδρόμια εξαφανίζουν τεράστιες έκτάσεις για νέες εγκαταστάσεις πού θά έχουν και αυτές κορεστεί λίγα χρόνια μετά τά εγκαίνια τους. Τά λιμάνια ζητάνε και αυτά συνεχώς νέες προβλήτες και άποθήκες, καθώς και νέα βοηθητικά λιμάνια: ή 'Ελευσίνα, τό Λαύριο, ή Ραφήνα δέν είναι πιά παρά παραρτήματα του Πειραιά. 'Αλλωστε γύρω από τις εγκαταστάσεις αυτές ξεφυτρώνουν διαρκώς βιοτεχνικά πάρκα και άποθηκευτικά συγκροτήματα για τή βιομηχανία και τό χονδρεμπόριο. (...)

"Όμως ό βασικότερος συγχευμένος της για τήν έξάπλωση της πόλης είναι ή παραθεριστική κατοικία. Πρόκειται

για άπέραντες θάλασσες άπό λυόμενα και προκατασκευές —κυρίως— πού κατακλύζουν έκτάσεις άσύγκριτα μεγαλύτερες από τήν καθαυτό επιφάνεια της μεγαλούπολης. Παραλίες, βάλτοι, άγροτικές έκτάσεις, ρέματα, άκόμα και δάση, όλα σαρώνονται από τήν επέλαση της οικοπεδοποίησης, για νά δώσουν τή θέση τους σ' ένα συνουθύλωμα έξοχικών χωρίς έξοχή. 'Ατέλειωτες παραγκουπόλεις μέ δεκάδες χιλιάδες κατοίκους τό καλοκαίρι και τά γιορταστικά τριήμερα, έρημες όλο τόν υπόλοιπο χρόνο, μέ ύψη κυριαρχημένη από τις έλληνίτες στέγες και τις περιφράξεις των οικοπέδων. 'Αποχέτευση δέν υπάρχει ούτε κατά διάνοια, ή ύδρευση σχεδόν πάντα προβληματική, τούς ελεύθερους χώρους τούς ψάχνεις μέ τό φανέρι. Σ' αυτά τά σεληνιακά τοπία, όπου έλάχιστοι δρόμοι ξεπερνούν τό πλάτος ενός μονοπατιού, ό παραλο-

γισμός του ΙΧ φτάνει στην άποθέωσή του. Στις τεράστιες άποστάσεις πού πρέπει νά καλύψεις για νά πιεις ένα καφέ, νά δεις κάποιον γνωστό, νά κολυμπήσεις ή νά ψωνίσεις μιά φρατζόλα ψωμί, τό ΙΧ είναι συχνά ή μόνη δυνατότητα, όταν οί έδαφικές κλίσεις γίνονται άπαγορευτικές για τό ποδήλατο. Ουρές εκατοντάδων ΙΧ μοτοβιολισμένες στους παλιούς οικιστικούς πυρήνες όπου καταβαίνουν για ψώνια ή ψυχαγωγία, άμάξια παρκαρισμένα σέ κάθε σημείο πού μπορεί νά φανταστεί ό ανθρώπινος νους, και όλος αυτός ό κόσμος σέ κάθε μαζική επιστροφή νά συνωστίζεται στους αυτοκινητόδρομους, παγιδευμένος άνάμεσα σ' ένα γεμάτο πορτ-μπαγκάζ και μιά άναμμένη μηχανή. Τί νά κάνουμε, στη μεγαλούπολη άκόμα και ή φυγή έχει τό κόστος της. (...)

Γιάν. Παρασκευόπουλος

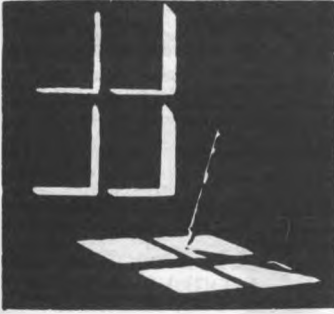
ΟΙ ΝΕΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Τά κορίτσια διαβάζουν πίο συχνά περιοδικά από τά άγόρια συμπεραίνει μιά έρευνα του ΕΚΚΕ πού κυκλοφόρησε πρόσφατα (Νέοι: Διάθεση χρόνου — διαπροσωπικές σχέσεις, 'Αθήνα 1987). Αυτό τό συμπέρασμα επιβεβαιώνεται στις άστικές, τις ήμιαστικές και τις άγροτικές περιοχές. Οί νέοι και νέες ώστόσο προτιμούν κατά τή έρευνα αυτή τά κόμικς, ποικίλης ύλης περιοδικά, τά όνομαζόμενα έφηβικά (ύποθέτουμε τύπου «Μανίνας» ή «Κατερίνας» κ.λπ.), ή παιδικά. Τά ποσοστά άνάγωγησης περιοδικών και στα δύο φύλα πέφτουν κατακορύφως όταν πρόκειται για καλλιτεχνικά, λογοτεχνικά και πολιτικά περιοδικά. Μιά άλλη ένδιαφέρουσα μέτρηση δείχνει ότι τά κορίτσια προτιμούν πολύ λιγότερο αυτές τις κατηγορίες περιοδικών από τά άγόρια, μέ εξαίρεση τά λογοτεχνικά περιοδικά όπου ή μεταξή τους διαφορά είναι άσήμαντη. Και μιά άλλη παρατήρηση: στις άγροτικές περιοχές, πάντα κατά τήν έρευνα, νέοι και νέες έλάχιστη προτίμηση δείχνουν για τά λογοτεχνικά, πολιτικά και καλλιτεχνικά περιοδικά. Σώζονται μόνο κάπως τά «τεχνικά» (ύποθέτουμε, έντυπα γεωργικής επιμόρφωσης κ.λπ.).

Οί μετρήσεις της έρευνας αυτής δέν επιτρέπουν γενικότερα και άσφαλέστερα συμπεράσματα για τις συμπεριφορές των σημερινών νέων. 'Ωστόσο άποτελούν μιά σοβαρή ένδειξη. Πάντως άν έτσι έχουν τά πράγματα (και πληθώρα άλλων εμπειρικών ένδειξεων επιβεβαιώνει τό ίδιο συμπέρασμα), δέν θά λέγαμε βέβαια ότι ή νεολαία πήρε τόν «κακό δρόμο» γιατί έτσι και άλλιώς δέν είχε ποτέ καλές σχέσεις μέ τό διάβασμα. Πόσο έξω πέφτουν όμως τόσοι και τόσοι πού φαντάζονται διαφορετική τήν πραγματικότητα...

'Ας πούμε στον τρόπο πού οί πολιτικές νεολαίες μιλούν για τούς νέους και τά ένδιαφέροντά τους.

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Κύριοι

Αναγνώστης του περιοδικού από μακρού χρόνου υπήρξα ιδανικός δέκτης: όχι κατ' ανάγκην παθητικός, πάντως άφωνος μέχρι άγανακτήσεως. Παραδόξως μιά παρόμοια δειγερση του θυμικού μέ οδηγησε στη σύνταξη αυτού του γράμματος. Ως πρώτη καταγραφή δέν κινδυνεύει από ιδεοπληξία. Νά μιλήσω όσο τό δυνατό πύ κοντά στό λαχάνιασμά μου και τήν άταραξία μου. Νά τήν κάνω ψώνιο, ήθελα, λιγάκι. Γι' αυτό και δέν ζητώ τήν επεικείά σας.

Τό Λαζοπούλειον έπος ή ό περί άποστρατεύσεως άπόλογος

Παρακολούθησα έξαρχής μέ πολλή εϋθυμία αλλά και συμπάθεια τή στρατιωτική περιπέτεια του κ. Λαζόπουλου, ύποψιαζόμενος βασίμως ότι ύπήρξε θύμα σκοπιμότητας (παραδειγματισμού);, γιά νά μήν πώ έκδικήσεως, έκ μέρους των κρατούντων.

Διάβασα όμως τήν πρόσφατη συνέντευξή του («Ε», 12-3-88) και έγινα ξαφνικά δύσθυμος. Τόσο πού ή περίοσια άνακούφιση του ανθρώπου πού λυτρώνεται από τίς ψευδαισθήσεις του νά μήν μπορεί νά ίσοφαρίσει τήν απέχθεια γιά τόν τύπο πού άναδύεται από τά έπη του κ. Λαζόπουλου. Μιά απέχθεια άμεση, «φυσική» θά 'λεγα, του ανθρώπου πού θίγεται, καίγεται πάνω στό πετσί του, άν δέν ήταν μολαταύτα έλλογη.

Κι επειδή οι ιδέες άφορούν όπωσδήποτε και στην επιδερμίδα, τήν αφή και τήν έν γένει συνάφεια, ίσως κάποιος νά προτιμούσαν έναν Λαζόπουλο πύ βολικό, δηλαδή άσχετο και κόπανο ή τέλος

πάντων ένα σαφώς πολυπληθέστερο είδος ύβριδίου (έγινε είδος!), τύπου μισοβάρβαρου - μισοπολιτισμένου έπαρχιώτη και πληκτικού άστου πού, γιά νά χρησιμοποιήσουμε και τό αντίστοιχο γλωσσικό κονδύλωμα, «ψάχνει νά τή βρεί» (και «τή βρίσκει» όπως λάχει) χωρίς νά πολυσκοτίζεται γιά τά ρέστα.

Έγώ όμως προτιμώ τόν κ. Λαζόπουλο όπως είναι, δηλαδή έναν προβληματισμένο νέο πού δηλώνει «αυτό είναι τό πρόβλημά μου» («Ε», 12-3-88) κάτι πού αυτομάτως τόν βγάξει από τίς παραπάνω έμπειρικές κατηγορίες και τόν μεταφέρει στό χώρο τής μεταφυσικής έκλεκτικής συγγένειας ως φορέα του τελικού του προβλήματος.

Πάντως, είναι άλήθεια, ούτε άγαρμπα τό λέει, ούτε έξαρχής, όχι βέβαια γιά τού λείπει ό τσαμποκούκς, αλλά γιά τήν πιστός στην άριστοτελική ποιητική άπορρίπτει τήν από μηχανής θεού λύση τής τραγωδίας.

Τό πράγμα έξωραίζεται, βάφεται μέ τήν κατάλληλη ιδεολογική μπαντανόβουρσα γιά νά έχει βάθος και προοπτική. Γίνεται δηλαδή και ύπόθεση άρχών.

Καταρχήν λοιπόν ό κ. Λαζόπουλος καταπιάνεται νά «έκλογικεύσει» τήν περιπέτεια του, νά τής δώσει νόημα (π.χ. γράφει και βιβλίο) καθορίζοντας τίς σωστές, κατά τή γνώμη του, ιδεολογικές νόρμες. Και άποδεικνύει άίφνης ότι ή κ. Ζωγράφου π.χ. δέν είναι, άν μή τί άλλο, «δημοκράτισσα γενικώς» ενώ ό ίδιος θέλει νά είναι και είναι «δημοκράτης γενικώς».

Όμως, κ. Λαζόπουλε, έδώ νομίζω ότι παραβιάζετε άνοικτές θύρες. Άν και δέν φαντάζομαι ότι ή κ. Ζωγράφου θά διεκδικούσε ή θά άποδεχότανε ποτέ έναν τέτοιο τίτλο, τό βέβαιο είναι ότι τουλάχιστο μετά τή μεταπολίτευση όλοι οι Έλληνες έν γένει είναι δημοκράτες. Ό έμφαντικός λόγος τής κ. Ζωγράφου (πόλεμος, χαρακώμα, τουρκαλάδες ή βιασμός μέ κόκα-κόλα και κλύσμα μέ τζατζίκι), πού έσείς κ. Λαζόπουλε άποκαλείτε έσατζικό, δέν είχε σκοπό, νομίζω, νά καλλιεργήσει κανένα σοβινισμό, σεξισμό κ.λπ. ού-

τε νά διεγείρει τήν άνύπαρκτη άγιοσύνη τής ράτσας και καμιά άγιοσύνη άλλωστε.

Άντίθετα αυτό πού ή κ. Ζωγράφου εκθέτει in puce, τόσο τολμηρά, τόσο όδυνηρά και στό όποιο δικαίως έπιτίθεται, είναι ή διακηρυγμένη πλέον σε όλους τούς τόνους κοινωνική άποστράτευση των νεοελλήνων τής όποίας έσείς, ως πλήρες ύποπρόιον, έστε ό ιδανικότερος έκφραστής.

Η άποστράτευση τής νεοελληνικής κοινωνίας σήμερα (όχι ή δική σας) είναι βέβαια, κ. Λαζόπουλε, πρόβλημα εύρύτερο. Όταν ό 'Ατίλας βρίσκει άνώτερους άξιοματικούς νά λουφάρουν, όταν ό κ. 'Αβέρωφ, έγκύπτοντας σε κάποιο άλλο πρόβλημα, λανσάρει τόν περιβόητο περί τριμηνιτών νόμο, όταν αυτοί οι τριμηνίτες γίνονται άμέσως ύστερα άνώτεροι ύπάλληλοι του έλληνικού κράτους, όταν τά κόμματα καλλιεργώντας τήν εκατέρωθεν και άπανταχού ιδιοτέλεια «μαστουρώνουν» τίς νεολαίες μέ κείνη τή θλιβερή, μικροπολιτική και τριασαχλεισαχλη φρεναπάτη πού τήν όνόμασαν πολιτικοποίηση... γίνεται κατανοητό γιάτί ό ίδύνων λόγος από πολιτικούς, επί των πραγμάτων και των ιδεών πού όφειλε νά είναι, μετουσιώθηκε σε φληνάφημα (μπουρδολογία), έξαερώθηκε και έκπέμπεται του λοιπού, από τούς πάσης φύσεως δεκαρολόγους ίερεμίες και άστράτευτες χήρες, δίκην φυσικής άνάγκης, ως έδραϊον «πνεύμα», δηλαδή ως λόγος έμψυχος.

Άν διαβάσετε ή μάλλον άν άκούτε καλά, κ. Λαζόπουλε, δέν φταίτε έσείς γιά τό ότι οι συμπατριώτες σας άπόχτησαν ψυχή και μάλιστα εύρεία ψυχή, ψυχικάρα. Έσείς άπλώς τήν έκφράζετε στην έντέλεια αυτήν τήν ψυχή μέ τό νά λατρεύετε τόν άτερμόνων όμφαλοσκοπούντα έαυτούλη σας. Γιάτί πόσο σημαντική μπορεί νά είναι ή τρίμηνη θητεία σας και μάλιστα ζάπλα στό ίατρείο τής μονάδας; Αυτή είναι ή έννοια τής όδύνης; Κι άν μιλούσαμε γιά τήν έννοια τής συμμετοχής, τής προσφοράς και τής θυσίας; Αυτά δέν είναι άπλά ψυχο-

δράματα και δέν σάς ένδιαφέρουν.

Άπό τή στιγμή όμως πού έστε δημόσιο πρόσωπο και μέ πνευματικές άπαιτήσεις, δέν έστε ούτε και έσείς άμοιρος εύθύνων. Γιάτί άρρώστια χωρίς φορείς δέν προχωράει. Έκλείπει.

Λοιπόν, κ. Λαζόπουλε, δέν έχετε δίκιο. Τό μικρό σας πρόβλημα ύπάρχει και σίγουρα δέν άναιρείται από τό μεγαλύτερο. Σωστά. Πουός σάς έπείε όμως ότι ή αντίθετη είναι άληθής; Δέν έχετε κανένα δικαίωμα νά διαστέλετε τό πρόβλημά σας σε κοσμική κλίμακα γιάτί τότε θά 'χουμε big bang και πρόβλημα δέν θά ύπάρχει κανένα, ούτε τό δικό σας. Κανείς μας όμως δέν θά 'θελε κάτι τέτοιο. Ό γενετήσιος ναρκισσισμός μας δέν μάς τό έπιτρέπει. Πύό άπλά, είναι ζήτημα άυτοσυντηρήσεως.

Βεβαίως, κ. Λαζόπουλε, κανείς δέν μπορεί νά σάς στερήσει τό δικαίωμα νά λέτε τόν πόνο σας και δημόσια. Σκεφτείτε μόνο πόσο ό πόνος σας είναι πόνος και πόσο ή πόσα οι άλλοι, μέγала και μικρά, θέλησαν και μπόρεσαν νά πούν και νά μήν πούν. Αυτοί πού άν και άώνυμοι, ξεμακροί, σιωπηλοί αλλά ιλιγγιωδώς παρόντες, ΔΕΝ τό βούλωσαν και ΔΕΝ τό βουλώνουν μπροστά στη δύναμη. Και όχι μόνο δέν ένοχλούν τό διπλανό τους, τόν παραδιπλανό τους και τήν 'Ελλάδα όλη μέ τίς γκομενίστικες, μοχθηρές, λιγούρικές και σπαραξικάρδιες κραυγές τους, αλλά έχουν ήθος έλληνικό (χωρίς νά ντρέπονται γ' αυτό) και άμείλικτα ανθρώπινο.

Λοιπόν, κ. Λαζόπουλε, άφήστε τίς ψευτοαισθητικότητες και τίς προς τό γάρσονια ψευτοεγγενείες. Πάψτε νά είστε έγγαστρίμυθος. Στην 'Ελλάδα είμαστε άπολίτιστοι, σκληροί και ύπολογιστές όσο κι όταν μπορούμε. Είμαστε λίγοι και γνωρίζομαστε. Κοιτάμε τήν πάρτη μας. Ό λυρισμός δέν σάς πάει.

Άλήθεια μέ τί όπλα νά παίξουμε τίς τρυφερές ψυχές όταν ό θάνατος είναι ήδη μέσα στό κορμί μας;

Δημήτριος Κεμεντζές
'Αγαθίου 10 - 'Αθήνα